

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

Торайғыров университетінің ХАБАРШЫСЫ

Экономикалық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК

Торайғыров университетта

экономическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3552

№ 4 (2023)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Экономическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ93VPY00029686

выдано
Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области экономики, управления,
финансов, бухгалтерского учета и аудита

Подписной индекс – 76133

<https://doi.org/10.48081/ZRPO6395>

Бас редакторы – главный редактор
Нурғалиева А. А.
к.э.н., ассоц. профессор

Заместитель главного редактора Гребнев Л. С., *д.э.н., профессор*
Ответственный секретарь Шеримова Н. М., *магистр*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Шмарловская Г. А., *д.э.н., профессор (Беларусь);*
Кунызов Е. К., *доктор PhD, доцент;*
Алмаз Толымбек, *доктор PhD, профессор (США);*
Мукина Г. С., *доктор PhD, доцент;*
Алтайбаева Ж. К., *к.э.н., доцент;*
Мусина А. Ж., *к.э.н., доцент;*
Титков А. А., *к.э.н., доцент;*
Омарова А. Р. *(технический редактор).*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

© Торайгыров университет

МАЗМҰНЫ

Алдабердіқызы П.

Құзыреттілік үлгісі бойынша медициналық ұйым қызметкерінің
қызметін бағалау әдістері 9

Алибаева А. Н., Альджанова Н. К.

Туристер үшін баратын аймақты таңдаудың маңыздылығы:
Түркияға келген Қазақстандық туристер мысалында 20

Бейсембаева Г. К., Казангап Д. С., Тапалчинова А. С.

Коммерциялық банктерде жеке тұлғаларға несие беру 33

Габдуллина Л. Б., Амангелді Ә. А., Мазбаев О. Б.,

Ерсұлтанқызы Ә.

Огрталық Қазақстандағы «Ұлытау» туристік бағытының
даму мәселелері мен перспективасы 42

Данбала Данджу

Бухгалтерлік есеп инновациялары: қаржылық операциялардың
ашықтығы мен қауіпсіздігін арттыру үшін блокчейн
технологияларын пайдалану 57

Донцов С. С., Жетпысбаев С. К., Мубаракоева Б. Б.,

Мажитова А. Е.

Құрылыстық өндіріс теориясының негізіндегі тиімді жұмыстарды
жоспарлаудың негізгі принциптері 67

Жанат М., Хасенова С. М., Дәуіт Ж.

«Табыс-тұтыну» индексі анықтау негізінде тұрғындардың
тұрмыс деңгейін бағалаудың әдістемелік аспектілері 78

Иманбаева З. О.

Бұл ғылыми мақала ауыл шаруашылығына берілетін салықтық
Ынталандырулар мен жеңілдіктерді және олардың осы саланың
дамуына әсерін талдауға арналған.....90

Кафтункина Н. С., Резанов Н. С.

Қаржылық модельдер: даму тарихы, мақсаты және салыстыру 102

Керімбек Ф. Е., Нурмаганбетова Б. К., Кусаева Н. С.,

Куаналиева Г. А., Шадиева А. А.

Қазақстан Республикасы ипотекалық несие нарығының
негізгі мәселелері және даму жолдары 117

Кожабатчина Г. М. Жартай Ж. М., Кадырова А. С.,

Куатбеков Ж. А.

Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерліктің қазіргі жағдайы 131

Корабаев Б.С., Аманова Г. Д., Садуақасова К. Ж.,

Зейнуллина А. Ж.

Көмір өндіру кәсіпорындардың қоршаған ортаға эмиссияларды
төлеу жөніндегі міндеттемелерін экологиялық есептіліктегі
ережелері мен әдістемесінің ерекшеліктері.....145

Мамбеталиев К., Қоныс Л., Мұздыбаева Қ., Абекешев А., Керимбек А. Қазақстанның туризм индустриясы: экономикалық мәселелері және жетілдіру жолдары.....	161
Рахметова Д. А., Нурғалиева А. А., Мукина Г. С., Байбашева Г. К., Шеримова Н. М. Туристік бизнес-қызметтердің дамуын түсінудің қазіргі теориялары мен практикалық әдістері.....	174
Сатымбекова К. Б., Ахметова С. С., Муратбаева Г. А., Тоймаханбет А. Б. Мемлекеттік аудитті цифрландыру жағдайы мен оны жетілдіру жолдары.....	189
Сартова Р. Б., Балапанова Э. С., Исаева А. Т., Нургабылов М. Н., Тастанбекова К. Н. Қаржы секторындағы финтех және технологиялық инновациялар.....	202
Авторлар туралы ақпарат.....	216
Авторларға арналған ережелер.....	232
Жарияланым этикасы.....	244

СОДЕРЖАНИЕ

Алдабердіқызы П. Методы оценки деятельности работника медицинской организации по модели компетентности.....	9
Алибаева А. Н., Альджанова Н. К. Важность выбора пункта назначения для туристов. на примере Казахстанских туристов, посещающих Турцию.....	20
Бейсембаева Г. К., Казангап Д. С., Тапалчинова А. С. Кредитование физических лиц в коммерческих банках.....	33
Габдуллина Л. Б., Амангелді Ә. А., Мазбаев О. Б., Ерсұлтанқызы Ә. Проблемы и перспективы развития туристического Направления «улытау» в центральном казахстане.....	42
Данджу Данбала Инновации в области учета: использование блокчейн-технологий для повышения прозрачности и безопасности финансовых операций.....	57
Донцов С. С., Жетпысбаев С. К., Мубаракова Б. Б., Мажитова А. Е. Основные принципы эффективного планирования работ на основе теории поточного строительного производства.....	67
Жанат М., Хасенова С. М., Дәуіт Ж. Методические аспекты оценки уровня жизни населения на основе определения индекса «Доход-потребление».....	78
Иманбаева З. О. Налоговые стимулы и льготы для сельского хозяйства: как они помогают развитию отрасли.....	90
Керимбек Г. Е., Нурмаганбетова Б. К., Кусаева Н. С., Куаналиева Г. А., Шадиева А. А. Основные проблемы и пути развития ипотечного рынка Республики Казахстан.....	102
Кожабатчина Г. М., Жартай Ж. М., Кадырова А. С., Куатбеков Ж. А. Современное состояние социального предпринимательства в Казахстане.....	117
Кафтункина Н. С., Резанов Н. С. Финансовые модели: история развития, назначение и сравнение.....	131
Корабаев Б. С., Аманова Г. Д., Садуакасова К. Ж., Зейнуллина А. Ж. Особенности правил и методики составления экологической отчетности об обязательствах угледобывающих предприятий по оплате выбросов в окружающую среду.....	145

Мамбеталиев К., Коныс Л., Муздыбаева К., Абекешев А., Керимбек А. Индустрия туризма қазақстанның экономикалық проблемалары және жолдары жарықтандыруы 161	161
Рахметова Д. А., Нурғалиева А. А., Мукина Г. С., Байбашева Г. К., Шеримова Н. М. Жаңа заманғы теориялар және практикалық әдістерді түсіну дамуы туристік бизнес-қызметтері 174	174
Сатымбекова К. Б., Ахметова С. С., Муратбаева Г. А., Тоймаханбет А. Б. Дәстүрлі цифрландырудың мемлекеттік аудиті және жолдары жарықтандыруы 189	189
Сартова Р. Б., Балапанова Э. С., Исаева А. Т., Нурғабайұлы М. Н., Тастанбекова К. Н. Финтех және технологиялық инновациялар қаржы секторында 202	202
Сөздер туралы мәліметтер 216	216
Қағаздар үшін ережелер 232	232
Жарықтандыру этикасы 244	244

CONTENT

Aldaberdikyzy P. Methods of evaluating the activity of a medical organization employee according to The competence model 9	9
Alibayeva A. N., Aljanova N. K. The importance of choosing a destination for tourists: The case of kazakhstani tourists visiting turkey 20	20
Beisembayeva G., Kazangap D., Tapalchinova A. Lending to individuals in commercial banks 33	33
Gabdullina L. B., Amangeldi A., Mazbayev O., Yersultankyzy A. Problems and prospects of development of the «Ulytau» tourist route in central Kazakhstan 42	42
Danju Danbala, Innovations in accounting: the use of blockchain technologies to increase transparency and security of financial transactions 57	57
Dontsov S. S., Zhetpysbaev S. K., Mubarakova B. B., Mazhitova A. E. Basic principles of efficient works planning based on the theory of in-line construction production 67	67
Zhanat M., Khasenova S. M., Daut Zh. Methodical aspects of assessing the standard of living of the population on the basis of the definition of the «Income-consumption» index 78	78
Imanbayeva Z. O. Tax incentives and benefits for agriculture: how they contribute to the development of the industry 90	90
Kaftunkina N. S., Rezanov N. S. Financial models: history of development, purpose and comparison 102	102
Kerimbek G., Nurmaganbetova B., Kussayeva N., Kuanaliyeva G., Shadieva A. The main problems and ways of development of the mortgage market of the Republic of Kazakhstan 117	117
Kozhabatchina G. M., Zhartay Zh. M., Kadyrova A. S., Kuatbekov Zh. A. The current state of social entrepreneurship in Kazakhstan 131	131
Korabayev B., Amanova G., Saduakasova K. Zh., Zeinullina A. Features of the rules and methods for compiling environmental reporting on the obligations of coal mining enterprises to pay for emissions into the environment 145	145
Mambetaliyev K., Konys L., Muzdybayeva K., Abekeshev A., Kerimbek A. Tourism industry in Kazakhstan: economic problems and development	

recommendations	161
Rakhmetova D. A., Nurgalieva A. A., Mukina G. S., Baibasheva G. K., Sherimova N. M. Modern theories and practical methods for understanding the development of tourist business services	174
Satymbekova K. B., Akhmetova S. S., Muratbayeva G. A., Toymakhanbet A. B. The state of digitalization of state audit and ways to improve it	189
Sartova R., Balapanova E., Issaeva A., Nurgabylov M., Tastanbekova K. Fintech and technological innovations in the financial sector	202
Information about the authors	216
Rules for authors	232
Publication ethics	244

<https://doi.org/10.48081/MTYF9885>

***П. Алдабердіқызы**

эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
e-mail: aldaberdikyzy@mail.ru

ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ҮЛГІСІ БОЙЫНША МЕДИЦИНАЛЫҚ ҰЙЫМ ҚЫЗМЕТКЕРІНІҢ ҚЫЗМЕТІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ

Мақалада медициналық ұйымдардың персоналын бағалаудың негізгі түрлері және ұйым басшысына персоналдың тиімділігін арттыру бойынша басқару шешімдерін қабылдауға көмектесуге бағытталған персоналды бағалаудың ерекшеліктері қарастырылады, өйткені, бағалау персоналды басқарудың барлық дерлік негізгі функцияларымен байланысты. Персоналды бағалау жүйесінің мысалы ретінде медициналық мекеменің құзыреттілік моделіне сәйкес персоналды бағалау медициналық мекеменің дамуында персоналды бағалау нәтижелерін қолданудың практикалық мысалдарын қарастыра отырып келтірілген. Персоналды бағалау келесі міндеттер бойынша реттелген тізім түрінде ұсынылады: ашық бос жұмыс орындарына үміткерлерді іріктеу үшін; қызметкерлерді тиімді бейімдеу, олардың медициналық ұйымдағы мансабын жоспарлау үшін; компанияда жұмыс істейтін қызметкерлерді ротациялау бойынша негізделген басқару шешімдерін қабылдауға көмектесу; қызметкерлерді дамытуға және өзін-өзі тәрбиелеуге ынталандыру; қызметкерлердің адалдығы мен уәждемесін арттыру. Ең көп таралған әдістерге сипаттама беріліп, персоналды бағалау әдісін таңдау және қызметкердің құзыреттерін арнайы критерийлер бойынша дамыту алгоритмі ұсынылды. Медициналық ұйым үшін бірқатар перспективалар ашатын құзыреттерге негізделген персоналды бағалауды қалыптастыру тәсілі ұсынылды, яғни, жұмыс тиімділігінің стандарттарын әзірлеу, әр қызметкердің күшті және әлсіз жақтарын анықтау және оны дамыту үшін осы ақпаратты пайдалану.

Кілтті сөздер: персонал, тиімділік, құзыреттілік, персоналды бағалау, құзыреттілік моделі.

Кіріспе

Қазіргі таңда медициналық ұйымдарда персонал қызметін бағалауға үлкен мән берілгендіктен, оларды қолдау мен ынталандырудың мемлекеттік бағдарламалары жұмыс істейді, денсаулық сақтау жүйесінде кадрлардың құзыреттерін дамытуға маңызды рөл беріледі.

Қазіргі таңда ұйымның бәсекеге қабілеттілігі мен тиімділігінің шешуші сәті ұйымдарда қойылған міндеттерді кәсіби түрде шеше алатын адами ресурстардың болуы болды.

Персоналдың жұмысын бағалау ұйым мен бөлімшенің алдында тұрған мақсаттарға қол жеткізген кезде басшыға көмектесетін құрал ретінде қызмет ете алады. Алайда, бұл жағдайда менеджер бағалаудың қолданыстағы әдістерін жақсы біліп қана қоймай, сонымен қатар таңдай білуі керек.

Осылайша, ұйым қызметкерлерінің жұмысын бағалау қызметкерлердің сапалық сипаттамаларының лауазым немесе жұмыс орнының талаптарына сәйкестігін анықтаудың мақсатты процесі. Бұл дұрыс қолданылған кезде ұйымның бірқатар бизнес-процестерін оңтайландыруға септігін тигізеді. Қызметкерді бағалаудың негізгі міндеттері қызметкердің өсу перспективаларын анықтау, оның еңбек әлеуетін, осы әлеуетті пайдалану дәрежесін анықтау болып табылады,

Нәтижелер мен талқылаулар

Құзыреттілік – бұл қызметкердің қызметтік лауазымның талаптарына және қойылған талаптарға сәйкес жұмысты орындау қабілеті (кәсіби біліктілігі, моральдық және мотивациялық, физикалық және психикалық қасиеттері, шығармашылық қабілеті, коммуникативті әлеуеті, көшбасшылық әлеуеті, икемділігі, талапшылдығы, даму қабілеті), позиция – бұл ұйымда немесе салада қабылданған міндеттер мен оларды орындау стандарттары [1].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы «Дені сау ұлт әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау» ұлттық жобасын бекіту туралы» № 725 қаулысымен бекітілген бағыттардың бірі «Қолжетімді және сапалы медициналық көмек», оның ішінде «Кадрлық әлеуетті нығайту» міндеттелген. Ұлттық жобаның аталған міндеті аясында «Жетекші әлемдік орталықтарда, оның ішінде қарқынды терапия бойынша оқытылған дәрігерлердің санын ұлғайту» және «Өте тапшы мамандықтар бойынша резидентураның білім беру гранттарының санын ұлғайту» көрсеткіштерін іске асыру нәтижесінде сапалы медициналық көмекке қол жеткізу көзделіп отыр. Медициналық көмектің қолжетімділігі

мен сапасын тек аталған көрсеткіштерді іске асырумен ғана шектелмей, бұған қоса медициналық ұйымның қызметкерлерінің құзыретін жеткілікті деңгейде орындауы да ең маңызды қажеттіліктің бірі болып саналады. Бұған қоса, Ұлттың жобаның басқа да көрсеткіштерін іске асыру денсаулық сақтау басқармалары, медициналық ұйымдарды, оның ішінде белгілі бір қызметкерлердің құзыретіне кіретін міндеттемелер болып саналады [2].

Медициналық ұйымдардың қызметкерлерінің білімге және тәжірибеге қойылатын талаптары Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2020 жылғы 21 желтоқсандағы «Денсаулық сақтау саласындағы мамандықтар мен мамандандырулар номенклатурасын, денсаулық сақтау қызметкерлері лауазымдарының номенклатурасы мен біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» №ҚР ДСМ-305/2020 бұйрығына талаптарына сәйкес бекітілген [3]. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2020 жылғы 30 желтоқсандағы «Басшылар, мамандар және басқа да қызметшілер лауазымдарының біліктілік анықтамалығын бекіту туралы» № 553 бұйрығымен лауазымдарының нақты және белгілі құзыреттері бекітілген [4]. Алайда, бұйрықтармен бекітілмеген, бірақ қызметкерлердің құзыреттілігін бағалауда қолданылатын бірқатар әдістер бар екендігін ескеру қажет. Атап айтқанда, Америкалық мамандардың қолданатын «жеке» көзқарасты жақтаушылар, дәстүрлі түрде құзыреттілік ұғымының ауқымын жеке қасиеттермен немесе білім, дағдылар, қабілеттермен шектейді және KSAO аббревиатурасын пайдаланады:

- Білім (knowledge).
- Дағдылар (skills).
- Қабілеттер (abilities).
- Басқа сипаттамалар (others) (дене күйін, мінез-құлқын және т.б. көрсету үшін қолданылады).

Жоғарыда аталған элементтердің әрқайсысының мазмұны әртүрлі сипаттамалардың үлкен санын қамтиды және бұл жерде дағдылар мен қабілеттердің ерекше маңыздылығын атап өткен жөн, өйткені олар іс-әрекеттің практикалық жағын көрсетуге барынша қабілетті, сонымен қатар олардың нақты анықтамасында кейбір мәселе бар, атап айтқанда, олардың түсінігінің абстрактілілігіне байланысты.

Басқару құзыреттерінің тізімін жасау кезінде өнімділікке, сонымен қатар бірқатар негізгі құзыреттерді бөліп көрсету қажеттілігіне назар аудару керек. Менеджмент ұжымының да, басқарушылық әлеуеті бар мамандардың да негізгі құзыреттерін анықтау бүгінгі күні ерекше маңызды пікірталас мәселесі болып табылады, өйткені дәл осы құзыреттер қазіргі заманғы тиімді көшбасшыны қалыптастыру платформасын құрайды, бұл оның «ішкі

өзегін» дамытады, ал қалған құзыреттер тізімі тек менеджердің мазмұны мен қызметін толықтыруға, түсіндіруге, кеңейтуге, мамандандыруға мүмкіндік береді. Маманның да, басшының да құзыреттері өмір бойы жинақталған дағдыға, білімге және тәжірибеге негізделеді, бұл тапсырманы орындау немесе белгілі бір қызметті жүзеге асыру қабілеттерінің дамуын қамтамасыз етуге септігін тигізеді.

Құзыреттіліктің бұрын оқыту немесе жинақталған тәжірибесі нәтижесінде қалыптасқан және белгілі бір тұлғаның меншігі ретінде көрінетін, сондай-ақ оның әртүрлі міндеттерді немесе әрекеттерді орындау қабілеті ретінде көрінетін негізге ие болады.

Қазіргі таңда, Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің міндетін атқарушысының 2020 жылғы 14 қазандағы «Денсаулық сақтау саласындағы мамандарды кәсіптік құзыреттілігіне аттестаттауды жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № ҚР ДСМ-130/2020 бұйрығының 1-тарау, 3 тармағына сәйкес бекітілген лауазымдар аттестаттауға жататын болса, медициналық ұйымның басқа қызметкерлері бұл тізімге кірмейді. Аттестатталатын адамның кәсібі және жеке құзыреттілігін қызметтік әдепті сақтауы, жауапкершілігі және орындаушылығы, бастамашылығы, күрделі жағдайларда шешім таба алуы, көшбасшылық қасиеттер мен жұмысты ұйымдастыру қабілеті, мемлекеттік тілді білуі, коммуникативтілігі және командада жұмыс істей білуі балдың шкала бойынша бағалауды аттестаттау комиссиясымен жүргізіледі [5]. Осы орайда, әр медициналық ұйымның персоналды бақылау қызметі әрбір қызметкердің құзыреттілігін бағалауы тиіс.

Медициналық ұйымдарды аккредиттеу стандарттарының 2-тарауында «Ресурстарды басқару» 21 тармағына сәйкес жылына бір рет медициналық ұйымның басшылығы бекіткен тәртіпке сәйкес медициналық персоналдың жұмысын бағалау жүргізіледі.

Бағалау тәртібі мен медицина қызметкерлерін бағалау нысаны бекітіледі және клиникалық дәрігерді бағалау нысаны (пациентті тексеру немесе емдеуді жүзеге асыратын дәрігер) мына критерийлерді қамтиды:

- 1) емдеу және күту (дәрігер тиімді және мақсатқа сай медициналық көмек көрсетеді);
- 2) клиникалық білім (дәрігердің қажетті білімі бар, бұл білімді өз қызметінде қолданады);
- 3) біліктілікті арттыру (дәрігер өзінің клиникалық тәжірибесі мен білімін жетілдіреді);
- 4) жеке қасиеттері мен көпшілдігі (дәрігер пациенттермен және әріптестермен кәсіби қарым-қатынасты сақтайды);

5) этикалық тәжірибе (дәрігер науқасқа жанашырлықпен қарайды, әртүрлі әлеуметтік және мәдени ортадағы науқастарға құрметпен қарайды);

6) жүйелі ойлау (дәрігер қажетті ресурстарды пайдалануда белсенді және икемді);

7) ресурстарға ұқыпты қарау (дәрігер дәрі-дәрмектерді, зерттеулерді, консультацияларды дұрыс және уақтылы тағайындайды) [6].

Бұған қоса, жоғарғы медициналық білімі бар қызметкерлерден басқа персоналдың құзыретін бағалауды жоғарыда көрсетілген KSAO әдісімен бағалаған жөн.

Медициналық ұйымдағы персоналды басқару – бұл барлық ұйымдық деңгейдегі ұйымның мақсаттарына жету үшін персоналдың тиімділігін дамытуға және арттыруға бағытталған жедел және стратегиялық қызмет жүйесі. Ресурстық көзқарасқа сәйкес, кез келген ұйымның, соның ішінде медициналық ұйымның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізі табысты тәжірибелерді көшіру емес, персоналдың негізгі құзыреттерін құру және дамыту болып табылады. Қолданыстағы құзыреттерді түсіну, құзыреттіліктердің өзгеру және даму динамикасын қадағалау үшін персоналды бағалаудың ойластырылған жүйесі қажет. Қызметкерлер саны өсіп жатқан ұйымдар үшін персоналды бағалау персоналды басқару жүйесінің ажырамас элементіне айналуға тиіс. Ұйымның үйлесімді дамуы және тиімділікке жету үшін қызметкерлердің күшті және әлсіз жақтарын білу қажет. Персоналды бағалау келесі міндеттерді орындау үшін қажет:

- ашық бос орындарға үміткерлерді іріктеу үшін;
- қызметкерлерді тиімді бейімдеу, олардың медициналық ұйымдағы мансабын жоспарлау үшін;
- компанияда жұмыс істейтін қызметкерлерді ротациялау бойынша негізделген басқару шешімдерін қабылдауға көмектесу;
- қызметкерлерді дамытуға және өзін-өзі тәрбиелеуге ынталандыру;
- қызметкерлердің адалдығы мен мотивациясын арттыру [7].

Ұйымда қызметкерлерді бағалаудың көптеген жолдары бар. Үміткерді жұмысқа қабылдау немесе жоғарылату туралы шешім қабылдау кезінде бағалау корпоративтік мәдениетті, қызмет бағыттарын және басқа да көптеген аспектілерді ескере отырып жүргізілуі керек. Технологиялардың дамуы және ұйымдардың, оның ішінде медициналық ұйымдардың қызметін дараландыру қызметкерлерден ұйымды бәсекеге қабілетті деңгейде ұстауды талап ететін кәсіпкерлік корпоративтік мәдениет идеясының таралуына әкелді. Бірінші кезекте қызметкердің жеке қабілеттері, мансаптық өсу әлеуеті, нәтижеге жетуге бағдарлануы, мінез-құлқы мен ойлауының икемділігі, шығармашылық әлеуетін дамыту және тағы басқа [8].

Бүгінгі таңда жеке жауапкершілік ұғымы ұжымды басқару парадигмасымен ауыстырылуда, ол қызметкерден стандартты емес міндеттерді шешу үшін бір командадағы әріптестерімен жұмыс істей білуді талап етеді. Персоналды бағалау әдістері қызметкерлердің жеке және кәсіби қасиеттерін бағалауға, олардың әрқайсысының болашақ немесе ағымдағы қызметтік функцияларын орындау тиімділігі туралы объективті ақпарат алуға бағытталған. Персоналды бағалау әдістерінің классификациясы адамның іскерлік және жеке қасиеттерінің лауазымның немесе жұмыс орнының талаптарына сәйкестігін анықтау процесін жақсартуға және ең қолайлы әдістемені таңдауға мүмкіндік береді.

Персоналды бағалау ұйымдағы қызметкердің өмірлік циклінің әртүрлі кезеңдерінде жүзеге асырылады:

– іріктеу кезеңінде (медициналық жоғары оқу орындарының түлектері, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру циклін аяқтаған тұлғалар, сондай-ақ басқа медициналық ұйымдарда жұмыс істейтін әріптестер арасында);

- қызметкердің ағымдағы бағасы;
- кадрлық резервті жоспарлау кезінде;
- мансаптық өсумен [9].

Персоналды жүйелі бағалау (кемінде 2 жылда бір рет) қызметкерлердің құзыреттерінің өзгеру динамикасын қадағалауға, ішкі оқыту бағдарламаларын түзетуге және кадрлық резервті уақтылы жаңартуға мүмкіндік береді.

Әртүрлі елдердің көптеген ғалымдары компаниялар мен персонал дамуының әр кезеңінде құзыреттер мен құзыреттілік дегенді қалай және нені түсіну керек, өз қызметкерінен максималды нәтижеге жету үшін олардың қайсысына бәс тігу керек деген сұрақтарға жақындады. Әрбір ұйымда осы мәселені зерттейтін және бөлімшенің де, лауазымның өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, белгілі бір лауазымдар үшін жаңа құзыреттілік үлгілерін әзірлейтін және ұйым басшылығына ұсынатын өз мамандары болады.

Басқару құзыреттеріне тұлғалық, кәсіби қасиеттер мен дағдылардың жиынтығы, сондай-ақ орынға, уақытқа және жағдайға байланысты өзгеруі мүмкін мінез-құлық үлгілері жатады.

Бұйрық беруге, жанжалды жағдайларды шешуге, топта жұмыс істеуге, өкілеттіктерді беруге және қызметкерлерді ынталандыруға қабілетті басшы ең қысқа мерзімде өз мақсаттарына жетеді. Оның ұйымдастырушылық және басқарушылық қабілеттері әртүрлі ақпаратты корреляциялауға, проблемалық жағдайларда да шешім табуға мүмкіндік береді [10].

Қорытынды

Қортындылай келе, құзыреттілікке негізделген бағалау медициналық ұйым үшін бірқатар перспективаларды ашады, яғни, жұмыстың тиімділігінің

стандарттарын әзірлеу, әрбір қызметкердің күшті және әлсіз жақтарын анықтау және оны дамыту үшін осы ақпаратты пайдалану.

Басқару құзыреттері мынадай дағдылар мен қабілеттерімен анықталады: ең тиімді шешімдерді әзірлеу; тапсырмаларды нақты тұжырымдау; кезеңдерді жоспарлау және жұмысты орындау процестерін ұйымдастыру; келіссөздерді ұйымдастыру және жүргізу; әртүрлі кездесулер, презентациялар ұйымдастыру және өткізу; ұйымның барлық құрылымдарымен өзара әрекеттесу; ынталандыру қабілеті; мақсатқа жетуге жұмылдыра білу. Мұндай бағалау жүйесі қызметкерлердің дамуына уақтылы басшылық жасауға, кадрлық шешімдерді объективті етуге және қызметкерлердің қатысуын арттыруға, сонымен қатар, ұйымдағы қызметкер қызметінің барлық кезеңдерінде құзыреттілік моделі бойынша персоналды бағалауды енгізу қызметкерлердің медициналық ұйым талаптарына сәйкестігін жүйелі бақылауға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Спивак, В. А.** Управление персоналом : учебное пособие. – Эксмо, 2012
- 2 «Дені сау ұлт» әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау» ұлттық жобасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 725 қаулысы.
- 3 Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2020 жылғы 21 желтоқсандағы «Денсаулық сақтау саласындағы мамандықтар мен мамандандырулар номенклатурасын, денсаулық сақтау қызметкерлері лауазымдарының номенклатурасы мен біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» № ҚР ДСМ-305/2020 бұйрығы.
- 4 Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2020 жылғы 30 желтоқсандағы «Басшылар, мамандар және басқа да қызметшілер лауазымдарының біліктілік анықтамалығын бекіту туралы» № 553 бұйрығы.
- 5 Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің м.а. 2020 жылғы 14 қазандағы «Денсаулық сақтау саласындағы мамандарды кәсіптік құзыреттілігіне аттестаттауды жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № ҚР ДСМ-130/2020 бұйрығы.
- 6 Медициналық ұйымдарды аккредиттеу стандарттары, «Денсаулық сақтау саласындағы сапаны аккредиттеу орталығы» 2022.
- 7 **Spencer, L. M.** Competency assessment methods // Human resources of management. Boston : MA, 2015.

8 **Нүрсейтова, Г. Б.** Персоналды басқару : оқу құралы. – Алматы : Қазақ университеті, 2020.

9 **Колесникова, Ю. С., Камашева, А. В., Буры, В. В.** Использование технологии DISC при формировании кадрового резерва // Вестник экономики, права и социологии. – 2017. – № 2.

10 **Болдырева, Н. В.** Личная эффективность руководителя в современном бизнес-пространстве // Теоретические и методологические проблемы современной педагогики и психологии сборник статей Международной научно- практической конференции. 2018.

REFERENCES

1 **Spivak, V. A.** Upravlenie personalom: uchebnoe posobie. [Personnel Management] tutohal– Eksmo, 2012

2 «Deni sau ұлт» әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау ұлттық жобасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 725 қаулысы. [Resolution No. 725 of the Government of the Republic of Kazakhstan dated October 12, 2021 on approval of the national project «Healthy nation» quality and affordable health care for every citizen»].

3 Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2020 жылғы 21 желтоқсандағы «Денсаулық сақтау саласындағы мамандықтар мен мамандандырулар нomenclaturasын, денсаулық сақтау қызметкерлері лауазымдарының нomenclaturasын мен біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» №QR DSM-305/2020 бұйрығы. [Order of the Minister of Health of the Republic of Kazakhstan dated December 21, 2020 «On approval of the nomenclature of professions and specializations in the field of health care, nomenclature of positions and qualification characteristics of health care workers» No. KR DSM-305/2020]

4 Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2020 жылғы 30 желтоқсандағы «Басшылар, мамандар және басқа да қызметшілер лауазымдарының біліктілік анықтамалығын бекіту туралы» №553 бұйрығы. [Order No. 553 of the Minister of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan dated December 30, 2020 «On approval of the qualification manual for the positions of managers, specialists and other employees»].

5 Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің м.а. 2020 жылғы 14 қазандағы «Денсаулық сақтау саласындағы мамандарды кәсіптік құзыреттілігіне атестаттауды жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № QR DSM-130/2020 бұйрығы. [Minister of Health of the Republic of Kazakhstan m.a. Order No. DSM-130/2020 of the Republic of Kazakhstan dated October 14, 2020 «On approval of the principles of certification of professional competence of health care specialists»]

6 Medisinalyq üymdardy akreditteu standarttary, «Densaulыq saqtau salasyndaғы sapany akreditteu ortalyғы» 2022. [Standards for accreditation of medical organizations, «Center for Quality Accreditation in Healthcare» 2022]

7 **Spencer, L. M.** Competency assessment methods // Human resources of management. – Boston : MA, 2015.

8 **Nürseitova, G.B.** Personalды basqaru:ey texbock [Personnel management] oqu qūraly. – Almaty : Qazaq universiteti, 2020.

9 **Kolesnikova, Yu. S., Kamasheva, A. V., Bury, V. V.** Ispol'zovanie tekhnologii DISC pri formirovanii kadrovogo rezerva [The use of DISC technology in the formation of a personnel reserve] // Vestnik ekonomiki, prava i sociologii. – 2017. – № 2.

10 **Boldyreva, N. V.** Lichnaya effektivnost' rukovoditelya v sovremennom biznes-prostranstve [Personal effectiveness of the leader in the modern business space] // Teoreticheskie i metodologicheskie problemy sovremennoj pedagogiki i psihologii Sbornik statej Mezhdunarodnoj nauchno- prakticheskoy konferencii. 2018.

Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

Алдабердіқызы П.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,

Республика Казахстан, г. Алматы

Принято к изданию 30.11.23.

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РАБОТНИКА МЕДИЦИНСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПО МОДЕЛИ КОМПЕТЕНТНОСТИ

В статье рассматриваются основные виды оценки персонала медицинских организаций и особенности оценки персонала, которая направлена на то, чтобы помочь руководителю организации принять управленческие решения по увеличению результативности персонала, так как оценка связана практически со всеми основными функциями управления персоналом. В качестве примера системы оценки персонала приведена оценка персонала в соответствии с моделью компетентности медицинского учреждения с рассмотрением практических примеров использования результатов оценки персонала в развитии медицинского учреждения. Представлена оценка персонала в виде упорядоченного перечня по следующим задачам: для отбора

кандидатов на открытые вакансии; для эффективной адаптации сотрудников, планирования их карьеры в медицинской организации; помощь в принятии обоснованных управленческих решений по ротации сотрудников, работающих в компании; мотивация сотрудников на развитие и самообразование; повышение лояльности и мотивации сотрудников. Дана характеристика наиболее распространенных методов и предложен алгоритм выбора метода оценки персонала и развития компетенций работника по выделенным критериям. Предложен подход к формированию оценки персонала, основанная на компетенциях, которая открывает ряд перспектив для медицинской организации, то есть разработка стандартов эффективности работы, выявление сильных и слабых сторон каждого сотрудника и использование этой информации для его развития.

Ключевые слова: персонал, эффективность, компетенции, оценка персонала, модель компетенций.

Aldaberdikyu P.

al-Farabi Kazakh national university, Republic of Kazakhstan, Almaty.

Accepted for publication on 30.11.23

METHODS OF EVALUATING THE ACTIVITY OF A MEDICAL ORGANIZATION EMPLOYEE ACCORDING TO THE COMPETENCE MODEL

The article discusses the main types of personnel assessment of medical organizations and the features of personnel assessment, which is aimed at helping the head of the organization make management decisions to increase the effectiveness of personnel, since the assessment is associated with almost all the main functions of personnel management. As an example of a personnel evaluation system, the evaluation of personnel in accordance with the competence model of a medical institution is given with consideration of practical examples of using the results of personnel evaluation in the development of a medical institution. The staff assessment is presented in the form of an ordered list of the following tasks: for the selection of candidates for open vacancies; for the effective adaptation of employees, planning their careers in a medical organization; assistance in making informed management decisions on the rotation of employees working in the company; motivation of employees for development and

self-education; increase of loyalty and motivation of employees. The characteristics of the most widespread methods are given and an algorithm for choosing a method for evaluating personnel and developing employee competencies according to the selected criteria is proposed. An approach to the formation of personnel assessment based on competencies is proposed, which opens up a number of prospects for a medical organization, i.e. development of performance standards, identification of strengths and weaknesses of each employee and use of this information for his development.

Keywords: personnel, efficiency, competencies, personnel assessment, competence model.

<https://doi.org/10.48081/AEEU7509>

*А. Н. Алибаева¹, Н. К. Альджанова²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Республика Казахстан, г. Алматы;

²Назарбаев Университет, Республика Казахстан, г. Астана
e-mail: aika.alik@gmail.com

ВАЖНОСТЬ ВЫБОРА ПУНКТА НАЗНАЧЕНИЯ ДЛЯ ТУРИСТОВ: НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНСКИХ ТУРИСТОВ, ПОСЕЩАЮЩИХ ТУРЦИЮ

В статье описывается, как индустрия туризма становится одним из ключевых аспектов экономики при эффективном ее использовании. Более того, продается услуга, продукт который нельзя привезти клиенту, поэтому туристические направления более пропагандируются для посещения этих мест туристами. Для этого необходимо правильно рекламировать и продвигать направление с его гостеприимством, достопримечательностями и природными характеристиками для привлечения большего числа посетителей. Таким образом, целью данной статьи является теоретический обзор литературы, экономического значения индустрии туризма, маркетинга и продвижения мест назначения. Благодаря данной информации выявляются факторы, влияющие на выбор туристами места назначения. Так, целью данной статьи является обзор литературы по индустрии туризма, имеющей отношение к экономическим аспектам индустрии туризма, туристическому маркетингу в целом и детерминантам выбора туристами места назначения в частности, а также изучение предпочтений казахстанских туристов в отношении Турецкой Республики. Исследование посвящено в первую очередь казахстанским туристам, поскольку литература и исследования о выборе места назначения казахстанскими туристами недостаточны. Другой целью данного исследования является поиск туристических предпочтений казахстанских туристов, которые практически не изучались.

Ключевые слова: Индустрия туризма, привлекательность пункта назначения, потребности туристов, международный маркетинг, казахстанские туристы.

Введение

Туризм является одним из важных секторов страны и ее экономики. Это служит способом продвижения страны или места назначения. При правильном использовании он также служит эффективным инструментом, вносящим позитивный вклад в экономику. Важность индустрии возрастает, в результате экономического развития и повышения качества жизни в рассматриваемом направлении туризма, в средне и долгосрочной перспективе. Тем не менее, индустрия туризма стремится стать одним из основных секторов в мире, поскольку миллионы путешественников переезжают с места на место. Однако индустрия туризма должна быть организована по самым высоким стандартам, чтобы привлечь больше посетителей, поскольку это также непредсказуемая и изменчивая отрасль. Таким образом, устойчивость спроса в индустрии туризма имеет основополагающее значение. Тем не менее, такая устойчивая промышленная структура требует принципов, которые должны отличаться, обеспечивать аутентичность, поддерживать современные ценности, понимать ожидания целевых рынков, улучшать впечатления от отдыха, развивать природные ценности, сохранять местные достоинства, достигать совершенства в инновациях и обеспечивать взаимную выгоду как для посетителей, так и для хозяев. Таким образом, удержание существующих потребителей и привлечение новых стало необходимым. Для достижения этой цели крайне важно использовать надлежащие маркетинговые методы и распространять рекламные сообщения наиболее эффективными способами, чтобы с каждым годом увеличивать число посетителей. Например, тщательное стратегическое планирование туризма должно осуществляться, возможно, государственными органами и в сотрудничестве с другими заинтересованными сторонами, такими как туроператоры, гостиничные сети, туристические агентства, транспортные операторы, чтобы реализовать привлекательность места назначения и улучшить его атрибуты с помощью надлежащей политики управления [1].

Маркетинг направлений заключается в продвижении места отдыха в микро-перспективе, а в макро-перспективе – в продвижении на рынок всех туристических объектов. Пунктом назначения может быть как маленькая, так и большая провинция. Цель состоит в том, чтобы создать позитивный образ места назначения и использовать этот образ в рекламной деятельности. Имидж места назначения – это совокупность целостных убеждений, идей,

впечатлений и опыта посетителя в результате привлекательности места назначения, положительных качеств и конкурентных методов управления. Кроме того, положительный имидж места назначения в значительной степени повлияет на удержание посетителей и привлечение новых. Имидж места назначения и маркетинг должны быть составлены рационально, стратегически спроектированы, доведены до сведения общества и в достаточной степени продвигаться за рубежом, что приведет к созданию сложного, избирательного и восприимчивого механизма обучения и приведет к увеличению числа посещений в предстоящие периоды. Этот образ также отражал бы реалии места назначения, предпочтительно в позитивном ключе. Хорошее место для отдыха и его позитивный имидж могут повысить ожидания посетителей перед поездкой, улучшить туристический опыт, удовлетворить заинтересованность потребителей. Таким образом, реклама места назначения является значительной благодаря положительному вкладу, который она может внести [2].

Индустрия туризма является всеобъемлющей и высоко конкурентной, что также может иметь важные экономические последствия для страны или конкретного направления. Сами направления также яростно конкурируют в этом секторе, чтобы привлечь больше потребителей и сохранить существующих за счет привлекательности направления, отличительных характеристик и хорошо продуманных методов управления. Кроме того, у туристов (потребителей и/или заказчиц) есть широкий выбор, и многим туристам может понравиться путешествовать по новым направлениям, даже если они удовлетворены текущим сервисом. Таким образом, в связи с усиливающейся конкуренцией в индустрии туризма необходимо выстраивать долгосрочные отношения с потребителями и создавать лояльность для удержания туристов. Однако с ростом числа новых мест отдыха выбор туристов расширяется, и такое разнообразие новых вариантов затрудняет получение конкурентных преимуществ в индустрии туризма. Поэтому, подчеркивая преимущества того или иного направления, крайне важно учитывать меняющийся статус глобального конкурентного давления и изменение структуры посетителей наряду с их предпочтениями в отношении направлений [3].

Более того, довольный потребитель в будущем станет постоянным посетителем. Из-за растущей конкуренции на международном туристическом рынке лояльность туристов и их удержание приобретают все большее значение, поскольку поддержание постоянного потребительского портфеля более выгодно и менее затратно, чем привлечение новых посетителей. Психологическая привязанность и благоприятное отношение посетителей к

месту назначения в значительной степени повысят лояльность посетителей. Портфолио лояльных посетителей также способствовало бы продвижению места назначения с помощью позитивного сарафанного радио [4].

Материалы и методы

Казахстан – одна из стран Центральной Азии, которая имеет всесторонние исторические и культурные связи с Турцией, уходящие корнями в глубь веков. Общая численность населения Казахстана, по данным CIA World Fact Book 2, составляет 17,5 миллионов человек. Из всего населения 63 % составляют казахи, 24 % – русские, а остальные 13 % – представители 15 различных национальностей. Большинство казахов сосредоточено в Южном Казахстане, особенно в городах Тараз (330.000), Чимкент (629.600), Туркестан (142.899) и Кызылорда (157.899). Большинство населения, предпочитающего Турцию в качестве туристического направления, родом из Шымкента. Из Шымкента ежедневно выполняются прямые рейсы в Стамбул и Анталию. Следовательно, целевая популяция была выбрана из Шымкента. Для оценки объема выборки используется распространенная формула «n = ». В качестве выборки из этой совокупности было отобрано 539 посетителей. Для распространения анкет был использован непараметрический метод. Для распространения анкет использовался метод произвольной выборки. Предпочтение отдавалось выборке суждений чтобы найти людей, которые хотя бы раз посетили Турцию. Демографические характеристики выборки представлены в табл. 1

Таблица 1 – Демографические характеристики выборки

Демографические данные	Подробные сведения	Из них	Процент, %
Пол	Мужчины	123	28
	Женщины	316	72
Семейное положение	Не состоят в браке	330	77
	Состоят в браке	100	23
Уровень образования	Средняя школа	113	26
	Высшее	326	74

Для определения мнения выборочной совокупности о Турции и сравнения ее с некоторыми другими конкурирующими направлениями, такими как Алжир, Тунис, Испания, Кипр, Португалия, было использовано 83 утверждения. В то время как 18 утверждений были использованы для измерения атрибута назначения (destination attribute DATTRI), 23 утверждения были использованы для измерения привлекательности назначения (destination

attractiveness DATTRA) и 42 утверждения были использованы для измерения управления назначением (destination management DMAN). Более того, эти заявления были отобраны из различных исследований и адаптированы с учетом последствий для Казахстана. Также был необходим тест на надежность. Коэффициент Альфа Кронбаха (Cronbach's alpha) выбран как 0,948 для атрибутов, 0,961 для привлекательности и 0,983 для управления [5]. Все три процента являются достаточно высокими, чтобы использовать эти утверждения в качестве переменных для измерения мнения Казахстанцев.

Исследование включает несколько исследовательских вопросов:

1 Можно ли сгруппировать казахстанских туристов в соответствии с их мнением об атрибутах, привлекательности и управлении направлениями в Турции? Если да, то каковы особенности каждого кластера и как его можно назвать?

2 Различаются ли эти кластеры по различным демографическим признакам

3 Исходя из этих двух вопросов, модель может быть показана ниже:

Из этой модели можно вывести четыре гипотезы:

H¹: (DATTRI), (DATTRA) и (DMAN) казахстанских туристов могут быть сгруппированы по разным подгруппам.

H²: Существует значительная разница между казахстанскими туристами женского и мужского пола по трем параметрам назначения.

H³: Существует значительная разница между женатыми и неженатыми, замужними и незамужними казахстанскими туристами по трем параметрам назначения.

H⁴: Существует существенная разница между туристами которые имеют **высшее образование**, и те у которых **средне специальное образование**.

Для доказательства H¹ был использован факторный анализ (factor analysis), а для подтверждения остальных был проведен многовариантный анализ (multi variance analysis MANOVA).

Результаты и обсуждение

Прибрежные линии стран стали важными местами посещения туристов в XXI веке. У туристов, стремящихся к морю, песку и солнцу, есть много возможностей для выбора, и морские и солнечные дестинации находятся в жесткой конкуренции за привлечение новых и удержание существующих туристов. Более того, туристы, чьи ожидания оправдываются, становятся удовлетворенными и могут стать лояльными потребителями, снова посещающими одно и то же место назначения. В частности, обострившаяся конкуренция на международной туристической арене вынуждает предприятия гораздо лучше понимать предпочтения существующих и

потенциальных посетителей, а также предлагать удовлетворительные продукты, чтобы создать лояльный потребительский портфель. Однако привлекательность места назначения также имеет основополагающее значение. Как расположенная на пороге Евразии Турецкая Республика с ее богатейшими природными объектами, солнцем, морем и современными возможностями для отдыха (Оздемир и др., 2012). В 2013 году Турцию посетило около 39.226.226 туристов, годовой доход от туризма составил почти 32,3 миллиарда долларов США. В 2014 году Турцию посетило около 41.415.070 туристов, годовой доход от туризма составил почти 34,3 миллиарда долларов США. За первые 2 месяца 2015 года число посетителей составило почти 3 миллиона туристов [6]. Таким образом, можно констатировать, что индустрия туризма является одной из опор турецкой экономики. Тем не менее, исследование направлено на оценку выбора места назначения казахстанскими туристами, посещающими Турецкую Республику.

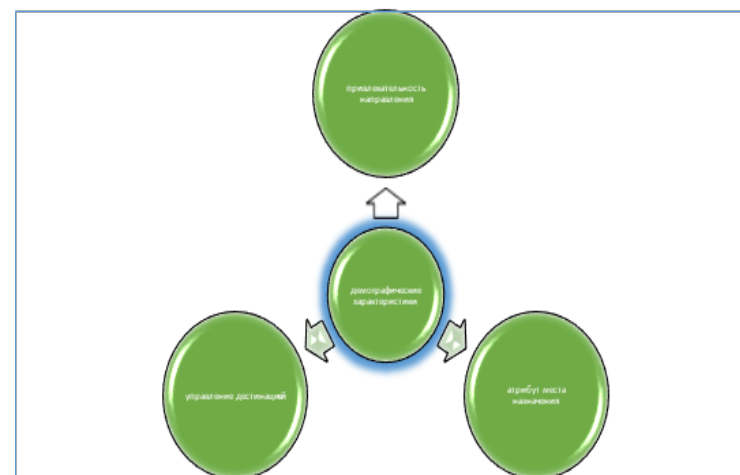

Рисунок 1 – Связь между демографией и тремя аспектами назначения

Для обсуждения первой гипотезы используется факторный анализ, чтобы увидеть, можно ли разделить казахстанцев по трем параметрам назначения как DATTRI, DATTRA и DMAN или нет [7]. Система вращения «Варимакс» (Varimax rotation system) в пакетной программе SPSS Package Program помогает исследователям увидеть подгруппы этих трех измерений.

Результат первого факторного анализа, который обрабатывает атрибут назначения (DATTRI), показал, что КМО равен 0,953, что составляет более

60 %. Критерий сферичности Бартлетта (Bartlett's Test of Sphericity) является статистически значимым. В результате ротации и дисперсии выделились две подгруппы, которые объясняют разницу в 58,67 %. 10 из 18 утверждений были включены в первую группу, а 8 утверждений - во вторую. Изучив контекст высказываний, первый фактор можно назвать природной и исторической средой (NAHI), вторую группу - развлечениями и деятельностью (INACT).

Второй факторный анализ был применен к 23 утверждениям, которые измеряют привлекательность места назначения (DATTRA). Также в этой классификации были определены две группы. КМО составил 0,869 при значимом результате теста Бартлетта, а дисперсия составила 60,57 %. 13 из 23 утверждений были включены в первую группу, а 10 утверждений были включены во вторую группу. Изучив контекст заявлений, первый фактор можно назвать восприятием качества обслуживания (SEQUA), а вторую группу - доступностью объектов (FACAVA) [8].

Наконец, 42 утверждения по управлению назначением (DMAN) были сгруппированы с помощью факторного анализа [9]. Значение КМО составило 0,964 при значительном результате теста Бартлетта, а дисперсия составила 66,37 %. В ходе анализа были определены пять различных групп факторов. 11 из 42 утверждений были включены в первую группу, 10 утверждений - во вторую группу, 12 утверждений - в третью группу, 5 утверждений - в четвертую группу и, наконец, 4 утверждения - в пятую группу. После изучения утверждений каждой группы названия факторов могут быть перечислены ниже следующим образом:

Фактор 1: Государственная политика в области туризма (STOP)

Фактор 2: Структура туристического сектора (STOS)

Фактор 3: Удовлетворение потребностей туристов (MNT)

Фактор 4: Мнение людей о туризме (PVT)

Фактор 5: Поведение сотрудников таможни (BCO)

Результат этих трех различных факторных анализов позволяет нам улучшить модель, которая обозначена на рисунке 2.

Следовательно, можно констатировать, что первая гипотеза применима, и казахстанских туристов можно разделить на разные группы относительно туристического потенциала Турции по сравнению с конкурирующими направлениями.

В целом, демографические особенности являются важными инструментами влияния на различное поведение или установки потребителей. Как мы упоминали ранее, советские власти стремились унифицировать образ жизни, поведение и установки потребителей независимо от их желаний и нужд.

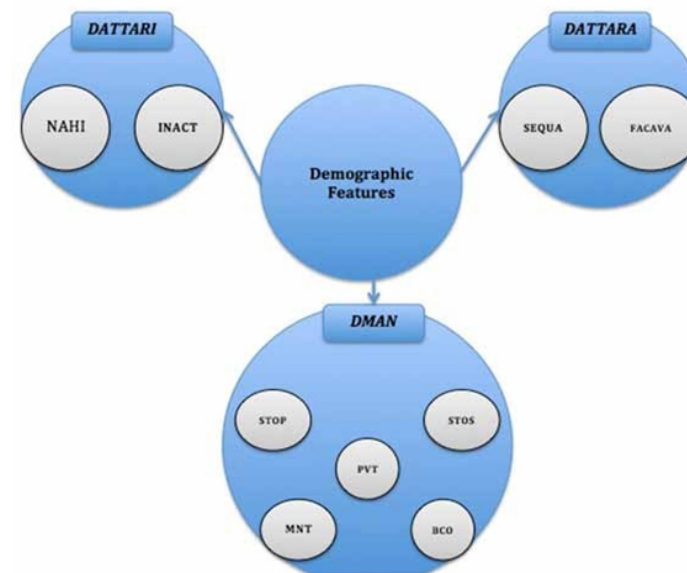

Рисунок 2 – Новая модель исследования

Поскольку демографические характеристики являются независимыми показателями и не поддаются легкому изменению; пол, семейное положение, образование и профессия использовались для контроля чтобы проследить, соответствуют ли им три параметра назначения или нет.

Первый анализ MANOVA был проведен, чтобы выяснить, есть ли какая-либо разница между мнениями женщин и мужчин по подгруппам атрибутов назначения (DATTRI), привлекательности назначения (DTTRA) и управления назначением (DMAN).

Принимая во внимание таблицу 2, согласно результатам теста Hotelling, можно констатировать, что казахстанские туристки женского пола имеют иные склонности и мысли, чем мужчины, относительно площади пункта назначения. Это различие обусловлено природной и исторической средой (NAHI) и восприятием качества обслуживания (SEQUA). По обоим факторам средний показатель у женщин выше, чем у мужчин, что означает, что женщины более чувствительны к восприятию этих двух факторов.

Чтобы выяснить, есть ли какая-либо разница между женатыми и неженатыми людьми из-за DATTRI, DTTRA и DMAN, был проведен второй

анализ MANOVA. Результаты приведены в таблице 3. Результаты теста Hoteling показали [10], что женатые люди по-разному оценивают параметры пункта назначения по сравнению с неженатыми. Это различие проистекает из природной и исторической среды (NAHI), развлечений и активностей (INACT) и структуры туристического сектора (STOS). Среднее число не состоявших в браке людей выше, чем состоящих в браке, в INACT и STOS, в то время как в NAHI все наоборот. Это указывает на то, что неженатые люди больше ориентированы на развлечения, с другой стороны, люди которые состоят в браке ориентированы на природные и исторические акпекты и увлечения.

Наконец, важно изучить влияние уровня образования на параметры места назначения. В целом, уровень образования в Казахстане относительно высок. Многие люди окончили более одного факультета, потому что в Казахстане существует значительный уровень безработицы. Поэтому люди предпочитают иметь как минимум две специализации, чтобы не остаться без работы. Согласно статистике Unicef3, уровень грамотности составляет почти 100 %. Таким образом, казахстанское общество можно охарактеризовать гомогенным в этом смысле. Результат Hoteling является значимым, что соответствует этой информации. Это означает, что параметры назначения не различаются по уровням образования.

Таблица – 2 Краткое изложение результатов MANOVA с использованием гендера в качестве различия.

Параметры назначения (Destination dimentions)	Подгруппы (Sub-Groups)	Значения F (F Values)	Значимость (Significance)
DATTRI	NAHI	5.526	.018
	INACT	2.876	.091
DATTRA	SEQUA	3.701	.055
	FACAVA	3.202	.074
DMAN	STOP	.078	.781
	STOS	.152	.697
	MNT	.100	.752
	PVT	2.592	.108
	BCO	.154	.695
Hoteling		1.956	.043

Таблица – 3 Краткое изложение результатов MANOVA с использованием семейного положения в качестве различия.

Параметры назначения (Destination dimentions)	Подгруппы (Sub-Groups)	Значения F (F Values)	Значимость (Significance)
DATTRI	NAHI	5.661	.004
	INACT	4.255	.015
DATTRA	SEQUA	2.107	.123
	FACAVA	.834	.435
DMAN	STOP	.131	.717
	STOS	4.544	.034
	MNT	.000	.989
	PVT	.105	.746
	BCO	.884	.348
Hoteling		854.000	.000

Выводы

Маркетинг дестинации – это продвижение места отдыха, истории и досуга с целью привлечения новых посетителей как в конкретную дестинацию, так и в страну в целом, и удержания уже имеющих. Цель состоит в том, чтобы создать положительный имидж туристического направления и использовать этот положительный имидж для укрепления туристической индустрии страны. Положительный имидж места назначения представляет собой совокупность всех положительных убеждений, впечатлений, идей и опыта, посещающего его туриста в отношении привлекательности, заманчивых атрибутов и перспективных управленческих применений рассматриваемого места назначения. Имидж места назначения и его методы маркетинга и продвижения должны быть сформированы рационально, спроектированы стратегическим образом и всесторонне продвигаться за рубежом, чтобы привлечь как можно больше посетителей. В конечном счете, это привело бы к увеличению числа посетителей страны и ее туристических направлений с каждым годом. Таким образом, целью данного исследования является анализ литературы по индустрии туризма с точки зрения экономических вопросов, маркетинга туризма в более широком смысле и факторов, определяющих выбор туристами места назначения, в частности, а также обзор предпочтений казахстанских туристов в отношении Турции, рассматривая привлекательность места назначения, атрибуты и вопросы управления, также с использованием статистических приложений.

Результаты факторного анализа показали, что казахстанских туристов можно разделить на пять различных групп в отношении выбора туризма в Турции по сравнению с конкурирующими направлениями. С другой стороны,

между различными демографическими характеристиками обнаруживаются некоторые различия. Например, можно констатировать, что у казахстанских туристов-женщин иной выбор и восприятие размеров пункта назначения, чем у мужчин. Это различие обусловлено природной и исторической средой (НАИ) и восприятием качества обслуживания (SEQUA). Кроме того, у состоявших в браке граждан другие мнения, чем у неженатых, относительно одних и тех же параметров назначения. Природно-историческая среда (НАИ), развлечения и виды деятельности (INACT) и структура туристического сектора (STOS) являются причиной этого различия. В отличие от этого, измерения места назначения не дискриминируют уровень образования поскольку в этом отношении казахстанцы представляются более однородными.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

- 1 **Baksi A.K.** Moderating impact of tourism relationship management dimensions on tourism service quality, tourist satisfaction and destination loyalty // 10.5267/j.dsl. 2014. Vol. 3, № 2. P. 169–168.
- 2 **Del Chiappa G. et al.** Investigating the degree of visitors' satisfaction at a museum // *Anatolia*. 2013. Vol. 24, № 1. P. 52–62.
- 3 **Unusan, Mostafavi Shirazi S. F.** Measuring International Tourists' Satisfaction and Loyalty in Konya, Turkey,. 2014.
- 4 **Ozdemir B. et al.** Relationships Among Tourist Profile, Satisfaction and Destination Loyalty: Examining Empirical Evidences in Antalya Region of Turkey // *Journal of Hospitality Marketing & Management*. 2012. Vol. 21.
- 5 **Peterson R. A** Meta-Analysis of Cronbach's Coefficient Alpha // *Journal of Consumer Research*. 1994. Vol. 21. P. 381–391.
- 6 **Fawaz F., Rahnama M., Stout B.** An empirical refinement of the relationship between tourism and economic growth // *Anatolia*. 2014. Vol. 25, № 3. P. 352–363.
- 7 **Filatov E.A.** Deterministic Factor Analysis Of Three-Factor Dupont Model Using Filatov Methods. 2018. P. 364–372.
- 8 **Chang K. C., Chen M. C., Hsu C. L.** Identifying Critical Brand Contact Elements of a Tourist Destination: Applications of Kano's Model and the Importance-satisfaction Model: Identifying Critical Brand Contact Elements of a Tourist Destination // *Int. J. Tourism Res.* 2012. Vol. 14, № 3. P. 205–221.
- 9 **Carson D. et al.** Holistic Tourist Industry Marketing: Significant Deficiencies in Relation to Natural Tourist Sites // *Journal of Marketing Theory and Practice*. 2004. Vol. 12. P. 49–59.

10 **Wang K., Li Q., Li G.** A new alternative Hotelling's T^2 control chart using MEWMA to monitor minimal mean deviation // *MATEC Web Conf.* / ed. Barukčić I. 2021. Vol. 336. P. 09021.

Принято к изданию 30.11.23.

А. Н. Алибаева¹, Н. К. Альджанова²

¹әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Назарбаев Университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ.
Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

ТУРИСТЕР ҮШІН БАРАТЫН АЙМАҚТЫ ТАҢДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ТҮРКИЯҒА КЕЛГЕН ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТУРИСТЕР МЫСАЛЫНДА

Мақалада Туризм индустриясын тиімді пайдалану барысында ол экономиканың негізгі аспектілерінің біріне айналатыны сипатталған. Сонымен қатар, қызмет тауар емес, ол тұтынушыға жеткізуге жатпайтын өнім, сондықтан туристік бағыттар туристердің осы жерлерге баруы үшін жиі жарнамаланады. Ол үшін келушілерді көбірек тарту үшін оның қонақжайлылығымен, көрікті жерлерімен және табиғи сипаттамаларымен бағытты дұрыс жарнамалау және насихаттау қажет. Осылайша, бұл мақаланың мақсаты әдебиетке теориялық шолу, туризм индустриясының экономикалық маңызы, маркетинг және аймақтық жерлерді жылжыту болып табылады. Осы ақпараттың арқасында туристердің баратын жерін таңдауға әсер ететін факторлар анықталады. Мақаланың мақсаты туризм индустриясының экономикалық аспектілеріне, жалпы туристік маркетингке және туристердің баратын жерін таңдауының детерминанттарына қатысы бар туризм индустриясы бойынша әдебиеттерге шолу жасау, сондай-ақ Түркия Республикасына қатысты қазақстандық туристердің қалауын зерттеу болып табылады. Зерттеу бірінші кезекте қазақстандық туристерге арналған, өйткені Қазақстан туристерінің баратын аймақтарын саралау туралы әдебиеттер мен зерттеулер жеткіліксіз. Бұл зерттеудің тағы бір мақсаты іс жүзінде зерттелмеген қазақстандық туристердің туристік қалауларын іздеу болып табылады.

Кілтті сөздер: Туризм индустриясы, аймақтың тартымдылығы, туристердің қажеттіліктері, халықаралық маркетинг, қазақстандық туристер.

A. N. Alibayeva¹, N. K. Aljanova²

¹al-Farabi Kazakh national university, Republic of Kazakhstan, Almaty,

²Nazarbayev University, Republic of Kazakhstan, Astana

Accepted for publication on 30.11.23

THE IMPORTANCE OF CHOOSING A DESTINATION FOR TOURISTS THE CASE OF KAZAKHSTANI TOURISTS VISITING TURKEY

The article describes how the tourism industry is becoming a key aspect of the economy when utilized effectively. Moreover, service is sold, a product that cannot be moved to the customer, so tourist destinations are more promoted for tourists to visit these places. For this purpose, it is necessary to properly advertise and promote the destination with its hospitality, attractions and natural characteristics to attract more visitors. Further, the purpose of this paper is to theoretically review the literature, the economic importance of the tourism industry, marketing and promotion of destinations. Thus, the purpose of this article is to review the literature on the tourism industry related to the economic aspects of the tourism industry, tourism marketing in general and the determinants of tourists' choice of destination in particular, as well as to study the preferences of Kazakhstani tourists in relation to the Republic of Turkey. The study is primarily devoted to Kazakhstani tourists, since literature and research on the choice of destination by Kazakhstani tourists are insufficient. Another purpose of this study is to find the tourist preferences of Kazakhstani tourists, which have not been studied in practice.

Keywords: The tourism industry, attractiveness of the destination, tourist needs, international marketing, Kazakhstani tourists.

FTAMP 06.73.55

<https://doi.org/10.48081/BOVJ8695>

*Г. К. Бейсембаева¹, Д. С. Казангап², А. С. Тапалчинова³

^{1,2,3}Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

e-mail: Gulmiradin@mail.ru

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДЕ ЖЕКЕ ТҰЛҒАЛАРҒА НЕСИЕ БЕРУ

Осы мақалада қарастырылатын тақырыптың өзектілігі халықты несиелендіру банктік бизнестің ең тиімді баптарының бірі болып табылатындығынан көрінеді, сондықтан банктердің табыстылығы несиелеу процесін ұйымдастыруға байланысты.

Жеке тұлғаларды несиелендіру қазіргі дағдарыстан кейінгі отандық экономикада маңызды рөл атқарады, өйткені Қазақстанда нарықтық экономиканың дамуын, экономикалық өсуді, экономиканың тиімділігін арттыруды, қажетті инфрақұрылымды құруды осы несиелік қатынастарды одан әрі дамытпай қамтамасыз ету мүмкін емес.

Зерттеудің теориялық және әдістемелік негізі халықты несиелеу саласындағы әлеуметтік-экономикалық, институционалдық және басқарушылық-экономикалық қызметтің қозғалысын көрсететін жалпы заңдылықтар мен тенденциялар, экономикалық шындықты зерттеудің жалпы әдістерінің жүйесі болды.

Мақалада әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылды, атап айтқанда: статистикалық, бақылау және топтастыру, факторлық талдаудың сандық және сапалық әдістері, оның ішінде тізбекті алмастырулар мен үлестік қатысу, қаржылық коэффициенттерді есептеу және т.б.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы жеке тұлғаларды несиелеудің қазіргі тәжірибесін бағалауда, жалпы жеке тұлғаларды несиелеуді дамытудағы проблемаларды және қайтарымсыздық мәселелерін анықтауда, несиелеу жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеуде жатыр. жеке тұлғалар.

Кілтті сөздер: несие, банктік несие, жеке тұлғаларды несиелендіру, несиелік қатынастар, ипотекалық несие.

Кіріспе

Осы мақалада қарастырылатын тақырыптың өзектілігі халықты несиелендіру банктік бизнестің ең тиімді баптарының бірі болып табылатындығынан көрінеді, сондықтан банктердің табыстылығы несиелеу процесін ұйымдастыруға байланысты.

отандық экономика жағдайында маңызды рөл атқарады, өйткені Қазақстанда нарықтық экономиканың дамуын, экономикалық өсуді, экономиканың тиімділігін арттыруды және қажетті инфрақұрылымды құруды одан әрі дамытуды қамтамасыз ету мүмкін емес. осы несиелік қатынастардан.

Халық банк үшін ең маңызды және тиімді серіктес болып табылады, өйткені ол банктік қарыз алушылардың жалпы санында, кейбір практиктердің талдауы бойынша (берілген несиелер көлеміне қарағанда) 65 %-дан астам.

Сонымен қатар, банктің халыққа беретін несиелері негізінен қысқа мерзімді болып табылады, бұл дағдарыстан кейінгі жағдайларда маңызды болып табылатын несиелер капиталының жылдам айналымына әсер етеді.

Мәселенің даму дәрежесі. Ұзақ жылдар бойы жеке тұлғаларды несиелендіру мәселелерімен Коттер Р., Гилла Е., Коробов Г. Г., Лаврушин, С. Б. сияқты отандық және шетелдік ғалымдар мен практиктер айналысып келеді. Мақыш және т.б.

Мәселенің дамымауы зерттеу тақырыбын таңдауды анықтады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің теориялық және әдістемелік негізі халықты несиелеу саласындағы әлеуметтік-экономикалық, институционалдық және басқарушылық-экономикалық қызметтің қозғалысын көрсететін жалпы заңдылықтар мен тенденциялар, экономикалық шындықты зерттеудің жалпы әдістерінің жүйесі болды.

Мақалада әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылды, атап айтқанда: статистикалық, бақылау және топтастыру, факторлық талдаудың сандық және сапалық әдістері, оның ішінде тізбекті алмастырулар мен үлестік қатысу, қаржылық коэффициенттерді есептеу және т.б.

Зерттеудің теориялық негізі отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде берілген несиелеудің қазіргі заманғы тұжырымдамалары болды.

Жұмыстағы ақпараттық база экономикадағы шаруашылық серіктестіктің құқықтық қатынастары мен шаруашылық қызметін реттейтін заңнамалық және басқа да нормативтік актілер болды.

Нәтижелер және талқылау

Жеке тұлғаларды несиелендіру – экономикалық және қаржы нарығының маңызды бөлігі болып табылатын, жеке тұлғаларға мақсатты мақсатта

ақша массасын шығаруды қамтамасыз ететін банктік қызметтердің ең перспективалы саласы, оның негізгі мақсаты азаматтардың әртүрлі санаттарының тұтынушылық мақсаттарын теңестіруге ықпал ете отырып, олардың ағымдағы және болашақтағы тұтынуын қанағаттандыру.

Қарыз алушы – банк немесе несиелік мекемесі, ал ақша несиеленің субъектісі ретінде әрекет етеді.

Банктік несиелер – бұл банк тартатын ақша массасын орналастырумен байланысты банктік операциялардың бір түрі [1].

Несиелер – жеке тұлғаның өтінішінің нысанасына айналатын сенімді қарым-қатынасты білдіреді. Жыл сайын несиелеудің бұл түрі танымал бола түсуде. Осы себепті банк активтерінің негізгі үлесі несиелік операцияларға орналастырылған [2].

Жеке тұлғаларды несиелендіру – бұл екі тарап үшін де өтімді актив ретінде әрекет ететін тәуекелдермен байланысты операция. Бұл ретте банктер жинақталған қаржы ресурстарын инвестициялық жобаларды несиелеуге бағыттайды.

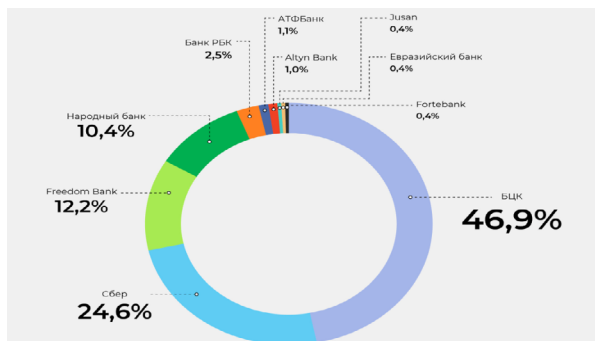
Жеке тұлғаларға несиелер беруді Қазақстан Республикасының валютасымен бас банк, филиалдар, есеп айырысу-кассалық бөлімдері жүзеге асырады.

Сыйақыны есептеу саясатын Банк Басқармасы белгілейді.

Шетелдік тәжірибеде несиелік бюролар бірлестікке қатысушы кәсіпорындардың клиенттері туралы жалпы мөлiмeттер банкi қызметiн де атқарады. Осылайша, тұтынушылық несиелеу халықтың әлеуметтік өмір сүру деңгейіне ғана емес, сонымен бірге жалпы экономиканың тиімділігіне тікелей әсер етеді деп қорытынды жасауға болады, өйткені ол ұдайы өндірістің соңғы өнімін жүзеге асыруға ықпал етеді. Халық үшін несиелер осы тауарлық-материалдық құндылықтарды немесе қызметтерді сатып алуға қажетті ақша сомасын жинақтау шартымен олар болашақта ғана ие бола алатын белгілі бір жеңілдіктерді алуды тездетеді.

Келесі кезекте еліміздің екінші деңгейлі банктері деңгейінде жеке тұлғаларды ипотекалық несиелендіруге талдау жасайтын боламыз.

1-суретте 2022 жылға оларды ұсынатын банктердің 7-20-25 бағдарламасы бойынша несиелердің үлесі көрсетілген.

Сурет 1 – ЕДБ үшін 7-20-25 бағдарламасы бойынша несиелердің үлесі, 2022 ж. [3]

Халық банкі 10,4 % сияқты банктер берді . Еуразиялық банк 7-20-25 бағдарламасы бойынша несие берді, ол жалпы алғанда 0,4 % құрады [4, 5, 6].

Банктердегі ипотекалық несиелеудің негізгі проблемалары:

– Тұрғын үй нарығында қолжетімді жылжымайтын мүліктің болмауы. Жылжымайтын мүліктің шектеулі сипаты үй сатып алушыларға өз бюджетіне сәйкес келетін мүлікті табуды қиындатты, сонымен қатар несие берушілерге лайықты қарыз алушыларды табу қиын болды [7];

– пайыздық мөлшерлемелердің өсуі тұтынушылардың несие алуын қиындатады, бұл ипотекалық несиелер көлемінің және тұрғын үйді сатудың төмендеуіне әкеледі;

– цифрландырудың өсуі, ақпараттың қауіпсіздігін арттыру қажеттілігі несиелік секторда үлкен инвестицияларды қажет ететін технологиялардың тапшылығына әкеледі;

– халықтың қаржылық сауатсыздығы.

Ипотекалық несиелендірудегі мәселелерді шешудің негізгі жолдарын тізіп көрейік, 2-сурет. Бизнес-интеллект құралдарының көмегімен несие берушілер қандай тұтынушылар үйлерін сату үшін тізімге бергісі келетінін, қайсысы жоғары немесе төмен жылжуды қалайтынын біледі. , немесе олар үйді жақсартуды қолма-қол ақшаға немесе қайта қаржыландырғысы келгенде.

Технология тұтынушыларға қызмет көрсетуді оңтайландыру және несие берушілердің тиімділігін арттыру арқылы кірістілік пен тұтынушылардың қанағаттануын жақсартады. Бүгінгі таңда автоматтандыруда қолданылатын ең үлкен мүмкіндіктер мен стратегиялардың кейбірі мыналарды қамтиды: [8]:

- білім беру бағдарламаларын және өзара әрекеттестіктің дербестендірілген нүктелерін автоматтандыру;
- онлайн өтінімдер мен сауда нүктелері;
- ортасында және жабылғаннан кейін тұтынушыларға сауалнама жүргізу;
- несиелік опциондарды ұсыну;
- құжаттарды сұрату;
- жабу технологиясы;
- баға белгілеу және андеррайтинг [9].

Сурет 2 – Несие берушілерді ипотекалық несиелеу мәселелерін шешу жолдары [10]

Мысалы, қарыз алушы туралы түсініктерді пайдалана отырып, несие берушілер тұтынушыға жекелендірілген жалпы шығындардың автоматтандырылған талдауларын жасап, жібере алады. Егер олар үлкенірек үйге көшуге немесе үйді жақсартуды қайта қаржыландыруға құқылы болса, ТСА бар капиталын өздерінің армандаған үйі үшін пайдалануға және жылжымайтын мүлікпен тезірек байлықты құруға көмектесу үшін сценарий арқылы автоматты түрде іске қосылуы мүмкін.

Қорытынды

Осылайша, бүгінгі күні несиелік мамандар мен несие берушілер үшін ең үлкен шығындар жоғалған несиелер болып табылады және

олар сатудың нашар конверсиясы мен тиімсіз сату стратегияларының салдарынан жоғалтады. Айырбастау және кірістілікті бақылау – бұл нарықтық мүмкіндіктер мен бүгінгі нәтижелер арасындағы алшақтықты жою үшін несие берушілер мен несиелік мамандарға қол жетімді ең үлкен мүмкіндіктердің бірі. Әрбір дерлік несие қызметкері трансформация мен ұсырудың озық әдістерін қолдану арқылы өнімділікті арттыра алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Иванов, Н. М.** Значение кредита : правовое регулирование / О. М. Иванов. – М. : Инфотроп медиа, 2018. – 672 с.
- 2 Банковское дело / Под ред. О. И. Лаврушин. / М. : Финансы и статистика, 2019. – 672 с.
- 3 Программа ипотечного жилищного кредитования «7-20-25» – <https://egov.kz>
- 4 Отчет о состоянии ипотечной отрасли в 2022 году – [Электронный ресурс] – <https://blog.mortgagecoach.com/2022-state-of-the-mortgage-industry-half-time-report>
- 5 Социально-экономические риски расширения портфеля потребительского кредитования в Республике Казахстан слишком высоки // Курсив. – № 7. – 2023. – [Электронный ресурс] – <https://kz.kursiv.media/2023-02-23/soczialno-ekonomicheskie-riski-rasshireniya-portfelya-portfelyapotrebkreditovaniya-v-rk-preuvelicheny/>
- 6 Анализ банков Казахстана по нефинансовым показателям за 2022 год - <https://bakertilly-ca.com/ru-kz/news/analiz-bankov-kazahstana-po-nefinansovym-pokazatelyam-na-2022-god/>
- 7 **Помазанов, М. В.** Управление кредитным риском и моделирование нового актива в портфеле / М. В. Помазанов // Банковское дело. – 2014. – № 6. – С. 12–19.
- 8 **Просалова, В. С.** Проблемы оценки кредитоспособности клиентов коммерческих банков: монография / В. С. Просалов. Владивосток : ВГУЭС, 2014. – 180 с.
- 9 **Эдвардс, Т., Рис, С.** Международное управление человеческими ресурсами: национальные системы и транснациональные компании. – 3-е издание. – Трансатлантические издания, 2016. – 352 с.
- 10 Оценка кредитоспособности физических лиц с использованием средств нейросетевой классификации – [Электронный ресурс] – <https://www.номерон/bv/stat'i/10841.PDF>

REFERENCE

- 1 **Ivanov, N. M.** Znachenie kredita: pravovoe regulirovanie [Credit value: legal regulation] / O.M. Ivanov. – M. : Infotrop media, 2018. – 672 p.
- 2 Bankovskoe delo / Pod red. O. I. Lavrushin. / M. : Finansy i statistika [Finance and Statistics], 2019. – 672 p.
- 3 Programma ipotechnogo zhilishchnogo kreditovaniya «7-20-25» [«7-20-25» mortgage housing lending program] – <https://egov.kz>
- 4 Otchet o sostoyanii ipotechnoj otrasli v 2022 godu – [Electronic resource] – <https://blog.mortgagecoach.com/2022-state-of-the-mortgage-industry-half-time-report>
- 5 Social'no-ekonomicheskie riski rasshireniya portfelya potrebitel'skogo kreditovaniya v Respublike Kazahstan slishkom vysoki [Socio-economic risks of expansion of the consumer lending portfolio in the Republic of Kazakhstan are too high] // Kursiv. – № 7. – 2023. – [Electronic resource] – <https://kz.kursiv.media/2023-02-23/soczialno-ekonomicheskie-riski-rasshireniya-portfelya-portfelyapotrebkreditovaniya-v-rk-preuvelicheny/>
- 6 Analiz bankov Kazahstana po nefinansovym pokazatelyam za 2022 god [Analysis of banks in Kazakhstan by non-financial indicators for 2022] – <https://bakertilly-ca.com/ru-kz/news/analiz-bankov-kazahstana-po-nefinansovym-pokazatelyam-na-2022-god/>
- 7 **Pomazanov, M. V.** Upravlenie kreditnym riskom i modelirovanie novogo aktiva v portfele [Credit risk management and modeling of a new asset in the portfolio] / M. V. Pomazanov // Bankovskoe delo. – 2014. – № 6. – P. 12–19.
- 8 **Prosalova, V. S.** Problemy ocenki kreditosposobnosti klientov kommercheskih bankov : monografiya [Problems of assessing the creditworthiness of clients of commercial banks: monograph] / V. S. Prosalov. Vladivostok: VGUES, 2014. – 180 p.
- 9 **Edwards, T., Ris, S.** Mezhdunarodnoe upravlenie chelovecheskimi resursami : nacional'nye sistemy i transnacional'nye kompanii [International Human Resource Management: National Systems and Multinational Companies]. – 3-e izdanie. – Transatlanticheskie izdaniya, 2016. – 352 p.
- 10 Ocenka kreditosposobnosti fizicheskikh lic s ispol'zovaniem sredstv nejrosetevoj klassifikacii [Assessment of creditworthiness of individuals using neural network classification tools] – [Electronic resource] – <https://www.номерон/bv/stat'i/10841.PDF>

Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

КРЕДИТОВАНИЕ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ

Актуальность темы, рассмотренной в данной статье, видится в том, что кредитование населения является одной из самых доходных статей банковского бизнеса, поэтому от организации процесса кредитования зависит прибыльность деятельности банков.

Кредитование физических лиц играет большую роль в условиях современной посткризисной отечественной экономики, так как развитие в Казахстане рыночной экономики, экономический рост, повышение эффективности функционирования экономики, создание необходимой инфраструктуры невозможно обеспечить без дальнейшего развития данных кредитных отношений.

Теоретической и методологической основой исследования явились общие законы и тенденции, отражающие движение социально-экономической, институциональной и управленческо-экономической деятельности в сфере кредитования населения, система общих методов исследования экономической действительности.

В статье применялись различные методы и приемы, в частности: статистические, наблюдения и группировки, количественные и качественные методы факторного анализа, в том числе цепных подстановок и долевого участия, расчет финансовых коэффициентов и т.д.

Научная новизна исследования заключается в оценке действующей практики кредитования физических лиц, обозначения проблем развития кредитования физических лиц в целом и проблем невозвратности, в разработке рекомендаций по совершенствованию системы кредитования физических лиц.

Ключевые слова: кредит, банковский кредит, кредитование физических лиц, кредитные отношения, ипотечный кредит

LENDING TO INDIVIDUALS IN COMMERCIAL BANKS

The relevance of the topic discussed in this article is seen in the fact that lending to the population is one of the most profitable items in the banking business, therefore, the profitability of banks depends on the organization of the lending process.

Lending to individuals plays an important role in the modern post-crisis domestic economy, since the development of a market economy in Kazakhstan, economic growth, improving the efficiency of the economy, creating the necessary infrastructure cannot be ensured without further development of these credit relations.

The theoretical and methodological basis of the study was the general laws and trends that reflect the movement of socio-economic, institutional and managerial-economic activities in the field of lending to the population, a system of general methods for studying economic reality.

Various methods and techniques were used in the article, in particular: statistical, observation and grouping, quantitative and qualitative methods of factor analysis, including chain substitutions and equity participation, calculation of financial ratios, etc.

The scientific novelty of the study lies in the assessment of the current practice of lending to individuals, the identification of problems in the development of lending to individuals in general and the problems of irrecoverability, in the development of recommendations for improving the system of lending to individuals.

Keywords: loan, bank loan, lending to individuals, credit relations, mortgage loan

<https://doi.org/10.48081/ICEA3225>

***L. B. Gabdullina¹, A. Amangeldi², O. Mazbayev³,
A. Yersultankyzy⁴**

¹Shakarim University, Republic of Kazakhstan, Semey

^{2,3,4}L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Astana

e-mail: aig.amangeldi@gmail.com

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE «ULYTAU» TOURIST ROUTE IN CENTRAL KAZAKHSTAN

Tourism is not only the largest but also the fastest-growing sector of the world economy, with growth rates almost twice as high as those of other sectors of the economy. Due to globalization, the growth of information and tourism opportunities in the modern world, tourism plays an important role. This article is devoted to the study of the problems and prospects of the development of the Ulytau tourist route in Central Kazakhstan. The Ulytau region has a huge potential in terms of tourism development, both international and domestic. Historical and cultural sites of different eras, as well as biological and landscape diversity, allow organizing trips of the most diverse nature here. The article examines the place of Ulytau in the history of the country, natural and climatic conditions, socio-economic development of the district, as well as the possibilities of the development of ethnotourism in the region. The factors influencing the development of tourism and the prospects of tourist routes in the Ulytau region are determined.

Keywords: destination, diversification, sustainable tourism, Ulytau, tourist route, pilgrimage, tourist potential, ethnography.

Introduction

Tourism is not only the largest but also the fastest-growing industry in the world economy, with a growth rate almost two times higher than that of other sectors of the economy. By key indicators, including the efficiency of investment, tourism is comparable to the oil industry. The importance of tourism in the modern

world cannot be underestimated in connection with the growth of globalization, information, and tourist opportunities. In the Republic of Kazakhstan, a gradual redistribution was carried out until 2019 to increase the flow of tourists to various tourist destinations. By developing the tourism industry, it is possible to diversify the sources of state budget revenues, which will contribute to the socioeconomic development of the country [1]. The purpose of this article is to study the main problems and opportunities for the development of tourism in the Ulytau region, which in our study is formulated as a tourist route of Ulytau.

The destination under research is Central Kazakhstan – an economic and geographical region. The population is 1,385,533 people. After the administrative-territorial reform of 1997, it included an enlarged Karaganda region with its center in the city of Karaganda. Before 1997, the disbanded Zhezkazgan region belonged to Central Kazakhstan [2]. However, in 2022, in the western part of the region, by decree of President Kassym-Zhomart Tokayev, the Ulytau region was formed with its center in Zhezkazgan, and since then Central Kazakhstan has been represented by two regions [3]. Three points of tourism growth are identified: this is the Balkhash resort area, which is included in the top 10 priority tourist areas; Karkaraly and Ulytau, which are also included in the top 50 tourist map [4]. The purpose of this work is to study the main problems and opportunities for tourism development in Central Kazakhstan, including the Ulytau region, which in our study is formulated as a tourist route «Ulytau».

Materials and methods. The theoretical and methodological basis of this article was the statistical data contained in the official printed sources, reports, projects, state programs, messages, concepts, regulations, and documents of the Republic of Kazakhstan, Internet resources, etc. In preparing the article the following general and special methods of scientific research were used: induction and deduction, analysis and synthesis, cartographic, comparative analysis, and economic statistical - to study the current state and tabular method – for clarity and visualization of research results.

Results and discussion. Ulytau is the geographical center of Kazakhstan. On the map, you will find that it is equidistant from both north to south and east to west of Kazakhstan. The convenient geographical position of Ulytau is also confirmed by the fact that one of the main branches of the Great Silk Road in Saryarka - the so-called «Sarysuu» or «copper» road – passed through Ulytau from Central Asia to Siberia. Dozens of caravanserais, fortified settlements, feudal castles, and guard towers along the caravan routes are evidence of this. Urban culture, handicrafts, and trade developed intensively there, as evidenced by the results of archaeological research at the sites of Baskamyr, Zhoshy-Orda, Ayakkamyr, and Orda-Bazar. Scientists suggest that this trade route arose long

before the Great Silk Road and existed until the thirties of our century, which undoubtedly influenced the development of culture in this region. Academician Kanysh Satpayev called the Ulytau steppes the pearl of Kazakhstan because almost all elements of the Mendeleev Table are found in the depths of the Ulytau region. Notably, the epochal event of the century – the human flight into space – is also associated with Ulytau, with the Baikonur Cosmodrome [5]. In the Ulytau district, there are 12 rivers, more than a hundred springs, and 11 lakes. The largest river is the Karakengir. The length of the river is 350 kilometers, the washed area is 16700 kilometers, and the average annual flow reaches up to 2.1 cubic meters per second.

According to geographical and botanical studies, 617 species of vegetation – trees, shrubs, semi-shrubs, herbaceous perennials – have been found on the territory of Ulytau. Among them, more than two hundred are medicinal plants, 19 of which are considered rare species. Specialists of the reserve museum together with the Zhezkazgan botanical garden conduct research work on studying the flora of Ulytau. The fauna of Ulytau is also rich, with animals listed in the Red Book. The two main migration routes of the saiga steppe antelope pass here. The International Union for Conservation of Nature categorizes this species as «CR», that is, it is recognized as being in a critical condition. To preserve the unique historical and archaeological monuments and rare natural components, the National Historical, Cultural and Natural Reserve Museum «Ulytau» was created here in 1990. Today the reserve museum has 25 sites-complexes with a total area of 147 thousand hectares, on which there are more than 300 historical monuments [5].

The economy of the region has an agricultural orientation, so in the total DRP (Domestic Regional Product), agriculture accounts for 73 %. In this case, in 2021 the volume of gross output of agriculture amounted to 28 billion 895.8 million tenge. In comparison with last year, there is an increase of 105,7 % (in 2020 - 21 366,0 million tenge) (VI - 105,7 %). According to the results for 2021, DRP will be 39 billion 681.6 million tenge with a 20% increase compared to 2020 (in 2020 - 33 billion 096.9 million tenge). In total DRP volume, the share of industry is 9 %, agriculture – 73 %, construction – 3 %, and trade – 1 %. Industrial enterprises of the region in 2021 produced a volume of industrial production worth 3 billion. 500,0 million tenge (110 % to the level of 2020) [6].

Ulytau is the historical center of the Kazakh people and the nomadic culture of the steppe civilization. It is no coincidence that during the days of the World Kuryltay of Kazakhs, the forum participants first and foremost wished to visit this national shrine of the Kazakh people. The biographies of such historical figures as Ketbuga, Kerey, Zhanibek, Kasym, Tauke, Barak, Kuchum, Abylai, Abulkhair, Akzhol bi, Kazbek bi, Kenesary, and many others are associated with the name of Ulytau. The area has a large number of natural resources and

recreational, tourist, and educational purposes. Ulytau district is a region for the development of environmental, historical, pilgrimage, ethnographic, as well as excursion types of tourism the territory operates three hotels, two recreation areas operate the only museum in the Republic of the history of Mining and Smelting in the village Zhezdy [7].

I. Particularly revered monuments of natural heritage

1) Aulietau Mountain (Akmeshit Aulie). It is considered the highest mountain in Ulytau. Its height is 1,135 meters. Since ancient times, the mountain has been considered sacred, a place of communication with the Almighty. Seven holy healers are buried here. Moreover, on this mountain, there is a cave of Zerdesh (Zarathushtra), the founder of Zoroastrianism.

2) Mount Yedige.

A stone construction. It is located on the top of Yedige Mountain, 35 km to the west of Ulytau village. It dates back to the time of the Golden Horde. According to a legend, the emir of the Golden Horde, Yedige Bi, is buried here. Another legend says that Toktamysh Khan of the Golden Horde was buried next to Yedige's grave.

3) Altyn Shoky Mountain. It is located 12 km to the west of Sarlyk village in the Ulytau district of Karaganda region. In 1935, a famous scientist K.I. Satpayev found a stone slab with inscriptions carved on it on the top of the Altynshoky Mountain. There is a probability that the inscription was carved on the stone by order of Tamerlane. In 1391 the ruler of Maverannahr, the great Emir Timur, also known in history as Tamerlane, passed through these lands. And it was here, on the Altynshoky Hill, that he left, in fact, the only documentary evidence of his campaign against the Golden Horde and Tokhtamysh Khan. The remains of a voluminous smelting furnace were also discovered at this site. Currently, this stone slab is stored in St. Petersburg, in the Hermitage Museum.

4) Petroglyphs of Terekty auliye. Tamdy petroglyphs. A historical and archaeological complex where unique historical monuments have been discovered: petroglyphs located on the tops of three hills in the latitudinal direction, stone age sites, settlements and necropolises of the Bronze Age confined to springs, mounds of the early Iron Age, medieval burials, Mazars of the XVII-XX centuries, remains of horizontal and vertical drifts for mining precious metals, etc.

5) Therapeutic spring «Gulsara Ana. It is located at the foot of the mountain in a birch grove. It has been known since ancient times that the spring has healing properties. And it helps with diseases of the stomach, liver, and kidneys.

6) Kurgan of the Bronze Age. A tract of barrows from the Hun era. The traces of the cultures of the ancient Turks and Oguzo-Kipchaks can also be found in these places.

7) A Bronze Age settlement It is located on Imanzhan Street on the bank of the river. According to the results of archaeological research and artifacts found, this settlement was here.

II. Religious sites that are places of worship

1) Cult monument of Dyn and Dombauyl

Stone construction. There are several similar structures in the Ulytau district. According to the official version of scientists this ritual construction is dated to the Oguzo-Kipchack time (VIII-IX cc). Archaeological excavations showed the absence of burials in them. They are ritual structures.

2) Zhoshy Khan Mausoleum The mausoleum of Zhoshy-khan (Juchi-khan) is one of the most famous and outstanding monuments of Kazakh architecture of the Mongolian period. It is believed that the mausoleum was built in 1227 over the tomb of Genghis Khan's son, Zhoshy Khan. At the same time, there are versions that it was built in the XIV or XV centuries by one of the descendants of Zhoshy-Khan.

3) Alasha Khan Mausoleum Mazar. It is located 60 km east of Satpayev, on the right bank of the river Karakengir, 2 km west of Malshybai village. It was built at the end of the XV century. According to some scientists, the khan of the Kazakh khanate Haknazar was buried here.

4) Duligaly Mosque It is located on the right bank of the river Duligaly, 170 km west of the village of Ulytau. It was built in the late 19th century. In the necropolis next to the mosque, the famous traditional healer Kazi Ishan, who lived in the 70s of the 20th century, is buried.

5) Mazar Bolgan ana It is located 50 km to the south of Zhezkazgan city, on the left bank of the Kengir River. It was built in the XIV-XV centuries. According to the legend, it belonged to Zhoshykhan's daughter-in-law. The Mazar of Kulan ana was built nearby.

6) Monument to Asan Kaigy

It is located at the foot of «Kyz Emshek» mountain, on the outskirts of Asatov Street in Ulytau village. The philosopher of the steppe, wandering around the world, called Ulytau the «Promised Land».

III. Sacred places associated with historical and political events

1) Place of the Battle of Bulanty (the first victorious battle) The Bulanty battle complex is dedicated to the first victory over the Jungars in 1727. It is located in the Uytas tract on the bank of the Bulanty River, 18 km to the south of Baikunur village, on the territory of the Ulytau reserve-museum. The stele symbolizes the unification of the Kazakh clans. According to the plan of the organizers, the complex should become a place for annual memorial ceremonies for the heroes of the Bulanty battle, which will be held by the reserve museum «Ulytau» with the participation of descendants from different regions of Kazakhstan. It is assumed

that as a result of the search work carried out by the reserve museum, the list of batyrs will be supplemented and in time it is possible to install new memorial obelisks with newly discovered names of the heroes of the battle of the 18th century. [8].

There is a real revolution in the travel market at the moment: new trends, technology, the growth of transnational tourism-themed routes, and new categories of tourists are being formed. And more and more foreign tourists are traveling for unique experiences. There is a growing movement called «experience destinations as or with a local. And in this concept, the development of the Silk Road tourist product, adventure, gastronomic, and ethno-tourism is the best fit [9]. Just ethno-tourism allows tourists to touch the history and culture of the country. In his speech at the 2019 tourism forum held in Ulytau, head of state Kassym-Jomart Tokayev noted: «Ulytau holds a special place among the sacred places of Kazakhstan. It is the sacred cradle of the Kazakh people, a symbol of the unity of the nation and the fierce struggle for independence. And today one of the important tasks is to develop the tourist potential of this historical place» [10] The President's participation in the forum speaks of the seriousness of Kazakhstan's intentions to develop the tourism industry and ethno-tourism in particular. The importance of developing ethno-tourism in Ulytau was confirmed by other participants of the forum, as this region is the center of the Turkic world. And tourism leads to sustainable development, creating additional opportunities for local people.

For the development of ethnographic and historical and archeological tourism on the route «Ulytau» the region held various national, cultural, and historical events. «Ulytau kumyz» is an ethnocultural festival in the context of which cultural practices related to the cult of the horse are carried out. The origin of this ancient festival dates back millennia, presumably, the ritual began to form in the Bronze Age. Today the cultural practice of horse breeding has survived on Terisakkan and is a unique phenomenon in the conditions of modern globalization of Kazakh culture. The Ethnofestival has been taking place for the last several years and during this period it has been gaining popularity among a wide audience not only in Kazakhstan but also in foreign countries. This festival has a long history under the name «Terisakkan spring» and includes the demonstration of «biye bailau», «aigy kosu» and «kymyzmurdyndyk» ceremonies, an exhibition of nomadic dishes and master classes in various kinds of crafts are also held as part of the ethno-festival [11]. Ethnofestival «Kokmaysa» (2018) is held to develop a tourist cluster in the Ulytau region and is a continuation of the ethno-festival «Terisakkan Spring», These festive rites in 2015 were included in the National list of elements of the intangible cultural heritage of Kazakhstan. In November 2018 were included in the Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity of UNESCO, as

«Traditional spring festive ceremonies of Kazakh horse breeders». A distinctive feature of the festival «Kokmaisa» is the participation of the akimat of the Ulytau district and a group of travelers «Nomad Explorer» in the organization and holding of the festival» [12]. In Ulytau, the construction of a visitor's center (Sapar Ortalygy) with 50 resting places and an ethno-aul was completed under the «Sacred Geography of Kazakhstan» project for the comprehensive development of domestic and external cultural tourism. Here tourists are welcomed not only with traditional Kazakh hospitality but they are also allowed to get acquainted with the traditional way of life of steppe people.

The development of ethno-tourism and the Ulytau tourist route as a whole is hindered, first, by the acute shortage of accommodation and catering facilities. Second, the quality of main and steppe roads in the Ulytau region and tourist sites. Thirdly, the lack of terrestrial infrastructure for orienteering on the terrain. In addition, it is difficult to find service providers, guides, and tour guides and to make arrangements with guest houses to accommodate a group of tourists and tell them about the local way of life. Also, tour organizers have to take all the equipment, tour guide, food, etc. with them on the trip. Together, this makes the product either inconvenient or very expensive. To date, the country has identified 185 sacred sites of national importance, 43 of them in the Karaganda region. And in combination with other components of the tourist product: historical and cultural heritage, unique natural reserves, as well as archaeological and historical monuments, you can create an open-air museum [9].

The fundamental documents for the implementation of measures to develop tourism in Karaganda region are The state program of development of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan for 2019-2025 (approved by the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated May 31, 2019 No. 360), as well as the Concept of development of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan until 2023 (approved by the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 30, 2017 No. 406), aimed at the effective implementation of activities in the tourism sphere and the achievement of target indicators of its development [13], as well as the Karaganda region development program for 2021-2025. The primary task is to improve infrastructure for further development and to improve the quality of service.

In 2021, the number of accommodation facilities in this region amounted to 247 units, which is at the level of 2020. Room stock in accommodation facilities amounted to 4 502 units. 272.3 thousand visitors were served, which is 36.2 % more compared to 2020. Of the total number of visitors, 96.5 % were residents of other regions of the republic, and 3.5 % were foreign nationals. The volume of services provided by accommodation facilities amounted to 4626.3 million tenge, VI - 152.9 %. In 2021,

11 projects totaling 526,5 million tenge were implemented with the purpose of tourism infrastructure development in the region, and 39 working places were created. In 2021, 76 projects totaling 1 187,5 million tenge were subsidized within the framework of the program «Business Road Map 2025» with the type of activity «Provision of Accommodation and Catering Services» [14].

One of the most important conditions for the development of Ulytau tourism is transport infrastructure, the state of which largely determines the competitiveness of the region. The available transport potential of the Karaganda region is expressed in the favorable location of the territory of the region at the intersection of transport highways leading to the capital of the republic. Railroads, automobile networks, and air transport are developed. Despite the existing transport potential, the transport infrastructure leading to the sacred sites of Ulytau and Karkaraly is not developed in the field of tourism. The hotel infrastructure in Ulytau is underdeveloped. Balkhash resort area lacks centralised water supply and sewage system. There is a need for repair of intra-settlement roads of Turangalyk and Shubar Tyubek settlements, development of small aviation in Aktogay and Karkaraly districts.

The national project «Strong Regions—the driver of the Country's development» provides for the construction of an airfield in the Ulytau region until 2025. To implement the national project, which is at the stage of requiring state expertise. This year, it is planned to develop design and estimate documentation (documentation of construction) with the further construction of airfields. Flights are organized on the intra-regional air service Karaganda-Zhezkazgan. From January 11, 2022, according to the new competitive obligations of the airline «Qazaq Air» flights are implemented in the daily mode, while maintaining the old tariff of 10,000 tenge per ticket. The flights are operated by a modern aircraft, the Bombardier Q-400, with a capacity of 86 seats, manufactured in Canada. Since the beginning of 2021, on numerous appeals from the population of Zhezkazgan region, the frequency of carriage by railway No. 609/610 «Karaganda-Zhezkazgan» has increased daily. This allowed us to completely solve the issue of stable transport communication for this region with the regional center [15].

Within the framework of the development of cultural facilities commissioned: extension to the building of Zhezkazgan Historical and Archaeological Museum, historical and cultural complex Zhoshy Khan, c. Zhezkazgan; engineering and communications infrastructure networks to the Ulytau Visit Center and Museum of the Ulytau District; within the framework of the development of sports: a sports and health complex in Karsakpai village of Ulytau district will be completed in 2021. In the Development Program for 2021-2025 in the sphere of development of leisure, recreation, and tourism infrastructure, the following activities were

planned: - the annual opening of 10 new tourism facilities;- completion of the Visit Center in the Ulytau region; – construction of a tourist complex near the Zhoshy Khan mausoleum;- modernization of existing recreation facilities through private investment.- development of new tourist routes to the resort area (environmental, equestrian, hiking, water); – development of tourist sites and sacred places of Ulytau district (the mausoleum of Zhoshy-Khan, Alasha-Khan, the ancient city of Baskamyr, the khan’s headquarters «Khan Ordasy», etc.). It is also necessary to repair the road between Kyzylorda and Zhezkazgan, which is over 420 km long. Repair of this highway is of great importance in general for the population of the Ulytau-Zhezkazgan region, since the development of tourism in this area is important, this road will continue to contribute to the development of tourism from Turkestan to Ulytau.

Conclusions. Kazakhstan ranked 66th out of 117 countries in the Global Travel & Tourism Index of the World Economic Forum in 2021. The Global Travel & Tourism Competitiveness Index of the World Economic Forum (hereinafter – WEF) much improved its position compared to the previous index in 2019 – 80th place (the rating is published once every 2 years) [16]. The high potential for tourism development in Kazakhstan is also reflected in the following rating indicators:the country ranks 59 in the labor market subindex for tourism;in terms of cultural resources - 63 places;by the number of UNESCO World Cultural Heritage sites – 42 places;by seasonality of international arrivals (26 places by the length of stay of foreign tourists (52 places);by interest in cultural attractions (37 places). Also, positive dynamics are observed in such areas as: «Prioritization of tourism» (+15, 68 places); «International openness» (+4, 103 places); «Natural Resources» (+2, 33 places); «Infrastructure of tourist ser» (+2, 76 places)

At the same time, according to the WEF, the following factors significantly worsen Kazakhstan’s rating in the field of tourism: «Business Environment» (-23, 90 places); «Health and Hygiene» (-4, 33 place) – 121 places; «Security» (-12, 77 place). Meanwhile, these areas are some of the main indicators that determine the state of development of the tourism industry, and which must be focused on to achieve the goal of developing the industry. The factors in the development of the tourist route «Ulytau» as one of the directions of tourism development in Kazakhstan include:-availability of natural, historical, and cultural resources; -availability of monuments of tangible and intangible cultural heritage;-advantageous geostrategic location of the region (all regions of South Kazakhstan and Karaganda region); -proximity to cities with high potential for outbound tourism (Astana, Karaganda);-opportunities for the corporation with research organizations and universities in Astana and Karaganda;-possibility of developing unique local tourist products, including the development of handicrafts,

agro-tourism, hunting, and trophy tourism;-active state participation in the development of the region, including through the development of tourism and logistics infrastructure; -the ability to use modern technology in communications and product distribution.-several constraints to the development of the tourist route «Ulytau» and the tourism industry in the region as a whole include:-insufficient development of engineering and transport infrastructure in tourist destinations, as well as quality hotel and entertainment infrastructure;-inaccessibility of tourist facilities and poor condition of tourist resources; -high prices for tourist products at a low level of service in tourist resorts; – lack of qualified personnel in the field of tourism;-insufficient foreign and domestic investment in the tourism industry; –low level of information about the tourism potential of the region in the domestic and international markets;-high prices for accommodation and transportation by all modes of transport; -lack of a system for monitoring and evaluating the quality of tourist services.

One of the main problems facing the tourism sector in the Ulytau region and Kazakhstan as a whole is the lack of qualified tourism personnel both in private companies and in public institutions and organizations. The issue of national tourism administration remains particularly painful. Unfortunately, state authorities do not identify tourism as an independent branch of the economy. The Republic of Kazakhstan does not have an independent Ministry of Tourism. In addition, the training of qualified tourism personnel in higher education institutions began relatively recently. Hence, there is a set of problems associated with the management and planning of the tourism industry in Kazakhstan and its regions. Moreover, due to the negative effects of the COVID-19 pandemic, the role of information technology in the promotion of goods and services has increased. Computerization and automation of data in the system of reservations of rooms for excursions, air and railway tickets in hotels, and accelerated information support are nowadays important objectives for the formation of sustainable tourism development in the region and the country.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Государственная программа развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025 годы (утвержденная постановлением Правительства РК от 31 мая 2019 года № 360). [Электронный ресурс] – <https://www.gov.kz/memleket/entities/tourism/documents/details/146894?lang=ru&ysclid=ldomuvufd073469328>

2 Центральный Казахстан. [Электронный ресурс] – <https://wikipedia.org>

3 Указ Президента Республики Казахстан от 3 мая 2022 года № 887. [Электронный ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000887>

4 Программа развития Карагандинской области на 2021-2025 годы (утвержденная Карагандинским областным маслихатом № 589 от 10 декабря 2020 года. [Электронный ресурс]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/karagandaeconomy/documents/details/105774?lang=ru&ysclid=ldonvc i5va489895869>

5 История Улытау. [Электронный ресурс]. – <https://ulytaureserve.kz/11-istorija-ulytau.html?ysclid=ldoapt0sv9436886859>

6 Итоговый отчет акима Улытауского района. [Электронный ресурс] – <https://www.gov.kz/memleket/entities/ulytau-oblysy-ulytau/documents/details/286628?lang=ru&ysclid=ldo9prudlb394953977>

7 Қарағанды облысының туризмі. [Электронный ресурс]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda/activities/414?lang=kk&ysclid=ldonasw1pk523214>

8 Национальный историко-культурный и природный музей-заповедник Улытау. [Электронный ресурс] – <https://ulytaureserve.kz/9-istoriko-kulturnye-pamjatniki-zapovednika-muzejauulytau.html?ysclid=ldonugynit357245794>

9 Этнотуризм в Казахстане: что мешает реализовать потенциал? [Электронный ресурс]. – <https://profi.travel/news/43415/details?ysclid=ldonfj3h2x801536647>

10 Президент Казахстана поднял важные вопросы развития этнотуризма на турфоруме в Улытау. [Электронный ресурс]. – <https://profi.travel/news/43343/details?ysclid=ldonint7jc843279888>

11 Ұлытауда «Көкмайса» этнофестивалі өтті. [Электронный ресурс]. – <https://egemen.kz/article/168675-ulytauda-kokmaysa-etnofestivali-ottit?ysclid=ldonjmj951367477249>

12 Обряды казахских коневодов признаны ЮНЕСКО культурным достоянием всего человечества. [Электронный ресурс]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/mcs/press/news/details/19733?lang=ru&ysclid=ldonmrqgrl841020458>

13 Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года (утвержденная постановкой Правительства РК от 30 июня 2017 года №406). [Электронный ресурс] – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000406/compare>

14 Бюро национальной статистики Агентства стратегического планирования и реформ РК. [Электронный ресурс] – <https://stat.gov.kz/region>

15 Национальный проект «Сильные регионы - драйвер развития страны» (утвержденная постановкой Правительства Республики Казахстан от 12

октября 2021 года № 729). [Электронный ресурс]. – <https://www.akorda.kz/assets/media/files/silnye-regiony.pdf>

16 World Economic Forum. [Электронный ресурс] – <https://www.weforum.org/reports/travel-and-tourism-development-index-2021/explore-the-data>

REFERENCES

1 Gosudarstvennaia programma razvitiia turistskoi otrasli Respubliki Kazakhstan na 2019-2025 gody (utverzhdennaia postanovleniem Pravitelstva RK ot 31 maia 2019 goda № 360) [The State program for the development of the tourist detachment of the Republic of Kazakhstan for 2019-2025 (approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated May 31, 2019 No. 360)]. [Electronic resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/tourism/documents/details/146894?lang=ru&ysclid=ldomuvufd073469328>

2 Tsentralnyi Kazakhstan [Central Kazakhstan]. [Electronic resource] – <https://wikipedia.org>

3 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 3 maia 2022 goda № 887. [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated May 3, 2022 No. 887]. [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000887>

4 Programma razvitiia Karagandinskoi oblasti na 2021-2025 gody (utverzhdennaia Karagandinskogo oblastnym maslikhatom № 589 ot 10 dekabria 2020 goda [The development program of the Karaganda region for 2021-2025 (approved by the Karaganda Regional Maslikhat No. 589 of December 10, 2020)]. [Electronic resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/karagandaeconomy/documents/details/105774?lang=ru&ysclid=ldonvc i5va489895869>

5 Istoriia Ulytau [History of Ulytau. [Electronic resource]. – <https://ulytaureserve.kz/11-istorija-ulytau.html?ysclid=ldoapt0sv9436886859>

6 Itogovyi otchet akima Ulytausкого raiona [Final report of Akim of Ulytau district]. [Electronic resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/ulytau-oblysy-ulytau/documents/details/286628?lang=ru&ysclid=ldo9prudlb394953977>

7 Qaraғandy oblysynyń túrizmi [Tourism of Karaganda region]. [Electronic resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda/activities/414?lang=kk&ysclid=ldonasw1pk523214>

8 Natsionalnyi istoriko-kulturnyi i prirodnyi muzei-zapovednik Ulytau. [Ulytau National Historical, Cultural and Natural Museum-Reserve]. [Electronic resource]. – <https://ulytaureserve.kz/9-istoriko-kulturnye-pamjatniki-zapovednika-muzeja-ulytau.html?ysclid=ldonugynit357245794>

9 Etnoturizm v Kazakhstane: chto meshaet realizovat potentsial? [Ethnotourism in Kazakhstan: what prevents you from realizing your potential?].

[Electronic resource] – <https://profi.travel/news/43415/details?ysclid=ldonfj3h2x801536647>

10 Prezydent Kazakhstana podniol vazhnye voprosy razvitiia etnoturizma na turforume v Ulytau [The President of Kazakhstan raised important issues of the development of ethnotourism at the tour forum in Ulytau]. [Electronic resource] – <https://profi.travel/news/43343/details?ysclid=ldonint7jc843279888>

11 Ulytauda «Kokmaisa» etnofestivali otti [Ethnofestival «Kokmaysa» was held in Ulytau]. [Electronic resource]. – <https://egemen.kz/article/168675-ulytauda-kokmaysa-etnofestivali-otti?ysclid=ldonjnj951367477249>

12 Obriady kazakhskikh konevodov priznany UNESKO kulturnym dostoianiem vsego chelovechestva [The rituals of Kazakh horse breeders are recognized by UNESCO as the cultural heritage of all mankind]. [Electronic resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/mcs/press/news/details/19733?lang=ru&ysclid=ldonmrqgrl841020458>

13 Kontsepsiia razvitiia turistskoi otrasli Respubliki Kazakhstan do 2023 goda (utverzhdennaia postanovkoi Pravitelstva RK ot 30 iyunia 2017 goda №406) [The concept of development of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan until 2023 (approved by the decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 30, 2017 No. 406)]. [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000406/compare>

14 Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva strategicheskogo planirovaniia i reformam [Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms RK]. [Electronic resource]. – <https://stat.gov.kz/region>

15 Natsionalnyi proekt «Silnye regiony – draiver razvitiia strany» (utverzhdennaia postanovkoi Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 12 oktiabria 2021 goda № 729.) [The national project «Strong regions – the driver of the country's development» (approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated October 12, 2021 No. 729.)]. [Electronic resource] . – <https://www.akorda.kz/assets/media/files/silnye-regiony.pdf>

16 World Econom Forum. [Electronic resource] – <https://www.weforum.org/reports/travel-and-tourism-development-index-2021/explore-the-data>

Accepted for publication on 30.11.23

Л. Б. Габдуллина¹, Ә. А. Амангелді², О. Б. Мазбаев³, Ә. Ерсұлтанқызы⁴

¹Шәкәрім атындағы университет, Семей қ.

Қазақстан Республикасы, Семей қ.

^{2,3,4}Л. Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Астана қ

Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ «ҰЛЫТАУ» ТУРИСТІК БАҒЫТЫНЫҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАСЫ

Туризм әлемдік экономиканың ең ірі ғана емес, сонымен бірге ең қарқынды дамып келе жатқан секторы болып табылады, оның өсу қарқыны экономиканың басқа секторларының өсу қарқынынан екі есе дерлік жоғары. Жаһандануға, ақпараттық және туристік мүмкіндіктердің өсуіне байланысты қазіргі әлемде туризм маңызды рөл атқарады. Бұл мақала Орталық Қазақстандағы «Ұлытау» туристік маршрутының даму мәселелері мен перспективаларын зерттеуге арналған. Ұлытау өңірінің халықаралық және ішкі туризмді дамытудың әлеуеті зор. Әр дәуірдегі тарихи және мәдени орындар, сондай-ақ биологиялық және ландшафттық әртүрлілік мұнда ең алуан түрлі табиғаттағы саяхаттарды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мақалада Ұлытаудың ел тарихындағы орны, табиғи-климаттық жағдайы, өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуы, өңірдегі этнотуризмді дамыту мүмкіндіктері қарастырылған. Туризмнің дамуына әсер ететін факторлар мен келешегі, Ұлытау өңіріндегі туристік маршруттар анықталды.

Кілтті сөздер: дестинация, әртараптандыру, тұрақты туризм, Ұлытау, туристік маршрут, зиярат ету, туристік әлеует, этнография.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ «УЛЫТАУ» В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ

Туризм является не только крупнейшей, но и наиболее быстро развивающейся отраслью мирового хозяйства, темпы роста которой почти в два раза превосходят темпы роста других отраслей экономики. В связи с глобализацией, ростом информационных и туристических возможностей в современном мире туризм играет важную роль. Данная статья посвящена исследованию проблем и перспективы развития туристического маршрута «Улытау» в Центральном Казахстане. Улытауский регион обладает огромным потенциалом в плане развития туризма, как международного, так и внутреннего. Исторические и культурные объекты разных эпох, а также биологическое и ландшафтное разнообразие позволяют организовывать здесь путешествия самого разнообразного характера. В статье рассматривается место Улытау в истории страны, природно-климатические условия, социально-экономическое развитие района, возможности развития этнотуризма в регионе. Определены факторы влияющие на развитие туризма и перспективы туристического маршрута в области Улытау.

Ключевые слова: дестинация, диверсификация, устойчивый туризм, Улытау, туристический маршрут, паломничество, туристический потенциал, этнография.

***Danbala Danju**

Prof. Rauf Denktas University, Northern Cyprus, Nicosia

e-mail: anargul1982@mail.ru

INNOVATIONS IN ACCOUNTING: THE USE OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES TO INCREASE TRANSPARENCY AND SECURITY OF FINANCIAL TRANSACTIONS

In this article, we will look at how blockchain technologies can be used to increase transparency and security of financial transactions. We will look at examples of the use of blockchain technologies in the banking and insurance industry, and also consider how the use of blockchain technologies can help accounting and auditing.

In the first part of the article, we will consider the use of blockchain technologies in the banking industry. We will look at examples of using blockchain technologies to ensure the security and transparency of financial transactions, including for money transfers, loans and securities management.

In the second part of the article, we will look at the use of blockchain technologies in the insurance industry. We will look at how the use of blockchain technologies can help reduce the costs of authentication and information processing in insurance companies, as well as ensure faster and more accurate consideration of applications for payments.

In the third part of the article, we will consider the use of blockchain technologies in accounting and auditing. We will look at examples of using blockchain technologies to simplify the audit process and increase its transparency, as well as to ensure the accuracy and timeliness of accounting statements.

So, blockchain technologies represent a new tool that can help improve accounting and financial management processes, providing more transparent and secure financial transactions. In the following parts of the article, we will take a closer look at how blockchain technologies can be used in various industries and what benefits they can bring.

Keywords: blockchain, accounting, finance, security, transparency, efficiency, application, transactions, innovation, healthcare, logistics.

Introduction

In the modern world, business processes and financial transactions have become more complex and diverse, which requires companies and organizations to use more efficient methods of accounting and financial management. Traditional accounting methods, such as paper documents and spreadsheets, do not always provide the necessary transparency and security in financial transactions. In this context, blockchain technologies can offer a revolutionary solution for accounting and financial transactions.

Blockchain technology is a distributed database that is used to store and transfer information, where each record (block) is associated with the previous one and is protected by cryptographic methods. This provides a high degree of security and transparency, as any changed information is immediately visible to all network participants.

The use of blockchain technologies in accounting and accounting can significantly improve the efficiency of processes related to the processing of financial information and prevent the possibility of fraud or errors in transactions. Thanks to blockchain technology, it is possible to establish a unique identifier for each transaction, which helps ensure its traceability and authenticity.

The use of blockchain technologies in financial transactions can provide a high level of security and transparency, which is especially important in cases where the participants in the transaction do not trust each other or do not want to disclose their personal data. Blockchain technology can be used to validate and sign contracts, transfer assets or funds, and enforce the terms of transactions.

One of the most important advantages of using blockchain technologies in accounting and financial transactions is their ability to speed up processes and reduce costs. By eliminating intermediaries, the amount of time and money spent on authentication and information transfer is reduced, which reduces the processing time of transactions and reduces the cost of commissions and fees.

In addition, blockchain technologies can provide greater flexibility in the management and control of financial resources. Blockchain technology can be used to create smart contracts that automatically execute the terms of a transaction upon certain events or their execution. This provides greater transparency and accuracy in financial management, and helps to avoid possible errors and fraud.

It is important to note that the use of blockchain technologies in accounting and financial transactions is not a panacea and requires special attention to the

implementation and integration of existing systems. Blockchain technology has its limitations, including transaction processing speed and limited scalability.

However, despite the limitations, blockchain technologies are increasingly used in accounting and financial transactions in various sectors, including the banking, insurance and audit industries. Their use allows you to increase the transparency and security of financial transactions, speed up processes and reduce costs. Blockchain technologies are an important tool for creating more efficient and transparent accounting and financial management systems in the future.

Materials and methods

In the process of writing the article, such general scientific methods as ascent from the abstract to the concrete, from the particular to the general, analysis and synthesis, classification, and scientific abstraction were used. An empirical study was carried out using the methods of grouping, comparison and generalization using tools, an expert approach.

The theoretical basis of the study was the modern concepts of blockchain technologies presented in the works of domestic and foreign scientists.

The information base in the work was legislative and other normative acts regulating legal relationships and economic activities of a business partnership in an economy.

Key points Results and discussion

The use of blockchain technologies in accounting and accounting.

Overview of the main features of blockchain technologies for bookkeeping and accounting.

Blockchain technologies are a distributed database in which each network member has a copy of all transactions made in it. This ensures transparency and security of all financial transactions taking place in the system.

In bookkeeping and accounting, blockchain technologies can be used to automate processes related to the recording, storage and transmission of information. They can simplify the document authentication process and reduce account errors. In addition, blockchain technologies can reduce audit costs and provide faster access to accounting information.

One of the main features of blockchain technologies for accounting is the ability to create digital registers containing information about all financial transactions. This can simplify the accounting process and provide transparency regarding all transactions carried out within the network. In addition, blockchain technologies can be used to create unique identifiers for each transaction, which will increase security and help avoid fraud.

Examples of the use of blockchain technologies in accounting and bookkeeping.

One example of the use of blockchain technologies in accounting and bookkeeping is the creation of a digital identity verification system for auditors. Such a system can help simplify the process of verifying the identity of auditors and improve the security of their transactions.

Another example of the use of blockchain technologies in accounting and bookkeeping is the creation of digital payment systems based on the blockchain. These systems can simplify the process of transferring funds, increase the security of transactions and reduce the cost of conducting financial transactions.

Blockchain technology provides a high level of security and data protection due to the distributed nature of the network and the use of cryptography. Each transaction must be confirmed and encrypted, which helps prevent possible hacks and cyber attacks on financial transactions.

Reducing the risk of fraud. Blockchain technology allows you to create transparent and reliable accounting and bookkeeping systems that are more difficult to expose to fraudulent actions. All transactions are stored in a distributed database that cannot be changed or faked without the consent of the majority of network participants.

Improved transparency. Blockchain technology provides a high level of transparency and openness in financial transactions. Each member of the network can see and verify all transactions, which allows you to create a more trusting relationship between companies and their customers, as well as increase the transparency of internal financial transactions.

Great potential for process automation. Blockchain technology can significantly simplify and automate accounting and bookkeeping processes, which will allow companies to reduce the time and resources for their implementation. For example, you can create smart contracts that automatically fulfill certain conditions by making transactions without human intervention.

Thus, the use of blockchain technologies in accounting and accounting can significantly improve the efficiency and security of financial transactions of companies, increase transparency and trust between counterparties, and reduce the cost of accounting processes. It is important to note that blockchain technology is a relatively new and complex tool that requires deep knowledge and experience in the field of IT technologies and financial reporting. However, with an increase in the number of companies that use blockchain technologies, we can expect an increase in demand for specialists in this field. In general, blockchain technologies are a powerful tool for improving accounting and increasing the efficiency of financial transactions.

The use of blockchain technologies in financial transactions

Overview of the main features of blockchain technologies for financial transactions

Blockchain technology is widely used in financial transactions due to its ability to ensure the reliability and security of digital transactions. One of the main advantages of blockchain technology is the ability to create decentralized systems that do not require intermediaries in the form of banks or other financial institutions.

Blockchain technology can be used to conduct financial transactions such as money transfers, smart contracts, as well as to create new financial instruments such as cryptocurrencies and tokens.

In blockchain systems, each transaction is confirmed by network participants, which makes them reliable and secure. In addition, all transactions are stored in a distributed database, which makes them open and transparent to all network participants. This helps to prevent fraud and increase trust between the participants in the transaction.

Another advantage of blockchain technology in financial transactions is its ability to speed up processes. In blockchain systems, transactions can be carried out faster and without the need to go through a multi-level confirmation process in the banking system.

The use of blockchain technologies in financial transactions can lead to significant improvements in efficiency, security, accessibility and transparency.

Thus, the application of blockchain technologies in healthcare can lead to significant improvements in the efficiency, safety, accessibility and transparency of medical services and processes.

Also, blockchain technology can improve the efficiency and transparency of logistics processes by creating a decentralized and secure system for accounting and tracking cargo and goods.

Conclusions

Currently, blockchain technologies are becoming more widespread in various areas of business and public life. This technology makes it possible to create distributed databases that ensure the security and transparency of information storage and transmission. In this text, the possibilities of using blockchain technologies in accounting, financial transactions, healthcare and logistics were considered.

The use of blockchain technologies in accounting and financial transactions can lead to significant benefits, such as increased security and transparency of transactions, reduced time to complete transactions, improved database scalability and increased efficiency of companies. In addition, blockchain technologies can help fight fraud and reduce the costs of intermediate structures in financial transactions [7].

The use of blockchain technologies in healthcare can help improve the security and transparency of medical services, as well as reduce the costs of processing and storing medical data. Blockchain technologies can also help fight drug counterfeiting and improve the delivery process.

The use of blockchain technologies in logistics can increase the efficiency, security and transparency of logistics processes. This can help to reduce the time for delivery of goods and reduce the cost of their storage and transportation [8].

A further forecast for the development of blockchain technologies in accounting and financial systems shows that this technology will continue to develop and be used more and more widely. Most large companies have already begun to apply blockchain technologies in their operations. In addition, blockchain technologies can become a key element of future financial systems, which will reduce the costs of intermediate structures and improve the transparency and security of transactions. Moreover, blockchain technologies can change the structure and organization of financial markets, creating new opportunities for investment and trading.

However, despite all the advantages, blockchain technologies still have their limitations and raise certain issues, such as low bandwidth and complexity of implementation. In addition, there are security and data privacy risks that can be violated when using blockchain technologies [9].

However, blockchain technology is one of the most promising and innovative technologies today. They have already shown their potential in various areas, including accounting, finance, healthcare and logistics. The duration of the existence of blockchain technologies and their further development will open up even more opportunities for their application and integration into various industries [10].

In general, blockchain technology is a global innovation that can improve not only accounting and financial systems, but also many other areas of life. Its potential will be used even more in the near future, and it will continue to evolve and find new applications.

REFERENCE

1 **Kunin, V.** Prospects for the use of blockchain technology in accounting and auditing / V. Yakunin, I. Yakunin // Economics and entrepreneurship. – 2018. – No. 11. – P. 156-159.

2 **Belousov, A. S.** Blockchain technologies: fundamentals, principles, application / A. S. Belousov, Yu. A. Volkov // Bulletin of the Irkutsk State Technical University. – 2019. – Vol. 23. – No. 6. – P. 32–40.

3 **Khakimov, D. I.** Blockchain in finance and accounting / D. I. Khakimov // Accounting and audit. – 2018. – No. 10. – P. 16–22.

4 **Parfirovich, O. Yu.** The use of blockchain technology in accounting and auditing / O. Yu. Parfirovich, A.V. Gubernatorova // Collection of scientific papers of the Belarusian State University of Economics. – 2019. – No. 1. – P. 67–73.

5 **Dokuchaev, N. V.** Blockchain technologies: opportunities and prospects in accounting and audit / N. V. Dokuchaev // Accounting and audit. – 2019. – No. 8. – pp. 33–38.

6 **Pak, K.** Blockchain: an inside look / K. Pak // Computerra. – 2018. – No. 12. – P. 50–55.

7 **Novikov, S. M.** Innovations in financial technologies: blockchain and cryptocurrencies / S. M. Novikov // Finance and Credit. – 2019. – № 19 (789). – P. 27-34.

8 **Sokolov, M.** Blockchain: how it works / M. Sokolov // Forbes. – 2018. – No. 11. – Pp. 52-57.

9 **Smirnov, A. I.** Blockchain technologies in international logistics: new opportunities and prospects / A. I. Smirnov // Logistics and supply chain management. – 2020. – Т. 7. – No. 4. – P. 335–344.

10 **Andreev, V. S.** Blockchain technologies in the banking sector: prospects and risks / V. S. Andreev // Financial analytics: problems and solutions. – 2018. – Т. 11. – No. 44. – P. 1–11.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Kunin, V.** Perspektivy` primeneniya tekhnologii blokchejn v uchete i audite [Prospects for the use of blockchain technology in accounting and auditing] / V. Yakunin, I. Yakunin // E`konomika i predprinimatel`stvo. – 2018. – # 11. – P. 156-159.

2 **Belousov, A. S.** Blokchejn-tekhnologii: osnovy`, principy`, primeneniye [Blockchain technologies: fundamentals, principles, application] / A. S. Belousov, Yu. A. Volkov // Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta. – 2019. – Т. 23. – # 6. – P. 32–40.

3 **Khakimov, D. I.** Blokchejn v finansakh i bukhgalterskom uchete [Blockchain in finance and accounting] / D. I. Khakimov // Bukhgalterskij uchet i audit. – 2018. – # 10. – S. 16–22.

4 **Parfirovich, O. Yu.** Ispol`zovanie tekhnologii blokchejn v bukhgalterskom uchete i audite [The use of blockchain technology in accounting and auditing] / O. Yu. Parfirovich, A. V. Gubernatorova // Sbornik nauchny`kh trudov Belorusskogo gosudarstvennogo e`konomicheskogo universiteta. – 2019. – # 1. – P. 67–73.

5 **Dokuchaev, N. V.** Blokchejn-tekhnologii: vozmozhnosti i perspektivy` v bukhgalterskom uchete i audite [Blockchain technologies: opportunities and prospects in accounting and audit] / N. V. Dokuchaev // Bukhgalterskij uchët i audit. – 2019. – # 8. – P. 33–38.

6 **Pak, K.** Blokchejn: vzglyad iznutri [Blockchain: an inside look] / K. Pak // Komp`yuterra. – 2018. – # 12. – P. 50–55.

7 **Novikov, S. M.** Innovacziï v finansovy`kh tekhnologiyakh: blokchejn i kriptovalyuty` [Innovations in financial technologies: blockchain and cryptocurrencies] / S. M. Novikov // Finansy` i kredit. – 2019. – # 19 (789). – P. 27–34.

8 **Sokolov, M.** Blokchejn: kak e`to rabotaet [Blockchain: how it works] / M. Sokolov // Forbes. – 2018. – # 11. – P. 52–57.

9 **Smirnov, A. I.** Blokchejn-tekhnologii v mezhdunarodnoj logistike: novy`e vozmozhnosti i perspektivy` [Blockchain technologies in international logistics: new opportunities and prospects] / A. I. Smirnov // Logistika i upravlenie czepyami postavok. – 2020. – T. 7. – # 4. – P. 335–344.

10 **Andreev, V. S.** Blokchejn-tekhnologii v bankovskom sektore: perspektivy` i riski [Blockchain technologies in the banking sector: prospects and risks] / V. S. Andreev // Finansovaya analitika: problemy` i resheniya. – 2018. – T. 11. – # 44. – P. 1–11.

Accepted for publication on 30.11.23

Данбала Данджу

Университет Рауфа Денктаса, Никосия, Северный Кипр
Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ИННОВАЦИЯЛАРЫ: ҚАРЖЫЛЫҚ ОПЕРАЦИЯЛАРДЫҢ АШЫҚТЫҒЫ МЕН ҚАУІПСІЗДІГІН АРТТЫРУ ҮШІН БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ

Бұл мақалада біз қаржылық операциялардың ашықтығы мен қауіпсіздігін арттыру үшін блокчейн технологиясын қалай қолдануға болатынын қарастырамыз. Біз банктік және сақтандыру

индустриясында блокчейн технологияларын қолдану мысалдарын қарастырамыз, сонымен қатар блокчейн технологияларын пайдалану бухгалтерлік есеп пен аудитке қалай көмектесетінін қарастырамыз.

Мақаланың бірінші бөлігінде біз банк индустриясында блокчейн технологияларын қолдануды қарастырамыз. Біз қаржылық операциялардың қауіпсіздігі мен ашықтығын қамтамасыз ету үшін, соның ішінде ақша аудару, несие беру және бағалы қағаздарды басқару үшін блокчейн технологияларын қолдану мысалдарын қарастырамыз.

Мақаланың екінші бөлігінде біз сақтандыру индустриясында блокчейн технологияларын қолдануды қарастырамыз. Біз Blockchain технологияларын пайдалану сақтандыру компанияларындағы аутентификация мен ақпаратты өңдеу шығындарын азайтуға, сондай-ақ төлем туралы өтініштерді тезірек және дәлірек қарауға қалай көмектесетінін қарастырамыз.

Мақаланың үшінші бөлігінде біз Бухгалтерлік есеп пен аудитте блокчейн технологияларын қолдануды қарастырамыз. Біз аудит процесін жеңілдету және оның ашықтығын арттыру, сондай-ақ бухгалтерлік есептің дәлдігі мен уақтылығын қамтамасыз ету үшін блокчейн технологияларын қолдану мысалдарын қарастырамыз.

Сонымен, блокчейн технологиялары ашық және қауіпсіз қаржылық операцияларды қамтамасыз ете отырып, қаржылық есеп пен басқару процесстерін жақсартуға көмектесетін жаңа құрал болып табылады. Мақаланың келесі бөліктерінде біз блокчейн технологиясын әртүрлі салаларда қалай қолдануға болатынын және олардың қандай артықшылықтар әкелетінін егжей-тегжейлі қарастырамыз.

Кілтті сөздер: блокчейн, бухгалтерлік есеп, қаржы, қауіпсіздік, ашықтық, тиімділік, қолдану, транзакциялар, инновациялар, денсаулық сақтау, логистика.

Данбала Данджу

Университет Рауфа Денктаса, Никосия, Северный Кипр
Принято к изданию 30.11.23.

ИННОВАЦИИ В ОБЛАСТИ УЧЕТА: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ

ПРОЗРАЧНОСТИ И БЕЗОПАСНОСТИ ФИНАНСОВЫХ ОПЕРАЦИЙ

В данной статье мы рассмотрим, как блокчейн-технологии могут использоваться для повышения прозрачности и безопасности финансовых операций. Мы рассмотрим примеры использования блокчейн-технологий в банковской и страховой индустрии, а также рассмотрим, как использование блокчейн-технологий может помочь ведению бухгалтерского учета и аудиту.

В первой части статьи мы рассмотрим применение блокчейн-технологий в банковской индустрии. Мы рассмотрим примеры использования блокчейн-технологий для обеспечения безопасности и прозрачности финансовых операций, в том числе для переводов средств, выдачи кредитов и управления ценными бумагами.

Во второй части статьи мы рассмотрим использование блокчейн-технологий в страховой индустрии. Мы рассмотрим, как использование блокчейн-технологий может помочь сократить затраты на проверку подлинности и обработку информации в страховых компаниях, а также обеспечить более быстрое и точное рассмотрение заявлений на выплаты.

В третьей части статьи мы рассмотрим применение блокчейн-технологий в бухгалтерском учете и аудите. Мы рассмотрим примеры использования блокчейн-технологий для упрощения процесса аудита и повышения его прозрачности, а также для обеспечения точности и своевременности бухгалтерской отчетности.

Итак, блокчейн-технологии представляют собой новый инструмент, который может помочь улучшить процессы учета и управления финансами, обеспечивая более прозрачные и безопасные финансовые операции. В следующих частях статьи мы более подробно рассмотрим, как блокчейн-технологии могут быть использованы в различных отраслях и какие преимущества они могут принести.

Ключевые слова: блокчейн, учет, финансы, безопасность, прозрачность, эффективность, применение, транзакции, инновации, здравоохранение, логистика.

МРНТИ 06.71.05

<https://doi.org/10.48081/BURW3007>

***С. С. Донцов¹, С. К. Жетпысбаев², Б. Б. Мубаракова³,
А. Е. Мажитова⁴**

^{1,2,3,4}Торайгыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

e-mail: s.s.dontsov@mail.ru

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ЭФФЕКТИВНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ РАБОТ НА ОСНОВЕ ТЕОРИИ ПОТОЧНОГО СТРОИТЕЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА

В статье рассмотрены важнейшие принципы эффективного планирования работ на основе теории поточного строительного производства. Дано обоснование преимуществ поточного метода выполнения работ по сравнению с последовательным и параллельным. Названы условия создания строительного потока и охарактеризованы его основные разновидности. Отмечено, что в определенных условиях может оказаться эффективной организация поточного строительства зданий и сооружений гражданского назначения с применением непрерывного планирования и изложена его сущность. Даны соответствующие рекомендации по применению поточной организации строительства жилых комплексов, объектов соцкультбыта и современных сооружений коммунальной инфраструктуры. Определена исходная документация, необходимая для проектирования эффективной организации строительного производства с учётом общих принципов структурирования долгосрочных потоков при системной застройке жилых градостроительных образований. Установлено, что применение в городском строительстве методологии комплексной поточной застройки объектами социально-культурного назначения с использованием непрерывно-последовательного планирования обеспечит градостроительный, социальный и экономический эффекты. Раскрыта их сущность в современных условиях. На основе теории поточного строительного производства разработан и рекомендован к широкому применению в строительстве метод сквозного поточного подряда. Отмечены характерные

особенности организации поточного строительства и реконструкции промышленных объектов.

Ключевые слова: поточное строительное производство, непрерывное планирование, долговременные потоки, комплексная застройка, градостроительный эффект, сквозной поточный подряд.

Введение

Организация производственных процессов на предприятиях строительной отрасли может базироваться на использовании трех основных методов выполнения работ: последовательном, параллельном и поточном. С учетом конкретных организационно-технологических условий можно определить наиболее рациональную область применения каждого из них. При этом для создания и развития современного индустриального строительного производства наиболее предпочтительным является поточный метод, обладающий рядом преимуществ. Характерной особенностью строительства объектов, организованного поточным методом, является существенная экономия времени по сравнению с последовательным и меньшая интенсивность потребления ресурсов, чем при параллельном методе. Немаловажным преимуществом поточного строительства является оптимизация уровня потребления однородных материально-технических ресурсов. Кроме того, более равномерно загружены строительные машины, механизмы и транспортные средства. А специализированные бригады и звенья рабочих, постоянно выполняющие одни и те же работы, совершенствуют своё мастерство, что способствует повышению производительности труда и качества строительной продукции. Можно сказать, что поточный метод производства позволяет наиболее рационально совмещать основные преимущества двух других вышеназванных методов, обеспечивая рациональную последовательность осуществления однотипных работ и параллельность разнотипных [1].

Материалы и методы

Создание строительного потока предполагает необходимость следующих действий:

- расчленение сложного производственного процесса строительства объекта (или их комплекса) на составляющие их процессы;
- распределение и закрепление определенных производственных процессов за конкретными их исполнителями;
- разделение всего фронта работ на захватки или участки, представляющие собой частные фронты, с установлением для каждого из них соответствующей продолжительности выполняемых процессов;

– определение очередности работ на каждом из частных фронтов с целью их организационно-технологической увязки и максимального совмещения во времени выполнение разнотипных работ [2].

На рисунке 1 представлена структурная схема, иллюстрирующая классификацию основных разновидностей строительных потоков.

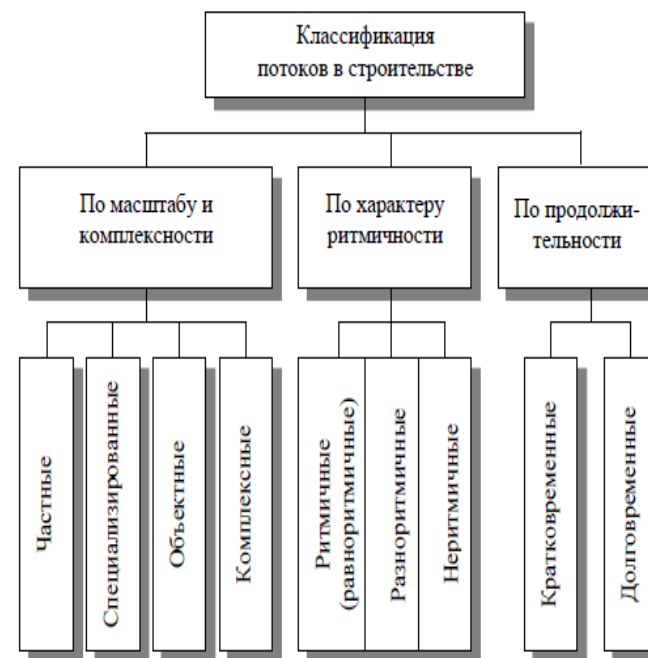

Рисунок 1 – Основные разновидности строительных потоков

Для максимального совмещения во времени и пространстве работ, составляющих строительные потоки, необходима их организационно-технологическая увязка. Она может быть осуществлена как непосредственно на графике или циклограмме, так и с применением расчетного метода, предполагающего, в частности, использование матрицы [3].

Разработка оптимальных производственных циклов поточных строительных процессов предполагает необходимость учёта наряду с технологическими операциями также возможных технологических и организационных перерывов.

Поточная организация строительного производства характеризуется рядом основных параметров, которые можно классифицировать и объединить в соответствующие структурные группы индикаторов, характеризующих эффективность принимаемых организационно-управленческих решений.

Результаты и обсуждение

В определенных условиях, в частности при наличии соответствующих объемов спроса, может оказаться эффективной организация поточного строительства гражданских объектов.

Комплексное поточное строительство рекомендуется использовать при реализации генеральных планов городов и их агломераций. В этом случае на основе непрерывного планирования и комплексной застройки городских районов можно решить проблему долгостроя и своевременно завершить строительство крупных объектов. Есть шанс значительно повысить эффективность строительства, ощутимо улучшить качество и ритмичность ввода объектов в эксплуатацию [4].

Упрощенно сущность непрерывного планирования можно проиллюстрировать на примере разработки двухлетних планов строительства. Когда план первого года рассматривается как рабочий, а план второго года является расчетным. Далее, по окончании первого года строительства, план второго года корректируется с учетом сформировавшихся конкретных условий и намечается план третьего года. Таким образом, план второго года уже будет считаться рабочим, а план третьего года становится расчетным. И так далее по истечении каждого очередного года.

Так в масштабе города или иного населенного пункта возникает структурированная система непрерывных долгосрочных потоков по возведению объектов жилищно-гражданского назначения.

С целью успешной реализации эффективных схем поточного строительства жилых, общественных зданий и инфраструктурных объектов коммунального хозяйства следует соблюдать определенную последовательность действий:

- прежде всего должна быть создана служба единого заказчика, например, в городской или районной администрации;
- все проектные работы по жилищно-гражданскому строительству следует поручить одной проектной организации (генеральному проектировщику) и обеспечить задел проектно-сметной документации на период строительства не менее двух лет;
- строительно-монтажные работы также должны выполняться единой подрядной строительной организацией (генеральным подрядчиком);

– кроме того, следует запланировать и осуществить комплекс мероприятий, способствующих оптимальному размещению объектов строительства, совершенствованию управления работами и др.

По мнению авторов [5], актуальным является также повышение эффективности бюджетного и частного инвестирования в непромышленное строительство, осуществляемое на основе долгосрочного непрерывного планирования.

В общем случае исходными данными для разработки проекта организации строительства жилого микрорайона должны быть:

- плановые объемы строительства объектов, установленные для каждого жилого района с учетом их рационального размещения;
- заделы проектно-сметной документации с учетом специфики комплексной застройки конкретного жилого микрорайона;
- комплексная характеристика всей территории застройки, а также объектов, подлежащих сносу;
- актуализированные нормативы продолжительностей выполнения общестроительных и специальных работ;
- достоверная информация о строительных компаниях, выполняющих функции генерального подрядчика и субподрядных организациях;
- данные о комплексных и специализированных бригадах, привлекаемых к выполнению строительных работ и их оснащенности соответствующими средствами механизации [6].

На основании вышеизложенного рекомендуются следующие принципы формирования системы долговременных потоков по комплексной застройке проектируемого микрорайона:

- возведение жилых и общественных зданий рекомендуется осуществлять посредством организации отдельных объектных потоков;
- до начала возведения основных объектов градостроительного комплекса следует выполнить все работы подготовительного периода, включая инженерное оборудование территории;
- в соответствии с разработанными планами должна соблюдаться строгая очередность возведения объектов градостроительного комплекса;
- при цикловом моделировании поточной организации строительного производства целесообразно выделять наиболее длительные (ведущие) объектные потоки [7].

При внедрении методов комплексного поточного строительства, основанного на непрерывном планировании возведения жилых и общественных зданий и сооружений, обеспечиваются градостроительный, социальный и экономический эффекты.

Градостроительный эффект обусловлен отказом от выборочной застройки и переходом к планомерной реализации генерального плана градостроительного образования.

Социальный эффект достигается путём создания удобств населению в результате комплексной застройки городских районов не только жилыми домами, но и зданиями культурно-бытового назначения со всей коммунальной инфраструктурой.

Экономическая эффективность поточного строительного производства обеспечивается в основном благодаря экономии времени, оптимизации основных, оборотных средств и повышению качества строительства [8].

Практической реализации поточного строительного производства может способствовать метод сквозного поточного подряда, опирающийся следующие основные принципы:

- согласованность работы всех участников технологического процесса, начиная от производства и комплектации сборных ЖБК до их транспортировки на стройку, монтажа и выполнение всех других видов работ;

- стимулирование, мотивация и усиление материальной ответственности всех участников производственного процесса, повышение их заинтересованности в конечных результатах.

Анализируя опыт прошлых лет, можно отметить, что наибольшее применение и развитие организация работ методом сквозного поточного подряда получила на домостроительных и заводостроительных комбинатах (ДСК и ЗСК), а также при комплексном возведении объектов сельскохозяйственного назначения. Такие формы организации поточного строительного производства позволяют создать своего рода «строительный конвейер», благодаря чему удавалось добиваться снижения трудоемкости работ на 25-40 %, а себестоимости строительной продукции – на 3-5 % [9].

Организация поточного строительства различных объектов имеет значительные отличия. Так, промышленные объекты характеризуются большей сложностью по сравнению с типовыми жилыми домами. А это, в свою очередь, усложняет планирование и реализацию строительного потока. Связано это, как правило, бывает с большим разнообразием объемно-планировочных и конструктивных решений промышленных зданий. Определённые сложности при этом неизбежно возникают с увязкой потоков работ, организацией материально-технического обеспечения, комплектации и т.д. [10].

Отмечая основные особенности планирования и организации производственных потоков при строительстве промышленных предприятий, рекомендуется учитывать степень неоднородности возводимых объектов.

Зачастую по объемно-планировочным и конструктивным решениям промышленные здания классифицируются как относительно однородные и неоднородные. При проектировании долговременных строительных потоков однородных промышленных объектов их следует подразделять на участки. Менее однородные промышленные здания и сооружения целесообразно делить на узлы и более мелкие структурные единицы (подузлы).

К настоящему времени в практике проектирования поточного строительства промышленных зданий сформировались отдельные, комбинированный и совмещенный методы их возведения. При этом в обязательном порядке необходимо учитывать возможность совмещения общестроительных работ и так называемый спецстроймонтаж – работы по монтажу технологического оборудования промышленного здания или сооружения.

В современных условиях, когда вместо строительства нового здания нередко предусматривается его реконструкция, рекомендуется учитывать характерные особенности организации таких строительных потоков:

- необходимость совмещения во времени и пространстве технологических процессов реконструируемого предприятия и общестроительных работ;

- при планировании работ и выборе спецтехники следует учесть неизбежную стесненность фронта работ;

- учёт конкретных специфических условий организации и выполнения строительного-монтажных работ, особенностей транспортирования строительных грузов и др.

В качестве частных фронтов работ (участков или захваток) строительных потоков при проведении реконструкции промышленных зданий следует принимать отдельные технологические передель реконструируемого предприятия.

Выводы

Организация производственных процессов на предприятиях строительной индустрии может базироваться на использовании трех основных методов выполнения работ: последовательном, параллельном и поточном.

С учетом конкретных организационно-технологических условий можно определить рациональную область применения каждого из них, но для создания и развития современного индустриального строительного производства наиболее предпочтительным является поточный метод, обладающий рядом преимуществ.

Первым преимуществом является то, что при строительстве объектов поточным методом имеет место значительная экономия времени по

сравнению с последовательным. А интенсивность потребления ресурсов меньше, чем при параллельном методе.

Резкого повышения эффективности строительства и значительного снижения незавершённых его объёмов можно добиться, применяя комплексный поточный метод. Строительство на основе непрерывного планирования является важным условием успешной реализации генеральных планов городов. При этом комплексная застройка городских районов позволяет улучшить качество строительства и ритмичность ввода объектов в эксплуатацию

Разнообразие объёмно-планировочных и конструктивных решений производственных зданий обуславливает специфику поточного строительства промышленных объектов. Они характеризуются большей сложностью по сравнению с жилыми домами типовой застройки. Отличаются специфической структурой процессов планирования и реализации строительных потоков, организации материально-технического обеспечения и комплектации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Дикман, Л. Г.** Организация и планирование строительного производства : управление строительными предприятиями с основами АСУ : учеб. для строит. вузов и фак. – 5-е изд., перераб. и доп. [Текст] – М. : ИД МАГНАТ, 2018. – 536 с.

2 **Соколов, Г. К.** Технология и организация строительства. [Текст] – М. : Академия, 2019. – 528 с.

3 **Баздникин, А. С.** Основы управления в строительстве. [Текст] – М. : Высш. шк., 2017. – 191 с.

4 **Дикман, Л. Г.** Организация жилищно-гражданского строительства : справочник строителя. – 5-е изд., перераб. и доп. [Текст] – М. : ИД МАГНАТ, 2016. – 505 с.

5 **Панибратов, Ю. П., Барановская, Н. И., Крушинский, Ю. А.** Управление инвестициями в непроизводственное строительство [Текст] // Известия высших учебных заведений. Строительство. – 2017. – № 8 (523). – С. 53-57.

6 **Абрамов, Л. И., Поздняков, В. В.** Управление строительной организацией (включая АСУС) : учеб. для вузов. [Текст] – М. : Высш. шк., 2020. – 142 с.

7 **Олейник, П. П.** Организация строительного производства : монография [Текст]. – Саратов : Вузовское образование, 2019. – 599 с.

8 **Фомин, В. Н.** Организация строительного производства : учебное пособие [Текст]. – Н. Новгород : ННГАСУ, 2018. – 115 с.

9 **Донцов, С. С.** Организация производства : программа для ЭВМ – электронное учебное пособие. – Свидетельство о государственной регистрации прав на объект авторского права № 0625 от 3 марта 2018 г. ИС 1666.

10 **Товченко, В. И., Михайлов, В. С.** Модели и алгоритмы управления строительным производством. [Текст] – Киев : Віща шк., 2018. – 151 с.

REFERENCES

1 **Dikman, L. G.** Organizatsiya i planirovaniye stroitel'nogo proizvodstva : upravleniye stroitel'nymi predpriyatiyami s osnovami ASU : ucheb. dlya stroit. vuzov i fak. – 5-ye izd., pererab. i dop. [Organization and planning of construction production: management of construction enterprises with the basics of ACS: textbook for construction universities and faculties] [Text] – M. : ID MAGNAT, 2018. – 536 p.

2 **Sokolov, G. K.** Tekhnologiya i organizatsiya stroitel'stva. [Technology and organization of construction] [Text] – M. : Akademiya, 2019. – 528 p.

3 **Bazdnikin, A. S.** Osnovy upravleniya v stroitel'stve. [Fundamentals of management in construction] [Text] – M. : Vyssh. shk., 2017. – 191 p.

4 **Dikman, L. G.** Organizatsiya zhilishchno-grazhdanskogo stroitel'stva : spravochnik stroitelya. – 5-ye izd., pererab. i dop. Abramov, L. I., Pozdnyakov, V. V. Upravleniye stroitel'noy organizatsiyey (vklyuchaya ASUS) : ucheb. dlya vuzov. [Text] – M. : Vyssh. shk., 2020. – 142 s. Organization of housing and civil construction: a builder's guide [Text] – M. : ID MAGNAT, 2016. – 505 p.

5 **Panibratov, YU. P., Baranovskaya, N. I., Krushinskiy, YU. A.** Upravleniye investitsiyami v neproizvodstvennoye stroitel'stvo [Investment management in non-production construction] [Text] // Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Stroitel'stvo. – 2017. – №8 (523). – P. 53-57.

6 **Abramov, L. I., Pozdnyakov, V. V.** Upravleniye stroitel'noy organizatsiyey (vklyuchaya ASUS) : ucheb. dlya vuzov. [Management of a construction organization (including ASUS): textbook. for universities] [Text] – M. : Vyssh. shk., 2020. – 142 p.

7 **Oleynik, P. P.** Organizatsiya stroitel'nogo proizvodstva : monografiya [Organization of construction production: monograph] [Text]. – Saratov : Vuzovskoye obrazovaniye, 2019. – 599 p.

8 **Fomin, V. N.** Organizatsiya stroitel'nogo proizvodstva : uchebnoye posobiye [Organization of construction production: a tutorial] [Text]. – N. Novgorod : NNGASU, 2018. – 115 p.

9 **Dontsov, S. S.** Organizatsiya proizvodstva : programma dlya EVM – elektronnoye uchebnoye posobiye [Organization of production: computer program – electronic textbook]. – Svidetel'stvo o gosudarstvennoy registratsii prav na ob'yekt avtorskogo prava № 0625 ot 3 marta 2018 g. IS 1666.

10 **Tovchenko, V. I., Mikhaylov, V. S.** Modeli i algoritmy upravleniya stroitelnyim proizvodstvom. [Models and algorithms of construction production management] [Text] – Kiyev : Vishcha shk., 2018. – 151 p.

Принято к изданию 30.11.23.

*С. С. Донцов¹, С. К. Жетпysбаев², Б. Б. Мубаракoвa³,
А. Е. Мажитoвa⁴,*

^{1,2,3,4}Торайғыров университет, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

ҚҰРЫЛЫСТЫҚ ӨНДІРІС ТЕОРИЯСЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕГІ ТИІМДІ ЖҰМЫСТАРДЫ ЖОСПАРЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ ПРИНЦИПТЕРІ

Мақалада желілік құрылыс өндірісінің теориясына негізделген жұмысты тиімді жоспарлаудың маңызды принциптері қарастырылады. Тізбекті және параллельділермен салыстырғанда жұмысты орындаудың желілік әдісінің артықшылықтарының негіздемесі келтірілген. Құрылыс ағынын құру шарттары аталып, оның негізгі сорттары сипатталады. Белгілі бір жағдайларда азаматтық құрылысты үздіксіз жоспарлау негізінде ин-лайндық ұйымдастыру тиімді болатыны атап өтіліп, оның мәні баяндалады. Үздіксіз жоспарлау негізінде тұрғын үйлердің, мәдени-тұрмыстық және коммуналдық нысандардың желілік құрылысын енгізу бойынша тиісті ұсыныстар берілді. Құрылысты ұйымдастыру жобасын әзірлеудің бастапқы деректері және тұрғын шағын ауданды кешенді дамыту үшін ұзақ мерзімді ағындар жүйесін қалыптастырудың негізгі принциптері келтірілген. Қалаларда үздіксіз жоспарлау негізінде азаматтық объектілерді кешенді салу әдісін енгізу қала құрылысын, әлеуметтік-экономикалық нәтижелерді қамтамасыз ететіні анықталды. Олардың қазіргі жағдайдағы мәні ашылды. Желілік құрылыс өндірісінің теориясына сүйене отырып, құрылыста

кеңінен қолдану үшін ұшты-соңды желілік мердігерлік әдістемесі әзірленді және ұсынылды. Өндірістік объектілерді желілік құрылысты және қайта құруды ұйымдастырудың сипаттамалық ерекшеліктері атап өтілді.

Кілтті сөздер: желілік құрылыс өндірісі, үздіксіз жоспарлау, ұзақ мерзімді ағындар, кешенді даму, қала құрылысы эффектісі, түпкілікті келісім-шарт.

S. S. Dontsov¹, S. K. Zhetpysbaev², B. B. Mubarakova³, A. E. Mazhitova⁴
Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar
Accepted for publication on 30.11.23

BASIC PRINCIPLES OF EFFICIENT WORKS PLANNING BASED ON THE THEORY OF IN-LINE CONSTRUCTION PRODUCTION

The article discusses the most important principles of effective work planning based on the theory of in-line construction production. The substantiation of the advantages of the in-line method of performing work in comparison with the serial and parallel ones is given. The conditions for creating a construction flow are named and its main varieties are characterized. It is noted that under certain conditions it can be effective to organize civil construction in-line on the basis of continuous planning, and its essence is described. Relevant recommendations are given for the introduction of in-line construction of residential buildings, cultural and community facilities and public utilities on the basis of continuous planning. The initial data for the development of a construction organization project and the basic principles for the formation of a system of long-term flows for the integrated development of a residential microdistrict are given. It has been established that the introduction in cities of the method of integrated in-line construction of civil facilities based on continuous planning will provide urban planning, social and economic effects. Their essence in modern conditions is revealed. Based on the theory of in-line construction production, a method of end-to-end in-line contracting has been developed and recommended for widespread use in construction. The characteristic features of the organization of in-line construction and reconstruction of industrial facilities are noted.

Keywords: in-line construction production, continuous planning, long-term flows, complex development, urban planning effect, end-to-end in-line contract.

<https://doi.org/10.48081/ESRS3732>

*М. Жанат¹, С. М. Хасенова², Ж. Дәуіт³

^{1,2,3}Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.,

e-mail: zhanmyrza.qaz@gmail.com

«ТАБЫС-ТҰТЫНУ» ИНДЕКСІН АНЫҚТАУ НЕГІЗІНДЕ ТҰРҒЫНДАРДЫҢ ТҰРМЫС ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТТЕРІ

Мақалада авторлар тұрғындардың тұрмыс деңгейін интегралдық бағалаудың әдістемелік ыңғайларын қайта қарауға арналған өз зерттеулерінің нәтижелерін ұсынады.

Авторлар ұсынған жаңа ыңғай қазіргі жағдайда тұрғындардың тұрмысы деңгейін сипаттайтын көрсеткіштердің жалпы жүйесіндегі жекелеген индекстердің өзектілігін анықтау болып табылады. Авторлар тұрғындардың «табыс-тұтыну» индексі көрсеткішінің маңыздылығын атап көрсетеді. Бұл көрсеткішті ресми статистикалық мәліметтер бойынша анықтаудың авторлық әдістемесі ашылып көрсетілген. Тұрғындардың «табыс-тұтыну» индексінің барлық құраушы көрсеткіштері қарастырылып, талданған және оны есептеудің қиындықтары және оларды жеңу жолдары аталған. Мақалада бұл индекстің Қазақстанның 2014-2020 жылдардағы мәліметтері бойынша іс жүзіндегі есебі ұсынылған. Қазақстан халқының тұрмыс деңгейін бағалау және талдау үшін «табыс-тұтыну» индексі есептеу нәтижесінде алынған интерпретациялау маңызды болып табылады. Авторлардың индексті біршама жылдардағы серпіні бойынша қарастыруы Қазақстан халқының тұрмыс деңгейіндегі өзгерістердің беталыстарын ашуды жақсартуға мүмкіндік береді. Авторлар «табыс-тұтыну» индексі халықтың тұрмыс деңгейін интегралды бағалаудың басқа да жалпы қабылданған көрсеткіштерімен үйлестіре отырып қолданудың қажеттілігі мен орындылығын атап өтеді.

Зерттеудің авторлар қойған мақсатын тұрмыс деңгейін бағалау әдістемесін жетілдіруге арналған ыңғайларды анықтау болды.

Кілтті сөздер: тұрмыс деңгейі, ақшалай табыстар, тұтыну шығыстары, тұрғындардың қарыздары, күндік қуаттану құны, табыстардың әділ бөлінуі

Кіріспе

Тұрмыс деңгейі – аймақтың тұрғын халқының физиологиялық, материалдық, рухани, әлеуметтік және басқа да сан алуан қажеттіліктерінің қанағаттандырылуы дәрежесін бейнелейтін көрсеткіштер кешенімен қорытылып, анықталатын әлеуметтік-экономикалық категория. Оны анықтауда тұрғындардың тұрмысының ахуалын жан-жақты сипаттайтын мейілінше көп көрсеткіштер қамтылуы және тұрмыс деңгейі сол көрсеткіштердің негізінде қорытылып, анықталуы тиіс. Ол үшін бірінші кезекте тұрмыстың барлық қырларын қамтыған, ахуалын нақтылы сипаттайтын көрсеткіштер кешені қажет. Мұндай көрсеткіштер кешені ішінде сипаттық белгілеріне қарай топтастырылып, қорытылып алынған мәліметтер негізінде талдау жұмыстары жүргізіледі.

Туындама деңгейлерден тұрмыс деңгейінің қорытынды деңгейі анықталады. Ал, табыс-тұтыну туындама деңгейі құраушы деңгейлерден қорытылып анықталады [1].

Әдебиеттік шолу. Тұрмыс деңгейін зерттеу әдістемелердің ішінен әлем елдерінде халықтың тұрмысының түрлі аспектілерін бағалау, деңгейлерін анықтау және салыстыру мақсаттарында қолданылатын БҰҰ-ның «Адами әлуаттың дамуы индексі» әдістемесін [2], «Бүкіл әлемдік бақыттылық индексі» әдістемесін [3], «The Legatum Institute» зерттеу орталығы әлем елдерінің көркеюі индексі әдістемесін [4], «International living» журналының өмір сапасы индексі әдістемесін [5] және т.б. атап айтуға болады.

Материалдар мен әдістер

Мақалада қарастырылған мәселелерді зерттеуде материалды жалпылау және талдау, деректерді сәйкестендіру және салыстыру секілді әртүрлі жалпы ғылыми әдістемелік тәсілдер қолданылды.

Ақпараттық-эмпирикалық база ҚР Ұлттық Банкі, Ұлттық статистика бюросы, ФАО-ның ресми деректері, талдамалық шолулар, интернет-ресурстар негізінде қалыптасқан. Зерттеу барысында өзіндік авторлық есептеулер жүргізілді.

Негізгі бөлім. Тұрмыстың туындама деңгейлерінің бірі – табыс-тұтыну деңгейі. Табыс-тұтыну деңгейі – елдегі (аймақтағы) тұрғын халықтың табыстық, өндірушілік ахуалдарын және негізгі тұтыну шығыстарының жай-күйін қорытынды бейнелеуші деңгей. Табыс-тұтыну деңгейі жанбасына шаққандағы ЖӨ, ҰЖТ, үйшаруашылығының ақшалай табысы, табыстар

теңсіздігі, үй шаруашылығының азық-түлік тауарларын, азық-түліктік емес тауарларды тұтыну, ақылы қызметтерге және жалпы тұтыну шығыстары, тұтыну қоржыны мен азық-түлік қоржыны, жанбасына шаққандағы жеке тұлғалардың банктік несиелерінің шамасы, 1 адамға шаққандағы күндік қуаттанудың құны секілді көрсеткіштерге негізделген құраушы индекстерді қорытылып, есептеледі.

Негізгі көрсеткіштерден, олардағы мүмкін теріс ықпалдардан арылта отырып, тұрмыс деңгейінің қорытынды көрсеткіштері қорытылып алынады. Мұндай қорытып алулардың екі тәсілі бар. Егер, негізгі көрсеткіш оң ықпалды көрсеткіш болса, қорытынды көрсеткіш негізгі көрсеткішпен есептеледі, ал негізгі көрсеткіш теріс ықпалды көрсеткіш болса, қорытынды көрсеткіш бір санының негізгі көрсеткішке қатынасымен анықталатын болады (1-формула).

$$R = \frac{1}{r}, *$$

* – Автор құрастырған

Тұрмыс деңгейінің көрсеткіштерінің авторлық жүйесі 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1 – Табыс-тұтыну деңгейі көрсеткіштерінің жүйесі*

С и п а т т а у ш ы көрсеткіш атауы	Негізгі көрсеткіш		
	есептеу амалы	атауы	оң (+), теріс (-)
ІЖӨ	Елдің ІЖӨ-інің халықтың санына қатынасы	Жанбасына шаққандағы ІЖӨ	+
Инфляция деңгейі	Үй шаруашылығының ақшалай табыстары	Үй шаруашылығының айлық ақшалай табысы	+

* – Автор құрастырған

Тұрмыстың туындама деңгейлерінің бір индикаторы – табыс-тұтыну деңгейі индексі (I_{LIC} – Index of level of income-consumption). Мұнда үй шаруашылығының айлық ақшалай табысы, айлық тұтыну шығыстары, жеке тұлғалардың банктік несиелерінің көлемі, бір адамның күндік тамағының орташа құны, ЖІӨ-нің жанбасына шаққандағы көлемі, қорлар коэффициенті, үй шаруашылығының азық-түлік тауарларын, азық-түліктік

емес тауарларды, ақылы қызметтерді тұтыну шығыстарының көлемі секілді көрсеткіштерге негізделген 9 құраушы индекс топтастырылады.

Табыс-тұтыну деңгейінің құраушы индекстері (I_{LIC-i}):

Ақшалай табыстар деңгейі индексі (Бұл индекс үй шаруашылығының айлық ақшалай табысының зерттеу өрісіндегі белгіленген валютамен (әрі қарай – ЗӨБВ) есептелген сомасы негізінде анықталады;

Тұтыну шығыстары деңгейі индексі (I_{LI-2})

(Индекс үй шаруашылығының айлық тұтыну шығыстарының айлық ақшалай табыстарына қатынасы көрсеткішінің оң мәні негізінде анықталады;

Халықтың қарыздары деңгейі индексі (I_{LI-3}) Аталмыш индекс жеке тұлғалардың банктік несиелерінің жанбасына шаққандағы айлық орташа көлемінің үй шаруашылығының айлық ақшалай табысының көлеміне қатынасы көрсеткішінің оң мәні негізінде анықталады;

Күндік қуаттану құны деңгейі индексі (I_{LI-4}) Аталмыш индекс бір адамның күндік тамағының 1 000 КҚал-сының орташа құнының ЗӨБВ-мен есептелген сомасының оң мәні негізінде анықталады;

ЖІӨ деңгейі индексі (I_{LI-5}) Бұл индекс жанбасына шаққандағы ЖІӨ-нің ЗӨБВ-пен есептелген көлемі негізінде анықталады;

Табыстардың әділ бөлінуі деңгейі индексі (I_{LI-6}) Аталмыш индекс қорлар коэффициентінің оң мәні негізінде анықталады;

Азық-түлік тауарларын тұтыну деңгейі индексі (I_{LI-7}) Индекс үй шаруашылығының азық-түлік тауарларына айлық шығыстарының ЗӨБВ-мен есептелген сомасы негізінде анықталады;

Азық-түліктік емес тауарларды тұтыну деңгейі индексі (I_{LI-8}) Индекс үй шаруашылығының азық-түліктік емес тауарларды айлық тұтыну шығыстарының ЗӨБВ-мен есептелген сомасы негізінде анықталады;

Ақылы қызметтерді тұтыну деңгейі индексі (I_{LI-9}) Бұл индекс үй шаруашылығының ақылы қызметтерге айлық шығыстарының ЗӨБВ-мен есептелген сомасы негізінде анықталады.

Табыс-тұтыну деңгейінің құраушы индекстері 2-формуламен есептеледі.

$$I_{Lm} = \frac{R_i - R_i^{\min}}{R_i^{\max} - R_i^{\min}}, *$$

мұндағы, R_i – i -нші қорытынды көрсеткіштің нақтылы мәні;
 $R_i^{\max}$ – i -нші қорытынды көрсеткіштің белгіленген ең үлкен мәні;

R_1^{mix} – і-нші қорытынды көрсеткіштің белгіленген ең кіші мәні.

* – Автор құрастырған

Табыс-тұтыну деңгейінің индексі (I_{LIC}) құраушы деңгей индекстерінің үлестік коэффициенттерін ескере отырып, 3-формуламен есептеледі.

$$I_{\text{LIC}} = 0,1 \times \sum_{i=1}^2 I_{L_{1-i}} + 0,09 \times \sum_{i=3}^6 I_{L_{1-i}} + 0,08 \times \sum_{i=7}^9 I_{L_{1-i}}, \quad (3)$$

* – Автор құрастырған

Енді, авторлық әдістемелер қолданып Қазақстанның 2014-2020 жылдардағы табыс-тұтыну деңгейін талдау нәтижелеріне қысқаша тоқталайық.

Жалпы алғанда сол жылдары халықтың ақшалай атаулы жалпы табыстары 2 еседен артық өскенімен, жанбасына шаққандағы нақты шамасы 39,3 %-ға ғана артқан (3-кесте). Сөйкесінше, ақшалай табыстар деңгейі көтерген, индекстерінің мәні 2014 жылы – 0,3586, 2017 жылы – 0,3252, 2020 жылы – 0,6305 болған [6]. Бұл аралықта халықтың жанбасына шаққанда айлық атаулы тұтыну шығыстарының өсуі ақшалай табыстардың өсуімен қатар жүргендіктен жалпы тұтыну шығыстары деңгейінің көтерілуі орын алған. Зерттеу кезеңінде ұйшаруашылығының банктік несиелері көлемінің 2 есеге жуық ұлғаюы салдарынан халықтың қарыздары деңгейі 2020 жылы 2017 жылға қарағанда біршама құлдырап, 2014 жылғы деңгейге жақын құлаған [7]. Ал, 1 адамға есептелген күндік орташа тамақтың 1 000 ККал-ның құнының 2 еседен артық қымбаттауы салдарынан күндік қуаттану құны деңгейі өткен жылдарға қарағанда 2020 жылы күрт төмендеген [8].

Кесте 3 – Ақшалай табыстар, тұтыну шығыстары, халықтың қарыздары және күндік қуаттану құны деңгейлері*

Жыл	Ақшалай табыстар деңгейі		Тұтыну шығыстары деңгейі		Халықтың қарыздары деңгейі		Күндік қуаттану құны деңгейі	
	атаулы, мың теңге	жанбасына шаққанда айлық нақты, теңге	тұтыну шығысының ақшалай табысқа қатынасы	оң мәні	жеке тұлғалардың банктік несиелері, млн теңге	оң мәні	1000 ККал орташа құны, теңге	оң мәні
2014	1 084 500,8	62 271	0,5502	1,82	3 706 093,0	3,51	225	0,4363

2017	1 519 944,6	59 267	0,5533	1,81	4 248 129,9	4,29	308	0,4607
2020	2 192 412,5	86 746	0,4774	2,09	7 123 077,0	3,69	450	0,1818

* автор Ұлттық статистика бюросы және БҰҰ Азық-түлік және ауылшаруашылығы ұйымы (FAO) деректері негізінде құрастырған

2014-2020 жылдарда елдің атаулы ЖІӨ екі есеге жуық артқанымен, оның жанбасына шаққандағы нақты көлемі елеулі өзгеріске ұшырамаған [9]. Нәтижесінде, бұл кезеңде аталмыш деңгей индексінің мәні 2014 жылы – 0,30, 2017 жылы – 0,2562 болып құлап, 2020 жылы 0,4438-ға көтерілген (4-кесте).

Бұл кезеңде табыстардың әділ бөлінуі деңгейі өзгеріссіз қалған [10]. Индекстері: 2014 жылы – 0,3772, 2017 жылы – 0,3475, 2020 жылы – 0,3475. Ұйшаруашылығының тұтыну шығыстарындағы азық-түлік тауарларына шығыстарының үлесі 2014 және 2017 жылдары шамамен 47 %-ды құраса, 2020 жылы ұлғайып 58 %-ға жеткен. Нәтижесінде, елдегі азық-түлік тауарларын тұтыну деңгейі қатты төмендеген. 4-кесте мәліметтерінен азық-түліктік емес тауарларды тұтыну деңгейі соңғы жылдары 2014 жылға қарағанда күрт төмендегенін, ақылы қызметтерді тұтыну деңгейі жылдан-жылға құлдырап жатқанын байқаймыз [11].

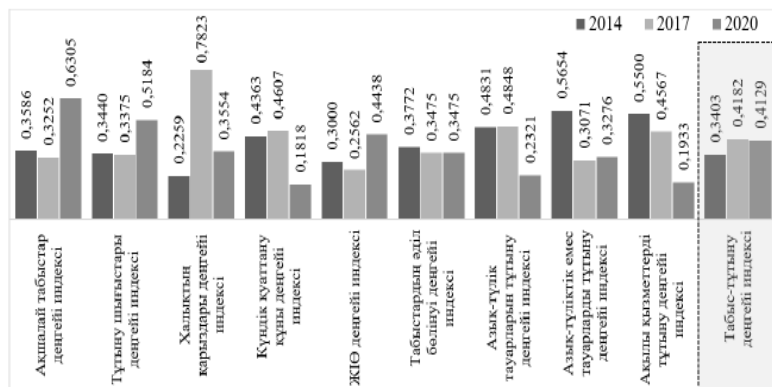
Кесте 4 – ЖІӨ, табыстардың әділ бөлінуі, азық-түлік тауарларын, азық-түліктік емес тауарларды және ақылы қызметтерді тұтыну деңгейлері*

Ж	ЖІӨ деңгейі	Табыстардың әділ бөлінуі деңгейі		Азық-түлік тауарларын тұтыну деңгейі		Азық-түліктік емес тауарларды тұтыну деңгейі		Ақылы қызметтерді тұтыну деңгейі	
	нақты ЖІӨ жанбасына шаққанда, мың теңге	коррлар коэффициенті	оң мәні	Тұтыну шығысындағы азық-түлік тауарларына шығыстың үлесі	оң мәні	Тұтыну шығысындағы азық-түлік емес тауарларға шығыстың үлесі	оң мәні	Тұтыну шығысындағы ақылы қызметтерге шығыстардың үлесі	оң мәні
2014	2 278,1	5,7	0,1754	0,47	2,1425	3,29	0,3041	4,36	0,2292
2017	2 120,4	5,9	0,1695	0,47	2,1455	4,06	0,2465	4,69	0,2133
2020	2 795,4	5,9	0,1695	0,58	1,7234	3,98	0,2511	5,93	0,1686

* автор Ұлттық статистика бюросы деректері негізінде құрастырған

Жалпы алғанда, осы жылдары елдің табыс-тұтыну деңгейі ерекше өзгерістерге ұшырамағанымен, 2017 жылы 2014 жылға қарағанда біршама көтерілгенімен, 2020 жылға қарай қайта төмендеген (1-сурет).

Сурет – 1 Қазақстанның 2014-2020 жылдардағы табыс-тұтыну деңгейі*

* автор 3-4 кестелердегі деректер негізінде құрастырған

Қорытынды. Тұрмыс деңгейін интегральдық анықтаудың авторлық әдістемесінде тұрмыс деңгейінің көрсеткіштері жүйесі құрастырылған. Мұнда тұрмыс деңгейінің көрсеткіштері негізгі, қорытынды бағалаушы көрсеткіштерге жіктелген. Қорытынды көрсеткіштерден құраушы индекстерін қорытып алу әдістері ұсыналған. Ол тұрмыстың нақтылы бір қырын бағалауға мүмкіндік береді. Құраушы индекстерден тұрмыс деңгейінің 11 құрылымдық топтары бойынша туындама индекстерді анықтау әдістері берілген. Осы туындама индекстердің негізінде тұрмыс деңгейі индексі анықталады.

Көрсеткіштер жүйесі халықтың тұрмысының мейілінше көп саласын қамтыған және тұрмыс деңгейін тек ресми, статистикалық көрсеткіштер негізінде объективті бағалауға жол ашады. Сондай-ақ, ол әлемдік, халықаралық, ел және елішілік деңгейлерде тұрмыс деңгейлерін аумақтық және уақыттық кеңістіктерде салыстыруға мүмкіндік береді. Әдістеме елдің, аймақтың статистикалық қызметтерімен тұрмыс деңгейлерін анықтау және

оларды салыстыру жұмыстарында қолдануға толық жарамды және қазіргі мұндай қызметтердегі олқылықтардың орынын толтырады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Zhanat M.** Methodology of determining the level of living // Life Science Journal. – 2013. – № 10 (8 s). – R. 431-441.

2 United Nations Development Programme. Human Development Index (HDI). [Электрондық ресурс]. – URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index/#/indicies/HDI> (қаралған күні 10.06.2023)

3 Happy Planet Index. What is the Happy Planet Index? [Электрондық ресурс]. – URL: <https://happyplanetindex.org/learn-about-the-happy-planet-index/> (қаралған күні 10.06.2023)

4 Legatum Centre for National Prosperity. Index Methodology. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://www.prosperity.com/about/methodology> (қаралған күні 10.06.2023)

5 **Puskorius S.** The Methodology of Calculation the Quality of Life Index // International Journal of Information and Education Technology. Vol. 5, No. 2, February 2015. – R.156-159

6 ҚР-ның Ұлттық статистика бюросы. Тұрмыс деңгейі статистикасы/Халықтың табыстары/Халықтың атаулы ақшалай табыстары (бағалау). [Электрондық ресурс]. – URL: <https://aldau.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/704447?keyword=> (қаралған күні 10.06.2023)

7 ҚР-ның Ұлттық Банкі. Екінші деңгейдегі банктердің экономикаға кредиттері (тарихи деректер). [Электрондық ресурс]. – URL: <https://nationalbank.kz/kz/news/loans-to-economy-from-second-tier-banks/rubrics/1840> (қаралған күні 10.06.2023)

8 Food and Agriculture Organization of the United Nations. Cost and Affordability of a Healthy Diet (CoAHD). [Электрондық ресурс]. – URL: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/CAHD> (қаралған күні 10.06.2023)

9 ҚР-ның Ұлттық статистика бюросы. Ұлттық шоттар статистикасы. [Электрондық ресурс]. – URL: – <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/5284/file/kk/> (қаралған күні 10.06.2023)

10 ҚР-ның Ұлттық статистика бюросы. Тұрмыс деңгейі статистикасы/Кедейлік, теңсіздік көрсеткіштері және табыстарды/шығыстарды халықтың квантильдік топтары бойынша бөлу/Кедейлік көрсеткіштері. [Электрондық ресурс]. – URL: – <https://aldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/704504> (қаралған күні 10.06.2023)

11 ҚР-ның Ұлттық статистика бюросы. Тұрмыс деңгейі статистикасы/Халықтың шығыстары/Ақшалай шығыстар/орташа жан басына шаққандағы халықтың ақшалай шығыстары/орташа жан басына шаққандағы халықтың тұтыну шығыстары. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/704467> (қаралған күні 10.06.2023)

Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

Жанат М., Хасенова С. М., Дәуіт Ж.

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

Принято к изданию 30.11.23.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИНДЕКСА «ДОХОД-ПОТРЕБЛЕНИЕ»

Авторы представляют в статье результаты своего проведенного исследования, посвященного пересмотру методических подходов в интегральной оценке уровня жизни населения.

Новый подход, предлагаемый авторами, заключается в определении актуальности отдельных индексов в общей системе показателей, характеризующих уровень жизни населения в современных условиях. Авторы обосновывают важность такого показателя, как индекс «доход-потребление» населения. Раскрыта авторская методика определения этого показателя на основе официальных статистических данных. Рассмотрены и проанализированы все составляющие показателя индекса «доход-потребление» населения, а также отмечены сложности его расчета и пути их преодоления. В статье представлен практический расчет этого индекса для Казахстана по данным за 2014-2020 годы. Важной является интерпретация полученного в результате расчета индекса «доход-потребление» для анализа и оценки уровня жизни населения Казахстана. Авторы рассмотрели индекс в динамике за несколько лет, что позволило улучшить раскрытие тенденций изменения уровня жизни населения Казахстана. Отмечена необходимость и уместность использования индекса «доход-потребление» только в комплексе с другими общепринятыми показателями интегральной оценки уровня жизни населения.

Целью исследования авторы ставили определение подходов для совершенствования методики оценки уровня жизни.

Ключевые слова: уровень жизни, денежные доходы, потребительские расходы, долги населения, суточная стоимость питания, справедливое распределение доходов

M. Zhanat, S. M. Khasenova, Zh. Daut

Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar,

Accepted for publication on 30.11.23

METHODICAL ASPECTS OF ASSESSING THE STANDARD OF LIVING OF THE POPULATION ON THE BASIS OF THE DEFINITION OF THE «INCOME-CONSUMPTION» INDEX

The authors present in the article the results of their research devoted to the revision of methodological approaches in the integral assessment of living standards of the population.

The new approach proposed by the authors consists in determining the relevance of individual indices in the general system of indicators characterizing the living standards of the population in modern conditions. The authors substantiate the importance of such an indicator as the index “income-consumption” of the population. The author’s methodology of determining this index on the basis of official statistical data is disclosed. All components of the index «income-consumption» of the population are considered and analyzed, as well as the difficulties of its calculation and ways to overcome them are noted. The article presents a practical calculation of this index for Kazakhstan according to the data for 2014-2020. The interpretation of the resulting calculation of the index «income-consumption» for analyzing and assessing the standard of living of the population of Kazakhstan is important. The authors considered the index in dynamics for several years, which allowed to improve the disclosure of trends in the living standards of the population of Kazakhstan. The necessity and appropriateness of using the index «income-consumption» only in complex with other generally accepted indicators of integral assessment of living standards of the population was noted.

The authors aimed to determine the approaches to improve the methodology of assessing the standard of living.

Keywords: level of living, monetary income, consumption expenditures, individuals' debts, daily nutrition, equitable benefit sharing

REFERENCES

- 1 **Zhanat M.** Methodology of determining the level of living // Life Science Journal. – 2013. – № 10 (8s). – R. 431-441.
- 2 United Nations Development Programme. Human Development Index (HDI). [Electronic Source]. – URL: – <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (accessed 10.06.2023)
- 3 Happy Planet Index. What is the Happy Planet Index? [Electronic Source]. – URL: <https://happyplanetindex.org/learn-about-the-happy-planet-index/> (accessed 10.06.2023)
- 4 Legatum Centre for National Prosperity. Index Methodology. [Electronic Source]. – URL: <https://www.prosperity.com/about/methodology> (accessed 10.06.2023)
- 5 **Puskorius S.** The Methodology of Calculation the Quality of Life Index // International Journal of Information and Education Technology. Vol. 5, No. 2, February 2015. – R.156-159
- 6 QR-nyń Ulttyq statistika bırosy. Turmys deńgei statistikasy/Halyqtyń tabystary/Halyqtyń ataýly aqshalaı tabystary (baǵalaı) [National Bureau of Statistics of the Republic of Kazakhstan. Statistics of the standard of living/Income of the population/Nominal monetary income of the population (estimate)]. [Elektronдық resurs]. – URL: – <https://taldau.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/704447?keyword=> (qaralǵan kúni 10.06.2023)
- 7 QR-nyń Ulttyq Banki. Ekinshi deńgeıdegi bankterdiń ekonomikaǵa kreditteri (tarıhı derekter) [National Bank of the Republic of Kazakhstan. Second-tier banks' loans to the economy (historical data)]. [Elektronдық resurs]. – URL: <https://nationalbank.kz/kz/news/loans-to-economy-from-second-tier-banks/rubrics/1840> (qaralǵan kúni 10.06.2023)
- 8 Food and Agriculture Organization of the United Nations. Cost and Affordability of a Healthy Diet (CoAHD). [Electronic Source]. – URL: – <https://www.fao.org/faostat/en/#data/CAHD> (accessed 10.06.2023)
- 9 QR-nyń Ulttyq statistika bırosy. Ulttyq shottar statistikasy [National Bureau of Statistics of the Republic of Kazakhstan. National accounts statistics]. [Elektronдық resurs]. – URL: – <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/5284/file/kk/> (qaralǵan kúni 10.06.2023)
- 10 QR-nyń Ulttyq statistika bırosy. Turmys deńgei statistikasy/Kedeılik, teńsizdik kórsetkishti jáne tabystardy/shyǵystardy halyqtyń kvantıldik toptary

boıynsha bóly/Kedeılik kórsetkishti [National Bureau of Statistics of the Republic of Kazakhstan. Standard of living statistics/Poverty, inequality indicators and income/expenditure distribution by quantile groups of the population/Poverty indicators]. [Elektronдық resurs]. – URL: – <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/704504> (qaralǵan kúni 10.06.2023)

11 QR-nyń Ulttyq statistika bırosy. Turmys deńgei statistikasy/Halyqtyń shyǵystary/Aqshalaı shyǵystar/ortasha jan basyna shaqqandaǵy halyqtyń aqshalaı shyǵystary/ortasha jan basyna shaqqandaǵy halyqtyń tutyný shyǵystary [National Bureau of Statistics of the Republic of Kazakhstan. Standard of living statistics/Expenditure of the population/Monetary expenditure/Average monetary expenditure of the population per capita/Average consumption expenditure of the population per capita]. [Elektronдық resurs]. – URL: – <https://taldau.stat.gov.kz/ru/NewIndex/GetIndex/704467> (qaralǵan kúni 10.06.2023)

<https://doi.org/10.48081/PDZO8448>

*З. О. Иманбаева

Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова,
Республика Казахстан, г. Актюбе
e-mail: utegen_z_78@mail.ru

**НАЛОГОВЫЕ СТИМУЛЫ И ЛЬГОТЫ ДЛЯ
СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА: КАК ОНИ ПОМОГАЮТ
РАЗВИТИЮ ОТРАСЛИ**

Эта научная статья посвящена анализу налоговых стимулов и льгот, предоставляемых сельскому хозяйству, и их воздействию на развитие данной отрасли. В ходе исследования были выделены несколько ключевых этапов. Первый этап включал в себя систематический анализ существующих налоговых мероприятий, предназначенных для поддержки сельского хозяйства. Были рассмотрены различные налоговые стимулы, такие как льготы на землю, налоговые кредиты и субсидии, предоставляемые государством для стимулирования сельскохозяйственных предприятий. Второй этап включал анализ объектов данных налоговых стимулов. Рассмотрены были различные категории сельскохозяйственных предприятий, от мелких фермерских хозяйств до крупных агропромышленных комплексов, чтобы оценить, какие именно объекты получают большую выгоду от предоставляемых налоговых льгот. На третьем этапе исследования были выделены признаки эффективного использования налоговых стимулов сельскими хозяйствами. Определены факторы, способствующие максимальной эффективности в использовании налоговых преимуществ, а также выявлены возможные проблемы и вызовы, с которыми сталкиваются сельскохозяйственные предприятия при использовании данных стимулов. В результате проведенного исследования делаются выводы о важности налоговых стимулов и льгот для развития сельского хозяйства. Автор статьи предоставляет рекомендации для улучшения существующих налоговых мероприятий с целью более эффективной поддержки развития данной отрасли.

Ключевые слова: налоговые стимулы, льготы, сельское хозяйство, сельскохозяйственный предприятия, государственная поддержка

Введение

Выбор темы «Налоговые стимулы и льготы для сельского хозяйства: как они помогают развитию отрасли» обоснован с учетом ее высокой актуальности, подтвержденной как общим общественным интересом, так и теоретической, а также практической значимостью проблемы. Прежде всего, данная тема выбрана в связи с тем, что сельское хозяйство является ключевым элементом экономики многих стран, обеспечивая продовольственную безопасность и создавая рабочие места. В условиях изменяющейся экономической среды и вызовов, таких как изменения климата и технологические изменения, изучение влияния налоговых стимулов и льгот на сельское хозяйство становится неотложной задачей.

Теоретическая значимость темы заключается в том, что она предоставляет возможность расширить наши знания о механизмах налоговой поддержки в сельском хозяйстве и их влиянии на экономический рост отрасли. Это важно не только для академического сообщества, но и для формирования соответствующей налоговой политики.

Практическая значимость темы заключается в том, что результаты исследования могут быть использованы в разработке эффективных стратегий государственной поддержки сельского хозяйства. Понимание того, как налоговые стимулы и льготы могут способствовать развитию отрасли, имеет прямое влияние на принятие решений на уровне государственной политики и может стать основой для устойчивого развития сельского хозяйства в будущем.

Материалы и методы.

Налоговые льготы выполняют чрезвычайно важную роль в развитии и стимулировании экономики [1]. Налоговые льготы (наравне с налоговыми санкциями) являются способами налогового регулирования экономики, которые представлены такими методами регулирования, как налоговая амнистия, налоговые каникулы, инвестиционные налоговые кредиты, трансферты, отсрочка платежа, налоговые вычеты, обмен казначейских обязательств на налоговые освобождения, вексельное обращение под гарантию бюджета, взаимозачет бюджетно-налоговых долгов [2].

Система налогообложения сельского хозяйства является важным нормативным инструментом государственного регулирования агропромышленного сектора экономики. Во всех странах мира сельское хозяйство подлежит налогообложению наряду с остальными секторами

экономики. В то же время традиционно агропромышленному комплексу (АПК) предоставляются конкретные налоговые льготы, а также особый режим налогообложения, связанный с определёнными особенностями производства: преобладанием мелких семейных производителей, зависимостью от погодного фактора, сезонностью. Налоговая льгота – преимущество, которое предоставляется государством либо местным самоуправлением конкретной категории налогоплательщиков, ставящее их в более выгодное положение в сравнении с остальными налогоплательщиками [3].

Налоговыми льготами и преференциями пользуются сельскохозяйственные предприятия, получающие меньший доход. В зарубежных странах сельскохозяйственным производством занимаются в основном семейные фермы, что и определяет специфику применения налоговых льгот, которые создают условия для их развития, тем самым регулируя различные аспекты сельскохозяйственного производства [4]. В Казахстане также для сельхозтоваропроизводителей действует достаточный комфортная система налогообложения, как например применяется для некоторых категорий налогоплательщиков специальный налоговый режим, инвестиционные налоговые преференции и другие налоговые послабления. Что тоже несомненно является мерами государственной финансовой поддержки субъектов АПК [5]. В сельском хозяйстве развитых стран действуют три режима налогообложения в зависимости от уровня дохода сельхозпроизводителей. Суть трех режимов сводится к предоставлению налоговых льгот мелким производителям с низким уровнем дохода [6]. Зарубежный опыт взимания НДС показывает, что одним из видов стимулирования может быть, помимо установления нулевой ставки на сельхозпродукцию, применение такой же ставки на сырье и материалы, технику и запасные части к ней, приобретенные в процессе хозяйственной деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей [7].

Налоговые преференции для АПК Казахстана в настоящее время – одна из ключевых проблем того, почему агропредприятия не в состоянии конкурировать с крупными агрохолдингами, а владельцы, в частности, птицефабрик и крупных животноводческих комплексов платят в бюджеты всех уровней неадекватно малые суммы [8]. Проблемой использования налоговых льгот является их целесообразность, т.е. соответствие цели экономического развития: нельзя однозначно утверждать, что налоговые льготы обеспечат модернизацию производства и рост экономики. Другой проблемой использования налоговых льгот является рост налоговых рисков, обусловленных бюджетными потерями. Многие налогоплательщики

злоупотребляют использованием льгот, что приводит к необходимости усиления контроля за использованием льгот [9].

Приоритетными сферами для налогового стимулирования должны стать научно-исследовательские разработки в области сельского хозяйства и инвестиции в основные фонды, используемые для производства и переработки сельскохозяйственной продукции [10].

В рамках проведенного исследования были использованы методы анализа, сравнения и системного подхода. С помощью метода финансового анализа можно понять, как финансовые параметры сельскохозяйственных предприятий варьируются под воздействием налоговых стимулов. Он также позволит выявить тренды и эффективность использования ресурсов. Метод экономического анализа позволяет оценить общую экономическую эффективность налоговых стимулов и их влияние на развитие сельского хозяйства, что включает в себя аспекты производства, занятости и инноваций. Сравнение систем налогообложения в различных регионах или странах поможет выделить успешные практики и идентифицировать области для улучшений в текущей системе. С помощью системного подхода можно учесть комплексное воздействие налоговых изменений на сельское хозяйство и выявить возможные синергии или конфликты. Эти подходы в совокупности позволяют более глубоко понять влияние налоговых стимулов и льгот на сельское хозяйство, а также оценить их эффективность с разных точек зрения.

Результаты и обсуждение

С целью поддержки и развития аграрного сектора в Налоговом кодексе Республики Казахстан предусмотрены специальные налоговые режимы для предпринимателей и организаций, чья деятельность связана с производством, переработкой и сбытом сельскохозяйственной продукции. Льготные условия налогообложения и упрощенная отчетность в рамках данных спецрежимов облегчает ведение деятельности сельхозпроизводителей [11]. Согласно ст. 698 Налогового кодекса специальный налоговый режим предусматривает особый порядок исчисления корпоративного подоходного налога или индивидуального подоходного налога, за исключением налогов, удерживаемых у источника выплаты, социального налога, налога на имущество, налога на транспортные средства [12].

Анализ статистических данных о динамике производства сельскохозяйственной продукции в Казахстане показал, что в последние годы наблюдается устойчивый рост. В частности, производство зерна увеличилось с 14,5 миллионов тонн в 2015 году до 17,5 миллионов тонн в 2022 году. Производство мяса увеличилось с 2,5 миллионов тонн в 2015 году до 3,2 миллионов тонн в 2022 году [13].

Опрос сельскохозяйственных предприятий показал, что налоговые стимулы играют важную роль в развитии отрасли. Более 80% опрошенных респондентов заявили, что налоговые стимулы оказывают положительное влияние на их деятельность.

Вот несколько примеров того, как налоговые стимулы влияют на развитие сельского хозяйства в Казахстане (таблицы 1,2).

Таблица 1 – Основные налоговые стимулы и льготы, предоставляемые сельскому хозяйству в Казахстане

Вид налога	Налоговый стимул
Земельный налог	Льготная ставка земельного налога в размере 0,5 % от кадастровой стоимости земли для сельскохозяйственных предприятий.
Налог на добавленную стоимость	Освобождение от уплаты НДС на обороты по реализации сельскохозяйственной продукции, за исключением некоторых видов подакцизных товаров.
Налог на прибыль	Уменьшение суммы исчисленного налога на прибыль на годовой фонд оплаты труда для сельскохозяйственных предприятий.
Социальный налог	Уменьшение ставки социального налога для сельскохозяйственных предприятий в размере 35% от месячного расчетного показателя за каждого работника.
Примечание: составлено авторами [12]	

Данные таблицы 1 свидетельствуют о следующем:

1) льготная ставка земельного налога позволяет сельскохозяйственным предприятиям сэкономить значительные средства. Например, для сельскохозяйственных предприятий, использующих 1000 гектаров земли, льготная ставка земельного налога составляет 500 000 тенге в год. При отсутствии льготы размер земельного налога для таких предприятий составил бы 1 миллион тенге в год;

2) освобождение от уплаты НДС на обороты по реализации сельскохозяйственной продукции позволяет сельскохозяйственным предприятиям снизить свои затраты и повысить конкурентоспособность. Например, для сельскохозяйственного предприятия, реализующего 1000 тонн зерна, освобождение от уплаты НДС позволяет сэкономить 10 миллионов тенге в год;

3) уменьшение суммы исчисленного налога на прибыль на годовой фонд оплаты труда позволяет сельскохозяйственным предприятиям повысить заработную плату работникам. Например, для сельскохозяйственного

предприятия, имеющего 100 работников, уменьшение суммы исчисленного налога на прибыль на годовой фонд оплаты труда позволяет дополнительно выплатить работникам 4 миллиона тенге в год.

Таблица 2 – Динамика влияния налоговых стимулов на развитие сельского хозяйства в Казахстане

Показатель	2021	2022	2023
Объем производства сельскохозяйственной продукции, трлн тенге	2,25	2,5	2,7
Экспорт сельскохозяйственной продукции, млрд долларов США	1,2	1,5	1,6
Доля сельскохозяйственного сектора в ВВП, %	9	10	12
Примечание: составлено авторами на основании статистических данных [13]			

Как видно из таблицы, рост показателей свидетельствует о том, что налоговые стимулы для сельского хозяйства в Казахстане являются эффективным инструментом, способствующим развитию отрасли. Эти меры способствуют росту объема производства, экспорта и доли сельскохозяйственного сектора в ВВП. В частности, в 2022 году объем льгот по земельному налогу для сельскохозяйственных предприятий составил 11,5 млрд тенге. Объем налоговых кредитов, предоставленных сельскохозяйственным предприятиям, составил 10,5 млрд тенге. Объем субсидий, предоставленных сельскохозяйственным предприятиям, составил 12,3 млрд тенге.

Наибольшую выгоду от налоговых стимулов получают крупные агропромышленные комплексы. Это связано с тем, что крупные предприятия имеют большие площади сельскохозяйственных угодий и, соответственно, получают более значительные льготы по земельному налогу. Кроме того, крупные предприятия, как правило, имеют более высокий уровень инвестиционной активности, что позволяет им получать налоговые кредиты и субсидии.

Менее значительную выгоду от налоговых стимулов получают мелкие фермерские хозяйства. Это связано с тем, что мелкие хозяйства имеют небольшие площади сельскохозяйственных угодий и, соответственно, получают меньшие льготы по земельному налогу. Кроме того, мелкие хозяйства, как правило, имеют ограниченные финансовые ресурсы, что затрудняет их доступ к налоговым кредитам и субсидиям. В целях повышения эффективности налоговой политики в сфере сельского хозяйства необходимо

пересмотреть систему налоговых стимулов, сделав ее более справедливой и ориентированной на поддержку всех категорий сельскохозяйственных предприятий.

В целях повышения эффективности налоговой политики в сфере сельского хозяйства в Казахстане можно предложить следующие рекомендации:

1 Расширить перечень сельскохозяйственных предприятий, которые могут получать налоговые стимулы. В настоящее время налоговые стимулы предоставляются только сельскохозяйственным предприятиям, зарегистрированным в качестве юридических лиц.

2 Необходимо расширить перечень получателей налоговых стимулов, включив в него также крестьянские (фермерские) хозяйства и индивидуальные предприниматели, занимающиеся сельскохозяйственной деятельностью.

3 Увеличить размер налоговых льгот и субсидий. В настоящее время размер налоговых льгот и субсидий, предоставляемых сельскохозяйственным предприятиям, является достаточно ограниченным. Необходимо увеличить размер налоговых льгот и субсидий, чтобы они могли оказать более существенное влияние на развитие отрасли.

4 Сделать систему предоставления налоговых стимулов более прозрачной и доступной для сельскохозяйственных предприятий. В настоящее время система предоставления налоговых стимулов является достаточно сложной и запутанной. Необходимо сделать ее более прозрачной и доступной для сельскохозяйственных предприятий.

Реализация этих рекомендаций позволит сделать налоговую политику в сфере сельского хозяйства в Казахстане более эффективной и ориентированной на достижение конкретных целей развития отрасли.

Выводы

На основе проведенного исследования можно сделать следующие выводы:

1 Первый этап исследования позволил провести систематический анализ существующих налоговых мероприятий, направленных на поддержку сельского хозяйства. Рассмотрены разнообразные инструменты, включая льготы на землю, налоговые кредиты и субсидии, предоставляемые государством для стимулирования сельскохозяйственных предприятий.

2 Второй этап анализировал различные объекты данных налоговых стимулов, включая мелкие фермерские хозяйства и крупные агропромышленные комплексы. Это позволило определить, какие именно категории предприятий получают наибольшую выгоду от предоставляемых налоговых льгот.

3 Третий этап выделил признаки эффективного использования налоговых стимулов сельскохозяйственными предприятиями. Определены факторы, способствующие максимальной эффективности в использовании налоговых преимуществ, а также выявлены возможные проблемы и вызовы, с которыми сталкиваются данные предприятия.

В итоге исследования делается вывод о важности налоговых стимулов и льгот для развития сельского хозяйства. Эти меры могут стимулировать инвестиции, увеличивать производство и способствовать устойчивому развитию отрасли. Авторы исследования предоставляют рекомендации по улучшению существующих налоговых мероприятий с целью более эффективной поддержки развития сельского хозяйства. Эти рекомендации могут включать в себя корректировку структуры льгот, усиление мониторинга и оценки их воздействия.

Таким образом, исследование подчеркивает важность правильной организации налоговой политики для стимулирования развития сельского хозяйства и предоставляет основу для принятия мер по оптимизации системы налоговых стимулов в этой отрасли.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Балаев, С. А.** Налоговые льготы как стимулы для реализации функции налогообложения / С. А. Балаев [Текст] // Гуманитарные исследования. – 2012. – № 1(41). – С. 257–262.

2 **Куклина, Е. А.** Система налоговых льгот и стимулов и их эффективность (в контексте инновационного развития Российской Федерации) / Е. А. Куклина [Текст] // Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина. – 2014. – Т. 6, № 1. – С. 118–128.

3 **Траханова, М. С.** Налоговые льготы, направленные на поддержку сельского хозяйства / М. С. Траханова [Текст] // Вопросы науки и образования. – 2018. – № 13(25). – С. 45–47.

4 **Шалова, С. Х.** Налоговые льготы как средство стимулирования экономического роста / Шалова С.Х. [Текст] // Инженерный вестник Дона. – 2015. № 2. – С. 7–8.

5 **Есымханова, З. К.** Некоторые аспекты финансовой поддержки отраслей сельского хозяйства Казахстана / З. К. Есымханова, Г. А. Орынбекова [Текст] // Аграрная наука – сельскому хозяйству: Сборник материалов XIV Международной научно-практической конференции. В 2-х книгах, Барнаул, 07–08 февраля 2019 года. Том Книга 1. – Барнаул: Алтайский государственный аграрный университет, 2019. – С. 64–66.

6 **Аимкулов, Р. А.** Адаптация зарубежного опыта налогового регулирования сельского хозяйства в Республике Казахстан / Р. А. Аимкулов [Текст] // Вестник КазЭУ. – 2009. – № 4(70). – С. 213–217.

7 **Гаянова, Д. И.** Анализ практики применения налоговых льгот для крестьянских (фермерских) хозяйств / Д. И. Гаянова [Текст] // Студенческая наука XXI века. – 2016. – № 3 (10). – С. 194–197.

8 **Бекбауов, Б. Т.** Налоговые преференции или льготы для АПК Казахстана: отменить или оптимизировать / Б. Т. Бекбауов [Текст] // Приоритетные научные направления: от теории к практике. – 2016. – № 23. – С. 203–207.

9 **Комарова, О. В.** Особенности формирования системы региональных налоговых льгот как механизма развития экономики / О. В. Комарова, И. И. Шастина [Текст] // Тенденции развития науки и образования. – 2023. – № 100-2. – С. 94–97. – DOI 10.18411/trnio-08-2023-82.

10 **Косов, М. Е.** Государственное налоговое регулирование в сельском хозяйстве в условиях политики импортозамещения / М. Е. Косов, Е. В. Голубцова, Е. С. Новикова [Текст] // Финансы: теория и практика. – 2023. – Т. 27, № 2. – С. 119–130. – DOI 10.26794/2587-5671-2023-27-2-119–130.

11 Спецрежимы для сельхозпроизводителей и крестьянских хозяйств. [Электронный ресурс]. – URL: – <https://mybuh.kz/useful/spetsrezhimy-dlya-selkhozproizvoditeley-i-krestyanskikh-khozyaystv.html>

12 Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.). [Электронный ресурс]. – URL: – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36148637&show_di=1

13. Бюро национальной статистики. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.stat.gov.kz>

REFERENCES

1 **Balaev, S. A.** Nalogovye lgoty kak stimuly dlya realizatsii funktsii nalogooblozheniya [Tax Benefits as Incentives for Implementing the Taxation Function] [Text]. In Humanities Research. – 2012. – № 1(41). – P. 257–262.

2 **Kuklina, E. A.** Sistema nalogovykh lgot i stimulov i ikh effektivnost (v kontekste innovatsionnogo razvitiya Rossiyskoy Federatsii) [System of Tax Preferences and Incentives and Their Efficiency (in the Context of Innovative Development of the Russian Federation)] [Text]. In Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.S. Pushkina. – 2014. – Т. 6, № 1. – P. 118–128.

3 **Trakhanova, M. S.** Nalogovye lgoty, napravlennye na podderzhku selskogo khozyaystva [Tax Benefits Aimed at Supporting Agriculture] [Text]. In Voprosy nauki i obrazovaniya. – 2018. – № 13 (25). – P. 45–47.

4 **Shalova S.Kh.** Nalogovye lgoty kak sredstvo stimulirovaniya ekonomicheskogo rosta [Tax Benefits as a Means of Stimulating Economic Growth] [Text]. In Inzhenernyy vestnik Dona. – 2015. – № 2. – P. 7–8.

5 **Esymkhanova, Z. K.** Nekotorye aspekty finansovoy podderzhki otrasley selskogo khozyaystva Kazakhstana [Some Aspects of Financial Support for Agricultural Sectors in Kazakhstan] [Text]. In Agrarnaya nauka – selskomu khozyaystvu: Sbornik materialov XIV Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. V 2-kh knigakh, Barnaul, 07–08 fevralya 2019 goda. Tom Kniga 1. – Barnaul: Altayskiy gosudarstvennyy agrarnyy universitet, 2019. – P. 64–66.

6 **Aymkulov, R. A.** Adaptatsiya zarubezhnogo opyta nalogovogo regulirovaniya selskogo khozyaystva v Respublike Kazakhstan [Adaptation of Foreign Experience in Tax Regulation of Agriculture in the Republic of Kazakhstan] [Text]. In Vestnik KazEU. – 2009. – № 4 (70). – P. 213–217.

7 **Gayanova, D. I.** Analiz praktiki primeneniya nalogovykh lgot dlya krest'yanskikh (fermerskikh) khozyaystv [Analysis of the Practice of Applying Tax Benefits for Peasant (Farm) Enterprises] [Text]. In Studentcheskaya nauka XXI veka. – 2016. – № 3 (10). – P. 194–197.

8 **Bekbayov, B. T.** Nalogovye preferentsii ili lgoty dlya APK Kazakhstana: otmenit' ili optimizirovat' [Tax Preferences or Benefits for the Agricultural Sector of Kazakhstan: Abolish or Optimize] [Text]. In Prioritetnye nauchnye napravleniya: ot teorii k praktike. – 2016. – № 23. – P. 203–207.

9 **Komarova, O. V.** Osobennosti formirovaniya sistemy regional'nykh nalogovykh lgot kak mekhanizma razvitiya ekonomiki [Features of Forming a System of Regional Tax Benefits as a Mechanism for Economic Development] [Text]. In Tendentsii razvitiya nauki i obrazovaniya. – 2023. – № 100-2. – P. 94–97.

10 **Kosov, M. E.** Gosudarstvennoe nalogovoe regulirovanie v selskom khozyaystve v usloviyakh politiki importozameshcheniya [State Tax Regulation in Agriculture in the Conditions of Import Substitution Policy] [Text]. In Finansy: teoriya i praktika. – 2023. – Т. 27, № 2. – P. 119–130.

11 Spetsrezimy dlya selkhozproizvoditeley i krest'yanskikh khozyaystv [Special Regimes for Agricultural Producers and Peasant Farms] [Electronic resource]. – URL: – <https://mybuh.kz/useful/spetsrezhimy-dlya-selkhozproizvoditeley-i-krestyanskikh-khozyaystv.html>

12 Kodex Respubliki Kazakhstan ot 25 dekabrya 2017 goda № 120-VI «O naloxax i drugix obyazatel'nykh platezhax v byudzheth (Nalogovyy kodeks)» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 12.09.2023 g.) [Code of the

Republic of Kazakhstan dated December 25, 2017, No. 120-VI «On Taxes and Other Mandatory Payments to the Budget (Tax Code)» (with amendments and additions as of September 12, 2023)] [Electronic resource]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36148637&show_di=1

13 Byuro nacional'noj statistiki [Bureau of National Statistics] [Electronic resource]. – URL: – <http://www.stat.gov.kz>

Принято к изданию 30.11.23.

З. О. Иманбаева

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,
Қазақстан Республикасы, г. Ақтөбе қ.
Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

БҮЛ ҒЫЛЫМИ МАҚАЛА АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНА БЕРІЛЕТІН САЛЫҚТЫҚ ҢНТАЛАНДЫРУЛАР МЕН ЖЕҢІЛДІКТЕРДІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ОСЫ САЛАНЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІН ТАЛДАУҒА АРНАЛҒАН.

Зерттеу барысында бірнеше негізгі кезеңдер анықталды. Бірінші кезең Ауыл шаруашылығын қолдауға арналған қолданыстағы салық іс-шараларын жүйелі түрде талдауды қамтыды. Ауылшаруашылық кәсіпорындарын ынталандыру үшін мемлекет беретін жер жеңілдіктері, салық несиелері және субсидиялар сияқты әртүрлі салықтық ынталандырулар қарастырылды. Екінші кезең салықтық ынталандыру объектілерін талдауды қамтыды. Шағын шаруа қожалықтарынан бастап ірі агроөнеркәсіптік кешендерге дейінгі ауылшаруашылық кәсіпорындарының әртүрлі санаттары қарастырылып, қандай нысандар берілген салық жеңілдіктерінен үлкен пайда көретінін бағалады. Зерттеудің үшінші кезеңінде ауыл шаруашылығының салықтық ынталандыруды тиімді пайдалану белгілері анықталды. Салықтық артықшылықтарды пайдаланудағы максималды тиімділікке ықпал ететін факторлар анықталды, сондай-ақ осы ынталандыруларды пайдалану кезінде ауылшаруашылық кәсіпорындары кездесетін ықтимал проблемалар мен қиындықтар анықталды. Зерттеу нәтижесінде ауыл шаруашылығын дамыту үшін салықтық ынталандырулар мен жеңілдіктердің маңыздылығы туралы қорытындылар жасалды. Мақала авторы осы саланы

дамытуды тиімдірек қолдау мақсатында қолданыстағы салық іс-шараларын жақсарту бойынша ұсыныстар береді.

Кілтпі сөздер: салықтық ынталандыру, жеңілдіктер, ауыл шаруашылығы, ауылшаруашылық кәсіпорындары, мемлекеттік қолдау

Z. O. Imanbayeva

Aktobe Regional University named after K.Zhubanov,
Republic of Kazakhstan, Aktobe
Accepted for publication on 30.11.23

TAX INCENTIVES AND BENEFITS FOR AGRICULTURE: HOW THEY CONTRIBUTE TO THE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRY

This scientific article is devoted to the analysis of tax incentives and benefits

provided to agriculture and their impact on the development of this industry. In the course of the study, several key stages were identified. The first stage included a systematic analysis of existing tax measures designed to support agriculture. Various tax incentives were considered, such as land benefits, tax credits and subsidies provided by the state to stimulate agricultural enterprises. The second stage included the analysis of the objects of these tax incentives. Various categories of agricultural enterprises were considered, from small farms to large agro-industrial complexes, in order to assess which objects receive the greatest benefit from the tax benefits provided. At the third stage of the study, signs of effective use of tax incentives by agriculture were identified. The factors contributing to maximum efficiency in the use of tax advantages are identified, as well as possible problems and challenges faced by agricultural enterprises when using these incentives are identified. As a result of the conducted research, conclusions are drawn about the importance of tax incentives and benefits for the development of agriculture. The authors of the article provide recommendations for improving existing tax measures in order to more effectively support the development of this industry.

Keywords: tax incentives, benefits, agriculture, agricultural enterprises, state support

<https://doi.org/10.48081/LEJK3854>

*Н. С. Кафтункина¹, Н. С. Резанов²

Торайгыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

e-mail: natalia_kaf@mail.ru

ФИНАНСОВЫЕ МОДЕЛИ : ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ, НАЗНАЧЕНИЕ И СРАВНЕНИЕ

Данная статья представляет собой обзор и анализ эволюции финансовых моделей, рассматривая их историческую значимость в определенные периоды времени, развитие, цели и области применения. Исследуется значимость финансовых моделей в различных областях, от академической до практической области в современной финансовой практике их влияние на принятие стратегических и инвестиционных решений. В статье приводятся теоретические аспекты финансовых моделей, включающие такие этапы: обоснования актуальности темы и исследовательский контекст, понятие и роль финансовых моделей в финансовом анализе и принятии решений, классификация финансовых моделей: статистические, математические, стохастические; примеры популярных финансовых моделей и их применений, сравнительный анализ подходов и областей применения разных классов моделей. В статье также проводится сравнительный анализ различных видов финансовых моделей, выявляя их преимущества и ограничения. Особое внимание уделяется моделям оценки риска, бюджетирования, оценки стоимости активов и опционов, а также их роль в современном управлении портфелем и прогнозировании экономических трендов. Настоящая статья предоставляет читателям глубокое понимание финансовых моделей и их роли в современной финансовой индустрии. Это позволяет наглядно убедиться в важности исследования такой сложной и значимой системы управления финансовыми решениями на современной экономической арене.

Ключевые слова: финансовая модель, финансовые решения, управление, бюджетирование, финансы, риски, инвестиции.

Введение

Актуальность исследования финансовых моделей заключается в таких факторах, как: важность финансовых решений, развитие финансовых рисков, многообразие финансовых моделей, сложность финансовых рынков, практическое применение и научное значение.

Материалы и методы

Теоретический анализ экономической литературы; исторические финансовые данные публичных компаний, полученных из базы данных Bloomberg; финансовые отчеты и публикации академических исследований по теме финансовых моделей; отчеты и публикации, охватывающие период с начала XX века до настоящего времени; литературный обзор и анализ академических исследований по теме развития финансовых моделей; сравнительный анализ различных моделей.

Результаты и обсуждение

Финансовые решения являются важной ролью в эффективном и успешном функционировании индивидуальных лиц, а также крупных организаций. Грамотное управление финансами требует использования разнообразных финансовых моделей для анализа и прогнозирования различных аспектов, например, инвестиции, риски, доходность и бюджетирование. Современные финансовые рынки постоянно меняются и развиваются под воздействием разнообразных факторов, таких как экономические кризисы, изменения в законодательстве каждой страны, а также технологический процесс. При наличии таких факторов, необходимость в точных и адаптивных финансовых моделях становится более актуальной. Существует множество различных финансовых моделей, каждая из которых имеет свои сильные и слабые стороны [1, с. 78–80]. Определение, какая модель наиболее подходит для конкретных условий и задач, является сложным и важным вопросом, который требует детального анализа и сравнения моделей. Усложнение финансовых рынков и повышение их взаимосвязанности создает потребность в современных методах анализа и моделирования, которые способны учитывать сложные взаимодействия между факторами. Разработка рекомендаций и методологии для выбора оптимальных финансовых моделей имеет практическое значение для инвесторов, финансовых аналитиков, управляющих портфелем и финансовых менеджеров, помогая им принимать обоснованные и взвешенные решения и управлять возможными рисками. Исследования в области анализа и сравнения финансовых моделей способствуют развитию финансовой науки и методологии. Они могут привести к новым пониманиям о природе финансовых рынков и способах их моделирования. Тематика финансовых

моделей важны как для академической, так и для практической области финансов и ее исследование может принести пользу как теоретическому, так и практическому пониманию этой области.

Финансовая модель – это аналитический инструмент, который используется для прогнозирования и оценки финансовых результатов, а также для анализа финансовых решений и стратегий. Эти модели помогают компаниям и инвесторам принимать более обоснованные и информированные решения в отношении инвестиций, финансирования, бюджетирования и управления рисками [2, с. 9].

Финансовые модели могут быть очень разнообразными и включать в себя различные аспекты финансового анализа.

Исторический обзор развития финансовых моделей можно разделить на условные 7 временных ступеней, которые позволят понять, как проходила эволюция моделей и какие существовали важные этапы.

Первые попытки создания финансовых моделей ведут корни к работам в области страхования акций. В конце XVIII века французский математик Луи Бюжер создал модель для оценки страховых рисков, которая стала одной из первых математических финансовых моделей. В середине XIX века французский экономист Леон Вальрас разработал теорию обмена, которая имела финансовые приложения.

Модель, предложенная Луисом Бэйчером в период 1900–1910 годов была одной из первых попыток использования стохастического процесса для описания цен на финансовых рынках. Она стала важным шагом в развитии понимания случайности и неопределенности в финансовых данных.

Марк Вольдерт и Джеймс Тобин разработали портфельную теорию в период 1950–1960 годов, которая представила концепцию эффективных портфелей и разнообразия (диверсификации) как способа управления рисками. Гарри Марковиц предложил математический подход к оптимизации портфелей, который привел к появлению моделей CAPM (Capital Asset Pricing Model) и Efficient Frontier.

В 1970–1980 годах американскими экономистами, в лице Блэка, Шоулза и Мертона была разработана опционная модель, которая стала одной из самых важных моделей для оценки опционов и других производных финансовых инструментов. Модель Блэка-Шоул-Мертон (BSM) была ключевым моментом в развитии современной финансовой математики.

В период 1980-1990 годов были разработаны модели, такие как ARCH (Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) и GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity) для анализа финансовых временных рядов и учета волатильности. Модели стохастического процесса

стали важными инструментами для моделирования ценных бумаг и оценки рисков [3, с. 44].

В связи с финансовыми кризисами в 2000-2010 года и более жесткими нормативами для финансовых институтов, стали активно разрабатываться модели оценки риска, такие как Value at Risk (VaR) и Conditional Value at Risk (CVaR).

Период после 2010 года характеризуется развитием вычислительных мощностей и методов машинного обучения, финансовые модели стали более сложными и способными адаптироваться к изменяющимся условиям рынка.

Исторический обзор показывает, что финансовые модели постоянно развиваются и совершенствуются, отражая изменения в финансовой практике и новые технологические возможности. Эти модели остаются важными инструментами для анализа и прогнозирования финансовых рынков в современном мире.

Финансовые модели представляют собой абстрактные структуры и инструменты, используемые в финансовой сфере для описания и анализа различных финансовых явлений, процессов и инвестиционных стратегий. Они представляют собой математические, статистические или экономические аппроксимации реальных финансовых ситуаций с целью предсказания, оптимизации или принятия решений [4, с. 89].

Финансовые модели могут охватывать широкий спектр вопросов, начиная от оценки стоимости активов и определения рисков до прогнозирования финансовых показателей и определения наилучших инвестиционных стратегий. Они играют ключевую роль в различных областях, включая финансовый анализ, управление портфелем, корпоративное финансирование, страхование и многие другие.

Одной из главных ролей финансовых моделей является помощь в принятии обоснованных решений в условиях неопределенности. Модели позволяют анализировать различные сценарии, оценивать риски и потенциальные доходы, а также выявлять оптимальные стратегии действий.

Например, инвесторы могут использовать финансовые модели для оценки стоимости ценных бумаг, прогнозирования будущей доходности инвестиций и определения, стоит ли инвестировать в определенные активы. Корпорации могут использовать модели для разработки бюджетов, оценки финансовых рисков и планирования капиталовложений.

Основные компоненты финансовых моделей включают в себя переменные, уравнения и параметры. Переменные представляют собой величины, которые изменяются в ходе моделирования, такие как цены активов или процентные ставки. Уравнения описывают взаимосвязи

между переменными и могут быть математическими или статистическими выражениями. Параметры определяются на основе данных и представляют собой константы, которые используются в модели [5, с. 184].

Финансовые модели играют критическую роль в принятии инвестиционных и финансовых решений, предоставляя аналитикам, инвесторам и менеджерам необходимый инструментарий для более информированных и обоснованных действий.

Ключевые аспекты роли финансовых моделей представлены на рисунке 1.

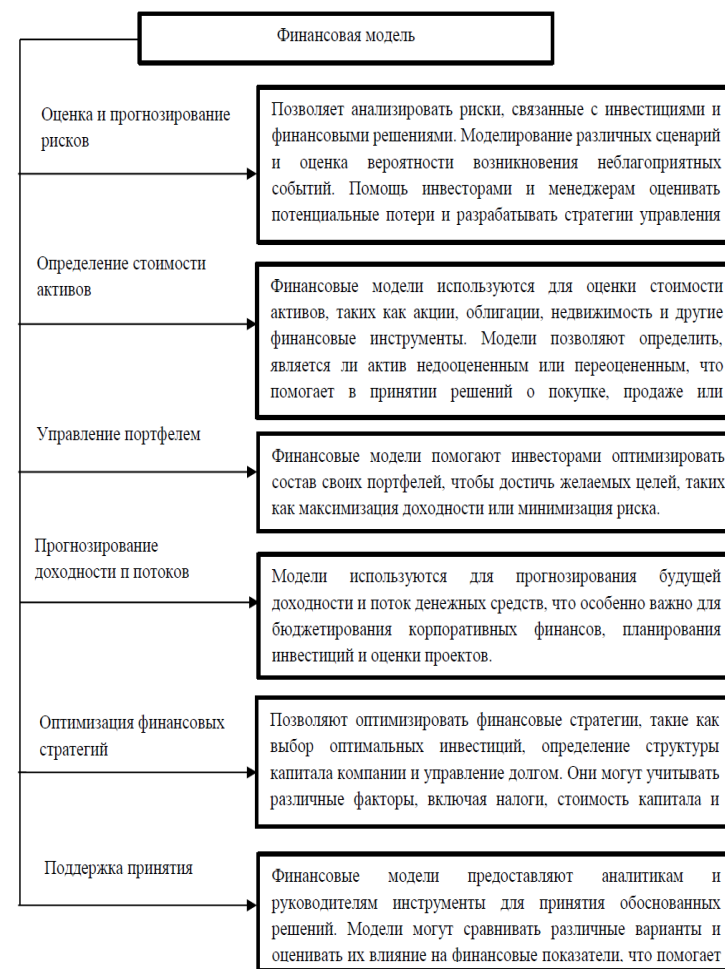

Рисунок 1 – Ключевые аспекты роли финансовых моделей

Финансовые модели играют важную роль в современном мире финансов и помогают финансовым профессионалам принимать более обоснованные и информированные решения, являясь мощными инструментами, которые помогают снижать неопределенность, улучшать анализ и управлять рисками в финансовых операциях и инвестициях.

Существует множество видов финансовых моделей, которые используются для различных целей и задач в финансовом анализе, планировании и принятии решений [6, с. 381-389].

Основные из них можно объединить в 4 группы, описание, примеры и их применение представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Основные виды финансовых моделей

Вид модели	Описание	Примеры	Применение
Статистические модели	Статистические модели используют статистические методы для анализа данных и прогнозирования. Они часто основаны на исторических данных и пытаются выявить закономерности и паттерны.	Модели временных рядов, регрессионные модели, анализ главных компонент (PCA), ARIMA модели и др.	Статистические модели используются для анализа и прогнозирования финансовых временных рядов, оценки статистических связей между переменными и анализа рисков.
Математические модели	Математические модели используют формальные математические уравнения для описания финансовых процессов. Они часто строятся на основе дифференциальных уравнений и алгебраических выражений.	Модель Блэка-Шоулз-Мертона для опционов, модель Марковица для оптимизации портфеля, модель благосостояния Минцера и Соломина и др.	Математические модели используются для точного описания и анализа финансовых явлений, таких как оценка опционов, оптимизация инвестиционных портфелей и управление рисками.
Стохастические модели	Стохастические модели учитывают случайность и неопределенность в финансовых данных. Они основаны на стохастических процессах и вероятностных распределениях.	Модель Геометрического Броуновского движения (GBM) для моделирования цен акций, модели оценки риска VaR (Value at Risk) и CVaR (Conditional Value at Risk), модели Монте-Карло и др.	Стохастические модели позволяют учитывать случайные колебания на финансовых рынках и оценивать риски и вероятности различных сценариев.

Другие виды моделей	Существуют множество других видов финансовых моделей для решения определенных задач	Экономические модели, модели оптимизации, модели искусственного интеллекта, нейронные модели и др.	Каждая из моделей, представленных в данном типе могут быть адаптированы к конкретным финансовым задачам и условиям
---------------------	---	--	--

Выбор конкретного типа модели зависит от цели и характера исследования или задачи. В некоторых случаях, комбинация нескольких видов моделей может быть наиболее эффективной для анализа и прогнозирования в финансовой сфере.

В каждой из категорий финансовых моделей, представленных выше, существуют множество различных моделей, однако можно выделить наиболее популярных финансовых моделей в каждой категории, представленные в таблице 2. Для упрощения представления информации, следует прибегнуть к сокращению наименования моделей в установленные международные аббревиатуры. Модель временных рядов (TSM), Регрессионные модели (RM), Модель Блэка-Шоулз-Мертона (BSM), Модель Марковица (POM), Модель Геометрического Броуновского движения (GBM), Модель оценки риска (VaR) [7, с. 381-389].

Таблица 2 – Наиболее популярные финансовые модели в каждой категории

Категория модели	Вид модели	Применение
Статистические модели	TSM	Эта модель используется для анализа и прогнозирования временных рядов финансовых данных, таких как цены акций или волатильность рынка. Примером является ARIMA (Autoregressive Integrated Moving Average), который используется для моделирования и прогнозирования временных рядов.
	RM	Регрессионные модели позволяют анализировать отношения между зависимыми и независимыми переменными. В финансах они могут использоваться, например, для оценки влияния фундаментальных показателей на цены акций.

Математические модели	BSM	Эта модель используется для оценки цен опционов и других производных инструментов. Она основана на теории случайных процессов и дифференциальных уравнениях.
	POM	Модель Марковица применяется для оптимизации портфеля инвестиций, позволяя инвесторам найти наилучшее соотношение риска и доходности.
Стохастические модели	GBM	GBM широко используется для моделирования цен акций и других финансовых инструментов. Она учитывает случайные колебания и волатильность цен.
	VaR	Эта модель позволяет оценить максимальные потери, которые может понести портфель инвестиций с заданным уровнем вероятности. VaR использует стохастические методы для моделирования рисков.

Как было сказано выше, представлены лишь несколько наиболее популярных моделей из многочисленных финансовых моделей в каждой категории. Выбор конкретной модели зависит от цели анализа или прогнозирования и характера финансовых данных.

Сравнительный анализ разных классов финансовых моделей служит для облегчения понимания сильных и слабых сторон каждой категории моделей, а также области, в которых они наиболее эффективно применяются [8, с. 65-69].

Сравнительный анализ статистических, математических и стохастических моделей представлены в таблице 3.

Таблица 3 – Сравнительный анализ финансовых моделей

Категория модели	Сильные стороны	Слабые стороны	Область применения
Статистические модели	Хорошо подходят для анализа и прогнозирования временных рядов и данных с высокой степенью шума. Позволяют исследовать статистические взаимосвязи между переменными. Могут использоваться для статистического анализа рисков и распределений.	Могут быть ограничены в точности прогнозирования в условиях быстро меняющихся рынков. Не всегда учитывают динамику и изменения факторов и могут требовать постоянного обновления моделей.	Прогнозирование цен акций и рынков. Анализ волатильности и риска. Прогнозирование доходности инвестиций.
Математические модели	Позволяют более точно и формально описывать финансовые процессы. Могут быть применены для оптимизации инвестиционных портфелей и управления рисками. Обладают высокой степенью гибкости и масштабируемости.	Могут требовать более сложных математических вычислений и данных, чем статистические модели. Требуют ясного понимания финансовых процессов для корректного применения.	Оценка опционов и производных инструментов. Моделирование финансовых потоков и структуры капитала. Оптимизация инвестиционных портфелей.
Стохастические модели	Учитывают случайность и волатильность в финансовых данных. Подходят для моделирования рисков и вероятностей. Могут учесть изменчивость рынков в разные периоды времени.	Могут быть вычислительно сложными, особенно в случае сложных стохастических процессов. Не всегда подходят для точного описания долгосрочных тенденций на рынке.	Оценка стоимости активов и опционов. Моделирование волатильности цен. Прогнозирование вероятностей событий и рисков.

Из проведенного сравнительного анализа статистических, математических и стохастических финансовых моделей можно сделать несколько важных выводов [9, с. 167-189]:

- разнообразие подходов. Существует разнообразие финансовых моделей, каждая из которых имеет свои сильные и слабые стороны. От выбора модели зависит эффективность анализа и прогнозирования в конкретной ситуации;

- контекст зависит от задачи. Выбор модели должен зависеть от конкретной задачи и характера финансовых данных. Например, для прогнозирования долгосрочных тенденций на рынке акций математические модели могут быть более подходящими, в то время как для анализа краткосрочной волатильности стохастические модели могут быть предпочтительными;

- комбинированный подход. В некоторых случаях наиболее эффективным может быть комбинированный подход, когда разные виды моделей используются в сочетании. Например, статистические модели могут использоваться для анализа данных, а математические модели - для оценки стоимости опционов.

- понимание данных и финансовых процессов. Независимо от типа модели важно глубоко понимать финансовые процессы и характеристики данных. Это помогает выбрать наиболее подходящую модель и правильно интерпретировать ее результаты.

- вычислительные ресурсы. Некоторые модели могут быть вычислительно более сложными, поэтому также важно учитывать доступные вычислительные ресурсы при выборе модели [10, с. 101].

В итоге, сравнительный анализ финансовых моделей подчеркивает необходимость гибкого и адаптивного подхода к анализу и принятию решений в финансовой сфере. Выбор модели должен определяться конкретными целями и контекстом задачи, а также знанием и опытом аналитика или инвестора.

Информация о финансировании (при наличии)

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что история развитие финансовых моделей прошло длинный путь начиная с XVIII века и до нашего времени, попутно изменяясь и усложняясь в соответствии с финансовыми рынками. Финансовые модели служат для оценки и прогнозирования рисков, диверсификации активов, оптимизации

финансовых стратегий. Структура моделей, как и разнообразие их видов очень обширна, что делает выбор нужной модели под определенную ситуацию крайне непростым решением, для которого нужно четко понимать, область их применения, а также их достоинства и недостатки.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Винстон, У.** Бизнес-моделирование и анализ данных. Решение актуальных задач с помощью Microsoft Excel / У. Винстон. – Санкт-Петербург, 2016. – 320 с.

2 **Долганова, О. И.** Моделирование бизнес-процессов : Учебник и практикум для академического бакалавриата / О. И. Долганова, Е. В. Виноградова, А. М. Лобанова. – Люберцы, 2019. – 289 с.

3 **Егорова, Н. Е.** Дифференциальная модель кредитно-инвестиционной деятельности малых предприятий : использование финансовых инструментов и комбинированных схем финансирования / Н. Е. Егорова, С. Р. Хачатрян, О. Р. Воробьев. – Казань, 2019. – 68 с.

4 **Каргина, Е.Н.** Аспекты построения учетно-аналитической модели бизнес-структуры в системе «1с: управление предприятием» согласно методологии» / Е. Н. Каргина, С. А. Морозов, Е. Г. Сергиенко. – М. , 2016. – 160 с.

5 **Королев, А. В.** Экономико-математические методы и моделирование. Учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры – М. , 2019 – 280 с.

6 **Мамедов, О. А.** Современная экономика : Многоуровневое учебное пособие. Издание 4–е, переработанное и дополненное / О. А. Мамедова. – Ростов, 2018. – 545 с.

7 **Негашев, Е. В.** Аналитическое моделирование финансового состояния компании : Монография / Е.В. Негашев – М. , 2017. – 186 с.

8 **Рис, Э.** Бизнес с нуля : метод Lean Startup для быстрого тестирования идей и выбора бизнес-модели / Э. Рис. – М. , 2016. – 255 с.

9 **Соснаускене, О. И.** Оптимизация прибыли : практическое пособие. Издание 2–е, переработанное и дополненное. – М. , 2018. – 221 с.

10 **Чараева, М. В.** Финансовое управление реальными инвестициями организаций : Учебное пособие / М.В. Чараева. – М. , 2018. – 240 с.

REFERENCES

- 1 **Winston, Y.** Biznes-modelirovanie i analiz danih. Reshenie aktualnih zadach s pomoshiy Microsoft Excel [Business modeling and data analysis. Solving current problems using Microsoft Excel]. – Saint-Petersburg, 2016. – 320 p.
- 2 **Dolganova, O. I.** Modelirovanie biznes-processov : Uchebnik I praktikum dlya akademicheskogo bakalavriata [Business Process Modeling : Textbook and Workshop for Academic Undergraduate]. – Lyubertsy, 2019. – 289 p.
- 3 **Egorova, N. E.** Differencialnaya model kreditno-investicionnoy deyatelnosti malih predpriyatii : ispolzovanie finansovih instrumentov I kombinirovannih shem finansirovaniya [Differential model of credit and investment activity of small enterprises : the use of financial instruments and combined financing schemes] – Kazan, 2019. – 68 p.
- 4 **Kargina, E. N.** Aspekti postroeniya uchethno-analiticheskoy modeli biznes-stryktury v sisteme «1c: upravlenie predpriatiem soglasno metodologii» «Aspects of building an accounting and analytical model of a business structure in the 1c: enterprise Management system according to the methodology» – Moscow, 2016. – 160 p.
- 5 **Korolev, A. V.** Ekonomiko-matematicheskie metodi I modelirovanie. Uchebnik I praktikum dlya bakalavriata I magistratyri [Economic and mathematical methods and modeling. Textbook and workshop for bachelor's and Master's degrees] – Moscow, 2019 – 280 p.
- 6 **Mamedov, O. A.** Sovremennaya ekonomika : Mnogourovnevoe uchebnoe posobie. Izdanie 4-e, pererabotannoe I dopolnennoe [Modern Economics : a multi-volume textbook. 4th edition, revised and expanded] – Rostov, 2018. – 545 p.
- 7 **Negashev, E. V.** Analiticheskoe modelirovanie finansovogo sostoyaniya kompanii : Monografiya [Analytical modeling of the financial condition of the company : Monograph] – Moscow, 2017. – 186 p.
- 8 **Ris, E.** Biznes s nylya : metod Lean Startup dlya bistrogo testirovaniya idey I vibora biznes-modeli [Business from Scratch : Lean Startup method for quick testing of ideas and choosing a business model]. – Moscow, 2016. – 255 p.
- 9 **Sosnauckene, O. I.** Optimizaciya pribili : prakticheskoe posobie. Izdanie 2-3, pererabotannoe I dopolnennoe [Profit optimization : a practical guide. 2nd edition, revised and expanded] – Moscow, 2018. – 221 p.
- 10 **Charaeva, M. V.** Finansovoe upravlenie realnimi investiciyami organizacij : Uchebnoe posobie [Financial management of real investments of organizations : Textbook] – Moscow, 2018. – 240 p.

Принято к изданию 30.11.23.

N. S. Kaftunkina¹, N. S. Rezanov²

^{1,2}Торайғыров университет, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ. Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

ҚАРЖЫЛЫҚ МОДЕЛЬДЕР : ДАМУ ТАРИХЫ, МАҚСАТЫ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРУ

Бұл мақала белгілі біруақыт кезеңдеріндегі тарихи маңыздылығын, дамуын, мақсаттары мен қолдану салаларын ескере отырып, қаржылық модельдердің эволюциясына шолу және талдау болып табылады. Қаржылық модельдердің академиялық саладан бастап практикалық салаға дейінгі әр түрлі салалардағы маңыздылығы олардың стратегиялық және инвестициялық шешімдер қабылдауға әсері зерттеледі. Мақалада келесі кезеңдерді қамтитын қаржылық модельдердің теориялық аспектілері келтірілген: тақырыптың өзектілігін негіздеу және зерттеу контексті, қаржылық талдау мен Шешім қабылдаудағы қаржылық модельдердің түсінігі мен рөлі, қаржылық модельдердің жіктелуі: статистикалық, математикалық, стохастикалық; танымал қаржылық модельдердің мысалдары және оларды қолдану, модельдердің әртүрлі сыныптарының тәсілдері мен қолдану салаларын салыстырмалы талдау. Мақалада сонымен қатар олардың артықшылықтары мен шектеулерін анықтай отырып, қаржылық модельдердің әртүрлі түрлеріне салыстырмалы талдау жасалады. Тәуекелді бағалау, бюджеттеу, активтер мен опциондардың құнын бағалау модельдеріне, сондай-ақ олардың қазіргі заманғы портфельді басқарудағы және экономикалық трендтерді болжаудағы рөліне ерекше назар аударылады. Бұл мақала оқырмандарға қаржылық модельдер мен олардың қазіргі қаржы индустриясындағы рөлі туралы терең түсінік береді. Бұл қазіргі экономикалық аренада қаржылық шешімдерді басқарудың осындай күрделі және мағыналы жүйесін зерттеудің маңыздылығына көз жеткізуге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: қаржылық модель, қаржылық шешімдер, басқару, бюджеттеу, қаржы, тәуекелдер, Инвестициялар.

N. S. Kaftunkina¹, N. S. Rezanov²

^{1,2}Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar
Accepted for publication on 30.11.23

FINANCIAL MODELS : HISTORY OF DEVELOPMENT, PURPOSE AND COMPARISON

This article is a review and analysis of the evolution of financial models, considering their historical significance in certain periods of time, development, goals and areas of application. The importance of financial models in various fields, from academic to practical in modern financial practice, their impact on strategic and investment decisions is investigated. The article presents the theoretical aspects of financial models, including the following stages: substantiation of the relevance of the topic and the research context, the concept and role of financial models in financial analysis and decision-making, classification of financial models: statistical, mathematical, stochastic; examples of popular financial models and their applications, comparative analysis of approaches and applications of different classes of models. The article also provides a comparative analysis of various types of financial models, identifying their advantages and limitations. Particular attention is paid to risk assessment, budgeting, asset and option valuation models, as well as their role in modern portfolio management and forecasting of economic trends. This article provides readers with a deep understanding of financial models and their role in the modern financial industry. This makes it possible to clearly see the importance of studying such a complex and significant financial decision management system in the modern economic arena.

Keywords: financial model, financial solutions, management, budgeting, finance, risks, investments.

FTAMP 06.73.55

<https://doi.org/10.48081/HDDX6508>

***Ф. Е. Керімбек¹, Б. К. Нурмаганбетова², Н. С. Кусаева³,
Г. А. Куаналиева⁵, А. А. Шадиева⁵**

^{1,4}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

^{2,3}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,

Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.

⁵Орталық Азия Инновациялық университеті, академик Мардан Сапарбаев институты, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

e-mail: kerimbek2009@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИПОТЕКАЛЫҚ НЕСИЕ НАРЫҒЫНЫҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада Қазақстан Республикасының ипотекалық несиелендіру нарығы және оның даму перспективасы, еліміздегі ипотекалық несиелендіру нарығының бағдарламалары мен статистикалық мәліметтері қарастырылған. Ипотекалық несиелендірудің дамуы елдің экономикасы мен әлеуметтік саласына айтарлықтай әсер етеді, мемлекет үшін ипотека – бұл халықты тұрғын үймен қамтамасыз етудің ыңғайлы және қарапайым тәсілі болса, қаржы институттары үшін – бұл қаражатты тиімді пайдалану, ал құрылыс компаниялары үшін – байыту тәсілі болып табылады. Қазіргі кезде Қазақстанда ипотекалық несие беру жүйесін қалыптастыру және дамыту арнайы мамандандырылған мекемелер жүйесін құрумен тікелей байланысты. Ипотекалық жүйенің қалыптасуы үшін кез келген мемлекетте оның инфрақұрылымының қалыптасуы алғы шарт болып саналады. Сонымен қатар еліміздегі ипотекалық несиелендіру бойынша қойылатын талаптардың 2023 жылғы мәліметтеріне талдау жасалынды.

Қазақстан бойынша ипотекалық несие беру нарығы мемлекеттік қаржыландыруға толық тәуелді. 2022 жылы берілген қарыздардың 90 пайызы мемлекеттік бағдарламаға тиесілі екендігі зерттелді. Жеңілдікті бағдарламаларды іске қосумен және БЖЗҚ-нан қаражат

алу мүмкіндігімен тұрғын үй бағасының өсуі азаматтардың нақты кірістерінен айтарлықтай ауытқып кетті. Сондай-ақ, тұрғын үй бағасының оны салу шығындарына қатынасы өсуде. Тұрғын үй бағасы құрылыстың өзіндік құнынан 3 есе жоғары, ал бұл көрсеткіш 2016 жылы тек 2 есе жоғары болған еді, өзгеру серпіні айқындалды. Жалпы елімізде ипотекалық бағдарламалардың саны аз емес. Дегенмен олардың көпшілігі, яғни тиімді шарттары бар бағдарламалар белгілі бір әлеуметтік топқа арналған. Сондықтан да баспана қолжетімді болуы үшін аз пайызбен ипотека бағдарламалары керек. Қазақстан ипотекалық несиелендіру нарығының негізгі мәселелері мен оның шешу жолдарына, күшті жақтары мен әлсіз тұстарына, мүмкіндіктері мен қауіп қатерлеріне сипаттама беріліп, SWOT талдау жасалды.

Кілт сөздер: ипотека, несие, банк, ипотекалық несие, несие нарығы, ипотекалық бағдарлама.

Кіріспе

Қазіргі таңда елімізде ипотекалық несиелеу нарығы жылдан-жылға дамып, жақсы көрсеткіштерге қол жеткізіп келеді. Жалпы, ипотекалық несие – бұл қозғалмайтын мүліктерді, яғни тұрғын үйді, өндіріс ғимараттарын, жерді және тағы да басқаларын кепілге ала отырып, ұзақ мерзімге берілетін несие [1]. Ипотекалық несиелеудің негізгі мақсаты – азаматтардың меншік қаражаттарының және ұзақ мерзімді ипотекалық несиелер есебімен тұрғын үй нарығында, тұрғын үй алудың нарықтық принциптеріне негізделген, орташа табысы бар азаматтарды тұрғын үймен қамсыздандырудың тиімді жұмыс жүйесін құру [2].

Біздің елімізде ипотекалық несиелеу жүйесі екі бағытты ұстанады. Олар шаруашылық субъектілер мен тұрғындарға ипотекалық несиелер ұсыну және несиелеу үшін қосымша ресурстар тарту мақсатында ипотекалық несиелерді екінші нарықта сату. Қазақстан Республикасындағы ипотеканың бастамасына 23 желтоқсан 1995 жылғы «Жылжымайтын мүлік ипотекасы туралы» ҚР Президентінің Заң күші бар №2723 жарғысы негіз болды. Аталған жарғы ипотеканы, кепілге қойылған жылжымайтын мүліктің немесе ондағы үлестің кепіл ұсынушы немесе үшінші тұлғаның иелігінде және қолдануында қалатын, кепілзат түрінде анықталды. Тұрғын үй ипотекалық несиесін беруші екінші деңгейіне банктер және жаңадан құрылған мамандандырылған «Отбасы банк» АҚ және банктік емес ұйымдарға банктердің құрылтайшылығымен ашылған ипотекалық компаниялар жатады [3-4].

Қайта қаржыландырушыға «Қазақстан ипотекалық компаниясы» АҚ жатады. Аталған компания тұрғын үй нарығын бюджеттен тыс қаражат көздері есебінен қаржыландыруды жүзеге асыруда және ипотекалық несиелеуді енгізуге маңызды рөл атқаруда [5].

Материалдар және әдістер

Бүгінгі таңда Қазақстанда ипотека арқылы үй сатып алып жатқандар саны артып келеді. Мәселен, соңғы дерек бойынша, азаматтардың тұрғын үй салуға және сатып алуға алған несиелерінің көлемі бір жылда бірден 46,3 %-ға, 4,16 трлн. теңгеге дейін артқан.

Ипотеканы еліміздегі әр түрлі екінші деңгейлі банктерден алуға болады, олардың әрқайсысы қарыз алушыларға өз шарттарын ұсынады. Қарыздың ең ұзақ мерзімін 20 жылда Altyn Bank, Freedom Bank, Halyk Bank және Нұрбанк ұсынатыны белгілі болды. Forte Bank және Банк ЦентрКредит 15 жыл ішінде еі жоғары нәтижеге жетті. Бұл ретте Forte Bank 15%-дық ең төменгі бастапқы жарнаны ұсынады, Нұрбанкте ипотеканы рәсімдеу үшін кемінде 30%, ал қалғандарында бастапқы жарна 20 %-ды құрайды. Жылдық тиімді сыйақы мөлшерлемесі банкке байланысты 17,2 %-дан 21,6 %-ға дейін өзгереді.

Олардың кейбірі қазіргі уақытта немесе ипотекалық несиелендіру қызметін тоқтатты немесе тек «7-20-25» бағдарламасы бойынша жұмыс істейді: Bereke Bank – ипотека уақытша тоқтатылды; Jusan – ипотека қарастырылмаған, тек қайта қаржыландыру; Home credit – ипотека қарастырылмаған; RBK Bank – уақытша тоқтатылды, тек «7-20-25»; Еуразиялық банк – тек қайта қаржыландыру және «7-20-25»; Al-Hilal Ислам банкі – ипотека тоқтатылды. Осы ретте еліміздегі ипотекалық несиелендіру бойынша қойылатын талаптар төмендегі 1-кестеде көрсетілген (2023 жыл бойынша) [6].

Кесте 1 – Ипотека-2023: қойылатын талаптары

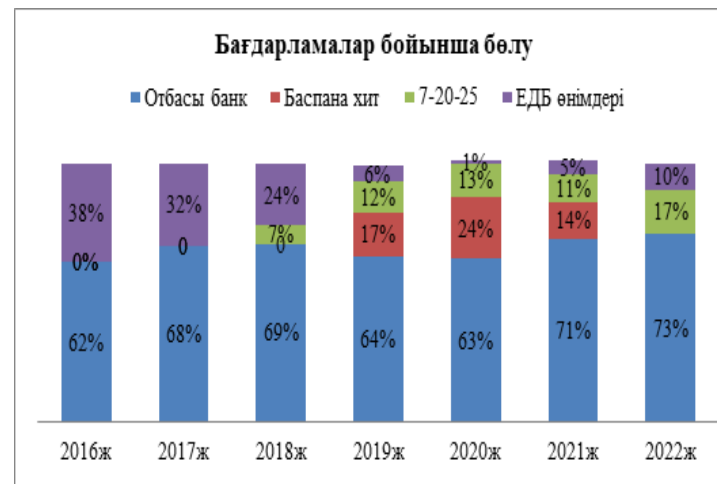
Комиссия	Ипотека беру кезінде банктер комиссия алады: 1. өтінімді қарау үшін орта есеппен 10 000 теңге; 2. қарыз сомасының 2 %-на дейін. Кейбір банктер қарызды ұйымдастырғаны үшін комиссия алмайды.
----------	---

Несиелік өтінімге ұсынылатын құжаттар	Несиелік өтінімді қарауға арналған құжаттар - жеке куәлік; - қарыз алушының/қосалқы қарыз алушының неке кино туралы куәлігінің көшірмесі; - соңғы алты айдан кем емес кірістер туралы құжаттар; - кепілді тұрғын үйге құқық белгілейтін құжаттар; - соңғы алты айдағы зейнетақы шотынан үзінді көшірме. Бұл стандартты пакет. Банк қосымша құжаттарды сұратуға құқылы.
Қарыз алушыға қойылатын талаптар	ҚР азаматтығы; несие аяқталған кезде 21 жастан 63 жасқа дейін, кейде 68 жасқа дейін; кепіл мүлкі-сатып алынатын мүлік.
Тұрғын үй бойынша талаптар	ҚР банктерінің көпшілігінде 50-57 жылдан асқан үйлердегі пәтерлерге ипотека берілмейді. Кірпіштен, панельден жасалған үйлерге басымдық беріледі. Бастапқы жарнаның мөлшері құрылыс материалы мен жылына байланысты.

Қазақстанның несиелік нарығындағы қарқынды дамып келе жатқан бағыттардың бірі – тұрғын үй құрылыс жинақ жүйесі (ТҚЖЖ) шеңберіндегі несиелендіру болып отыр. Оның операторы – «Отбасы Банк». Аталған банктің бәріне белгілі өнімі – аралық заем (қарыз). Отбасы банк биылғы 1 қазаннан бастап аралық тұрғын үй заемдарына сараланған пайыздық мөлшерлемелерді қолданады. Яғни, аралық заем бойынша мөлшерлеме жинақтау кезеңі мен бағалау көрсеткішінің белгіленген диапазондарына байланысты болмақ. 2022 жылдың қорытындысы бойынша азаматтардың тұрғын үй салуға және сатып алуға берген несиелерінің жалпы көлеміндегі екінші деңгейлі банктер үлесі 61,8 % болды. Былтыр 57,8 % еді, 5 жыл бұрын 34,4 % болған.

Отбасы Банкінің ұсынысын есептемегенде, нарықтағы ең жақсы мөлшерлеме – ЦентрКредит банкінде: 13 %-дан, бұдан әрі Банк Фридом Финанс Қазақстан мөлшерлемесі 16 %-дан және Naluk Bank (жалақы жобасына қатысушылар үшін өнім) мөлшерлемесі 16 % тұрады. 16 %-дық мөлшерлемені КЗИ Банкі мен Altyn Bank-да көрсетеді. Ипотекалық несиелеу нарығы мемлекеттік қаржыландырумен 2022 жылы қарқынды өсуді жалғастырды. Бірінші жартыжылдықтың қорытындысы бойынша елімізде 900 млрд. теңгеге ипотекалық қарыздар берілді, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 19,5 %-ға немесе 147 млрд. теңгеге жоғары.

1-суретте берілген талдауды қарастырсақ, Қазақстан бойынша ипотекалық несиелену нарығы Мемлекеттік қаржыландыруға толық тәуелді. Өткен жылы берілген қарыздардың 90 пайызы мемлекеттік бағдарламаға тиесілі.

Сурет 1 – Несиелерді бағдарламалар бойынша бөлу

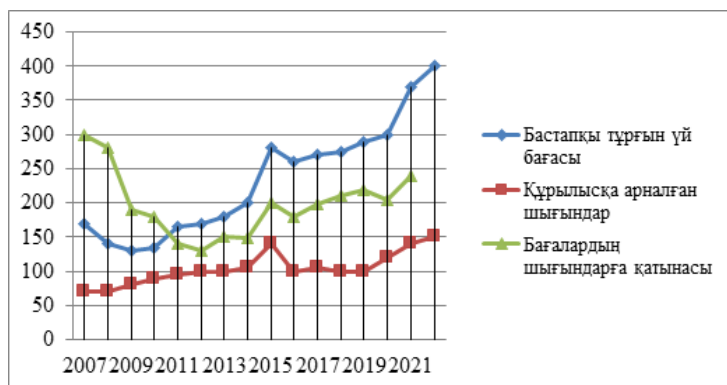
Жоғарыда 1-суретте көрсетілгендей, ипотекалық несиелеу нарығындағы ең жоғары үлесті «Отбасы банкі» АҚ алып отыр. Бірақтан да, мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2023 жылғы 1 қыркүйектегі жолдауында осы «Отбасы банкі» қайта құрылымдау мәселесін көтерген болатын. Басты назарды облыс орталықтарына емес, аудандарға, моно-қалаларға және ауылдарға аударған жөн екенін айтты. Нақтырақ айтқанда, ол моно қалаларға Алматы облысының орталығы Қонаев қаласы, Түркістан облысындағы Кентау қаласы, Қостанай облысындағы Риддер қаласы кіреді [7].

Мемлекет басшысы осы мәселені неге көтерді? Себебі, қазіргі кезде ипотекалық несиелеу нарығының даму орталықтары болып Алматы мен Астана қаласы болып отыр. Әрине, үйлерді нақты ақшаға алатындар да бар, бірақ ипотека бойынша несиелеуді рәсімдейтін халық саны одан едәуір көп. Алматы қаласын қарастырар болсақ, барлық жерде көптеген құрылыс компаниялары өз жұмыстарын жүргізіп, тұрғын үй кешендерін салуда. Алматы еліміздің екінші астанасы болғандықтан, ипотекалық несиелеу деген сұраныс өте жоғары, сол үшін сол сұранысқа сай өз ұсыныстарын жасауда. Бірақтан да, Алматыдағы тұрғын үйлерге халық қоныстанса, онда қаламызда көптеген проблемалар туындайды. Мысалы, қала ішінде көлік кептілісі жоғары деңгейде болады, ТҮК халықтар қоныстанса келешекте олардың балалары баратын мектеп, балабақша саны оларды толығымен қамтамасыз ете алмайды. Сонымен қатар, бүкіл Алматы қаласын сумен

қамтамасыз ете алмайды, қазіргі таңның өзінде де сумен толық қамтылмаған ТҮК-дері жеткілікті.

Жеңілдікті бағдарламаларды іске қосумен және БЖЗҚ-нан қаражат алу мүмкіндігімен тұрғын үй бағасының өсуі азаматтардың нақты кірістерінен айтарлықтай ауытқып кетті. Сондай-ақ, тұрғын үй бағасының оны салу шығындарына қатынасы өсуде. Тұрғын үй бағасы құрылыстың өзіндік құнынан 3 есе жоғары, ал бұл көрсеткіш 2016 жылы тек 2 есе жоғары болған еді (2-суретте көрсетілген).

Сурет 2 – Несие нарығындағы бағалар және өзіндік құны, 1 шаршы метр үшін, мың.теңге

Келесі 2-кестеде еліміздегі ипотекалық несиелеу нарығындағы жеңілдікті бағдарламаларға шолу жасалды [8].

Кесте 2 – Қазақстан Республикасының ипотекалық бағдарламалары

Бағдарлама аты	Шарттар мен қолжетімділік	Мөлшерлеме/ жарна/мерзімі
«7-20-25»	Жеке тұрғын үйі жоқ азаматтар үшін бастапқы нарықта дайын тұрғын үй сатып алу	7 % / 20 % бастап / 25 жылға дейін
«Шаңырақ»	Отбасының әрбір мүшесінің соңғы алты айдағы табысы айына 3,7 ең төмен күнкөріс деңгейінен аспауға тиіс	5 % / 10 % бастап / 20 жылға дейін

Ж А О - н ы н ә л е у м е т т і к н е с и е л і к т ұ р ғ ы н ү й і н і с к е а с ы р у ы	ЖАО кезекте тұрғандарға несиелеу	5 % дейін / 20 % бастап / 25 жылға дейін
« Б а қ ы т ы о т б а с ы » бағдарламасы	Табысы төмен отбасыларға несиелеу бағдарламасы	2 % бастап / 10 % бастап / 20 ж. дейін
« Ә с к е р и б а с п а н а »	Әскери қызметшілерді, арнаулы мемлекеттік органдардың қызметкерлерін тұрғын үймен қамтамасыз етудің несиелік бағдарламасы	3,5% – 8% дейін / 15% бастап 50% дейін / 25ж. дейін
«Жас отбасы»	Жас отбасыларға несиелеу бағдарламасы	6 % / 50 % / 6 жылдан 9 жылға дейін
« А л м а т ы ж а с т а р ы »	Әлеуметтік салаларда жұмыс істейтін 35 жастан аспаған адамдарға арналған атаулы бағдарлама	5 % / 10 % / 25 жылға дейін

Жалпы елімізде ипотекалық бағдарламалар саны аз емес. Дегенмен олардың көпшілігі, яғни тиімді шарттары бар бағдарламалар белгілі бір әлеуметтік топқа арналған. Оны жоғарыда біз атап өткен ипотекалардың тізімінен де байқауға болады. Сондықтан да баспана қолжетімді болуы үшін аз пайызбен ипотека бағдарламалары керек [9].

Талқылау мен зерттеу нәтижелері

Жоғарыда аталған мәселелерді қорытындылай келе, Қазақстан Республикасындағы ипотекалық несиелендіру нарығындағы негізгі мәселелер: коммерциялық банктердің ипотекалық несиелендіру бойынша басқа елдерге қарағанда пайыз мөлшерлемесінің жоғары болуы; ипотекалық несиені алудағы көп шығындардың болуы; біздің банктерімізде несиені өтеу аннуитеттік төлем сызбасы бойынша жүреді, яғни өтеу мерзімі бойынша біркелкі өтем мөлшерлі түрінде жүреді.

Аталған мәселелерді шешудің жолдары: ипотека механизмін іске асыру мен алғашқы және екінші қайтара нарықтың (тұрғын үй), ипотекалық несиенің тиімді қызмет етуін қамтамасыз етуші нормативтік және заң шығару базасын жетілдіру; нарықтың барлық қатысушыларының өзара тиімді әрекеттесуін қамтамасыз етуші инфрақұрылымды жасау; ипотеканың бөлшектенген құрылымы қажет (банк, компания); несиелеу үшін мемлекетпен мақсатты субсидиялар беру; ипотекалық несиелеу субъектілері арасындағы еркін бәсекелестік үшін тең жағдайлар жасау және еліміздің барлық төңірегінде ипотекалық несиелендіруді жетілдіру; азаматтарға

ипотека саласы бойынша мәлімет беру және оларға бұл бизнес түрінің қандай тиімді екенін жеткізу.

Қазақстан ипотекалық несиелендіру нарығының негізгі мәселелері мен оның шешу жолдарына, күшті жақтары мен әлсіз тұстарына, мүмкіндіктері мен қауіп қатерлеріне сипаттама беріліп, келесі 3-кестеде SWOT талдау жасалды.

Кесте 3 – ҚР ипотекалық несиелендіру нарығына SWOT талдау

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
1. Әлеуметтік ипотекалық бағдарламаның көптігі. 2. Қызмет көрсетудің кең спектрі. 3. Жыл сайынғы сұранысқа сәйкес ұсыныстың тарғымдылығы. 4. Ипотекалық несиелендіру нарығындағы мемлекеттік реттеудің уақытылы жүргізілуі. 5. Жыл сайын «Отбасы банк» АҚ бойынша мемлекеттік сыйақының түсуі.	1. Ипотекалық нарықтағы екінші деңгейлі банктер арасында бәсекелестіктің төмен деңгейі. 2. Клиенттің қосымша шығынға ұшырауы, яғни комиссияның болуы. 3. Кезектің көптігі сонша, тұрғын үйге қол жеткізудің қиындығы. 4. Жемқорлықтың болуы, яғни қазіргі таңдағы кезекті «ақша» беру арқылы жақындату. «7-20-25» бағдарламасы бойынша өтініш беру 1 минутқа жетпей қабылдауын тоқтатылғаны, сайт жасамаса да. 5. Ипотекалық нарықтағы тұрғын үй бағасы оның құрылысының (өзіндік құнынан) бірнеше есе жоғары болуы.
Мүмкіндіктері	Қауіп-қатерлер
1. Ипотекалық бағдарлама жайлы ақпараттарды дұрыс және түсінікті жеткізу. 2. Ипотекалық мемлекеттік бағдарлама бойынша сайттардың жоғары деңгейде жұмыс жасауы. 3. Өтінішті қарауды жылдамдату және кезек күттіру деңгейін төмендету. 4. Ипотекалық нарықты бүкіл Қазақстан бойынша жұмыс жасауын қадағалау. 5. Тұрғын үй іздеуде және құжат жинауда банктер сенімді риэлтормен серіктестік орнатуы қажет.	1. Халық тек қана ипотекалық мемлекеттік бағдарламаны қолдана берсе, онда ипотекалық несиелендіру нарығының ассортиментін кеңейту шарасының жүргізілмей қалуы. 2. Кезек күту көп жылға созылса, халықтың сұранысының төмендеп кетуі. 3. Мемлекеттік бағдарламалардың көптігі және ипотекалық несиелендіруде көшбасшы болып тұрған «Отбасы банк»-тің әсерінен басқа ЕДБ ипотекалық бәсекелестік нарығынашыға алмауы.

2023 жылдың наурыз айында әдеттегі ипотека бойынша банктің серіктестік бағдарламасынан және жеңілдетілген мемлекеттік бағдарламадан тыс, сондай-ақ тұрғын үй құрылыс жинақ жүйесі емес несиелер бойынша жылдық тиімді сыйақы мөлшерлемесі (ЖТСМ) 14,9%-дан 26,5%-ға дейін ауытқиды. Бұл мөлшерлеменің жоғары болғаны сонша, бұған халық иек арта қоймайды. Жалпы, 2022 жылдың қорытындысы бойынша, Қазақстанда

тұратын бір адамның тұрғын үймен қамтылуы 23,4 шаршы метрді құрайды, мұны келесі 4-кестеден көруге болады. Көрсеткіш бір жыл бұрынғыдан 0,9% артық болып тұр.

Кесте 4 – Бір тұрғынды тұрғын үймен қамтылуы, 2022ж. шаршы метр

№	Елдімекеннің атауы	Барлығы	соның ішінде:	
			қалалық	ауылдық
1	Қ а з а қ с т а н Республикасы	23,4	25,8	19,8
2	Астана қ.	30,5	30,5	-
3	Алматы қ.	29,1	29,1	-
4	Маңғыстау	27,8	28,4	27,3
5	Шымкент қ.	27,4	27,4	-
6	Атырау	24,3	26	22,3
7	Ақмола	24,1	26,1	22,3
8	Қарағанды	24,1	24,9	20,7
9	Ақтөбе	23,7	25,5	18,8
10	Павлодар	22,8	23,2	22
11	Қостанай	22,7	23,6	21,2
12	Шығыс Қазақстан	22,5	24,4	19,1
13	Батыс Қазақстан	22,4	26,5	18
14	Солтүстік Қазақстан	22,4	22,7	22,1
15	Ұлытау	21,8	21,8	22,1
16	Алматы	21,1	22,2	20,9
17	Қызылорда	20,8	22,4	19,5
18	Абай	19,7	21,2	17,6
19	Түркістан	19,5	23,5	18,3
20	Жетісу	18,9	22,3	18,7
21	Жамбыл	18,1	21,3	15,8

Бұл мән БҰҰ стандарттары саналатын 30 шаршы метрден төмен. БҰҰ-ның мәліметінше, жан басына шаққанда 30 шаршы метр дамыған елдерде болуы тиіс ең төменгі стандарт болып саналады. Ал кейбір елдерде тұрғын үймен қамтамасыз етудің көлемі 60 шаршы метрден асады. Осыған орай, әлемдік стандарттардан әлдеқайда төмен көрсеткіштің және оның өсімінің баяулығын ескеріп, Қазақстанның халқын тұрғын үймен қамтамасыз ету мәселесі өзекті және аса күрделі деп атауға болады. Сондай-ақ, еліміздің 20 ірі өңірінің 12-де тұрғын үймен қамтамасыз ету көрсеткіші республикалық көрсеткіштен әлдеқайда төмен. Тұрғын үймен ең аз қамтылған аймақтар – Жамбыл, Жетісу және Түркістан облысының тұрғындары [10].

Қорытынды

Қорытындылай келе, ипотекалық несиенің халықтың тұрғын үй жағдайының жақсаруына, коммерциялық банктердің тиімді және пайдалы жұмыс жасауына, сондай-ақ еліміздегі құрылыс кешенінің қарқынды дамуына мүмкіндік жасайтынын әлемдік тәжірибе дәлелдеп берді. Жылжымайтын мүлік бағасының шамадан тыс өсуіне, тұрғын үй құрылысына инвестиция жұмсау деңгейінің төмендегі жағдайына байланысты орташа табысы бар әлуэтті қарыз алушы ипотекалық несиені алу мүмкіндігінен айырылып қалуда. Мұндай мәселелерді шешуде Қазақстан жұмыс жасап отырған қазіргі тұрғын үй ипотекалық жүйесін дамыту мен жетілдірудің маңыздылығы теориялық және тәжірибелік тұрғыдан арта түседі.

Ипотекалық несиенің жеке тұлғаларды несиеленудің бір түрі болып табылады. Ипотекалық несиенің экономикалық мағынасы жағынан бұл банктен немесе басқа да қаржы ұйымдарынан ссуда алу мақсатымен жылжымайтын мүлік кепілінің алуан түрлілігі болып табылады. Ипотекалық тұрғын үй несиелердірудің бүтін тиімді әрекет етуші ипотекалық несиені беретін қарыз берушілердің өтімділігін қамтамасыз ететін жүйесі олардың қайта қаржылану механизмінің қызмет етуіне негізделген және өзіне ипотекалық несиенің бірінші және қайталама нарығын қамтиды. Қазіргі кезде Қазақстанда ипотекалық несиені беру жүйесін қалыптастыру және дамыту арнайы мамандандырылған мекемелер жүйесін құрумен тікелей байланысты. Ал ипотекалық жүйені қалыптасуы үшін кез келген мемлекетте оның инфрақұрылымы қалыптасуы алғы шарт болып табылады.

ПАЙДАЛЫНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Лаврушин, О. И.** Банковские риски [Текст] // учебник. – М. : КноРус. – 2020. – 361с.
- 2 **Пеганова, О. М.** Банковское дело [Текст] // учебник для вузов. – Москва : Издательство Юрайт. – 2022. – 574с.
- 3 **Искаков, Ұ. М.** Банк ісі [Текст] // Алматы : Экономика. – 2013. – 774б.
- 4 **Лаврушин, О. И.** Основы банковского дела [Текст] // учебное пособие. – Москва : КноРус. – 2020. – 386с.
- 5 **Сейітқасымов, Ф. С.** Банк ісі [Текст] // Астана : ҚазЭҚХСУ. – 2018. – 890б.
- 6 **Ипотека-2023: условия, ставки, платежи // 23 январь 2023г.** – [Электронный ресурс]. – <https://krisha.kz/content/articles/2023/ipoteka-2023-usloviya-stavki-platezhi> (Дата просмотра: 26.09.2023).

7 Ипотечное кредитование в РК 2021 // 07 июнь 2021г. – [Электронный ресурс]: – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35845538 (Дата просмотра: 24.10.2023).

8 Бүгінгі таңдағы ипотекалық кредиттеу // 10 наурыз 2023ж. – [Электронды ресурс]: https://egov.kz/cms/kk/articles/buy_sale/mortgage (қарау күні: 20.10.2023)

9 **Abdinova, M., Azharbayeva, A.** Credit risk management of a commercial bank: problems and solutions (on the example of JSC «Halyk bank») // Bulletin of national academy of sciences of the republic of Kazakhstan. – Volume 4. – Number 404 (2023). – P. 304 – 316. – [Electronic resource]. – <https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.552>

10 Баспаналы болу мүмкіндігі: қазақстандағы ипотекалық несиелендіру деңгейі көптеген елдерден төмен. 13 мамыр 2023ж. – [Электронды ресурс]. – <https://ranking.kz/kz/sholu/banking-and-finance-kz/baspanaly-bolu-mumkindigi-kazakstandagy-ipotekalyk-nesieleniru-dengeyi-koptegen-elderden-tomen.html> (қарау күні: 10.11.2023)

REFERENCES

- 1 **Lavrýshin, O. I.** Bankovskie riski [Banking risks] [Text] // úchebnik. – Moscow : KnoRýs. – 2020. – 361p.
- 2 **Peganova, O. M.** Bankovskoe delo [Banking] [Text] // úchebnik dlia vúzov. – Moscow : Izdatelstvo Ýurait. – 2022. – 574p.
- 3 **Iskakov, U. M.** Bank isi [Banking] [Text] // Almaty : Ekonomika. – 2013. – 774p.
- 4 **Lavrýshin, O. I.** Osnovy bankovskogo dela [Basics of banking] [Text] // úchebnoe posobie. – Moscow : KnoRýs. – 2020. – 386p.
- 5 **Seitqasymov, G. S.** Bank isi [Banking] [Text] // Astana : QazEQHSÝ. – 2018. – 890p.
- 6 **Ipoteka-2023: úsloviya, stavki, plateji [Mortgage-2023: terms, rates, payments].** – January 23, 2023. – [Electronic resource]. – <https://krisha.kz/content/articles/2023/ipoteka-2023-usloviya-stavki-platezhi> (Date of access: 26.09.2023)
- 7 **Ipotechnoe kreditovanie v RK. 2021 [Mortgage lending in Kazakhstan 2021].** – June 07, 2021. – [Electronic resource]. – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35845538 (Date of access: 24.10.2023)
- 8 **Búgingi tañdaғы ipotekalyq kreditteу [Mortgage lending today].** – March 10, 2023. – [Electronic resource]: – https://egov.kz/cms/kk/articles/buy_sale/mortgage (Date of access: 20.10.2023)

9 **M. Abdinova, A. Azharbayeva** Credit risk management of a commercial bank: problems and solutions (on the example of JSC «Halyk bank») // Bulletin of national academy of sciences of the republic of Kazakhstan. – Volume 4. – Number 404 (2023). – 304-316p. [Electronic resource]: – <https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.552>

10 Baspanaly bolý múmkindigi: qazaqstandaǵy ipotekalyq nesielendirý deńgei kóptegen elderden tómen [Possibility of housing: the level of mortgage lending in Kazakhstan is lower than in many countries]. – May 13, 2023. – [Electronic resource]. – <https://ranking.kz/kz/sholu/banking-and-finance-kz/baspanaly-bolu-mumkindigi-kazakstandagy-ipotekalyk-nesielendiru-dengeyi-koptegen-elderden-tomen.html> (Date of access: 10.11.2023)

Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

Г. Е. Керимбек¹, Б. К. Нурмаганбетова², Н. С. Кусаева³,
Г. А. Куналиева⁴, А. А. Шадиева⁵

^{1,4}Қазақский национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы

^{2,3}Қызылординский университет им. Коркыт Ата, Республика
Казахстан, г. Қызылорда

⁵Центрально-Азиатский инновационный университет, Институт
академика Мардан Сапарбаева, Республика Казахстан, г. Шымкент
Принято к изданию 30.11.23.

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РАЗВИТИЯ ИПОТЕЧНОГО РЫНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье рассмотрены рынок ипотечного кредитования Республики Казахстан и перспективы его развития, программы и статистические данные рынка ипотечного кредитования в стране. Развитие ипотечного кредитования оказывает существенное влияние на экономику и социальную сферу страны, для государства ипотека – это удобный и простой способ обеспечения населения жильем, для финансовых учреждений – это эффективное использование средств, а для строительных компаний – способ обогащения. В настоящее время формирование и развитие системы ипотечного кредитования в Казахстане напрямую связано с созданием системы специализированных учреждений. Предпосылкой для формирования ипотечной системы считается формирование ее инфраструктуры

в любом государстве. Также проведен анализ данных требований по ипотечному кредитованию в стране за 2023 год.

Рынок ипотечного кредитования по Казахстану полностью зависит от государственного финансирования. В 2022 году было изучено, что 90 процентов выданных займов принадлежат государственной программе. С запуском льготных программ и возможностью получения средств из ЕНПФ рост цен на жилье значительно отклонился от реальных доходов граждан. Также растет отношение цены на жилье к затратам на его строительство. Цены на жилье в 3 раза выше себестоимости строительства, а в 2016 году этот показатель был всего в 2 раза выше, была определена динамика изменения. В целом количество ипотечных программ в стране невелико. Однако большинство из них, то есть программы с выгодными условиями, рассчитаны на определенную социальную группу. Поэтому для того, чтобы жилье было доступно, нужны ипотечные программы с небольшими процентами. Проведен SWOT-анализ с описанием основных проблем рынка ипотечного кредитования Казахстана и путей его решения, сильных и слабых сторон, возможностей и угроз.

Ключевые слова: ипотека, кредит, банк, ипотечный кредит, кредитный рынок, ипотечная программа.

G. Kerimbek¹, B. Nurmaganbetova², N. Kussayeva³, G. Kuanaliyeva⁴,
A. Shadiyeva⁵

^{1,4}Al-Farabi Kazakh National University, Republic of Kazakhstan, Almaty

^{2,3}Korkyt Ata University, Republic of Kazakhstan, Kyzylorda

⁵Central Asian Innovation University Academician Mardan Saparbayev,
Republic of Kazakhstan, Shymkent

Accepted for publication on 30.11.23

THE MAIN PROBLEMS AND WAYS OF DEVELOPMENT OF THE MORTGAGE MARKET OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article examines the mortgage lending market of the Republic of Kazakhstan and the prospects for its development, programs and statistics of the mortgage lending market in the country. The development of mortgage lending has a significant impact on the economy and social sphere of the country, for the state mortgage is a convenient and easy way to

provide housing for the population, for financial institutions it is an effective use of funds, and for construction companies it is a way of enrichment. Currently, the formation and development of the mortgage lending system in Kazakhstan is directly related to the creation of a system of specialized institutions. The prerequisite for the formation of a mortgage system is the formation of its infrastructure in any state. The analysis of these mortgage lending requirements in the country for 2023 was also carried out.

The mortgage lending market in Kazakhstan is completely dependent on government funding. In 2022, it was studied that 90 percent of the loans issued belong to the state program. With the launch of preferential programs and the possibility of receiving funds from NPFs, the growth of housing prices has significantly deviated from the real incomes of citizens. The ratio of housing prices to construction costs is also growing. Housing prices are 3 times higher than the cost of construction, and in 2016 this indicator was only 2 times higher, the dynamics of change was determined. In general, the number of mortgage programs in the country is small. However, most of them, that is, programs with favorable conditions, are designed for a certain social group. Therefore, in order for housing to be affordable, mortgage programs with small percentages are needed. A SWOT analysis was carried out describing the main problems of the mortgage lending market in Kazakhstan and ways to solve it, strengths and weaknesses, opportunities and threats.

Keywords: mortgage, loan, bank, mortgage loan, credit market, mortgage program.

SRSTI 82.17.03

<https://doi.org/10.48081/YPYS3679>

*G. M. Kozhabatchina¹, Zh. M. Zhartay², A. S. Kadyrova³, Zh. A. Kuatbekov⁴

^{1,2}Karaganda Buketov University, The Republic of Kazakhstan, Karaganda

^{3,4}International Taraz Innovation Institute named after Sherkhan Murtaza, The Republic of Kazakhstan, Taraz

e-mail: kozhabatchina@mail.ru

THE CURRENT STATE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN KAZAKHSTAN

The article is devoted to social entrepreneurship, which in turn is an integral part of the modern economy, contributing to the solution of social and environmental problems. The importance lies in the fact that social entrepreneurship combines a business approach with a social mission, contributing to the creation of a sustainable society.

The purpose of this article is to consider the need for social entrepreneurship and its important role in the modern world. To consider the formation and propose measures for the development of social entrepreneurship. To study the criteria and principles of the development of social entrepreneurship in Kazakhstan. According to statistical materials for the period 2022-2023, such a short period of data is explained by the recent inclusion of data on social entrepreneurship in the unified register of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, which only determines the relevance of the direction under consideration. The article analyzes the current state of social entrepreneurship development in the Republic of Kazakhstan. The results of the study allow us to conclude which of these aspects affect the effective development of social entrepreneurship.

The relevance of the research lies in the fact that social entrepreneurship is an important area in the modern economy, in turn, combines a business approach with social responsibility. This type of entrepreneurship is focused on solving social and environmental problems and strives for sustainable development of society.

Keywords: Subjects of social entrepreneurship, mission, project, sustainability, concept, social value, disabled people, invatixi.

Introduction

Modern society faces many social and environmental challenges that require complex and innovative solutions. For example, poverty, inequality, unemployment, access to education and health care, environmental problems, climate change. Traditional methods of state and non-state organizations are not always effective in solving complex problems.

Social entrepreneurship plays a key role in addressing social and environmental challenges. The business line under consideration combines an entrepreneurial spirit and a social mission, which makes it possible to create innovative and sustainable solutions to overcome complex problems. Social entrepreneurs not only create jobs, but also contribute to social inclusion, strengthening communities and reducing inequality.

One of the important points of the joint venture is its contribution to the sustainable development of the state. Social entrepreneurs often work with environmental and social aspects in mind, striving to minimize the negative impact on the environment and ensure the long-term sustainability of their projects [1].

The development of the joint venture requires support from the state and investors. This business area includes tax benefits, financing of programs and projects, as well as the creation of a favorable infrastructure for social entrepreneurs. Investors also play an important role by providing financing for scaling up social projects.

Materials and methods

The study used statistical data analysis and comparative analysis methods. As the initial materials of the study, reports of authorized bodies, data from the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, and official statistics were used.

Results and discussion

In the modern sense, the concept of «social entrepreneurship» (hereinafter referred to as SE) first appeared in the 1980s. In the following decades, especially in the 1990 s, it began to develop actively due to a number of factors, including an increase in the number and activity of non-profit organizations, improvement of transport infrastructure.

There are many definitions of this phenomenon. In the classical interpretation, the definition of social entrepreneurship, presented by Gregory Dees in the scientific work «The Meaning of ‘Social Entrepreneurship’» in 1998, is considered fundamental.

The scientific work was developed through the inclusion of a social component in the description of standard entrepreneurship, borrowed from the works of Joseph Schumpeter, Jean-Baptiste Say, Peter Drucker and Howard Stevenson. According to Diz, social entrepreneurs act as initiators of changes in the field of social services[2].

According to the scientist G. Diz, social entrepreneurship means the use of methods and strategies of ordinary entrepreneurship in order to achieve social goals or implement a social mission. In the context of this definition, social entrepreneurs strive to create meaningful social influence and solve social problems through innovative approaches and sustainable business models.

Social entrepreneurship is a very young phenomenon in the economy. Having appeared in the USA about 50 years ago, and subsequently only gaining popularity around the world. Today, many researchers are interested in studying this term, but unfortunately, at the moment there is no clear definition of social entrepreneurship.

In general terms, social entrepreneurship is the activity of small and medium-sized businesses aimed at solving social problems. That is, social entrepreneurship is at the intersection of business and charity. Let's try to study social entrepreneurship more closely from two sides.

The concept of «entrepreneurship» is at the heart of social entrepreneurship, therefore, it is necessary to approach the definition of social entrepreneurship, taking into account the results obtained by specialists in the field of theory and methodology of traditional entrepreneurship.

According to the legislation of the Republic of Kazakhstan, there can be only four categories of subjects of social entrepreneurship, each of which has its own specifics. For several decades, the understanding of social entrepreneurship has been developing in parallel with the expansion of the very scope of its activities. However, the question of the exact definition of social and entrepreneurial activity still remains open[3].

Social entrepreneurship has proven to be a relatively new phenomenon in the Republic of Kazakhstan. For the first time, social entrepreneurship was talked about no more than ten years ago.

Important modern trends in the development of social entrepreneurship include the following aspects:

- Lack of a clear regulatory framework for social entrepreneurship.
- Limited understanding of the role and essence of social entrepreneurship.
- Insufficiently developed infrastructure to support social entrepreneurship

The largest number of organizations engaged in social entrepreneurship are concentrated in the cities of Almaty, Astana, Shymkent, Kostanay and East Kazakhstan region. The distribution indicates the influence of several factors,

including fashion, the activity of non-governmental support organizations, the creation of public infrastructure for social entrepreneurship, as well as the attention paid by regional authorities and support for social entrepreneurial initiatives of large companies [4].

The phenomenon of social entrepreneurship is a complex phenomenon that can be explained through the variability of models of social enterprises, where the target group occupies different positions in the process of value creation - from producers and workers to consumers of products and services provided by social enterprises [5].

For example, people with visual disabilities are able to act as individual producers of specific goods that entrepreneurs place on the market, acting in the interests of this group of persons. At the same time, they can occupy the status of employees of social entrepreneurship. In addition, people with visual impairments as consumers have the opportunity to use specialized services, such as a special taxi or mobile high-tech wheelchairs. It is also important to note that the task force can reach the entire public, especially when discussing issues related to waste collection and recycling. As of December 31, 2022, the Register of Social Entrepreneurship Entities from 25 organizations was published on the website of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, the authorized body in the field of social entrepreneurship [6].

At the same time, on February 1, 2023, a new Register was approved, which already included 96 organizations. If social entrepreneurship entities registered in the form of limited liability partnerships prevailed in the Register of 2022 (13 out of 25 SSEs or 52%), then in the Register of 2023 the largest number of organizations are individual entrepreneurs (36 out of 96 SSEs or 38%). The number of public associations and foundations has also increased significantly – from 5 in 2022 to 23 in 2023. However, their share in the total number of social entrepreneurship entities has grown only slightly (from 20% in 2022 to 24% in 2023). Also in 2023, organizations with other legal forms appeared in the Register: a private institution, a peasant farm and a corporate fund (1 organization of each form) (Figure 1).

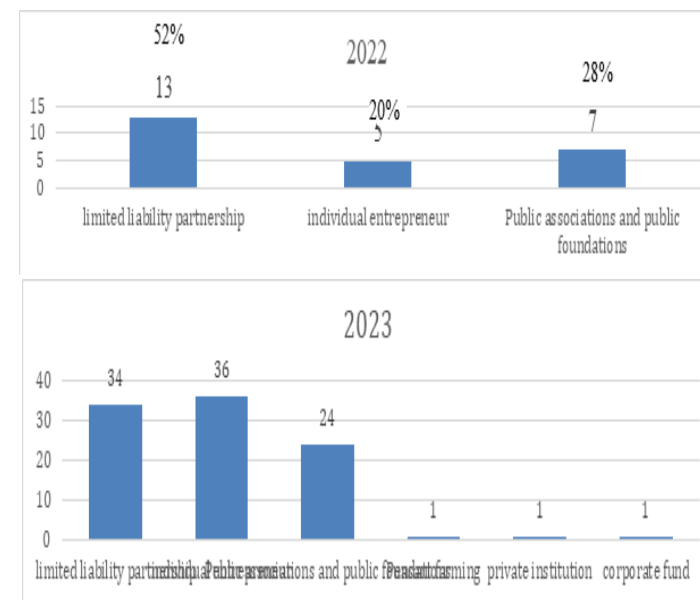

Figure 1 – The number of SSEs in the context of legal forms, units.

Note – compiled by the author on the basis of sources.

Regionally, at the end of 2022, SSEs from 10 regions were represented in the Register, with the largest number of SSEs from Kostanay region. Thus, a year after the formation of the first Register, only 50% of the country's regions (10 out of 20) were still represented in it. As of March 2023, the number of regions represented has increased to 13 out of 20 (65%). Thus, to date, not all regions of the country are still represented in the Register (Figure 2).

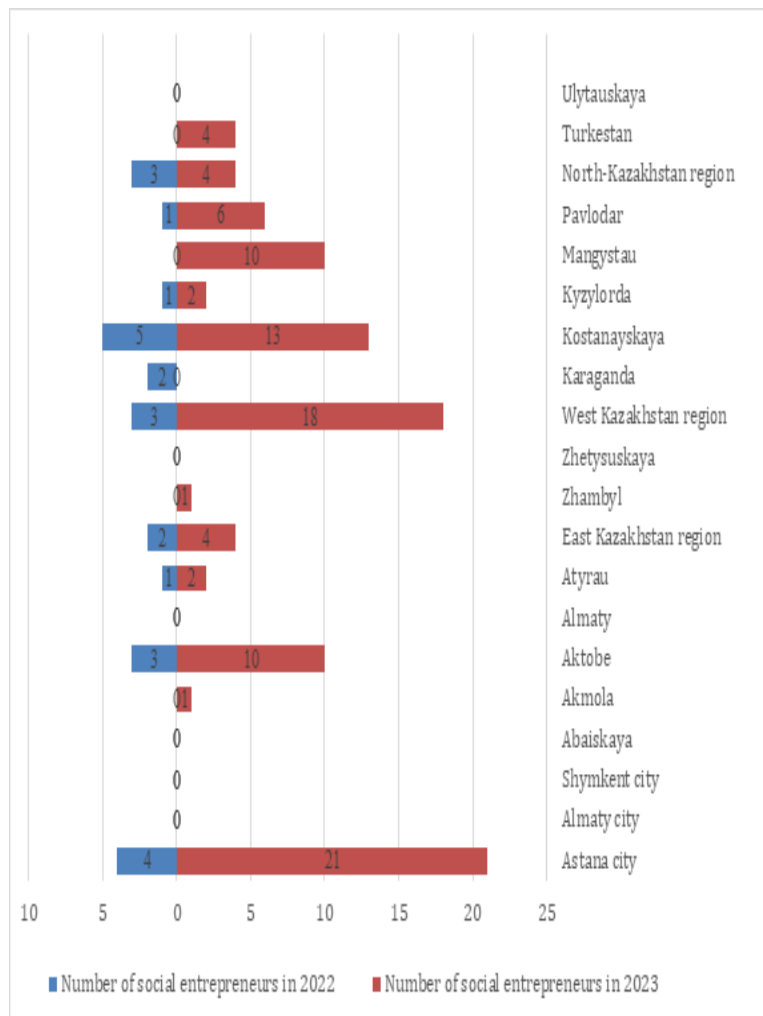

Figure 2 – The number of SSEs by region, units.

If we conditionally divide the regions of Kazakhstan into large zones South, North, East, West, Center, then we can see that the southern regions are especially passive [7].

The total number of social entrepreneurship in 2022 was 25, in 2023 96 units. From the southern regions of the country, only one social entrepreneurship entity

from the Kyzylorda region was included in the Register in 2022; not a single entity was included from the Turkestan, Zhambyl, Almaty, Zhetysu regions and the cities of Almaty and Shymkent. In the Register of 2023, the situation has not changed much: Zhambyl region – 1 subject of social entrepreneurship Kyzylorda region – 2 subjects, Turkestan region – 4 subjects. From the cities of Almaty and Shymkent, as well as such large regions as Almaty and Zhetysu, today not a single subject of social welfare is included in the Register [8].

If we consider the Register in terms of categories, it can be noted that all four categories of social entrepreneurship are represented in the Register, but there is a strong difference in the number of entities included in each category. If in 2022 the largest share of subjects was in the first category (13 subjects or 52 %), then in 2023 – in the fourth category (37 subjects or 39%). For comparison, in 2022, the share of social entrepreneurship entities of the fourth category in the total number of entities was only 16 %. The smallest number of subjects in both years were registered in the second category – 1 and 2 subjects of social entrepreneurship, respectively. (Figure3)

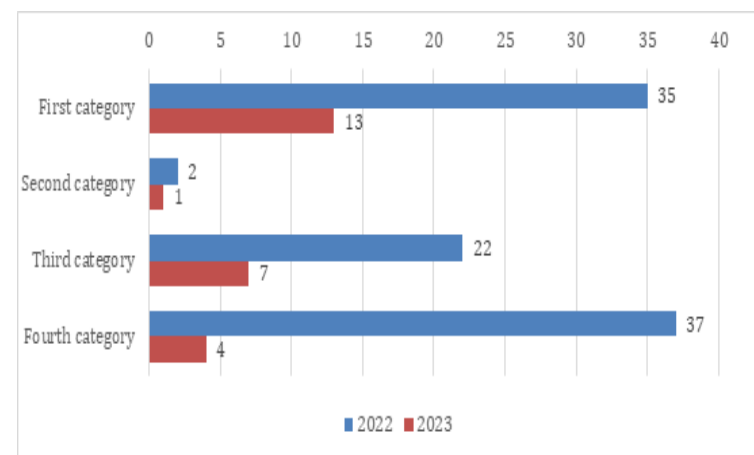

Figure 3 – The number of SSEs included in the Register, by category, units.

The fields of activity of the organizations included in the Register are also very diverse. The largest number of subjects of social entrepreneurship falls on the sphere of education, health care and the provision of social services (47 SSEs or 49 %). 20 out of 96 SSEs (21%) work in trade and services, 16 out of 96 SSEs (17 %) work in industry. At the same time, 13 SSEs (13 %) are registered in the

field of «Activities of other public organizations not included in other groupings.» (Figure 4)

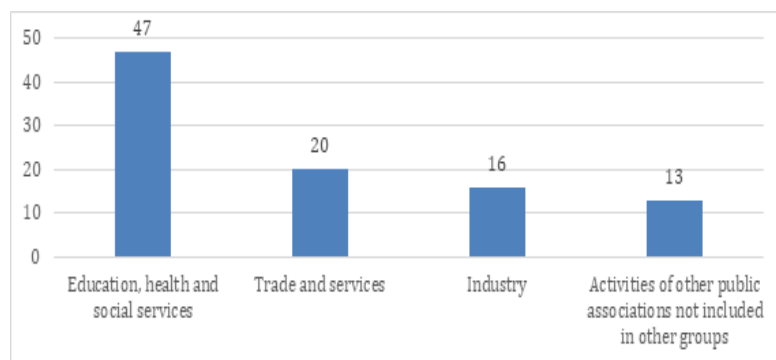

Figure 4 – The number of SSEs included in the Register, by field of activity, units.

The use of specific forms of business taking into account social needs and economic characteristics in areas with problems is of primary interest for our research. It is important to note that social entrepreneurship in such places can boost economic development in the regions [9].

Let's consider the prospects opened by social entrepreneurship for problem regions, their roots can be found in the following factors:

Firstly, it is important to develop a business approach aimed at solving the problems of target social groups in problem regions. The approach under consideration involves the provision of services and the production of necessary public goods, which contributes to the creation of new jobs and an increase in production.

Secondly, due to their flexibility, efficiency and ability to respond effectively to changes, social entrepreneurs can effectively manage enterprises with minimal initial investments.

Thirdly, enterprises engaged in social entrepreneurship can contribute to the creation of jobs, it is important to note that social entrepreneurship actively seeks to provide employment to members of vulnerable social groups and provide them with fair wages.

Fourth, social enterprises create the necessary infrastructure for effective operation and contribute to the development of public infrastructure in problem areas.

Fifth, social entrepreneurs build viable business models, pay wages and contribute to the social fund, which helps strengthen local finances.

Sixth, social entrepreneurship promotes transparency of activities, where entrepreneurs are willing to share commercial information to repeat successful business models.

The issue of distinguishing social entrepreneurship from other forms of business in the social sphere is not currently paramount from an economic point of view. A more important point is the increase in the number of entrepreneurs who are focused on solving social problems. After all, the main difference between social entrepreneurship is its aspiration to solve the problems of society [10].

State funds, the National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan and large corporations provide substantial support to social entrepreneurs not only in Kazakhstan, however, the legislative framework in the field of social entrepreneurship has not yet been formed, although this type of activity continues to develop. In 2020, several meetings of separate parliamentary committees were held in the Republic of Kazakhstan, where the preparation of regulatory legal acts for the legitimization of social entrepreneurship was discussed.

Conclusion

Social entrepreneurship is not just a business in the classical sense, since its purpose is not only to make a profit, but also to solve social, environmental and cultural problems. In this context, a social entrepreneur occupies an intermediate position between charitable organizations and commercial entrepreneurs. More than 300 companies have already been registered in the Kazakhstan register of social entrepreneurs, but until recently this activity was not regulated by law.

Currently, however, the Parliament of Kazakhstan in the second reading has adopted draft amendments to legislation and regulations related to the development of social entrepreneurship. It is expected that the changes under consideration will become an incentive for current enterprises and create favorable conditions for new participants to join. The legislative process promotes understanding of the essence of social entrepreneurship and contributes to its development in Kazakhstan.

Social entrepreneurship in Kazakhstan is a relatively new direction, but there are already successful and promising projects. The enterprises in question are generally known to society as organizations that provide jobs to people with special needs. In 2022, the number of such organizations has almost quadrupled, while some of them enjoy preferential taxation.

There are many limiting factors that seriously limit the development of social entrepreneurship in regions with social problems. One of the main factors is the lack of interested investors, sponsors and crowdfunding agencies, which prevents the possibility of obtaining the necessary funding for social entrepreneurs' initiatives.

It is especially noticeable in conditions of economic instability and insufficient support from government agencies.

Nevertheless, despite the difficulties and challenges, the sphere of social entrepreneurship continues to show some signs of development and sustainability. Some unique business models appear even in the most remote and hard-to-reach regions, which testifies to the viability and importance of the development of social entrepreneurship for public welfare and improving the quality of life in vulnerable groups of the population. However, it must be recognized that without proper support and changes in economic policy, the realization of the potential of social entrepreneurship can remain a serious problem in a complex socio-economic reality.

REFERENCES

- 1 **Zvereva, N.** Sozdanie úspeshnogo sotsialnogo predpriatia. [Creating a successful social enterprise: textbook] [Text]. Moscow: AlpinaPabliher, 2015. – 155 p.
- 2 **Kikal, D, Laons, T.** Sotsialnoe predprinimatelstvo: missia – sdelat mir lúchshe [The Relentless Pursuit of Mission in an Ever Changing World: textbook] [Text]. Understanding Social Entrepreneurship. – Moscow: Alpina Pabliher, 2014. – 304 p.
- 3 **Dees, J. G.** The Meaning of Social Entrepreneurship. CASE at Duke 1998.
- 4 **Amantúrliina, G.** Razvitie sotsialnogo predprinimatelstva v Kazahstane: opyt, barery, resheniia [Development of social entrepreneurship in Kazakhstan: experience, barriers, solutions] [Text]. – Almaty. 2016.
- 5 **Aitbay, I.** Social entrepreneurship in Kazakhstan: development prospects [Social entrepreneurship in Kazakhstan: development prospects// Almaty Management University] [Text]. Nur-Sultan. 2019
- 6 **Prkaz Ministra natsionalnoi ekonomiki Respúbliki Kazahstan ot 22 aprelia 2022 goda №127 «O vnesenii izmenenii v prikaz Ministra natsionalnoi ekonomiki Respúbliki Kazahstan ot 29 ianvaria 2022 goda [Order of the Minister of National Economy of the Republic of Kazakhstan dated April 22, 2022 No. 127 «On amendments to the order of the Minister of National Economy of the Republic of Kazakhstan dated January 29, 2022]] [Electronic resource]. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/299951?lang=ru>**
- 7 **Bespalyi, S. V.** Razvitie sotsialnogo predprinimatelstva v Kazahstane: analiz i factory [Development of social entrepreneurship in Kazakhstan: analysis and factors] [Text] // Central Asian Economic Review. – 2021. – № 5(140). – P. 44–53.
- 8 **Ýalieva, A. M.** Nekotorye aspekty sotsialnogo predprinimatelstva v Kazahstane: analiz i perspektivy [Some aspects of social entrepreneurship in

Kazakhstan: analysis and prospects] [Text] Bulletin of the Academy of Law // Enforcement Agencies under the General Prosecutor’s Office of the Republic of Kazakhstan. – 2022. – № 2 (24). P. 43–52.

9 **Okútaeva, S. T., Baibasheva, G. K., Tansykbaeva, G. O.** Razvitie sotsialnogo predprinimatelstva v Kazahstane (na primere sotsialnoi masterskoi GREEN TAL). [Development of social entrepreneurship in Kazakhstan (using the example of the GREEN TAL social workshop)] [Text] PUBLISHER Kazakh University of Economics, Finance and International Trade. 2023 – № 2 (51)

10 **Pritvorova, T. P., Gelashvili, N. N., Spanova, B. K.** Institútsionalnaia podderjka sotsialnogo predprinimatelstva: mirovaia praktika i vozmojnosti dlia Kazahstana [Institutional support for social entrepreneurship: global practice and opportunities for Kazakhstan] // Economics: strategy and practice, № 1 (15), 2020 г.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Зверева, Н.** Создание успешного социального предприятия. – М. : Альпина Паблишер, 2015. – 155 с.
- 2 **Джилл Кикал, Томас Лайонс.** Социальное предпринимательство: миссия – сделать мир лучше = Understanding Social Entrepreneurship: The Relentless Pursuit of Mission in an Ever Changing World. – М. : Альпина Паблишер, 2014. – 304 с.
- 3 **Dees, J. G.** The Meaning of Social Entrepreneurship. CASE at Duke 1998.
- 4 **Амантурлина, Г.** Развитие социального предпринимательства в Казахстане: опыт, барьеры, решения. Алматы, 2016 г.
- 5 **Айтбай, И.** Социальное предпринимательство в Казахстане: перспективы развития // Almaty Management University,». г. Нур–Султан. 2019
- 6 **Приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан от 22 апреля 2022 года №127 «О внесении изменений в приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан от 29 января 2022 года**
- 7 **Беспалый, С. В.** Развитие социального предпринимательства в Казахстане: анализ и факторы // Central Asian Economic Review. – 2021. – № 5(140). – С. 44–53.
- 8 **Уалиева, А. М.** Некоторые аспекты социального предпринимательства в Казахстане : анализ и перспективы // Вестник Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. – 2022. – № 2 (24).
- 9 **Окутаева, С. Т., Байбашева, Г. К., Тансыкбаева, Г. О.** Развитие социального предпринимательства в Казахстане (на примере социальной мастерской GREEN TAL) // Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің ЖАРШЫСЫ, 2023 – №2 (51)

10 Притворова, Т. П., Гелашвили, Н. Н., Спанова, Б. К.
Институциональная поддержка социального предпринимательства : мировая практика и возможности для Казахстана // Экономика : стратегия и практика, № 1 (15), 2020 г.

Accepted for publication on 30.11.23

Г. М. Кожабатчина¹, Ж. М. Жартай², А. С. Кадырова³, Ж. А. Куатбеков⁴

^{1,2}Қарағанды Бөкетов университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

^{3,4}Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан Республикасы, Тараз қ.
Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК КӘСІПКЕРЛІктің ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Мақала әлеуметтік және экологиялық мәселелерді шешуге ықпал ететін қазіргі экономиканың ажырамас бөлігі болып табылатын әлеуметтік кәсіпкерлікке арналған. Маңыздылығы-әлеуметтік кәсіпкерлік тұрақты қоғам құруға ықпал ете отырып, бизнес-тәсілді әлеуметтік миссиямен біріктіреді.

Бұл мақаланың мақсаты-әлеуметтік кәсіпкерліктің қажеттілігін және оның қазіргі әлемдегі маңызды рөлін қарастыру. Қалыптасуды қарастыру және әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту бойынша шаралар ұсыну. Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту критерийі мен қағидаттарын зерделеу. Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерліктің дамуына талдау жүргізу. 2022-2023 жылдар кезеңіндегі статистикалық материалдар бойынша деректердің мұндай қысқа кезеңі әлеуметтік кәсіпкерлік туралы деректердің ҚР ҰЭМ бірыңғай тізіліміне жақында енгізілуімен түсіндіріледі, бұл тек қарастырылып отырған бағыттың өзектілігін анықтайды. Мақалада ҚР-дағы әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың қазіргі жағдайы талданған. Жүргізілген зерттеу нәтижелері аталған аспектілердің қайсысы әлеуметтік кәсіпкерліктің тиімді дамуына әсер ететіндігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің өзектілігі әлеуметтік кәсіпкерлік қазіргі экономикадағы маңызды сала болып табылады, өз кезегінде бизнес-

тәсілді әлеуметтік жауапкершілікпен біріктіреді. Қарастырылып отырған кәсіпкерлік түрі Әлеуметтік және экологиялық мәселелерді шешуге бағытталған және қоғамның тұрақты дамуына ұмтылады.

Кілтті сөздер: әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілері, миссия, жоба, тұрақтылық, тұжырымдама, әлеуметтік құндылық, мүгедектер, инвентакси.

Г. М. Кожабатчина¹, Ж. М. Жартай², А. С. Кадырова³, Ж. А. Куатбеков⁴

^{1,2}Қарагандинский университет Букетова,
Республика Казахстан, г. Караганда

^{3,4}Международный Таразский инновационный институт имени Шерхана Муртазы, Республика Казахстан, г. Тараз
Принято к изданию 30.11.23.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ

Статья посвящена социальному предпринимательству, которая в свою очередь является неотъемлемой частью современной экономики, способствующей решению социальных и экологических проблем. Важность заключается в том, социальное предпринимательство объединяет бизнес-подход с социальной миссией, способствуя созданию устойчивого общества.

Цель данной статьи рассмотреть необходимость социального предпринимательства и его важной роли в современном мире. Рассмотреть становление и предложить меры по развитию социального предпринимательства. Изучить критерий и принципы развития социального предпринимательства. Провести анализ развития социального предпринимательства в Казахстане. По статистическим материалам за период 2022-2023 гг., столь короткий период данных объясняется недавним включением данных о социальном предпринимательстве в единый реестр МНЭ РК, что только обуславливает актуальность рассматриваемого направления. В статье проанализировано современное состояние развития социального предпринимательства в РК. Результаты проведенного исследования позволяют сделать вывод, какие из перечисленных аспектов влияют на эффективное развитие социального предпринимательства.

Актуальность исследования заключается в том, что социальное предпринимательство представляет собой важную область в современной экономике, в свою очередь объединяет бизнес-подход с социальной ответственностью. Рассматриваемый вид предпринимательства ориентирован на решение социальных и экологических проблем и стремится к устойчивому развитию общества.

Ключевые слова: Субъекты социального предпринимательства, миссия, проект, устойчивость, концепция, социальная ценность, инвалиды, инвентакси.

FTAMP 06.35.39

<https://doi.org/10.48081/NZTZ6195>

***Б.С. Корабаев¹, Г. Д. Аманова², К. Ж. Садуакасова³,
А. Ж. Зейнуллина⁴**

^{1,2,3}Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.

¹<https://ORCID: 0000-0003-0420-9517>

²[ORCID 0000-0002-0829-5953](https://ORCID: 0000-0002-0829-5953)

³<https://orcid.org/0000-0002-9647-5646>

⁴[orcid: 0000-0002-4787-4966](https://orcid.org/0000-0002-4787-4966)

⁴Шәкәрім атындағы университет, Қазақстан Республикасы, Семей қ.
e-mail: bei2010@mail.ru

КӨМІР ӨНДІРУ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЭМИССИЯЛАРДЫ ТӨЛЕУ ЖӨНІНДЕГІ МІНДЕТТЕМЕЛЕРІН ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТЕГІ ЕРЕЖЕЛЕРІ МЕН ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі таңда экологиялық міндеттемелерді есепке алу қоршаған ортаға эмиссиялық төлем мәселесі, өкінішке орай, әлдеқайда күрделі. Осы орайда сауалнамаға алынған көмір өндіру кәсіпорындардың көпшілігі экологиялық міндеттемелердің және де қоршаған ортаға эмиссиялық төлмнің бар екенін растады, бірақ бұл міндеттемелерді қаржылық шоттарда қалай есепке алу керектігін нақты көрсете алмады. Бұл мәселедегі ең қиын нәрсе - міндеттемелердің мөлшерін «ақылға қонымды бағалау». Жағдайды түзету бойынша заңды міндеттеме болған кезде болашақ міндеттемелер әдетте міндеттемелер ретінде қарастырылады. Заң шығару процесіне, технологиялық прогреске және талап етілетін қоршаған ортаны қалпына келтіру шараларының көлеміне немесе сипатына тән белгісіздіктерге байланысты ұзақ мерзімді есептелген міндеттемелерді анықтау қиынға соғады. Экологиялық есепте міндеттемелер мен қоршаған ортаға эмиссияларды төлеуді енгізудің қиындығы осы мәселе бойынша әдістемелік әзірлемелердің жоқтығында және табиғи ортаның құрамдас бөліктерінің өзгерістерінің күйі мен динамикасын ескеретін

бірқатар көрсеткіштерді анықтаудың қиындығында болып отыр. Қоршаған ортаны тұтынудың нормативтік көрсеткіштерін әзірлеу, қоршаған ортаға келтірілген зиянды өтеуге арналған экологиялық шығындардың мөлшерін және басқа да экологиялық нормативтерді айқындау қажеттілігін бағалайтыны қарастырылды.

Кілтті сөздер: қоршаған орта, эмиссиялық төлем, экологиялық есептілік, экологиялық міндеттеме, қаржылық есептілік, басқарушылық шешімдер, экологиялық кодекс, қоршаған ортаға эмиссиялар.

Кіріспе

Кейінгі онжылдықтарда дүниежүзілік қоғамдастық мемлекеттің экономикалық, әлеуметтік және де экологиялық институттарын дамытудың бағдарларын қайта қарауды көздейтін Қоғамның тұрақты даму жағдайының тұжырымдамасын әзірледі. Сонымен қатар халықаралық деңгейде жүзеге асыруда. Қазіргі жағдайда экологиялық проблемалар халықаралық деңгейде де, ұлттық экономикалар деңгейінде де біршама мойындағанын дәлелдейді. Оның ішінде экологиялық міндеттемелерді орындаудың проблемалары да өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Көмір өндіру кәсіпорындарында экологиялық есептіліктегі міндеттемелеріне жеткіліксіз көңіл бөлу қаржылық жағдайды бағалау тәуекелдерін айтарлықтай арттырады және де басқару шешімдерін объективтілігі мен экологиялық тиімділігіне әсер етеді.

Экологиялық міндеттемелер туралы ақпаратты ашу тәжірибесі кәсіпорынның қаржылық есеп берушіліктегі экологиялық міндеттемелердің жалпы сомасын ажыра отырып есепке алу қиын болатынын көрсетеді. Ақпаратты ашуға кедергі болатын жағдайлар ретінде бухгалтерлік есептің ХҚЕС-да тануға негіз болатын теориялық және әдістемелік өзгерістер қатары жоқ деп айтуға болады. Теориялық негіздердің бір бөлігі ретіне отандық ғалымдардың «міндеттеме» түсінігін анықтауға деген көзқарастарының екіұштылығын және даулылығын атап өту қажет деп ойлаймын. Неге десеніз пікір талас туғызу үшін біз бұл ұғымды анықтаудың әртүрлі ойларын мен әдістерін және де тәсілдерін бөліп көрсетуге тура келеді.

Атап айтқанда Рене Саватьенің міндеттемелер теориясында – міндеттеме бір немесе бірнеше тұлғаларды және басқа тұлғаларға мүлкті немесе қызметті міндеттейтін ауыртпалық ретінде қарастырылады. Міндеттемелердің мазмұнына келсек - экономикалық мәмілерлерге қатысушыларды байланыстыратын құқықтық қатынастардың құрамдас бөліктері ретінде талап пен міндеттемені құрайды: несие берушісі тұрғысынан

талап (құқықтық қатынастың белсенді жағы) немесе міндеттеме боорышкер (құқықтық қатынастың пассивті жағы) [1].

Осы сәтте экономикалық энциклопедия бойынша Е.Е. Румянцеваның міндеттемелерге түсінік беруі «кредиторлардың ұйымның активтеріне қойған талаптары немесе басқаша айтқанда, мекеменің өтелмеген қарызы» [2, 3]. Осы анықтаманы түсіндіру экономикалық-құқықтық сипаттағы белгілерді қамтиды. Өйткені активтерге қойылатын талаптарды міндеттеменің құқықтық табиғатын сипаттайтын экономикалық ресурстарға құқықтар мен экономикалық пайданы, қамтитын экономикалық құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға болады.

Осы орайда атап кететінім бухгалтерлік есеп ережелерінде «жауапкершілік» анықтамасының болмауы да ұғымын түсініксіз жағдайға әкеледі. Оның салдары «Міндеттемелер» түсінігін анықтауға жетекші ғалымдардың көзқарастарын зерттеу нәтижесінде міндеттемелердің құқықтық және экономикалық мазмұнын анықтауға болатын сияқты деген көз қарас туындайды [4].

Зерттей келе біздің ойымызша К. К. Кеулимжаев пен Р. М. Рахимбекова жүргізген зерттеулердің нәтижелері ерекше назар аударуға туындап отыр [3,4,5]. Міндеттемелердің туындау сипатын зерттеу отырып, В.К. Родостовец «міндеттемелердің туындау негіздерін жіктеуге кез келген сын олардың бухгалтерлік түсіндірмелерін алмастыра алмайды. Және де бухгалтерлік түсініктеме бойынша міндеттеменің қайнар көзі шаруашылық өмірінің фактісі болып табылады. Содықтанда ол туралы мәліметтер бухгалтерлік есеп жүргізуді жүзеге асыратын ұйымның міндеттемелерін көрсететін бухгалтерлік жазбаларға негіз болады» [7,8,9].

К. К. Кеулимжаев пен Р. М. Рахимбекованың зерттеулерін жалғастыра отырып, «нормативтік тәжірибе тұрғысынан ұйымның бухгалтерлік есеп субъектісі реінде шаруашылық қызметтің фактісін қолданыстағы бухгалтерлік есеп және қаржылық есеп берушілік заңнамасында есепке алуда бухгалтерлік есеп шоттарында белгілейтін фактілер деп түсіну керек» [10].

Материалдар мен әдіс-тәсілдер

Зерттеу барысында әдебиеттер арқылы ақпараттарды жинақтау әдістері қолданылды, салыстырмалы, ой-пікірлер және функционалдық талдау әдістері қолданылды; критерийлерді, экологиялық көрсеткіштерді әзірлеу кезінде есептілік пен экологиялық эмиссияны есепке алу әдісі, шоттар байланысының есепке алу әдістер және т.б.

Нәтижелер мен пікірталас

Жоғарыдағы көз қарастарды қарастыра отырып, қазіргі ғалымдар міндеттемелердің әр түрлі жітемелерін ұсынады:

пайда болу көздері бойынша;
шарттылық дәрежесі бойынша;
өтеу мерзімі бойынша;

баланста көрсетілетін міндеттері бойынша.

Дегенмен де көптеген жағдайда міндеттемелердің сипатф бухгалтерлік есеп жоспарында анықталған жіктемелермен анықталып отыр.

Сондай-ақ анықтамаларда міндемелердің орындалу сәті туындаған кезде экономикалық пайданы төмендетуін көрсететін экономикалық ресурстардың кетуінен тұратын міндеттеменің экономикалық сипаттамалары жоқ десек те, ХҚЕС бойынша қаржылық қорытынды есепті жасаудың тұжырымдамалық негіздемесінде ұсынылған көмір өндіру кiсiпорындарында қолданыстағы міндеттемесі арқылы экологиялық міндеттемелердің анықтамасын түсіндіруді ұсынамыз. Өйткені көмір өндіруші кәсіпорындар ХҚЕС-рын заңды түрде кеңес беру шарттарында қолдану керек.

Қоршаған ортаға теріс әсер еткені үшін төлем немесе алым – ластаушы заттардың шығарындылар мен төгінділері (қоршаған ортаға эмиссиялар), күкіртті ашық күйінде күкірт алаңдарында орналастыру және қалдықтарды орналастыру үшін алынады. Қазақстан Республикасының экологиялық зағнамасына сәйкес қоршаған ортаға экологиялық рұқсат және қоршаған ортаға әсері туралы декларацияда толықтырылып көрсетілген [11].

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті мекемелерінің аумақтық органдары және облыстардың, республикалық мағызы бар қалалардың: Алматы, Астана, Шымкент және астананың жергілікті атқарушы органдарының әр тоқсан сөйін есепті тоқсаннан кейінгі 15-інен кешіктірмей салық төлеушілер мен салық салынатын салық төлеушілер туралы мәліметтерді ұсынады.

«Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің (бұдан әрі – Салық кодексі) 574-бабына сәйкес алым төлеушілер болып айқындалған Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексіне сәйкес I, II және III санаттағы объектілердің операторлары табылады [6, 13, 14, 15].

Занды тұлға өз шешімімен өзінің құрылымдық бөлімшесін осындай құрылымдық бөлімшенің қоршаған ортаға эмиссиялар көлемі бойынша төлемді дербес төлеуші ретінде тануға құқылы. Занды тұлғаның шешімі немесе мұндай шешімнің күшін жою туралы шешім қабылданған жылдан кейінгі жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енеді.

Қоршаған ортаға теріс әсер ету түрлеріне мыналар жатады:

– ауаға ластаушы және басқа заттардың шығарындылары;

– жер үсті су объектілеріне, жер асты су объектілеріне және дренаждық аумақтарға ластаушы заттардың, басқа заттар мен микроорганизмдердің төгілуі;

– жер қойнауының, топырақтың ластануы;

– өндіріс және тұтыну қалдықтарын кәдеге жарату;

– қоршаған ортаның шу, жылу, электромагниттік, иондаушы және физикалық әсерлердің басқа түрлерімен ластануы.

Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемақыны есептеу 870.00 нысандағы декларацияны және 2-ТП «Ауа» нысаны бойынша статистикалық есептілікті толтыру үшін негіз болып табылады. Бұл белгілі болғандай қоршаған ортаға эмиссияларға қатысты есептілік түрлері болып табылады. Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемдерді төлеушілерді айқындау тәртібі, төлем мөлшерлемелері, төлеу мерзімдері және эмиссиялар туралы ақпаратты ұсыну Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 69-тарауымен реттеледі. Салық төлеушілер төлем сомасын Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 576-бабында белгіленген эмиссиялардың нақты көлемі мен төлем мөлшерлемелерін негізге ала отырып дербес жүргізеді. Төлем сомасы Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2009 жылғы 8 сәуірдегі № 68-ө бұйрығымен (толықтырулар мен өзгерістер) бекітілген Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемді есептеу әдістемесі бойынша есептеледі, шығарындылар үшін онда төлем сомасын есептеу формулалары көзделген.

2022 жылғы 15 қазаннан бастап СЕН (салық есептілігінің нысаны) 870.00 өзгертулер күшіне енеді және 2022 жылғы 1 шілдеден бастап туындаған құқықтық қатынастарға қолданылады [13, 14, 15].

Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2022 жылғы 29 қыркүйектегі №1002 бұйрығымен Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің бірінші орынбасары – Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. «Салық есептілігінің нысандарын және оларды жасау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 20 қаңтардағы № 39 қарастырылып бұйрығымен өзгертілген: Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемдер бойынша салық есептілігін жасау қағидаларында (870.00-нысан) ол Қоршаған ортаға теріс әсер еткені үшін төлемдер туралы декларация (870.00-нысан) болып өзгертілді.

Декларация 870.00 нысаны бойынша декларацияның өзінен және салық міндеттемесін есептеу туралы толық ақпаратты беруге арналған 870.01 қосымшасынан тұрады.

Төлеуші заңды тұлғаның құрылымдық бөлімшесі де бола алады, егер компания осындай шешім қабылдаса. Қызметі қоршаған ортаға зиян келтіретін ұйымдар мен жеке кәсіпкерлер:

– шығарындылардың белгілі бір көлеміне экологиялық рұқсат алу (шығарындылардың стационарлық қайнар көздері үшін);

– шығарындылар туралы есептерді ұсыну;

– бюджетке эмиссиялық комиссия төлеу.

Бұл міндеттеме келесі құжаттармен реттеледі:

– Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі (8-тарау);

– Қазақстан Республикасының Салық кодексі (71-тарау);

– «Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін алымдарды есептеу әдістемесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 08.04.2009 ж. № 68-тармағы бұйрығы.

Төлемдерді төлеушілер - қоршаған ортаға теріс әсер ету төлемі ластаушы заттардың шығарындылары мен төгінділері (қоршаған ортаға эмиссиялар), күкіртті ашық күйде күкірт алаңдарына орналастыру және қалдықтарды орналастыру үшін тиісті экологиялық рұқсат пен қоршаған ортаға әсер ету актісі негізінде жүзеге асырылады. Қазақстан Республикасының табиғатты қорғау заңнамасына сәйкес.

Бапқа сәйкес алымдарды төлеушілер. 574 Қазақстан Республикасының Салық кодексі Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексіне сәйкес айқындалатын I, II және III санаттардағы объектілердің операторлары болып табылады.

Мыналар түріндегі қоршаған ортаға эмиссиялардың нақты көлемі салық салу объектісі болып табылады:

– ластаушы заттардың шығарындылары;

– ластаушы заттардың төгінділері;

– көмілген қалдықтар;

– көмірсутектерді барлау және (немесе) өндіру кезінде түзілетін күкірт алаңдарына ашық күйде орналастырылған күкірт

Алымдар

Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 575-бабына сәйкес алымдар нақты көлем үшін қандай сома алынады және соманы қалай есептеу қарастырылады: шығарындылар; разрядтар; тұтыну және өндіріс қалдықтары; күкірт.

Шығарындылардың, разрядтардың және т.б. әр түрі үшін. ағымдағы жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша АЕК негізінде бір тоннаға жеке төлем мөлшерлемесін белгілейді.

Базалық мөлшерлемелердің мөлшері Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 576-бабында белгіленеді, алайда жергілікті атқарушы органдар өз аймағының шегінде жоғарылатылған мөлшерлемелерді, бірақ базалық мөлшерлемелерден екі еседен аспайтын мөлшерде белгілеуге құқылы.

2020 жылы қолданыстағы аймақтық тарифтерді мына жерден табуға болады. Кейбір заңды тұлғалар төлем ставкаларына 0,05-0,43 төмендету коэффициенттерін қолдануға құқылы (ҚР Салық кодексінің 577-бабының 2-тармағы): табиғи монополиялар субъектілері; энергия өндіруші ұйымдар; қатты қалдықтарды көмуге арналған полигондар.

Төлем сомасы шығарылған шығарындылардың (разрядтардың) нақты көлемін нормаға және жыл басындағы қолданыста болған АЕК-ке көбейту арқылы есептеледі. Есептеу тәртібі 2009 жылғы 8 сәуірдегі № 68-тармағы бұйрығында толық көрсетілген.

Барлығын ескере отырып есептілік түрін және қай уақытта тапсыру керектігіне тоқталатын болсақ, алым төлеушілер 870.00 нысаны бойынша декларацияны ұсынуы қажет. Декларацияға 870.01 нысанына сәйкес қосымша қоса беріледі, ол ластаудың әрбір түрі бойынша жеке ресімделеді. Есептілікке келетін болсақ шаруа немесе фермер қожалықтары үшін СНР қолданатын салық төлеушілерді қоспағанда, Салық кодексінің 574-бабында айқындалған қоршаған ортаға теріс әсер еткені үшін төлемақы төлеушілер «Қоршаған ортаға теріс әсер еткені үшін төлем туралы декларацияны (870.00-нысан) жасайды».

Заңнамаға сәйкес алым төлеушілер декларация тапсырады:

- ластаудың стационарлық көздері үшін – ластау объектісі орналасқан жерде;

– мемлекеттік тіркеуге жататын жылжымалы көздер үшін – осындай тіркеу кезінде уәкілетті мемлекеттік орган айқындаған мобильді көздерді тіркеу орны бойынша;

– мемлекеттік тіркеуге жатпайтын жылжымалы ластау көздері бойынша - салық төлеушінің орналасқан жері бойынша.

Осылайша, есептелген жылдық төлемі 100 АЕК-тен аспайтын төлеушілер эмиссия стандартын сатып ала алады. Жылдық жарнаны біржолғы төлегеннен кейін (есепті жылдың 20 наурызына дейін) сізге жыл ішінде төлем жасаудың қажеті болмайды. Стандартты сатып алуда экологиялық рұқсатты беретін уәкілетті орган жүзеге асырады. Мерзім өткізілген жағдайда қайта сатып алу кешіктірілуі мүмкін - экологиялық рұқсатты алған айдан кейінгі айдың 20-на дейін (Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 577-бабының 3-тармағы). Мұндай төлеушілер сондай-ақ ағымдағы жылдың 20 наурызына дейін немесе стандарт өтелген айдан кейінгі

айдың 20-на дейін біржолғы 870.00 нысанын береді (ҚР Салық кодексінің 579-бабының 3-тармағы).

Жылдық жалпы көлемдегі төлем көлемі 100 АЕК-ке дейінгі төлеушілерді қоспағанда, алымдарды төлеушілер баптың 2-тармағына сәйкес тоқсан сайын 870,00 нысанында ұсынады. Салық кодексінің 579 тармағына байланысты есепті тоқсаннан кейінгі екінші айдың 15-інен кешіктірмей төленуі қажет:

Бірінші тоқсан мамыр айының 15-інен кешіктірмей	Екінші тоқсан тамыз айының 15-інен кешіктірмей	Ү ш і н ш і тоқсан қараша айының 15-інен кешіктірмей	Төртінші тоқсан болашақ жылдың ақпан айының 15-інен кешіктірмей
---	--	--	---

Рұқсат көрсетілген мерзімнен кейін берілсе, төлеушілер декларацияны рұқсат алған айдан кейінгі айдың 20-сынан кешіктірмей береді. Салық салу объектілері болмаған жағдайда, осы баптың салық кодексінің 208 бабының 9-шы тармағына сәйкес қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлем туралы декларация табыс етілмейді.

Есептер шығарындыларды өндіретін объектінің орналасқан жері бойынша Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің аумақтық мемлекеттік кірістер басқармасына тапсырылуы тиіс. Егер объект жылжымалы болса (мысалы, автокөлік), онда декларация объектінің мемлекеттік тіркелген жері бойынша немесе салық төлеушінің тіркелген жері бойынша табыс етіледі.

870.00 нысанын беру мерзімін бұзу мыналармен жазаланады:

- ескерту;
  - айыппұл (ҚР ҚМ МТД-нің 272-бабының 2-тармағы).
- Айыппұл мөлшері:
- жеке тұлғалар үшін -15 АЕК;
  - шағын кәсіпкерлік субъектілері үшін -30 АЕК;
  - орта бизнес үшін -45 АЕК
  - ірі бизнес өкілдері үшін -70 АЕК.

Төлемді сіз банк бөлімшелерінің қассаларында, Қазпошта бөлімшелерінде немесе Банк-Клиент арқылы төлей аласыз.

ҚБК 105316 – «Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлем».

2022 жылдан бастап қоршаған ортаға эмиссияларды төлеу бойынша міндеттемелер өзгерді. 2021 жылы Қазақстанда 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI жаңа Экологиялық кодексі қабылданды, соған байланысты заңнамалық актілер басқа нормативтік құжаттарға экологиялық мәселелер бойынша түзетулермен әзірленіп, бекітілді.

Қорытынды

Осылайша, оны Экологиялық кодекстің нормаларына сәйкес келтіру мақсатында Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 402-VI Заңымен Қазақстан Республикасының Салық кодексіне және Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. «Салық кодексін қолданысқа енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. Бұл түзетулер 2022 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енеді. Енді Экологиялық және Салық кодекстерінде «қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлем» терминінің орнына «қоршаған ортаға теріс әсер еткені үшін төлем» термині қарастырылған.

ҚР «Бухгалтерлік есеп және есеп берушілік» заңына сәйкес типтік шоттар жүйесінде 3232 – Қоршаған ортаға эмиссия үшін төлем шоты жүргізіліп, қысқа мерзімді міндеттемелердің 3200 - Басқа да міндетті және ерікті төлемдер бойынша міндеттемелер бөлімшесінде және де ХҚЕС-37 «Бағаланушы міндеттемелер, шартты міндеттемелер және шартты активтер» стандартында қарастырылады.

Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін ақы төлеу жөніндегі есеп міндеттемелерінің ведомості көмір өндіру кәсіпорнының экологиялық міндеттемелерін есепке алу әдістемесі қарастырылатын тау-кен өнеркәсібінің ерекшеліктерін ескеру қажет екендігі анықталды.

Авторлық әдістеменің айрықша белгілері экологиялық міндеттемелерді анықтау, бухгалтерлік есепте көрсету және қаржылық есеп берудегі ақпаратты ашу мақсатында экологиялық міндеттемелерді тану шарттарын сақтауды қамтамасыз ететін бухгалтерлік есеп процедуралары болып табылады. Авторлық әдістемені пайдалану қаржылық есептілікте ашу үшін сөзсіз және болжамды экологиялық міндеттемелер туралы, сондай-ақ есептілікке ескертулердегі шартты экологиялық міндеттемелер туралы ақпаратты қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Осылайша, қаржылық есептілік танылған және орындалған экологиялық міндеттемелерді көрсетеді, бұл мүдделі пайдаланушылардың шешім қабылдауына негіз жасайды.

Рекомендуется группировать экологические обязательства по различным параметрам для получения учетно-аналитической информации для принятия различных управленческих решений экологического характера, что позволит измерять плату за эмиссии в окружающую среду а также экологические затраты по временным признакам, их отдачу, определять эффективность профилактических или предпроизводственных мероприятий. Для учета экологических обязательств и плату за эмиссии в окружающую среду рекомендуется открыт комплексный активный счет 8510«Расходы на охрану окружающей среды» и 8520«Плата за эмиссию в окружающую среду». Исчисление и уплату экологического налога в пределах установленных

лимитов рекомендуется отразить по Дт8510.1 и Кт3190; при превышении лимита/ при нарушении порядка и сроков уплаты экологического налога на экономические санкции - Дт8510.2 и Кт3190. А также при перечислении в бюджет Дт3190 – Кт1030.

Исчисление и уплату плату за эмиссию за окружающую среду рекомендуется отразить по Дт8520 и Кт3232; при превышении лимита/ при нарушении порядка и сроков уплаты экологического налога на экономические санкции - Дт8520 и Кт3232. А также при перечислении в бюджет Дт3232 – Кт1030.

Экологиялық сипаттағы әртүрлі басқару шешімдерін қабылдау үшін бухгалтерлік және аналитикалық ақпаратты алу үшін экологиялық міндеттемелерді әртүрлі параметрлер бойынша топтастыру ұсынылады, бұл қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемді, сондай-ақ экологиялық шығындарды уақыт бойынша өлшеуге мүмкіндік береді. Олардың әсері және алдын алу немесе көмір өндіру кәсіпорындарына дейінгі шаралардың тиімділігін анықтау. Экологиялық міндеттемелер мен қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемдерді есепке алу үшін 8510 «Қоршаған ортаны қорғауға арналған шығыстар» және 8520 «Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемдер» кешенді активті шотын ашу ұсынылады. Экологиялық салықты есептеу мен төлеуді Дт 8510.1 және Кт 3190 бойынша белгіленген лимиттер шегінде көрсету ұсынылады; шектен асқан жағдайда/экономикалық санкциялар бойынша экологиялық салықты төлеу тәртібі мен мерзімі бұзылған жағдайда - Дт 8510.2 және Кт 3190. Сондай-ақ бюджетке аудару кезінде Дт 3190 - Кт 1030.

Дт 8520 және Кт 3232 бойынша қоршаған ортаға эмиссиялық төлемдерді есептеу мен төлеуді көрсету ұсынылады; шектен асқан жағдайда/экономикалық санкциялар бойынша қоршаған ортаға эмиссия үшін төлемдер мен мерзімі кешіктірілген жағдайда - Дт 8520 және Кт 3232. Сондай-ақ бюджетке аудару кезінде Дт 3232 - Кт 1030 жүргізіліп ұсынылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Ердавлегова, Ф. К., Жумабаева, М. Д., Нуркашева, Н. С.** Состояние и проблемы развития экологического учета: опыт Казахстана. Экономика: стратегия и практика. 2020;15(2):139–150.

2 **Голубева, Н. А.** Совершенствование системы учета затрат на охрану окружающей среды// с.154–161Международные стандарты учета и аудита: практика применения в условиях цифровой экономики: сборник статейМеждународной научно-практической конференции. Москва,

25.05.2021 г. / под ред. М. В. Петровской, Г. Д. Амановой. – М. : РУДН, 2021. – 567 с.

3 **Тажимаева, А. С.** Региональный экономический механизм природоохранной деятельности от загрязнения промышленных предприятий // материалы международной научно-практической конференции «научно-просветительский потенциал нации и конкурентоспособность страны», ТарГУ им.М. Х. Дулати,-Тараз, 2018. – С. 244-247.

4 **Gaukhar Zh. Zhumabekova, Salima K. Barysheva, Aigul I. Yesturliyeva, Bibigul Zh. Akimova** – Comparative Analysis of the Development Areas of Environmental Audit in International Practice and in the Republic of Kazakhstan, Журнал экологического учета и менеджмента 2023-06 | Журнальная статья – DOI: 10.5890/jeam.2023.06.003 - Часть ISSN: 2325-6192 - Часть ISSN: 2325-6206 - <http://dx.doi.org/10.5890/jeam.2023.06.003>

5 **Пакаева, А. Н.** Экологический учет на предприятиях: проблемы и пути решения//Вестник КазАТК №1(104), 2018, с.331-341

6 Экологический кодекс Республики Казахстан, Кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года №400-VI ЗРК с изменениями и дополнениями

7 **Б. Корабаев, Г. Аманова, Б.Акимова, К.Садуақасова, А.Нургалиева,** Модель экологического учета и аудита как фактор повышения эффективности управленческих решений на промышленных предприятиях РК – 2023 The Authors. Regional Science Policy & Practice © 2023 Regional Science Association International, Reg Sci Policy Pract. 2023;1–11. [Electronic resource]. – <https://doi.org/10.1111/rsp3.12727>-DOI: 10.1111/rsp3.12727-Received: 16 May 2023 Revised: 17 July 2023 Accepted: 14 August 2023

8 **Абдрахманова, А. У., Бельгибаева, А. С., Сариов, У. К.** Состояние и особенности экологического учета в Казахстане// Вестник Московского университета имени СьюЮю Витте. Серия 1. Экономика и управление. 2019. № 3 (30). С. 67 – 74

9 **Корабаев, Б. С., Аманова, Г. Д., Петровская, М. В.** Қазіргі таңдағы өнеркәсіптік өндіріс экономикасының экологиялық тұрақты дамуы мен зерттеу бағыттары. Вестник Торайғыров университета, ISSN 2710-3552 Экономическая серия. № 3. 2021

10 **Сеилова, М. М.** Учет и аудит природоохранной деятельности (на примере предприятий химической и нефтеперерабатывающей отраслей): дис. канд. экон. наук – Алматы : 2003. – 178 с.

11 **Корабаев, Б. С., Абдрахманова, Н. Б.** Экологическая отчетность: значение и методика в финансовой отчетности, вестник Северо-Казахстанского государственного университета им. М. Козыбаева / Вестник

Северо-Казakhstanского государственного университета им. М. Козыбаева. Выпуск № 1 (46). - Петропавловск: СГМУ им. М. Козыбаева, 2020. – 213 с.

12 **Туякова, З. С., Черткова, А. А.** Классификация экологических потерь в современном мире //Вестник Оренбургского государственного университета. – 2019. – № 8. – С. 111–116.

13 Кто должен сдавать отчет по ф. 870.00 (эмиссия в окружающую среду): <https://cdb.kz/sistema/konsultatsiya/kto-dolzhen-sdavay-otchet-po-f-870-00-emissiya-v-okruzhayushchuyu-sredu-arendodatel-ili-arendator-av/>

14 Экологические платежи: что изменится для Казахстана. Подробнее: [Electronic resource]. – <https://inbusiness.kz/ru/last/ekologicheskie-platezhi-cto-izmenitsya-dlya-predp-riyatij-kazahstana>

15 Приказ Министра охраны окружающей среды РК от 31.05.2007 г. № 169-п «Об утверждении Классификатора отходов» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.12.2020). [Electronic resource] – https://adilet.zan.kz/rus/docs/V070004775_

REFERENCES

1 **Erdavletova, F. K., Zhumabaeva, M. D., Nurkasheva, N. S.** Sostoyanie i problemy razvitiya ekologicheskogo ucheta: opyt Kazakhstana [State of the art and problems of development of environmental accounting: the experience of Kazakhstan] Economics: strategy and practice. 2020; 15(2):139-150.

2 **Golubeva, N. A.** Sovershenstvovanie sistemy ucheta zatrat na ohranu okruzhayushchei sredy [Improving the cost accounting system for environmental protection] // p. 154-161 International standards of accounting and auditing: practice of application in the digital economy: collection of articles of the International Scientific and Practical Conference. Moscow, May 25, 2021 / ed. M. V. Petrovskaya, G. D. Amanova. – Moscow : RUDN, 2021. – 567 p.

3 **Tazhibayeva, A. S.** Regionalnyi ekonomicheskii mekhanizm prirodoohrannoï deyatel'nosti ot zagryazneniya promyshlennykh predpriyatii [Regional economic mechanism of environmental protection from pollution of industrial enterprises] // materials of the international scientific and practical conference «scientific and educational potential of the nation and the competitiveness of the country», TarSU named after M. Kh. Dulati, Taraz, 2018. – С 244–247.

4 **Gaukhar Zh. Zhumabekova, Salima K. Barysheva, Aigul I. Yesturliyeva, Bibigul Zh. Akimova,** Comparative Analysis of the Development Areas of Environmental Audit in International Practice and in the Republic of Kazakhstan, Journal of Environmental Accounting and Management 2023-06 | Journal article – DOI: 10.5890/jeam.2023.06.003 – Part ISSN: 2325-6192

– Part ISSN: 2325-6206 [Electronic resource]. – <http://dx.doi.org/10.5890/jeam.2023.06.003>

5 **Rakaeva, A. N.** Ecologicheskii uchet na predpriyatiiyah: problemy i puti resheniya [Environmental accounting at enterprises: problems and solutions]// Vestnik KazATK No. 1(104), 2018, P 331-341

6 Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, Code of the Republic of Kazakhstan dated January 2, 2021 No. 400-VI ZRK with amendments and additions

7 **B. Korabaev, G. Amanova, B. Akimova, K. Saduakasova, A. Nurgalieva** - Model of environmental accounting and audit as a factor in increasing the efficiency of management decisions at industrial enterprises of the Republic of Kazakhstan – 2023 The Authors. Regional Science Policy & Practice © 2023 Regional Science Association International, Reg Sci 2023 Policy Pract. 2023;1–11, wileyonlinelibrary.com/journal/rsp3, Practice, 1–11. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12727-DOI:10.1111/rsp3.12727-Received:16May2023Revised:17July2023Accepted:14August2023>

8 **Abdrakhmanova, A. U., Belgibaeva, A. S., Sariyov, U. K.** Sostoyanie i osobennosti ekologicheskogo ucheta v Kazakhstane [State and features of environmental accounting in Kazakhstan] // Bulletin of Moscow University named after XuYuyu Witte. Series 1. Economics and management. 2019. No. 3 (30). pp. 67–74

9 **Korabayev, B. S., Amanova, G. D., Petrovskaya, M. V.** Kazirgi tandagi onerkasiptik ondiris ekonomikasynyn ekologiyalyk turakti damuy men zertteu bagyttary [Environmental sustainable development and research directions of the modern industrial production economy] Bulletin of Toraigyrov University, ISSN 2710-3552 Economic series. No. 3. 2021

10 **Seilova, M. M.** Uchet i audit prirodoohrannoï deyatel'nosti (na primere predpriyatii himicheskoi i neftepererabatyvaushei otraslei) [Accounting and audit of environmental activities (on the example of enterprises in the chemical and oil refining industries)]: dis. Ph.D. econ. Sciences – Almat: 2003. – 178 p.

11 **Korabaev, B. S., Abdrakhmanova, N. B.** Ecologicheskaya otchetnost: znachenie i metodika v finansovoi otchetnosti [Environmental reporting: meaning and methodology in financial reporting] / Bulletin of North Kazakhstan State University named after. M. Kozybaeva. Issue No. 1 (46). – Petropavlovsk: SSMU im. M. Kozybaeva, 2020. – 213 p.

12 **Tuyakova, Z. S., Chertkova, A. A.** Klassifikaciya ekologicheskikh poter' v sovremennom mire [Classification of environmental losses in the modern world] // Bulletin of the Orenburg State University. – 2019. – No. 8. – P. 111-116.

13 Who should submit a report according to f. 870.00 (emission to the environment). [Electronic resource]. – <https://cdb.kz/sistema/konsultatsiya/kto-dolzhen-sdavav-otchet-po-f-870-00-emissiya-v-okruzhayushchuyu-sredu-arendodatel-ili-arendator-av/>

14 Environmental payments: what will change for Kazakhstan. More details. [Electronic resource]. – <https://inbusiness.kz/ru/last/ekologicheskie-platezhi-cto-izmenitsya-dlya-predp-riyatij-kazahstana>

15 Order of the Minister of Environmental Protection of the Republic of Kazakhstan dated May 31, 2007 No. 169-n «On approval of the Waste Classifier» (with amendments and additions as of December 2, 2020). Electronic resource: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V070004775>

Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

Б.С. Корабаяев¹, Г. Д. Аманова², К. Ж. Садуакасова³,
А. Ж. Зейнуллина⁴

^{1,2,3}Евразийский национальный университет имени Л. Гумилева,
Республика Казахстан, г. Астана

⁴Университет имени Шакарима г. Семей, Республика Казахстан
Принято к изданию 30.11.23.

ОСОБЕННОСТИ ПРАВИЛ И МЕТОДИКИ СОСТАВЛЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОТЧЕТНОСТИ ОБ ОБЯЗАТЕЛЬСТВАХ УГЛЕДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ОПЛАТЕ ВЫБРОСОВ В ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

В настоящее время при учете экологических обязательств проблема оплаты выбросов в окружающую среду, к сожалению, значительно усложнилась. В связи с этим большинство опрошенных угледобывающих предприятий подтвердили наличие экологических обязательств и платежей за выбросы в окружающую среду, но не смогли четко указать, как эти обязательства должны учитываться в финансовой отчетности. Самое сложное в этом деле – «разумная оценка» суммы обязательств. Будущие обязательства обычно рассматриваются как обязательства, когда существует юридическое обязательство исправить ситуацию. Определение долгосрочных оценочных обязательств затруднено из-за неопределенностей, присущих законодательному процессу,

технологическому прогрессу, а также масштабам или характеру необходимых мер по восстановлению окружающей среды. Сложность внесения обязательств и оплаты выбросов в окружающую среду в экологическом отчете заключается в отсутствии методических разработок по данному вопросу и сложности определения ряда показателей, учитывающих состояние и динамику изменения компонентов природной среды. среда. Было учтено необходимость разработки нормативных показателей экологического потребления, оценки размера экологических затрат на возмещение экологического ущерба и необходимости определения других экологических нормативов.

Ключевые слова: окружающая среда, плата за эмиссию, экологическая отчетность, экологическая обязательства, финансовая отчетность, управленческие решения, экологический кодекс, эмиссия в окружающую среду.

В. Korabayev¹, G. Amanova², K.Zh. Saduakasova³, A. Zeinullina⁴

^{1,2,3}Eurasian National University named after L. Gumilyov,
Republic of Kazakhstan, Astana

⁴Shakarim University of Semey, Republic of Kazakhstan, Semey
Accepted for publication on 30.11.23

FEATURES OF THE RULES AND METHODS FOR COMPILING ENVIRONMENTAL REPORTING ON THE OBLIGATIONS OF COAL MINING ENTERPRISES TO PAY FOR EMISSIONS INTO THE ENVIRONMENT

Unfortunately, the problem of paying for emissions into the environment has become much more complicated nowadays when taking into account environmental obligations. In this regard, the majority of surveyed coal-mining enterprises confirmed the existence of environmental obligations and payments for emissions into the environment, but could not clearly indicate how these obligations should be accounted for in financial reporting. The most difficult thing in this matter is the «reasonable estimate» of the amount of liabilities. Future obligations are usually considered as obligations when there is a legal obligation to correct the situation. Determining long-term assessment obligations is difficult due to uncertainties inherent in the legislative process, technological progress,

as well as the scale or nature of the necessary environmental restoration measures. The difficulty of entering obligations and payment of emissions into the environment in the environmental report is the absence of methodological developments on this issue and the difficulty of determining a number of indicators that take into account the state and dynamics of changes in the components of the natural environment. wednesday It was taken into account the need to develop normative indicators of ecological consumption, to estimate the size of environmental costs for compensation of ecological damage, and to define other ecological norms.

Keywords: environment, emission fee, environmental reporting, environmental obligations, financial reporting, management decisions, environmental code, emissions into the environment.

SRSTI 06.71.57

<https://doi.org/10.48081/LXKF4606>

*K. Mambetaliyev¹, L. Konys², K. Muzdybayeva³, A. Abekeshev⁴, A. Kerimbek⁵

¹Independent Agency for Accreditation and Rating, Kazakhstan, Astana

²Publishing house Foliant, Kazakhstan, Astana

³Abay Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty

⁴West Kazakhstan University, Kazakhstan, Uralsk

⁵Almaty Technological University, Kazakhstan, Almaty

e-mail: ayimzhan-80@mail.ru

TOURISM INDUSTRY IN KAZAKHSTAN: ECONOMIC PROBLEMS AND DEVELOPMENT RECOMMENDATIONS

The article discusses tourism concepts dedicated to developing the tourism industry in Kazakhstan. Since its independence, Kazakhstan has adopted various tourism concepts and national plans but they do not concern or care for the entirety of Kazakhstan's territory. Despite the country's prosperity with regards to diversity and opportunity, it is in need of institutional structure and management efficiency to optimally succeed. Kazakhstan's tourism industry is currently responsible for over five governmental and private organizations but they exude inefficiency. These organizations have overlapping and repeating functions. Most tourism concepts failed to be executed within the established time frames. Some concepts were created by mixing cluster theory with destination management organization methods. Essentially, these prove that Kazakhstan has weak management structure, marketing and branding with an insufficiency primarily caused by a lack of effective and efficient marketing. The country proved itself to struggle to balance multiple things at once. For instance, the 2023 conception required the country to focus on 12 types of tourism simultaneously which concluded in nothing being accomplished. Therefore, the authors suggest targeting only four types of tourism including MICE tourism, cultural heritage tourism, nature-based tourism, and spiritual tourism. Furthermore, eleven strategies are introduced with tactics to develop the country's tourism industry. As a

result, this article suggests some recommendations to solve the problems associated with the development of the tourism industry.

Keywords: conception, MICE tourism, cultural heritage tourism, nature-based tourism, spiritual tourism, destination, DMO, strategy

Introduction

Kazakhstan is a well-respected country in the international community. Since its independence, the government has adopted over ten national tourism plans, strategies and conceptions to develop the country's tourism industry. The first program for tourism development was adopted in 1998 for the period of 1998-2003 as a 'Revival of the historical centers of the Silk Road, preservation and the continuous development of the cultural heritage of Turk-Language states, the creation of the infrastructure of tourism.' In 1997, the 2030 Strategy was adopted, aiming for Kazakhstan to become one of the top 50 developed countries in the world by 2030 [1]. To implement the Strategy 2030, in 2013, the government approved the 2020 concept for the development of the tourism industry in Kazakhstan [2].

To implement these programs, the government adopted a new concept in 2017 for tourism development until 2023. This conception consisted of six parts and increased the divisions from the original five to six clusters. Twelve tourism types of tourism were mentioned, and doubling the products was mentioned in the 2023 plan. The government believes the tourism industry should strongly impact the national economy, with sector GDP contribution reaching to 8 % by 2025 [3]. After achieving the goal of the 2030 strategic plan to become one of the 50 most developed countries, the government adopted the 2050 strategy to become one of the 30 most developed countries in the world [4]. The conception for tourism 2023 was created to aid the 2050 Strategy. The 2023 Conception for Tourism divided the tourism industry in six clusters, an increase from the 2020 plan's five clusters [5].

Materials and methods

Recent investments in the country's transportation and logistics sector produced 1.2 trillion tenge (\$3.2 trillion) for road repairs and railroad production. The current proposed objectives for these systems are general and lacking any concrete goals which can hinder progress [6].

In 2001, marketing tactics such as creating a tourist center, preparing a basic tour package and promotional materials for the country, developing maps of tourists routes in Kazakhstan, publishing an annual digest with large events held in Kazakhstan, organizing a telephone hotline information service for foreign tourists, and more were suggested [7]. Kazakhstan's 2023 Tourism Plan does not address

the tourism products of the country, only briefly mentioning limited offerings. Extended explanations are shown in the following SWOT analysis table 1.

Table 1 – Tourism issues SWOT analysis

Strengths	Weakness
Diverse destination in regards to culture and geographical landscape Geographical location; located in the center of Eurasia Large land area that tourism can be dispersed among Over 130 representatives' ethnic group unique experience for the tourist Rich tourism and recreation potential Sufficient employment potential for tourism expansion Fairly stable political and economic situation High national literacy level	Poor tourism industry management Unsystematic Tourism Concept Poor tourism policies Confusing and inefficient tourism organization structure Government does not recognize tourism as an economic sector Lack of connection with tourism academics Low level of scientific materials and books Low demand for graduates due to a lack of skills and knowledge in specific specializations Inconsistency with international standards on price, service and other factors Poor quality of services of tourism companies and individual entrepreneurs Lack of state support for domestic tourism development Low tourism share in GDP
Opportunities	Threats
Improved infrastructure expanding the area tourism can reach Attracting both leisure and business travelers (which on average spend more time and money on the destination) Organizational improvement providing increased destination marketing and management opportunities Increased employment across various regions of the country Development of public-private partnerships The use of international experience in the development of the tourism industry Potential to involve foreign investors	Unsystematic Tourism Concept Confusing and inefficient tourism organization structure Low level of scientific materials and books Other Central Asian countries anticipated to outpace Kazakhstan's tourism growth in the next 10 years Inadequate conditions of roads of national and regional importance Less modern and comfortable bus and public transportation options for tourists Low volume of attracted investments to tourism Lack of common information base for attracting visitors Lack of development tools supporting the effective management of investments
Note - Compiled by the authors	

We highlight Kazakhstan's main tourism products to attract visitors in the four sectors. First and foremost, MICE Tourism. A significant contributor to Kazakhstan's tourism, MICE tourism has attracted many meeting and business industries' visitors per year and directly contributed 14.6% to the travel and

tourism GDP. Hosting the EXPO-2017 and the Asia Pacific Travel Mart in 2019 upheld Kazakhstan's reputation as an important destination for MICE tourism in Central Asia and an internationally recognized destination for MICE [8]. MICE tourism should be expanded outside of the two main cities, Astana, and Almaty to reduce the concentration of visitors in already busy areas of the country. Shymkent city could be the best option while it has specific status as Astana and Almaty to accommodate conventions. Next, nature-based tourism. Kazakhstan's unique geographical location and size have contributed to a special natural system in the country. The recently published National Atlas of the Republic of Kazakhstan contains the country's all-natural conditions and resources with the tourism potential including Lake Kaindi and Charyn Canyon [9].

Additionally, tourism to mausoleums (cemeteries) such as Arystan Bab, Khoja Ahmed Yasawi, Aisha Bibi, Shopan Ata, Beket Ata and honoring the dead is also on the rise. Since the launch of the project «Geography of the sacred places of Kazakhstan», by the decision of the expert council, more than 100 objects were included at the national level, more than 500 objects were included into the sacred sites of local significance [10].

Visit Kazakhstan should be utilized for the destination marketing of Kazakhstan globally. Fourteen regional destination management organizations (DMOs) should be created at the state level. To achieve this development, 14 state DMOs should be created to replace the inefficient cluster system. The regional DMOs provide a voice for every region to both the national government and markets abroad [11].

Results and discussion. One of the fastest growing industries in the world economy is tourism. The UN, the World Tourism Organization and the International Monetary Fund say that tourism revenues reach US.3.5 trillion per year. This is equivalent to 10.9 % of the world gross domestic product (GDP) and 7 % of investments. Despite the large number of various programs for the development of the tourism industry in recent years, it is practically impossible to build international tourist centers in different regions of the country. Foreign tourists still do not visit Kazakhstan much, for them it is «terra incognita» – an unknown place. If we talk about Kazakhstan's place in the table on the ranks of World Tourism, then the results of recent years of research by experts of the World Economic Forum in Davos show that Kazakhstan's tourism is strong in the 1980s and 90s, and even lower in terms of the development of various types of infrastructure. The share of tourism in the country's GDP in recent years does not grow, but decreases, on average in recent years it is 1.2-1.3 %, while in developed countries it is quite high.

According to statistical data, 6.5 million tenge per year in Kazakhstan. if a person uses domestic tourism services, the number of people traveling abroad exceeds 9 milions. The share of tourism in the gross domestic product is about 1.6 %. Of these, the share of domestic tourism is less than 1 %. According to scientists, domestic tourism in our country is very expensive, and instead of it, rest in a foreign country is much cheaper. In the draft state program, special attention is paid to the implementation of other instructions of the head of state: «...one of the most promising sources for any region is the development of inbound and domestic tourism, which today creates every tenth job in the world. The government, in turn, needs to take a set of measures, including simplifying visa procedures, developing infrastructure and removing barriers in the field of Tourism». The draft state program «Tourist Kazakhstan» reflects the main tourist markets for the Republic of Kazakhstan. These are: the Russian Federation, India and China, the Middle East, Western Europe and North America, shown in Table 2.

Table 2 – Countries covering the main tourist markets for the Republic of Kazakhstan

Regions	Growth tempo, %	Number of tourists, thousand people			Potential income in 2025, million. tenge
		2019	2023	2025	
Russia	7	761	933	1224	915
India and China	30	142	405	1156	722
Middle East Countries 50		21	363	531	530
Western Europe, North America	5	215	261	317	514
Other countries	5	454	552	675	281
Total	11	2163	3223	4796	3316

Kazakhstan has significant potential for the development of all types of tourism: from ecological to business. This is facilitated by the rich history of our country, which has left many archaeological and historical monuments. This is ensured by the unique geographical position, thanks to which in Kazakhstan you can find untouched corners of nature in a wide variety of landscapes. This was achieved due to the development of tourism infrastructure, constant work on simplifying the visa regime and many other factors. In general, Table 3 below shows data on the number of visitors served in accommodation facilities for the last 3 years, that is, it covers the period from 2020 to 2022. According to the table, the largest indicator (in 2020) was 737,263 people in Almaty. If we compare the indicator for 2021 with 2020, we can see an increase from 737,263 people to 1,220,029 people, in 2022, the number of people reached 1,809,368. Accordingly,

in comparison with 2020, in terms of the number of visitors served in places of accommodation in Almaty, the indicator in 2022 increased by 145.42 %.

Table 3 – The number of visitors served at the accommodation facilities, people

Number of visitors served in accommodation facilities	2020	2021	2022	Dynamics, %	
				2022/2021	2021/2020
The Republic Of Kazakhstan	3 581 340	5 474 971	7 335 162	75	65
Abay region	-	-	269 360	-	-
Akmola region	237 671	3 2 7 754	443 184	74	73
Aktobe region	85 050	1 4 5 023	186 637	78	59
Almaty region	482 877	6 0 9 011	354 842	172	79
Atyrau region	84 534	46 303	160 149	29	183
West Kazakhstan region	41 466	76 180	101 276	75	54
Zhetysu region	-	-	135 712	-	-
Zhambyl region	94 479	1 2 7 162	325 723	39	74
Karaganda region	199 891	2 7 2 290	305 199	89	73
Kostanay region	141 960	2 1 5 680	228 496	94	66
Kyzylorda region	50 704	94 364	100 492	94	54
Mangystau region	160 504	2 9 1 931	310 217	94	55
Pavlodar region	71 763	1 3 7 039	191 712	71	52
North Kazakhstan region	102 632	1 5 4 345	146 163	106	66
Turkestan region	103 747	2 0 6 398	253 454	81	50
Ulytau region	-	-	25 658	-	-
East Kazakhstan region	352 355	4 8 3 507	360 319	134	73
Astana city	421 050	7 5 1 123	1 178 404	64	56
Almaty city	737 263	1 220 029	1 809 368	67	60
Shymkent city	213 394	3 1 6 832	448 797	71	67

The lowest figure (2020) was 41,466 people in the West Kazakhstan region. In 2020, the number of visitors increased by 76,180 in 2021. And in 2022, this figure was 101,276 people. Compared to 2020, the indicator in 2022 increased by 144.24 %. The largest indicator in the Republic of Kazakhstan was the city of Shymkent (2020), which accounted for 27.3 %. If we compare the indicator in 2021 with 2020, we can see that it has not changed, and in 2022 it was 31.5 % and increased by 1.15 times.

There are 3.6 thousand tourist accommodation facilities in Kazakhstan: hotels (2.1 thousand units), small houses and apartments (1.1 thousand), children's camps (120), specialized holiday homes (84), tourist centers (53) and other types of accommodation. Half of all placements are concentrated in East Kazakhstan (567 units), Almaty (540), Akmola (407) regions and Almaty (341).

It is included in the top 10 priority tourist territories of Kazakhstan, which represent a high potential for tourism development: there is a potential of 2.5 million tourists per year – Lake Alakol-the current flow is 772 thousand tourists; with a potential of 2.5 million tourists per year – mountain cluster of Almaty region – current flow of 500 thousand tourists; with a potential of 2 million tourists per year – Shchuchye-Borovskaya resort area – with a current flow of 750 thousand tourists; the potential of 450 thousand tourists per year – Bayanaul resort area-the current flow is 200 thousand tourists; 400 thousand tourists per year – Imantau-Shalkar resort area-current flow of 130 thousand tourists; with a potential of 400 thousand tourists per year – Lake Balkhash – with a current flow of 130 thousand tourists; there is a potential of 1.5 million tourists per year – the historical and historical center of Turkestan-the current flow is 500 thousand tourists; the potential of 750 thousand tourists a year – beach holidays in Mangystau; MICE tourism in Astana – will allow 1 million tourists a year; Baikonur tourist zone – from 250 thousand to 500 thousand tourists per year.

Domestic tourism is no less important for us than attracting foreign guests. For example, the Kids go Free program has been operating since January 1, 2022, thanks to which children are provided with free air travel throughout Kazakhstan. It is also planned to introduce tourist cashback for citizens traveling within the country [12].

Conclusion

The development of the tourism industry will help strengthen interstate relations and culture, increase the flow of foreign currency, increase the balance of payments, stimulate the export of goods and services, increase employment, build and reconstruct infrastructure facilities, as well as accelerate tourism. diversification of economic sectors. As a result, about 200 thousand new jobs will be created in Kazakhstan, including 72 thousand permanent ones, and net

income from tourism activities for all interested parties – the state, business and workers-will grow to 200 billion tenge per year (current profitability is about 118 billion tenge).

Thus, we can conclude that the development of tourism in Kazakhstan is a promising direction for the country's economic growth. To achieve success in this area, it is necessary to carry out a set of measures aimed at creating a favorable investment and business environment, improving the quality of tourism services, the use of modern technologies in tourism, including digital platforms, mobile applications and robotics, can significantly contribute to the development of tourism in Kazakhstan. In addition, it is important to develop ecotourism and agritourism in order to attract more tourists who are interested in environmentally friendly recreation and acquaintance with the culture and lifestyle of the local population.

Almost all of the previously planned tourism conceptions failed to meet the planned time frame. We suggest that Kazakhstan needs to emphasize only four types of tourism: MICE tourism, cultural heritage tourism, nature-based tourism and spiritual tourism. Furthermore, if Kazakhstan follows eleven strategies with the tactics we suggested, the country's tourism industry will flourish in a short timeframe. None of the previous tourism plans of Kazakhstan discussed evaluation methods or presented reports on past tourism development activities of Kazakhstan.

The plan's outcomes will be evaluated by multiple factors. Such factors include monitoring the government branches responsible for monitoring tourism, creating new visas effectively making it easier for new visitors, taking advantage of social media, and taking the appropriate steps to improve the hospitality sector. The implementation of the proposed strategies in the current updated plan can lay the building blocks for Kazakhstan's tourism industry to continue sustained growth in the future. In addition to expanded promotion, collaboration between government ministries, enterprises, locals, and other stakeholders are important. Kazakhstan has strong tourism potential, and with proper management, it will take the appropriate steps to embrace the vision of becoming the top sustainable tourism destination in Central Asia.

REFERENCES

1 Послание Президента страны народу Казахстана «Казахстан-2030»: Прозцветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев. – [Электронный ресурс]. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/K970002030_ (Дата просмотра: 20.09.2023).

2 Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года // Постановление Правительства Республики Казахстан от 28

февраля 2013 года №192. – [Электронный ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000192> (Дата просмотра: 21.09.2023).

3 Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года // Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 406. – [Электронный ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000406#z93> (Дата просмотра: 23.09.2023).

4 Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана // 14.12.2012г. – [Электронный ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050#z0> (Дата просмотра: 24.09.2023).

5 Постановление Правительства Республики Казахстан от 14 июля 2017 года № 428 О создании акционерного общества «Национальная компания «Kazakh Tourism». – [Электронный ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000428> (Дата просмотра: 25.09.2023).

6 Investments in Kazakhstan's infrastructure increase // 2018. – [Электронный ресурс]. – <https://www.azernews.az/region/126380.html> (Date of access: 20.10.2023).

7 Плана мероприятий по формированию туристского имиджа Казахстана на 2000-2003гг. Постановление Правительства Республики Казахстан от 26.10.2000г. №1604. – [Электронный ресурс]. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/P000001604_ (Дата просмотра: 27.09.2023).

8 Christine Lim & Ling Zhu Examining the link between meetings, incentive, exhibitions and conventions (MICE) and tourism demand using generalized methods of moments (GMM) in the case of Singapore [Text]. – Journal of Travel & Tourism Marketing. – 2018. – 35(7). – P.846-855.

9 Медеу А. Акиянова Ф., Бейсенова А., Благовещенский В., Кунаев М., Малковский М. [Текст]. – Национальный атлас Республики Казахстан. – 3-х том. – Алматы. – 2014.

10 Picone K Lake Kaindy: Kazakhstan's Submerged Forest // 2014. – [Electronic resource]: – <https://allthatsinteresting.com/lake-kaindy> (Date of access: 20.10.2023)

11 Ж. Достайұлы Қазақстанның киелі жерлерін түгелдеу – туризмді дамытады // Қазақстан халқы Ассамблеясы. – 17 тамыз 2018ж. – [Электронный ресурс]. – <https://assembly.kz/analitika/aza-stanny-kieli-zherlerin-t-geldeu-turizmdi-damytydy/> (Қарау күні: 20.09.2023).

12 Статистика туризма // [Электронный ресурс]. – <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-tourism/> (Дата просмотра: 20.10.2023).

REFERENCES

1 Kazakhstan-2030 Prosvetaniye, bezopasnost' i uluchsheniye blagosostoyaniya vseh kazakhstanstsev [Kazakhstan-2030 (1997) Prosperity, security and improvement of the welfare of all Kazakhstanis]. – [Electronic resource]: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K970002030_ (Date of access: 20.09.2023)

2 Kontseptsiya razvitiya turistskoy otrasli Respubliki Kazakhstan do 2020 goda. – 2013. – [The concept of development of the tourism industry the Republic of Kazakhstan until 2020]. – [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000192> (Date of access: 21.09.2023).

3 Kontseptsiya razvitiya turistskoy otrasli Respubliki Kazakhstan do 2023 goda. – 2017. – [The concept of development of the tourism industry Republic of Kazakhstan until 2023]. – [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000406#z93> (Date of access: 23.09.2023).

4 Strategiya «Kazakhstan-2050»: novyy politicheskiy kurs sostoyavshegosya gosudarstva [Strategy «Kazakhstan-2050» is a new political course of the established state]. – 2012. – [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050#z0> (Date of access: 24.09.2023).

5 O sozdanii aktsionernogo obshchestva «Natsional'naya kompaniya» «Kazakh Tourism» [On the establishment of the joint-stock company «Kazakh Tourism National Company»]. – 2017. – [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000428> (Date of access: 25.09.2023).

6 Investments in Kazakhstan's infrastructure increase. – 2018. – [Electronic resource]. – <https://www.azernews.az/region/126380.html> (Date of access: 20.10.2023).

7 Plan meropriyatiy po formirovaniyu turistskogo imidzha Kazakhstana na 2000-2003 gody [Action plan for the formation of the tourist image of Kazakhstan for 2000-2003]. – [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P000001604> (Date of access: 27.09.2023).

8 **Christine Lim & Ling Zhu** (2018) Examining the link between meetings, incentive, exhibitions and conventions (MICE) and tourism demand using generalized methods of moments (GMM) in the case of Singapore [Text]. – Journal of Travel & Tourism Marketing. – 35(7). – P.846-855.

9 **Medeu A. Akiyanova F., Beisenova A., Blagoveschenskiy V., Kunayev M., Malkovskiy M., Nurmambetov E.** Natsional'nyy atlas Respubliki Kazakhstan [The National Atlas of the Republic Kazakhstan]. – [Text]. – Almaty. – 2014. – Volume 3.

10 Picone K Lake Kaindy: Kazakhstan's Submerged Forest. – 2014. – [Electronic resource]. – <https://allthatsinteresting.com/lake-kaindy> (Date of access: 20.10.2023).

11 Dostay Zh Qazaqstannıñ kieli jerlerin tügeldew – twrizmdi damitadi [Promoting knowledge of Kazakhstan – development of tourism] . – 2018. – [Electronic resource] – <https://assembly.kz/analitika/aza-stanny-kieli-zherlerin-t-geldeu-turizmdi-damytady/> (Date of access: 20.09.2023).

12 Statistika týrizma [Statistics of tourism] // [Electronic resource]. – <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-tourism/> (Date of access: 20.10.2023).

Accepted for publication on 30.11.23

К. Мамбеталиев¹, Л. Қоныс², Қ. Мұздыбаева³, А. Абекешев⁴, А. Керімбек⁵

¹Аккредиттеу және рейтинг тәуелсіз агенттігі, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

²Фолиант баспасы, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

³Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

⁴Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Қазақстан Республикасы, Орал қ.

⁵Алматы технологиялық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада қазақстанның туризм индустриясын дамытуға арналған туризм тұжырымдамалары мен жоспарлар талқыланады. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері оннан астам туристік тұжырымдамалар мен ұлттық жоспарларды қабылдады, бірақ олардың кейбірі тіпті Қазақстан территориясын тұтас қамтымаған. Елдің табиғи жағдайларының алуан түрлілігі мен мүмкіндіктерінің байлығына қарамастан, оңтайлы табысқа жету үшін институционалдық құрылым мен басқару тиімділігі ескерілмеген. Елдегі туризм индустриясын қазіргі уақытта бестен астам мемлекеттік және жекелеген ұйымдар жауапты, бірақ олардың көптігі саланы дамытуда тиімсіз. Бұл ұйымдар бір

бірінің қызметтерін қайталайтындығы да саланың дамуына кері әсер етеді. Сонымен қатар, туристік тұжырымдамалардың көпшілігі жоспарланған мерзімге дейін жұмыс істемеді және кейбір тұжырымдамалар кластерлік теория мен дестинацияны басқаруды ұйымдастыру әдісінің кейбір жекелеген бөліктерінен құрастару арқылы жасалды. Бұл туризм саласын басқару құрылымының, маркетинг пен брендингтің әлсіз екенін және тиімді маркетингтің болмауын көрсетеді. Сонымен бірге тұжырымдама жасаушылар бір уақытта туризмнің көп салаларын дамытуға назар аударған. 2023 жылға дейін туризмді дамытуға арналған тұжырымдамаға агротуризм, медициналық туризм және атлетикалық туризмді қоса алғанда 12 түрлі туризм салаларын атап көрсеткен. Сондықтан авторлар МІСЕ туризмі, мәдени мұра туризмі, табиғатқа негізделген туризм және рухани туризмді қоса алғанда, туризмнің тек төрт түрін ғана бағыттауды ұсынады. Сонымен қатар, еліміздің туризм индустриясын дамытудың тактикасы бар он бір стратегия енгізілген. Нәтижесінде, бұл мақалада елдің туризм индустриясын дамытуға байланысты мәселелерді шешуге арналған кейбір ұсыныстар қарастырылды.

Кілтті сөздер: тұжырымдама, МІСЕ туризмі, мәдени-мұра туризмі, табиғи туризм, рухани туризм, дестинация, ДБҰ, стратегия

К. Мамбеталиев¹, Л. Коньс², К. Муздыбаева³, А. Абекешев⁴, А. Керимбек⁵

¹Независимое Агентство Аккредитации и Рейтинга,

Қазақстан Республикасы, Астана қ.,

²Издательство Фолиант Қазақстан Республикасы, Астана қ.

³Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

⁴Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Қазақстан Республикасы, Уралск қ.

⁵Алматинский технологический университет,

Қазақстан Республикасы, Алматы

Принято к изданию 30.11.23.

ИНДУСТРИЯ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

В статье рассматриваются концепции туризма, посвященные развитию индустрии туризма в Казахстане. С момента обретения независимости Казахстан принял десятки туристических концепций и национальных планов, но некоторые из них не охватывают всю территорию Казахстана. Несмотря на богатство страны разнообразием и возможностями, для достижения оптимального успеха в туристической отрасли ей необходимы институциональная структура и эффективность управления. В настоящее время за индустрия туризма Казахстана отвечает более чем пять государственных и частных организаций, и это демонстрируют неэффективную менеджмент. Эти организации имеют пересекающиеся и повторяющиеся функции. Кроме того, большинство концепций туризма не работало в установленные сроки, а некоторые концепции были созданы путем смешения теории кластеров с методами организации управления дестинацией. Это доказывает, что в Казахстане слабая структура управления, маркетинга и брендинга с недостаточностью в первую очередь из-за отсутствия эффективного и действенного маркетинга. Кроме того, страна одновременно уделяла слишком много внимания; Концепция 2023 года включала 12 видов туризма, начиная от агротуризма, медицинского туризма и спортивного туризма, на которых невозможно сосредоточиться. Поэтому авторы предлагают ориентироваться только на четыре вида туризма в национальном уровне включая МІСЕ-туризм, туризм культурного наследия, природный туризм и духовный туризм. Кроме того, представлены одиннадцать стратегий с тактикой развития туристической индустрии страны. В результате в данной статье предложены некоторые рекомендации по решению проблем, связанных с развитием индустрии туризма.

Ключевые слова: концепция, МІСЕ-туризм, культурно-исторический туризм, природный туризм, духовный туризм, дестинация, ОУД, стратегия

<https://doi.org/10.48081/TSKF7138>

***Д. А. Рахметова¹, А. А. Нурғалиева², Г. С. Мукина³,
Г. К. Байбашева⁴, Н. М. Шеримова⁵**

^{1,2,3}Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ

^{4,5}Астана халықаралық университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ
e-mail: d.life.d@mail.ru

ТУРИСТІК БИЗНЕС-ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ ДАМУЫН ТҮСІНУДІҢ ҚАЗІРГІ ТЕОРИЯЛАРЫ МЕН ПРАКТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Мақалада туристік бизнес қызметінің дамуын талдау және түсіну үшін қолданылатын заманауи теориялар мен практикалық әдістер қарастырылады. Авторлар оның динамикасы мен тиімділігіне әсер ететін негізгі факторларды көрсете отырып, осы саланы зерттеудің қазіргі тәсілдерін атап көрсетеді. Мақалада туризм индустриясының дамуын түсіндіру және болжау үшін қолданылатын заманауи теориялар талданады. Бұл мақаланың мақсаты туристік бизнес қызметінің дамуын талдау және түсіну үшін қолданылатын заманауи теориялар мен әдістерді қарастыру болып табылады. Авторлар сандық технологиялардың әсері, қоршаған ортаны қорғау мәселелері және тұтынушылардың қалауларының өзгеруі сияқты туризм индустриясындағы кәсіпкерлер мен менеджерлер алдында тұрған заманауи қиындықтар мен тенденцияларды ұсынады. Цифрлық технологиялар туристік бизнестің дамуына көбірек әсер етуде. Туристер туристік сапарларды жоспарлау және брондау үшін сандық технологияларды көбірек пайдаланады. Бұл үрдістер туристік бизнестен бизнесті дамытудың жаңа стратегиялары мен әдістерін әзірлеуді талап етеді. Туристік бизнес қызметтерін талдау негізінде авторлар туризм және қонақжайлылық саласындағы мамандарға, сондай-ақ осы тақырыпқа қызығушылық танытқан зерттеушілерге пайдалы болуы мүмкін ұсыныстар мен қорытындыларды ұсынады. Мақалада туристік бизнес қызметтерінің тез өзгертін ортасын түсінуге және бейімделуге көмектесетін қазіргі теориялар мен әдістердің құнды шолуы берілген.

Кілтті сөздер: теориялар, әдістер, бизнес-қызметтер, туризм, қиындықтар, тенденциялар

Кіріспе

Қазіргі әлемде туризм индустриясы экономиканың ең серпінді дамып келе жатқан және бәсекеге қабілетті секторларының бірі болып қала береді. Ұтқырлықтың артуы, ақпаратқа қолжетімділік және тұтынушылық қалаулардың өзгеруі арқасында туризм мен қонақжайлылық дүние жүзіндегі миллиондаған саяхатшыларды тартуды жалғастыруда. Бұл тұрғыда өзгермелі ортаны түсіну және бейімделу туристік кәсіпорындар мен ұйымдар үшін маңызды аспектілерге айналады. Технологияның дамуы мен тұтынушылар психологиясының өзгеруіне байланысты туристік қызметтерді көрсетудегі стандартты тәсілдер енді саяхатшылардың заманауи үміттерін қанағаттандыра алмайды. Бұл тұтынушылардың қажеттіліктері мен тілектерін қанағаттандыру үшін туристік бизнес қызметтерін үнемі талдау және бейімдеу қажеттілігін тудырады. Цифрлық технологиялар туристік бизнестің дамуына көбірек әсер етуде. Туристер туристік сапарларды жоспарлау және брондау үшін сандық технологияларды көбірек пайдаланады. Бұл үрдістер туристік бизнестен бизнесті дамытудың жаңа стратегиялары мен әдістерін әзірлеуді талап етеді.

Туристік іскерлік қызметтер көптеген ұсыныстарды қамтиды, соның ішінде қонақүйде тұру, көлік қызметтері, гидтер мен экскурсиялар, мейрамхана қызметтері, сондай-ақ туристік саяхат процесінің құрамдас бәсеке да аспектілері. Осы саланың әртүрлілігі мен динамикасын ескере отырып, туристік бизнес қызметтерін талдау мен оңтайландырудың заманауи теориялары мен практикалық әдістерін әзірлеу кезек күттірмейтін міндетке айналады. Авторлар туристік кәсіпорындарды тиімді басқарудың негізінде жатқан негізгі ұғымдарға және бұл ұғымдардың практикалық жағдайларда қолданылуына назар аударады. Бұл зерттеу туризмді басқару саласына маңызды үлес болады және туристік бизнес қызметтерінің серпінді сипатын жақсырақ түсінуге ықпал етеді.

Туризм дүние жүзіндегі елдердің әлеуметтік дамуында үлкен рөл атқарады. Ал ішкі және келу туризмі бағдарламаларынсыз туристік қызметтің тиімділігі төмен болады. Сондықтан қазіргі таңда Қазақстан Республикасының келу және ішкі туризмін дамытудың 2019–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы әзірленіп, мамандардың талқылауында. Экотуризм және емдеу туризмі туризмнің негізгі басым бағыттарының бірі болып табылады. Туризмнің теориясы мен тәжірибесінде бұл салалар

Қазақстанда енді ғана дами бастады және басқа түрлері мен бағыттарын ынталандыру мүмкіндігіне ие [1].

Туристік бизнестің дамуын түсіндіретін көптеген теориялар бар. Ең танымал теорияларға сұраныс, ұсыныс және жүйелер теориялары жатады. Сұраныс теориясы бойынша туристік бизнестің дамуы туристік қызметке сұраныспен анықталады. Туристік қызметтерге сұраныс табыс деңгейі, өмір сүру деңгейі, тұтынушылардың қалауы және т.б. сияқты факторларға байланысты. Туристік қызметтерді ұсыну табиғи және мәдени ресурстардың болуы, инфрақұрылымның дамуы және т.б. сияқты факторларға байланысты. Жүйелік теорияға сәйкес туристік бизнестің дамуы әртүрлі факторлардың өзара әрекеттесуіне байланысты күрделі процесс, мысалы, экономика, әлеуметтік сала, экология және т.б.

Тұтынушылардың қалауларының өзгеруін түсіндіретін теориялардан салалық трендтерді болжау әдістеріне дейін авторлар қазіргі туристік бизнестің негізгі аспектілеріне кең шолу жасайды. Авторлар жетекші компаниялардың мысалдарын және олардың бәсекеге қабілетті болып қалуға мүмкіндік беретін практикалық шешімдерін қарастырады. Келесі кезекте авторлар туризм индустриясында қолданылатын заманауи құралдар мен технологияларды, олардың бизнес-процестер мен тұтынушылар тәжірибесіне әсерін талдауға кіріседі. Қорытындылай келе, авторлар тұрақты өзгеру жағдайында туризм индустриясының даму перспективаларын қорытындылайды және талқылайды. Қазіргі заманғы теориялар мен әдістер туристік бизнестің бейімделуінде және өсуінде маңызды рөл атқарады және оларды түсіну осы динамикалық салада табысты болашақтың кепілі болып табылады.

Соңғы екі-үш онжылдықта кәсіпкерлік пен шағын бизнесті жаңа дамудың генераторы ретінде технологиялық өзгерістердің негізгі көзі және жаңа жұмыс орындарын құру әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты сақтаудың негізгі факторы ретінде қарастыруға болатынын теория да, практика да анық дәлелдеп берді [2]. Туризм бүгінде өте тиімді кәсіп. Бүкіл мемлекеттер қазір азды-көпті деңгейде осында өмір сүреді. Туризмді жақсарту жергілікті өзін-өзі басқарудың елеулі қолдауымен ғана мүмкін болады. Қалыптасқан әлемдік тәжірибе көрсеткендей, туризм инфрақұрылымын дамыту іс жүзінде билік алдында тұрған негізгі міндеттерді – салық төлеушілер санын арттыру және жаңа жұмыс орындарын ашуды шешеді. Туризмге қолайлы жерлер жасамайынша бұл саланы өзгерту мүмкін емес [3].

Қазіргі жағдайда туризм барлық елдерде дерлік дамудың басым бағыты болып саналады, өйткені ол табиғи ресурстарды сарқылтпай, жасалған қосымша құнды ұлғайтуға, жаңа жұмыс орындарын құруға және халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, туризмнің

дамуы экономиканың басқа салаларының: құрылыс, сауда, өнеркәсіп, байланыс және т.б. даму көзіне айналуы мүмкін [4].

Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру және шикізатқа дәстүрлі бағытталудан бас тарту мақсатында туризм саласы дамудың басым саласы ретінде айқындалды. Қазақстандық туризмді дамытудағы маңызды мәселелердің бірі – қазақстандық туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілігінің жоқтығы. Осыған байланысты қазақстандық туристік өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің теориясы мен тәжірибесінің мәселелері, дұрыс маркетингтік стратегияларды таңдау Қазақстан туризмі дамуының қазіргі кезеңі және оның әлемдік экономикалық кеңістікке интеграциялануы жағдайында өмірлік маңызды болып табылады [5]. Экономиканы дамыту мақсатында туристік кластерді қалыптастыру мәдени-тарихи әлеуетті дамыту үшін, тарихи және сәулет ескерткіштерін ЮНЕСКО-ның мәдени мұра тізіміне одан әрі енгізу, өскелең ұрпақ үшін тәрбиелік мәні бар [6].

Жаһандық туристік нарықтағы қатаң бәсекелестік, энергия бағасының үздіксіз өсуі және тұрақты жаһандық экономикалық дағдарыс бүкіл ел экономикасының, соның ішінде туризм секторының, ақпараттық қамтамасыз етудегі инновациялық технологиялардың, маркетингтің, қонақжайлылық индустриясындағы кадрлармен қамтамасыз етудің ауысуын туғызуда. т.б. Дегенмен, үлкен туристік ресурстарға ие Қазақстанда туризм өз әлеуетіне сай даму деңгейіне әлі жеткен жоқ [7].

Көптеген елдерде туризмнің рөлі мен маңызы ауылдық аумақтарды дамыту барысында дәлелденіп, дүниежүзілік туристік жүйедегі үлесі жылдан-жылға артып келеді. Туризм түрлерінің ішінде ауыл туризмі ең үлкен және маңызды болып табылады. Туризмнің бұл түрі арқылы ауылдың әртүрлі мәселелерін шешуге болады, мысалы, халықты жұмыспен қамту, олардың табысын арттыру, ауыл инфрақұрылымын және нарығын дамыту, бүкіл аймақ экономикасының қарқынды өсуі және т.б. Туризм ауыл шаруашылығы, жергілікті өнім және қолөнер сияқты басқа да экономикалық қызметтердің дамуын ынталандырып, кірісті арттыруға көмектеседі. Бүгінгі таңда дамыған елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, ауыл туризмі экономиканың тұрақты дамуына ықпал ететін басым бағыттардың бірі болып табылады. Дүние жүзі елдерінің алдында тұрған мәселелердің қатарында тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу мәселесі де бар. Тұрақты даму мақсаттары кедей, орташа және дамыған елдер үшін де маңызды. Олар біздің планетамыздың әл-ауқатын жақсартуға және қорғауға бағытталған [8].

Еліміздің бай табиғатын, бірегей тарихи ескерткіштер мен киелі орындардың болуын ескере отырып, ұсынылатын бағыттардың тізімі

алуан түрлі және қызмет көрсету ауқымы, клиенттердің дағдылары мен құны бойынша сараланады. Қазақстанның әр аймағында сіз ең талапшыл саяхатшының да қалауын қанағаттандыратын туристік ұсынысты таба аласыз. Бірақ, соған қарамастан, жоғарыда келтірілген статистикаға сүйенсек, елдегі туристік компаниялардың көпшілігі туристерді «шығаруға» бағытталған, өйткені Қазақстанға келетін туристер ағыны әлі де аз. Әрине, 2011 жылғы Қысқы Азия ойындары, 2017 жылғы Қысқы Универсиада, ЕХРО-2017 Дүниежүзілік көрмесі сияқты ірі жаһандық іс-шаралар өткізілген жылдар ерекшелік болып табылады [9].

Соңғы кездері бүкіл әлемде туристік бағыт ретінде Қазақстанға қызығушылық айтарлықтай артты, соған сәйкес саяхатшыларды көбірек тарту мақсатында жергілікті туроператорлар көрсететін туристік қызметтердің ауқымы жыл сайын артып келеді. Бүгінгі таңда Қазақстан барлық дерлік қолданыстағы туристік түрлерін ұсынады. туризм – танымдық, ойын-сауық, этникалық, экологиялық және т.б. Қазақстан бойынша туристерге ұсынылатын көптеген маршруттар бар. Оңтүстік даласының қолайлы оазистерінде көшпелі және отырықшы өркениеттердің тоғысқан жерінде дүние жүзіндегі ең көне қалалар болған. Мұнда ғасырлар бойы Қытайдан Таяу Шығыс пен Еуропа елдеріне апаратын көне керуен жолдарының жүйесі өткен. Осындай қызығушылықтың артуы мен туристік өнімдердің алуан түрлілігі Қазақстанды барған сайын тартымды туристік бағытқа айналдырады [10].

Туризмге және COVID-19-ға қатысты өсіп келе жатқан талқылаулар мен зерттеулерде пандемияны трансформация мүмкіндігі ретінде қарастыру және пайдалану үшін туризм индустриясы қалпына келіп қана қоймай, сонымен қатар туризмнің келесі кезеңін қайта қарап, қайта елестетуі керек деген консенсус бар. Сонымен қатар, осындай ауқымдағы COVID-19-ның өзара байланысты әлеуметтік-мәдени, экономикалық, психологиялық және саяси салдарына байланысты үйренген үрдістерден гөрі күтпеген даму траекториялары күтіледі және туризмді дамытудың «ескі» үлгілері жұмыс істемеуі мүмкін. Сонымен қатар, туристік индустрияның қалай үйренуге болатыны туралы жинақталған білімді және тиімді пайдалануды негізінен үйренгені туралы көптеген дәлелдер бар: қалпына келтіру және дағдарысқа қарсы әрекет ету стратегияларын әзірлеу және енгізу; болашақ дағдарыстарға төзімділікті қалыптастыру [11].

Заманауи теориялар мен практикалық әдістерді пайдалану туристік кәсіпорындарға туристік бизнестің дамуын жақсы түсінуге және тиімді даму стратегияларын әзірлеуге мүмкіндік береді.

Туристік бизнесте қолданылатын заманауи теориялар мен практикалық әдістер туралы ақпаратты толығырақ талдау және ұсыну үшін келесі кестелік құрылымды жасауға болады:

Туризм индустриясы осы саладағы кәсіпкерлер мен менеджерлерге айтарлықтай әсер ететін бірқатар заманауи қиындықтар мен тенденцияларға тап болады (1-кесте). Міне, олардың бірнешеуі:

1 Цифрлық технологиялардың әсері және экологиялық мәселелер. Смартфондардың өсуімен және интернеттің қолжетімділігімен сандық технологиялар саяхатшылардың сапарларын жоспарлау тәсілін өзгертеді. Онлайн брондау, туристік агрегаторлар, туристік сайттардың рейтингтері мен шолулары бизнес үшін маңызды болды және жаңа технологиялық талаптарға бейімделуді талап етеді. Тұрақты туризмге ұмтылу және климаттың өзгеруіне қарсы күрес туризм индустриясына қысымды арттыруда. Компаниялар өз қызметінің қоршаған ортаға әсерін азайту, экологиялық таза тәжірибелерді енгізу және тұтынушылардың экологиялық үміттерін қанағаттандыру үшін қиындықтарға тап болады.

2 Тұтынушылардың қалауын өзгерту, заңнама мен реттеу. Қазіргі туристер жеке және бірегей тәжірибені көбірек ұнатады. Бұл бизнес тұтынушылардың қажеттіліктеріне көбірек жауап беруі, әртүрлі және инновациялық опцияларды ұсынуы және тұтынушылардың қалауын түсіну үшін деректер талдауын пайдалануы керек дегенді білдіреді. Дүние жүзіндегі үкіметтер виза ережелері, қауіпсіздік және салықтар сияқты жаңа саяхат ережелері мен шектеулерін енгізуде. Бұл кәсіпкерлер мен менеджерлердің қызметіне әсер етуі мүмкін және жаңа заң талаптарын сақтауды талап етеді.

3 Бәсекелестік және баға қысымы, геосаяси, мәдени және экономикалық факторлар. Туризм индустриясы өте бәсекеге қабілетті және кәсіпкерлер бағаны төмендету және қызмет көрсету сапасын арттыру үшін жиі қысымға тап болады. Бұл бәсекелестерден ерекшелену үшін тұрақты даму мен инновацияны қажет етеді. Саяси дағдарыстар, пандемия және экономикалық құлдырау сияқты әлемдік оқиғалар туризмге үлкен әсер етуі мүмкін. Кәсіпкерлер жаһандық ортадағы өзгерістерге бейімделуге дайын болуы керек. Туризм көбінесе әртүрлі мәдениеттермен және көпмәдениетті аспектілермен өзара әрекеттесуді қамтиды. Бұл мәдени айырмашылықтарды құрметтеуді және әртүрлі тұтынушылар топтарына қызмет көрсетуде икемділікті талап етеді.

Кесте 1 – Туристік индустриядағы қиындықтар мен тенденциялар, олардың бизнеске әсері, оларды жеңу стратегиялары мен тәсілдері, сондай-ақ табысты жүзеге асыру мысалдары туралы ақпарат

Қиындықтар мен тенденциялар	Қиындық немесе трендтің сипаттамасы	Бизнеске әсер ету	Стратегиялар мен тәсілдер	Практикалық іске асыру мысалдары
Цифрлық технологиялар	Интернеттің, мобильді қосымшалардың, әлеуметтік медианың және цифрлық маркетингтің туризмге әсері	Жаңа маркетинг және брондау мүмкіндіктерін жасау, бірақ бәсекені арттыру	Онлайн сатылымдарға инвестициялау, веб-сайттар мен мобильді қосымшаларды жақсарту және аналитиканы пайдалану.	Airbnb, Booking.com, TripAdvisor
Экологиялық мәселелер	Тұрақты туризмге, көміртегі іздерін азайтуға және табиғатты қорғауға көбірек көңіл бөлу	Қатаң тұрақтылық стандарттары мен қымбаттау шығындарына қойылатын талаптар.	Тұрақты даму тәжірибесін енгізу, қалдықтарды азайту, экологиялық бастамаларға қатысу	Тұрақтылық сертификаты бар экокурорттар, қонақ үйлер
Тұтынушының қалауын өзгерту	Туристік күтудегі өзгерістер, соның ішінде жекелендірілген және шынайы тәжірибе	Тұтынушының жаңа үміттерін қанағаттандыру үшін өнімдер мен қызметтерді бейімдеуді талап етеді	Тәжірибені жекелендіру, шынайы және бірегей сәттерді қамтамасыз ету, тұтынушылармен белсенді байланыс орнату	Жергілікті мәдениет пен табиғатқа назар аударатын ұйымдастыру

1-кестедегі деректерден көрініп тұрғандай, туризм индустриясында табысты болу үшін кәсіпкерлер мен менеджерлер үнемі осы сын-қатерлер мен тенденцияларға бейімделіп, инновациялық стратегияларды жасап, тұтынушылардың сұраныстары мен әлемдік саясат пен экономикадағы өзгерістерді бақылап отыруы керек.

Тәжірибелік мысал тұтынушылардың қанағаттану теориясының артықшылықтары мен кемшіліктерін көрсете алады.

Заманауи теориялар мен әдістердің туризм индустриясының дамуында маңызды рөл атқаратынын, оны тиімдірек, тұрақты және бәсекеге қабілетті ететінін көрсетеді. Кестедегі әрбір жол теорияға немесе әдіске сәйкес келетін нақты тақырып туралы ақпарат береді., қысқаша сипаттамасы,

туризм индустриясында қолдану әдістері және осы тәсілді сәтті қолданатын компаниялардың мысалдары.

Туризм статистикасын пайдалану Қазақстандағы туризм индустриясының қазіргі жағдайын талдаудың міндетті шарты болып табылады. Мұндай деректер туристер саны, туристік табыс және т.б. сияқты туризм дамуының сандық көрсеткіштерін бағалауға, сондай-ақ саланың даму тенденциялары мен заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Туризм Қазақстан экономикасының маңызды саласы болып табылады. Еліміздің жалпы ішкі өніміне қомақты үлес қосып отырған Қазақстан 2022 жылы Қазақстанға келетін туристер саны 2021 жылмен салыстырғанда 30 %-ға өсті.

Қазақстандық туризмнің негізгі нарықтары – Ресей, Қытай және Өзбекстан. Қазақстандағы туризмнің ең танымал түрлері – сауықтыру, мәдени-танымдық және сауықтыру. Қазақстандағы туристер үшін ең танымал саяхат түрлері – автомобиль және өуе.

Туризмнен түскен табыстың статистикасы туризмнің Қазақстан экономикасына қосқан үлесін бағалауға мүмкіндік береді. (4-кесте).

Кесте 2 – 2022 жылғы Қазақстандағы туристік табыстың статистикасы

Индекс	Мағынасы
Туризмнен жалпы табыс	1,2 млрд АҚШ доллары
Шетелдік туристер үлесі	52 %
Отандық туристердің үлесі	48 %
Негізгі табыс көздері	қонақ үй өнеркәсібі (40 %), көлік (30 %), сауда (20 %)

2-кестедегі мәліметтерді туризм саласындағы мемлекеттік саясаттың тиімділігін бағалау үшін, сондай-ақ саланың дамуын жоспарлау үшін пайдалануға болады.

Бұл деректерден басқа, Қазақстандағы туризм индустриясының қазіргі жағдайын талдау үшін басқа да статистикалық мәліметтерді пайдалануға болады, мысалы, туризм инфрақұрылымының дамуы, туристік нысандардың саны және т.б.

SWOT талдау ұйымға, жобаға немесе салаға әсер ететін күшті, әлсіз жақтарды, мүмкіндіктер мен қауіптерді талдау үшін қолданылатын стратегиялық құрал болып табылады (4-кесте).

Кесте 3 – Туризм саласының SWOT талдауы

Аспект	Мықты жақтары	Әлсіз жақтары	Мүмкіндіктер	Қауіп-қатер
Мәдени мұра және табиғи сұлулық	Өңір туристерді қызықтыратын мәдени көрікті жерлерге және табиғи сұлулыққа бай.	Туристік тәжірибелердің әртүрлілігін шектейтін атақты көрікті жерлер мен табиғи ерекшеліктердің шектеулі саны.	Аз танымал сайттарды танымал ету үшін экскурсиялық бағдарламалар мен маршруттарды әзірлеу.	Туризмге байланысты қоршаған ортаның ықтимал нашарлауы немесе мәдени құндылықтардың жоғалуы.
Инфра құрылым	Туристердің жайлы тұруын қамтамасыз ету үшін жоғары сапалы қонақүйлердің, мейрамханалардың және көлік құралдарының болуы.	Ескірген инфрақұрылым және тұру мен тамақтандыру нұсқаларының жоқтығы.	Жаңа технологияларды енгізу және қолданыстағы инфрақұрылымды жаңарту	Сапалы инфрақұрылымды қолдау үшін жоғары операциялық шығындар
Бәсекеге қабілеттілік	Әлемдік туристік нарықта бәсекеге қабілетті.	Өңірдің тартымдылығын шектейтін маркетингпен дамуға инвестицияның жеткіліксіздігі.	Бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін жергілікті кәсіпорындармен серіктестік және ынтымақтастық.	Басқа аймақтармен және елдермен бәсекеlestік салдарынан нарық үлесін жоғалту.
Жаңа өнімдер мен қызметтерді әзірлеу	Эксклюзивті турлар мен белсенді демалыстар сияқты жаңа туристік өнімдер мен қызметтерді ұсыну мүмкіндігі	Ұсынылатын қызметтердегі инновациялардың және әртүрліліктің болмауы.	Нарықты зерттеу және жаңа өнімдер мен қызметтерді енгізу	Жаңа өнімдер мен қызметтерге сұраныстың төмен болу қаупі.

3-кестедегі деректер SWOT талдауы саланың ағымдағы жағдайын анықтауға және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру стратегияларын әзірлеуге көмектесетінін көрсетеді. Егер SWOT талдауы бизнестің күшті жақтарын анықтаса, онда стратегия солардың барынша тиімді болуын қамтуы мүмкін. күшті жақтары. Мысалы, егер компанияның көрнекті бренді болса, ол сол брендке баса назар аударатын және көбірек тұтынушыларды тартатын маркетингтік стратегияны жасай алады. Күшті жақтарды жақсарту қызмет сапасын жақсарту үшін қызметкерлерді оқытуға инвестициялауды қамтуы мүмкін. Әлсіз жақтары үшін стратегия сол әлсіз жақтарды жоюға күш салуды қамтуы мүмкін. Мысалы, егер компания тұтынушыларға қызмет көрсетумен күресіп жатса, ол қызметкерлерді оқытуды жүзеге асыра алады және қызмет көрсету процестерін жақсартып алады. Сондай-ақ өзінің әлсіз жақтарының орнын толтыру үшін басқа компаниялармен серіктестік орнатуды қарастырған жөн. Егер SWOT талдау перспективасы мүмкіндіктерді анықтаса, стратегия оларды пайдалануды барынша арттыру

жоспарларын қамтуы мүмкін. Мысалы, егер туристік қызметтер үшін жаңа нарықтар ашылса, компания сол аймақтардан тұтынушыларды тартуға бағытталған маркетингтік кампанияны әзірлеуі мүмкін. Жаңа нарық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін өнім желісін немесе қызметті кеңейту де стратегияның бір бөлігі болуы мүмкін. Қауіптер анықталғаннан кейін стратегия олардың өсерін азайту шараларын қамтуы мүмкін. Мысалы, егер туристік компания заңнамадағы өзгерістердің қаупіне тап болса, ол жаңа талаптарға сәйкес жұмыс істей алады және ықтимал теріс салдарды азайту үшін дағдарыс жоспарларын жасай алады.

Стратегияларды әзірлеп қана қоймай, олардың тиімділігін жүйелі түрде бақылап, бағалау маңызды. Нарық динамикасы мен компания ішіндегі өзгерістерді ескере отырып, стратегияларды жүйелі түрде шолулар мен түзетулер қажет болуы мүмкін.

Нәтижесінде, стратегияларды әзірлеу үшін SWOT талдау нәтижелерін пайдалану туристік компанияларға саладағы өзгерістерге бейімделуге, бәсекелестік артықшылықты құруға және табысты дамуға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл процесс компанияларға олар жұмыс істейтін ортаны жақсы түсінуге және мақсаттарына жетудің ең жақсы жолдарын анықтауға көмектеседі.

Әртүрлі уақыт кезеңіндегі мәліметтерді салыстыру туризмнің даму тенденцияларын анықтауға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, келесі тенденцияларды анықтауға болады:

1 Туристер санының артуы. Соңғы жылдары бүкіл әлем бойынша, оның ішінде Қазақстанда туристер санының тұрақты өсуі байқалады. 2022 жылы Қазақстандағы туристер саны 2021 жылмен салыстырғанда 30%-ға өсті.

2 Туристік нарықтың құрылымын өзгерту. Соңғы жылдары туризм нарығының құрылымында өзгерістер болды. Экологиялық, шаңғы және гастрономиялық сияқты туризмнің жаңа түрлерінің танымалдығы артып келеді. Соңғы жылдары Қазақстанда туризм инфрақұрылымының дамуы байқалады. Жаңа туристік нысандар салынып, туристік қызмет көрсету сапасы артуда.

Әртүрлі уақыт кезеңіндегі мәліметтерді талдау негізінде Қазақстандағы туризм саласы оң бағытта дамып келеді деген қорытынды жасауға болады. Дегенмен, саланы одан әрі дамыту үшін бірқатар міндеттерді шешу қажет, мысалы: туристік ресурстардың республика бойынша біркелкі бөлінбеуі, туристік инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы және туристік қызметтердің жоғары бағасы. Қазақстанның туристік ресурстары республика бойынша біркелкі таралмаған, бұл шалғай аймақтардағы туризмнің дамуын қиындатады. Қазақстанның кейбір аймақтарында туризм инфрақұрылымы

дамымаған, бұл туристер үшін бұл аймақтардың тартымдылығын төмендетеді. Қазақстандағы туристік қызметтердің бағасы кейбір жағдайлар басқа елдерге қарағанда жоғары. Бұл да Қазақстанның туристер үшін тартымдылығын төмендетеді.

Материалдар мен әдістер.

Зерттеуде әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады. Пайдалы болуы мүмкін әдістердің кейбірі: статистикалық деректерді талдау, SWOT талдау, инновациялық талдау.

Саланың ағымдағы жағдайын талдау үшін келушілер деректері, туризм кірісі, нарық құрылымы және т.б. сияқты туризм статистикасын пайдалану қажет. Туризм индустриясының күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіп-қатерлерін талдау SWOT талдау әдісін қолдану арқылы жүзеге асырылады. Туризмнің дамуына әсер ете алатын жаңа технологиялар мен инновациялық тәсілдерді зерттеу инновациялық талдау әдісін қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Нәтижелер мен талқылау

Қазіргі әлемде туризм индустриясы көптеген елдердің экономикалық және әлеуметтік-мәдени дамуында шешуші рөл атқарады. Жаңа технологиялардың, әлеуметтік тенденциялардың және тұтынушылардың мінез-құлқындағы өзгерістердің пайда болуымен туристік бизнес тұрақты эволюцияның субъектісіне айналды. Өнеркәсіп тұрақты талдауды, инновацияны және бейімделуді қажет ететін өте серпінді және бәсекеге қабілетті болды.

Біздің заманымызда туристік бизнес қызметінің дамуы тек тұтынушылық базаны ғана емес, сонымен қатар туристік нарыққа әсер ететін кең ауқымды факторларды терең түсінуді талап етеді. Зерттеулер мен талдаулардың жаңа көзжиектері ашылып, жыл сайын заманауи теориялар мен практикалық әдістер байып, осы серпінді бизнес саласын тереңірек түсінуге ықпал етуде.

Қорытынды.

Туристік бизнес қызметінің дамуын түсінудің заманауи теориялары мен практикалық әдістерін талдау негізінде келесі қорытындыларды жасауға болады:

1 Мақала авторлары қазіргі теорияларға егжей-тегжейлі талдау жасап, оларды туризм индустриясына қалай қолдануға болатынын зерттеді. Бұл ауқымды талдау саланың қазіргі жағдайын түсініп қана қоймай, жақсарту мен инновация мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік береді. Туристік бизнес қызметтерін тиімдірек басқаруға көмектесетін практикалық әдістер мен құралдарға баса назар аударылады, соның ішінде нарықты зерттеу, тәуекелдерді басқару, операцияларды оңтайландыру және маркетингтік стратегияларды әзірлеу.

2 Сандық технологиялардың әсері, экологиялық мәселелер және тұтынушылардың қалауларының өзгеруі сияқты туристік индустриядағы кәсіпкерлер мен менеджерлер тап болатын заманауи міндеттер де олардың туристік бизнес қызметтерін дамытуға әсері контекстінде қарастырылды. сандық технологиялардың әсері, экологиялық аспектілер және тұтынушылардың қалауларының өзгеруі сияқты өзекті мәселелерге. Бұл факторлар туристік бизнес қызметтерін табысты дамыту үшін барған сайын маңызды бола түсуде және зерттеу салада жұмыс істейтіндер үшін құнды ұсыныстар береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Вуколов, В. Н.** Третий этап исследования по проекту «Саумал-тур» : итоги и перспективы [Текст] Вестник университета Туран. – 2018. – № 4(80). – С. 136-141.

2 **Минчев, Н. Г.** Современный туристический предпринимательский бизнес [Текст] // Научные горизонты. – 2019. – № 1(17). – С. 111–118.

3 **Грузина, А. Е.** Направления и перспективы развития гостиничного рынка Г. О. Тольятти [Текст] // Вестник Поволжского государственного университета сервиса. Серия: Экономика. – 2018. – № 1(51). – С. 66–70.

4 **Бунько, С. А.** Учет теории поколений при планировании развития туристической отрасли Беларуси [Текст] // Экономическая наука сегодня. – 2019. – № 10. – С. 117-124.

5 **Шаекина, Ж. М.** Формирование конкурентоспособности туристических услуг [Текст] // Маркетинг в России и за рубежом. – 2011. – № 6. – С. 115–121.

6 **Уайсова, А.** Сакральный туризм в индустрии гостеприимства Казахстана [Текст] // Central Asian Economic Review. – 2020. – № 3(132). – С. 152–164.

7 **Лутфуллаева, Р. А.** Развитие инновационного сервиса как основа устойчивого развития индустрии туризма [Текст] // Qazaqtaný. – 2023. – No. 2(18). – P. 124–131.

8 **Глюбаева, А.** Сельский туризм в Акмолинской области Казахстана: роль в развитии сельских территорий [Текст] // Проблемы Агрмаркета. – 2022. – № 4. – С. 61–69.

9 **Мамраева, Д. Г.** Развитие активных видов туризма в Казахстане теоретический аспект и практические рекомендации. [Текст] // вестник Карагандинского университета. Эконом-серия. – 2018. – № 2. – P. 36–46.

10 **Садуов, А. Ж.** Территориальные особенности развития туризма в Республике Казахстан [Текст] // Вестник Карагандинского университета. Эконом Серия. – 2019. – № 3. – С. 22-30.

11 **Алексеев, Т. Н.** Стратегии эффективного развития туристической отрасли Казахстана в постпандемический период [Текст] // Актуальные вопросы современной экономики. – 2022. – № 12. – С. 300–306.

REFERENCES

1 **Vukolov, V. N.** Tretii etap issledovaniya po proektu «Saumal-tur»: itogi b perspektivy [The Third Stage of Research on the «Saumal-Tour» Project : Results and Prospects] [Text] Vestnik universiteta Turan//. – 2018. – No. 4(80). – P. 136-141.

2 **Minchev, N. G.** Sovremennyi turistichekii predprinimatelskii biznes [Modern Tourism Entrepreneurship] [Text] // Scientific Horizons. – 2019. – No. 1(17). – P. 111–118.

3 **Gruzina, A. E.** Napravleniya I perspektivy razvitiya gostinichnogo rynka [Directions and Prospects of the Hotel Market Development in Tolyatti] [Text] // Bulletin of the Volga State University of Service. Series: Economics. – 2018. – No. 1(51). – P. 66–70.

4 **Bunko, S. A.** Uchet teorii pokolenii pri planirovanii razvitiya gostinichnogo rynka [Taking Generation Theory into Account in Planning the Development of the Belarusian Tourism Industry] [Text] // Economics Today. – 2019. – No. 10. – P. 117–124.

5 **Shayekina, Z. M.** Formirovanie konkurentsposobnosti turistichekix uslug [Formation of the Competitiveness of Tourism Services] [Text] // Marketing in Russia and Abroad. – 2011. – No. 6. – P. 115–121.

6 **Uaisova, A.** Sakralnyi turizm v industrii gostepimstva Kazaxstan [Sacred Tourism in the Hospitality Industry of Kazakhstan] [Text] // Central Asian Economic Review. – 2020. – No. 3(132). – P. 152–164.

7 **Lutfullaeva, R. A.** Razvitie innovatsionnoi servisa kak osnova ustoichnogo razvitiya industrii turizma [Development of Innovative Services as the Basis for Sustainable Tourism Industry Development] [Text] // Qazaqtany. – 2023. – No. 2(18). – P. 124–131.

8 **Pleubayeva, A.** Sel'skiy turizm v Akmolinskoy oblasti Kazakhstana: rol' v razvitiy sel'skikh territoriy [Rural tourism in the Akmola region of Kazakhstan: role in the development of rural areas] [Text] // Problems of AgriMarket. – 2022. – No. 4. – P. 61–69.

9 **Mamrayeva, D. G.** Razvitiye aktivnykh vidov turizma v Kazakhstane : teoreticheskiy aspekt i prakticheskiye rekomendatsii. [The development of active types of tourism in Kazakhstan: theoretical aspect and practical guidelines] [Text] // Bulletin of Karaganda University. Economy Series. – 2018. – No. 2. – P. 36–46.

10 **Saduov, A. Zh.** Territorial'nyye osobennosti razvitiya turizma v Respublike Kazakhstan [Territorial peculiarities of development of tourism in the Republic of Kazakhstan] [Text] // Bulletin of Karaganda University. Economy Series. – 2019. – No. 3. – P. 22–30.

11 **Alekseyenko, T. N.** Strategii effektivnogo razvitiya turistichekoy otrasli Kazakhstana v postpandemicheskiy period [Strategies for the effective development of the tourism industry of Kazakhstan in the post-pandemic period] [Text] // Actual Issues of the Modern Economy. – 2022. – No. 12. – P. 300–306.

Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

*Д. А. Рахметова¹, А. А. Нурғалиева², Г. С. Мукина³, Г. К. Байбашева⁴,
Н. М. Шеримова⁵*

^{1,2,3}Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

^{4,5}Международный университет Астана, Республика Казахстан, г. Астана

Принято к изданию 30.11.23.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕОРИИ И ПРАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ПОНИМАНИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ БИЗНЕС-УСЛУГ

В статье рассматриваются современные теории и практические методы, используемые для анализа и понимания развития туристических бизнес-услуг. Авторы освещают современные подходы к изучению данной отрасли, выделяя ключевые факторы, влияющие на ее динамику и эффективность. В статье анализируются современные теории, которые используются для объяснения и прогнозирования развития туристической отрасли. Целью данной статьи является обзор современных теорий и методов, используемых для анализа и понимания развития туристических бизнес-услуг. Авторы предлагают современные проблемы и тенденции, с которыми сталкиваются предприниматели и менеджеры в сфере туризма, такие как влияние цифровых технологий, экологические проблемы и изменение потребительских предпочтений. На основе анализа услуг туристического бизнеса авторы дают рекомендации и выводы, которые могут быть полезны специалистам сферы туризма и

гостеприимства, а также исследователям, интересующимся данной темой. В статье представлен ценный обзор современных теорий и методов, которые помогают понять и адаптироваться к быстро меняющейся среде туристических бизнес-услуг.

Ключевые слова: теории, методы, бизнес-услуги, туризм, вызовы, тенденции

*D. A. Rakhmetova¹, A. A. Nurgalieva², G. S. Mukina³, G. K. Baibasheva⁴, N. M. Sherimova⁵

^{1,2,3}Toraighyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar

^{4,5}Astana International University, Republic of Kazakhstan, Astana

Accepted for publication on 30.11.23

MODERN THEORIES AND PRACTICAL METHODS FOR UNDERSTANDING THE DEVELOPMENT OF TOURIST BUSINESS SERVICES

The article examines modern theories and practical methods used to analyze and understand the development of tourism business services. The authors highlight current approaches to the study of this industry, highlighting the key factors influencing its dynamics and efficiency. The article analyzes modern theories that are used to explain and predict the development of the tourism industry. The purpose of this article is to review contemporary theories and methods used to analyze and understand the development of tourism business services. The authors propose contemporary challenges and trends facing entrepreneurs and managers in the tourism industry, such as the impact of digital technologies, environmental issues and changing consumer preferences. Based on the analysis of tourism business services, the authors provide recommendations and conclusions that may be useful for tourism and hospitality professionals, as well as researchers interested in this topic. The article provides a valuable overview of current theories and methods that help understand and adapt to the rapidly changing environment of travel business services

Keywords: theories, methods, business services, tourism, challenges, trends

FTAMP 06.73.02

<https://doi.org/10.48081/MJMF3357>

*К. Б. Сатымбекова¹, С. С. Ахметова², Г. А. Муратбаева³, А. Б. Тоймаханбет⁴

^{1,2,3,4}М. Әуезов атындағы ОҚУ, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

e-mail: salima.ahmetova@inbox.ru

МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫ МЕН ОНЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Бұл мақалада мемлекеттік аудитті цифрландыру жағдайы мен оны жетілдіру жолдары қарастырылған. Экономиканы цифрландыру қазіргі таңда өзекті мәселенің біріне айналды. Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі мақсаттарына қол жеткізу мүмкіндігі цифрлық технологиялардың дамуымен тығыз байланысты болып отыр. Мемлекеттік басқаруды толық цифрландыру оны қолдану үшін маңызды, әрі қажет болып отыр.

Қазақстанда интеграцияланған цифрлық ақпараттық платформаны ұйымдастыру үшін өтпелі цифрлық технологияларды пайдалану бойынша бірқатар шаралар жүзеге асырылды. Қазіргі уақытта үлкен жұмыс жүргізілуде. Сондай ақ озық шетелдік тәжірибе зерделеніп, Финляндия цифрлық дамуды мықтап қолға алған. Бұл елде мемлекеттік аудит бойынша жоғарғы орган болып Финляндияның аудит жөніндегі ұлттық кеңсесі (ФАҰК) (The National Audit Office of Finland (NAOF)) табылады. Финляндияның аудит жөніндегі ұлттық кеңсесі жаңа стратегия көмегімен өзгерістер мен инновацияға қадам жасаған. Стратегияның ерекшелігі сонда, ол ұзақ мерзімді жоспарлау ғана емес, ол ең алдымен өз қызметкерлеріне арналған мәлімдеме болып отыр. Осы стратегия арқылы мемлекеттік басқарудың инновациялық жаңаруын қамтамасыз етуге бағыт алды. Осылайша өз қызметкерлерін үлгі етіп, инновациялық жаңартуды мәлімдеді. осы тәжірибені мақалада зерттеп көрсеттік.

Ал Қазақстан экономикасы үшін салыстырмалы түрде жаңа мемлекеттік аудитті цифрландыру арқылы көптеген мәселелерді шешуге бағыт алуға болатынымыз туралы осы мақалада айтылады.

Кілтті сөздер: аудит, мемлекеттік аудит, цифрландыру, ақпараттық қауіпсіздік, мемлекеттік басқару, блокчейн технологиясы, бұлтты бухгалтерия

Кіріспе

Цифрлық технологияларды қолдану бәсекеге қабілетті экономиканы дамытудың басты мәселесі екенін қазіргі әлемдік экономиканың қазіргі жағдайы көрсетіп отыр. Бұл жаһандық тренд бизнеске, қоғамға және мемлекеттік құрылымдарға елеулі түрде әсер еткені баршамызға белгілі. Басқару жүйесін трансформациялаудың, деректер саласындағы революцияның маңызды мән-жайы ұйымдық процестерді оңтайландыру, мемлекеттік қызметтердің шығындарын азайту және өнімділігін арттыру, сондай-ақ әлеуметтік салада айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігі болып табылады. Мемлекеттік сектордағы ақпараттық революция инновациялар мен ақпаратқа кедергі келтіретін бірегей кедергілерді еңсере отырып, ел халқына көбірек ашықтық, қолжетімділік үшін жағдай жасайды.

Теориялық зерттеулер мемлекеттік басқаруды цифрландыру арқылы азаматтар үшін мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыру, сондай-ақ басқарудың икемді модельдерін енгізу нәтижесінде мемлекеттік функцияларды орындаудың тиімділігін арттыру үшін маңыздылығын атап көрсетеді. Цифрлық технологияларды енгізу азаматтық қатысу тетіктерін дамытуға және азаматтарды мемлекеттік қызметтерді құру және көрсету процесіне тартуға ықпал етеді. Жаңа мүмкіндіктерді, соның ішінде краудсорсингті пайдалану мемлекеттік қызмет көрсетудің логикасын өзгерте алады және басқарудың дәстүрлі моделінен қызметті ұйымдастырудың сервистік модельдеріне және мемлекетпен өзара іс-қимыл кезінде азаматтардың жеке қажеттіліктерін есепке алуға ауыса алады [1].

Мемлекеттік басқарудың цифрлық трансформациясы мемлекеттік органдардың бір – бірімен және сыртқы бенефициарлар-азаматтармен және бизнеспен цифрлық өзара іс-қимылына көшуді көздейді. Мұндай көшудің сәттілігі көбінесе мемлекет пен азаматтардың өзара іс-қимылын цифрландыруды бағалау сапасына байланысты, бұл осы зерттеудің өзектілігін анықтайды. Біздің елімізде «Қазақстан – 2050 Стратегиясы» құжатында мемлекеттік басқарудағы цифрлық технологиялардың өсіп келе жатқан рөлі көрсетілген. Цифрлық экономиканың мөлшері әлемдік ЖІӨ-нің 4,5-тен 15,5 % – на дейін құрайды деген мамандардың пікірі негіз болып табылады. Желілік қосылымда 1992 жылы күніне 100 ГБ-тан 2018 жылы секундына 45000 ГБ-қа дейін деректер қозғалысы өсті. Деректерге негізделген экономика дами бастады [2]. 2023 жылы 5G Интернеттің жаңа пайдаланушыларға ұсынылды. Оның нәтижесінде экономикалық және

әлеуметтік процестер қайта құрылады. Дегенмен аталған бағдарламаны табысты іске асыру «Цифрлық үкіметтің» дамуы нәтижесінде туындайтын қауіптер мен жаңа тәуекелдерді кешенді зерттеу, зерделеу және жою кезінде мүмкін болады. Осы зерттеудің мақсаты Қазақстандағы мемлекеттік аудитті цифровизациялау жағдайына баға беру мен оны трансформациялау қажеттілігін негіздеу болып табылады

Материалдар мен әдістері.

Мақала үшін ақпарат жинақтау мен жалпылау, мемлекеттік басқару мен мемлекеттік аудитті цифрландыру жағдайын мониторинг жасау үшін отандық және шетелдік ғалымдар еңбектерін пайдаландық. Сондай-ақ танымның жалпы ғылыми әдістері қолданылды (диалектикалық, тарихи және логикалық бірліктің үйлесімі, құрылымдық және функционалдық талдау әдістері, талдау мен синтездің дәстүрлі әдістері). Цифрлық мемлекеттік басқаруды дамыту саласындағы шет елдермен көшбасшылармен салыстырмалы баға берілді. Кешенді тәсілді қолдана отырып, мемлекеттік басқару жүйесіне цифрлық технологиялар мен платформалық шешімдерді енгізу мен мемлекеттік аудитті цифрландыру арқылы қол жеткізуге болатын жетістіктер мен мүмкіндіктері ашылып көрсетілген.

Нәтижелер және талқылау

2020 жылғы БҰҰ деректері бойынша Қазақстан қазіргі уақытта электрондық үкіметтің даму индексі бойынша 193 елдің ішінде 29-орында, Е-қатысу индексі (EPI) бойынша 26-орында, желілік дайындық индексі бойынша 139 елдің арасында 39-орында және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту индексі бойынша 52-орында. Азия елдері арасында Үкіметтің ашық деректер индексі бойынша ел 1 орынды, онлайн-қызметтер индексі бойынша – Азия елдері арасында 3 орынды және жалпы әлемдік рейтингте 11 орынды иеленді. Көріп отырғанымыздай, біздің жетістіктеріміздің бар екендігінің дәлелі. [3]. Болашақта интернет нашар дамыған елдер мен цифрландыру деңгейі жоғары елдер арасындағы айырмашылық тек артатыны жасырын болмай тұр. Цифрлық алшақтық, елдердің дайындығының әртүрлі дәрежесі және цифрлық экономикадағы нарықтық ықпалдың жоғары шоғырлануы 2018-2022 жылдар кезеңінде «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын қабылдау қажеттігіне алып келді.

Мемлекеттік басқаруда цифрлық технологияларды енгізудің шетелдік тәжірибесіне тоқталып кетелік, бұл міндеттерді шешу ЕО-да қабылданған тиісті мемлекеттік басқару стандарттарына бағдарланған елдер үшін ерекше маңызды болады [4]. Көрсеткіштер жақсырақ шешімдер қабылдауға, мемлекеттік құрылымдардың қанағаттанарлық жұмыс істеуіне және кірістерді басқару, сатып алу және азаматтармен өзара әрекеттесу сияқты

мемлекеттік басқаруды жүзеге асыру процесінде ресурстарды ұтымды бөлуге негіз береді. Цифрландыру жоғары сапалы қызметтерді тиімдірек ұсынуға, мемлекеттің есептілігі мен ашықтығын арттыруға және сыбайлас жемқорлықты азайтуға мүмкіндік береді. Цифрлық экономикасы дамыған мемлекеттер Скандинавия елдері: Швеция, Норвегия, Финляндия, Данияны атап көрсетсек, ал рейтингтің аутсайдерлері – Оңтүстік-Шығыс Еуропа елдері Румыния мен Болгария болып отыр. Ал Ресей болса Шығыс Еуропаның бірқатар мемлекеттерінен, тап йатқанда Польша, Венгрия, Румыния және болгария мен Оңтүстік Еуропаның кейбір мемлекеттері Греция, Кипрден озап кеткенін атап өткен жөн [5]

Біз цифрлық дамуды мықтап қолға алған мемлекеттің бірі Финляндия мемлекетіндегі мемлекеттік аудитті қарастыруды жөн көрдік. Мұнда мемлекеттік аудит бойынша жоғарғы орган болып Финляндияның аудит жөніндегі ұлттық кеңсесі (ФАҰК) (The National Audit Office of Finland (NAOF)) табылады. Финляндияның аудит жөніндегі ұлттық кеңсесі жаңа стратегия көмегімен өзгерістер мен инновацияға қадам жасай алған. Стратегияның ерекшелігі сонда, ол ұзақ мерзімді жоспарлау ғана емес, ол ең алдымен өз қызметкерлеріне арналған мәлімдеме болып отыр. Осы стратегия арқылы мемлекеттік басқарудың инновациялық жаңаруын қамтамасыз етуге бағыт алды. Осылайша өз қызметкерлерін үлгі етіп, инновациялық жаңартуды мәлімдеді. Яғни, қызметкерлер инновациялық тарапынан өзін – өзі дамытуды цифрландырудағы ең басты инвестиция ретінде түсінді. Ал болашаққа деген жаңа дағдылардың қажеттілігін өздерінің мақсаты мен мүддесіне сай анықтады. Оның қандай дағдылар екенін 2016 жылғы Дүниежүзілік экономикалық форумның баяндамасында айтылды: «Ескі техникалық кәсіптердің орнына жұмысқа шығармашылық және тұлғааралық қатынастарды талап ететін жаңа мамандықтарға сұраныс пайда болады» [5].

Шын мәнінде, цифрландыру мен сыни ойлауды ілгерілету үшін шығармашылық процесте дағдыларды қажет ететін жұмысшылар үлкен сұранысқа ие болады. Егер біз адами капиталға емес, тек жаңа технологияларға инвестиция салатын болсақ, оның салдары болмайтынын түсінуіміз керек. Сондықтан Қазақстан үшін, оның ішінде біздің еліміздің аудиторлары үшін біз аудиторлардың білімі мен шығармашылық дағдыларының сапасын арттыру бағытында қадам жасауымыз керек, олар бірінші кезекте қаралуы тиіс. Назар аударған тағы бір дағды-көшбасшылық. Ұйымдастырушылық шығармашылықты жүзеге асыруда көшбасшылық маңызды рөл атқарады. Сынақ пен қателік арқылы шығармашылық жұмыс қауіпсіз ортаны қажет етеді. Шығармашылық мақсаттар үшін көшбасшылық - бұл мотивация,

ынталандыру және тағы бір мотивация. Өзінің практикасында Финляндия мемлекеті табысқа жету үшін маңызды дағдыны атап көрсетті:

Жаңа технологияның әсерін түсінуі;

Жаңа технологияны тиімді пайдалану керектігін анықтау мүмкіндігі;

Баға бойынша қол жетімді техникалық шешімдерді дайындау мен қолдау үшін тәжірибені жинақтауды білуі.

Тиісті мүдделі тараптармен ынтымақтастықпен қатар, олар шығармашылық әлеуеттерін, сыни ойлауды және техникалық дағдыларды жетілдіру арқылы цифрландыру үшін әлеует жасайтынын көрсетті. Стандартты емес ойлау көшбасшылық стильді талап етеді. Мұндай стиль қызметкерлердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің кеңеюін көрсетеді, командалардың өзін басқаруға мүмкіндік береді және оларды коучингтің көмегімен қолдайды. Финдер алдымен шағын пилоттық жобаларда көшбасшылықтың жаңа стилін сынауды шешті. Бұл жобалар әртүрлі аудит түрлерін жүргізу бойынша тәжірибе мен эксперименттермен алмасудан тұратын жас мамандардан құралған бағдарлама болды .

Цифрландыру процесінің бір бөлігі ретінде біз жаңа ақпарат көздерін пайдаланудың және оларды аудит процесіне қосудың жаңа әдістері мен әдістемелерін зерттедік. Бағдарламаны құру нәтижесінде ашық деректер көздерінен алынған деректерді біріктіретін және көрнекі түрде жаңа талдауға мүмкіндік беретін құрал табылды. Бұл тәжірибе сонымен қатар шетелдік серіктестерден техникалық сараптама алудың жаңа әдісіне негізделген: командаға динамикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін «тәуекел детекторы» құрылды. Осылайша, басқарудың жаңа стилінде емтихан нәтижелеріне негізделген жақсы нәтижелерге қол жеткізілді. Жаттықтырушы, коучинг бұл жаңа сәнді жастар командасының командада дамуына мүмкіндік беретінін, оларға жоғары мотивация беретінін және олардың әлсіз жақтарын жақсы жетістікке айналдыратынын көрсетті.

Осылайша мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдары, әдетте, мемлекеттік қаржыны басқаруда маңызды және белсенді рөл атқарады десек қателеспейміз. Экономикасы дамыған елдердегі мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдары көпшілігінде толығымен тәуелсіз, ал олардың қызметі жеткілікті нәтижелі және тиімді болуына жағдай жасалған. Қазақстандық мемлекеттік аудитті дамыту үшін біз шетелдік тәжірибенің оңтайлы тұстарын тиімді пайдалана білуіміз қажет. Сол үшін өз практикамызға аудитті цифрландыру үшін жаңа идеялар мен тәсілдерді ендірген дұрыс деп санаймыз. Қазақстанда енгізілген Цифрлы Қазақстан бағдарламасы осы бағытта жасалған нақты қадам деп айта аламыз.

Цифрлық трансформация - қазіргі елдің басты мақсаттарының бірі. Қазақстан осы секторға үлкен көңіл бөледі. 2017 жылы «Цифрлық Қазақстан» Ұлттық жоспары қабылданды, ол ел экономикасының дамуын жеделдетуге және цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған.

Осы бес бағыт бойынша 17 бастама және 100-ден астам іс-шара құрылды. Елдің экономикасын цифрландыру қарқыны бұрынғыдан әлдеқайда артып отыр. Атап айтқанда, 2018 жылы компьютерлерді пайдаланатын компаниялардың үлесі 70,5 % - дан асты. 7% - ға 77,7 % - ға дейін өскенін байқауға болады. Сонымен қатар, Интернетке қол жетімді компаниялардың үлесі 2017 жылғы 67,7 % -дан 2018 жылы 75,1 % - ға дейін өсті, ал интернет-ресурстары бар компаниялардың үлесі 21,7 % - дан 22,3 % – ға дейін өсті. Қазақстанда цифрландырудың жалпы экономикалық пайдасы бір АҚШ долларына 5578 миллион АҚШ долларын құрайды. Сонымен қатар, экономиканы цифрландыруды енгізуге байланысты өнімділіктің жылына 2-10 % - ға, дала өнімінің – 3 % - ға, өнімнің өзіндік құнының-10-20 % – ға төмендеуі және агроөнеркәсіптік кешенде нақты ауыл шаруашылығын пайдалану кезінде өнімділіктің 25-50 % - ға өсуі күтілуде [6].

«Цифрлық Қазақстан» жоспарын іске асырудың бірінші жылында, 2018 жылы Ақпарат және коммуникациялар саласына инвестициялар айтарлықтай өсті - +40,3 % - ға немесе 92,5 млрд теңгеге дейін. 2019 жылдың алғашқы тоғыз айының қорытындысы бойынша инвестициялар өткен жылдың сәйкес кезеңімен (51,3 млрд теңге) салыстырғанда 46 млрд теңгені құрап, салыстырғанда былтырғыдан 10,2 % - ға аз болды. 2019 жылдың үшінші тоқсанының қорытындысы бойынша негізгі капиталға инвестициялардың негізгі бағыттары: ескі жабдықты ауыстыру, Қазақстанның цифрлық трансформациясы, экономика секторларын цифрлық Жай-күйге цифрлық трансформациялау, адами капиталды дамыту, Цифрлық Жібек жолын дамыту бағдарламасын іске асыру 29 (15 %); клиенттер санын ұлғайту бойынша өндірісті кеңейту (11 %); жаңа технологияларды енгізу (5 %) пайыздарға өсі байқалды.

2020 жылдан 2023 жылға дейін цифрлық трансформацияға тікелей инвестициялар 77,4 трлн АҚШ долларына жетті. Сол сияқты, 2023 жылға қарай Цифрлық шығыстардың үлесі барлық акт инвестицияларының 50 % - на дейін өседі (ағымдағы үлес 36 % құрайды). Компаниялар деректерге негізделген бәсекелестік артықшылықтар жасайтындықтан, ең үлкен өсім деректерді талдау саласында болжанады [6].

Мемлекеттік аудитті цифрландыру тетіктерін енгізу арқылы аудиторлық қызметті жетілдіру бағыттарын анықтау үшін ең жиі жасайтын және мәні

бойынша ұқсас бұзушылық түрлерін нақты білу қажет. Мәселен, өткен жылы ІМАК 245 млрд теңге сомасында қаржылық бұзушылықтар анықтады, бұл бұзушылықтардың жалпы сомасының 39 %-ын құрайды. Анықталған бұзушылықтардың жалпы көлемі бухгалтерлік есепті енгізу тәртібіне (77 %), басқада ағымдағы шығындарды жоспарлау мен қолдану кезінде бюджеттік қаражаттың шамадан тыс артуы (12 %), квазимемлекеттік сектор субъектілерінің активтерін басқарумен (4 %) байланысты [7].

Мемлекеттік аудитті цифрландыру мемлекеттік аудиторлардың аудит объектілеріне тікелей шығуының төмендеуіне және тиісінше тексерілушілермен байланысудың азаюына мүмкіндік туғызады. Атап айтсақ, 2015 жылы 100 % тексеріс ескі ережелер бойынша жүргізілсе, 139 мың ревизор-күн жұмсалса, қазіргі кезде аудиттің 44 %-ы онлайн түрде жүргізілуде, мұнда тексеру 41 мың ревизор-күнді құраған. Ендеше 31,6 пайызға уақыт үнемделгенін байқауға болады.

Біз мемлекеттік аудитті цифрландыру бағытын жетілдіру мақсатында блокчейн технологиясын пайдаланудың тиімділігін ашып көрсеткіміз келеді. Бүкіл әлемде үкіметтер блокчейн технологиясын пайдалана отырып, көптеген пилоттық жобаларды жүзеге асырылып отыр. Блокчейннің жобалары өзінің табиғаты бойынша әртүрлі және цифрлық сәйкестендіру мен сот шешімдерін сақтау, құрылысты қаржыландыру мен ақшаны қадағалау, отбасы жағдайы туралы деректер, электрондық дауыс беру, кәсіпкерлік қызметке лицензиялар беру мен салықтық есептілікте қамтып, қарастырады. Блокчейн-технологиясының ерекшелігі оның есепке негізделуінде болып отыр. Ол активтерді, міндеттемелерді, транзакцияларды жазады және сақтайды және ақша қаражатының қозғалысын есепке алу және шоттарды салыстыру әдістерін ұсынады. Біз тексеру барысында анықталған қателіктердің 77 пайызы бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілікке тиесілі екенін зерттеулерден байқағамыз. Ендеше блокчейн технологиясы арқылы сол қателіктер мен заң бұзушылықтардың алдын алу үшін «бұлтты бухгалтерия» арқылы тексеру нәтижесі мен тексеру жылдамдығын арттыру мүмкіндігіне ие боламыз.

Сарапшылардың пікірінше, есептілікке қатысты блокчейнді пайдалану оны әртүрлі уақыт кезеңдерінде бақылауға мүмкіндік береді. Мысалы, аудит жүргізілгенге дейін және кейін, қателерді түзетуге дейін және кейін. Бұл пайдаланушылардың мүмкіндіктерін кеңейтеді [8].

Бухгалтерлік қызметке блокчейн технологиясын енгізу процесін қиындататын кедергілер бар. Ол үшін, реттеуді жақсарту, осы технологияны әртүрлі салалар мен салаларда енгізуді стандарттаудың бірыңғай тәсілдерін әзірлеу қажет. Ақпараттық қауіпсіздік жүйесі жетілдіруді қажет етеді.

Ақпараттық жүйелерді біріктіруде белгілі бір қиындықтар бар, сонымен қатар жобаларды әзірлеу мен енгізудің жоғары құнын ерекше атап өткен жөн. Дегенмен, қажетті жағдайларды жасау кезінде бұл технологияның жақсы перспективалары бар [9].

Зерттеу кезінде blockchain технологиясын пайдаланушы барлық компаниялардың қызметіне талдау жасадық. Олар 2014 жылдан бастап пайдаланған. Осыдан кейінгі кезеңде бизнесі жылдам дамып, көптеген жетістіктерге қол жеткізген. 2015-2016 жылдары блокчейн технологиясымен жұмыс істейтіндер саны күрт артқан [10].

Демек, блокчейн технологиясын пайдаланудың тиімділігі өте жоғары деген сөз. Ғалымдар еңбектерінің негізінде біз блокчейн технологиясына SWOT талдау жасадық.

Кесте 1 – Блокчейн технологиясының SWOT талдауы

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
<p>Орталықсыздандыру (барлық деректерді барлық қатысушылар сақтайды)</p> <p>Қол жетімділік және ашықтық (деректер барлығына қол жетімді жабық блокчейн қатысушыларына)</p> <p>Қауіпсіздік (жабық блокчейндегі өзгерістерді сырттан қосу мүмкін емес)</p> <p>Нақты уақыт режимінде жедел есепке алу, бастапқы құжаттардың болмауы.</p> <p>Блокчейн алаяқтықпен тиімді күресуге мүмкіндік береді. Салық төлеуден жалтару мүмкін болмайды, өйткені барлық транзакциялар цифрландырылады.</p>	<p>- Пайдаланушылар саны артқан кезде баяулау.</p> <p>- Заңнамалық реттеудің болмауы.</p> <p>- Жоғары қуат тұтыну.</p> <p>- Қажетті деңгейдегі мамандардың жетіспеушілігі.</p> <p>- Пилоттық және эксперименттік іске асыру деңгейлері.</p> <p>- Орталықтандырылған деректерде сақтаумен салыстырғанда таратылған желіде деректерді сақтаудың жоғары құны.</p>
Мүмкіндіктері	Қауіп қатерлер
<p>- Нақты уақыттағы ақпаратты беру.</p> <p>- Желі қатысушыларының деректерін тексеру.</p> <p>- Қол жетімділіктің өртүрлі деңгейлері.</p> <p>- Жедел операциялар процесі</p> <p>- Есептіліктің ашықтығын жақсарту.</p> <p>- Фермераралық транзакцияларды жеңілдету.</p> <p>- Қаржылық деректерді бақылауды күшейту.</p> <p>- Бизнесінің жаңа модельдерін құру.</p> <p>- Басқа технологиялармен интеграция.</p>	<p>1. Мүдделі тараптар арасындағы келісімге қол жеткізбеу қаупі.</p> <p>2. Пилоттық жобаларда расталмаған технологиядан артық күту саланың дамуына кедергі келтіруі мүмкін.</p> <p>3. Алаяқтық және көлеңкелі технологиялардың пайда болуы.</p> <p>4. Делдалдық қызмет көрсететін бизнес тарапынан технологияны кең ауқымда енгізуге қарсылық көрсету қаупі.</p>

Қорытынды

Мемлекеттік аудитті жетілдіру бойынша жоғарыда ұсынылған құралдардан басқа, мемлекеттік аудитті цифрландыру үшін блокчейн технологиясын пайдалану перспективаларын зерделеу маңызды болып

табылады. Қазіргі кезде өзекті болып табылатын, блокчейн технологияларын пайдалану мақсатында халықаралық тәжірибеде пилоттық жобаларды іске асырып және енгізіп отырғандығын ескере келе, мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылауды жетілдірудің бірегей перспективаларын ашуға мүмкіндіктер көп.

Бухгалтерлік есеп пен аудитте блокчейн технологиясын қолдану саласындағы зерттеулерді халықаралық бухгалтерлік корпорациялар, оның ішінде ірі IT-компаниялар белсенді жүргізеді.

Тұтастай алғанда, зерттеу бухгалтерлік есепте блокчейн технологиясы мен цифрлық активтерді қолдану бухгалтерлік процестердің тиімділігін, ашықтығы мен сенімділігін айтарлықтай арттыра алатынын көрсетті. Алайда, бұл әлеуетті сәтті іске асыру үшін қосымша зерттеулер жүргізу, тиісті нормативтік-құқықтық базаларды әзірлеу және блокчейнге негізделген жүйелердің сенімділігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажет. Сонда ғана бухгалтерлік есеп саласындағы осы инновациялық технология ұсынатын артықшылықтарды толық пайдалануға қол жеткізуге болады. Мемлекеттік аудит практикасында анықталған қателіктердің үлкен үлесі есеп пен есептілікке қатысты болғандықтан осындай ұсыныс жасап отырмыз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Добролюбова, Е. И., Старостина, А. Н.** Оценка цифровизации взаимодействия государства и граждан. Статистика и Экономика. 2021;18(2):45-56. [Электронный ресурс] – <https://doi.org/10.21686/2500-3925-2021-2-45-56>

2 **Казиева, А., Шалбаева, Ш., & Кадырова, К.** (2022). Цифровая трансформация как процесс изменения системы государственного управления в казахстане. «Мемлекеттік аудит – государственный аудит», 56(3), 47–57. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2022-56-3-47-57>

3 29 место в рейтинге ООН по электронному правительству занял Казахстан. [Электронный ресурс] – URL: <https://profit.kz/news/58491/29-mesto-v-rejtinge-OON-po-lektronnomu-pravitelstvu-zanyal-Kazahstan/> (дата обращения 15.09.2023)

4 **Москвитина, Н. В.** Цифровая трансформация государственного управления. Социология №4 2021. – с.114-128

5 **Бексултанов, А. А.** Цифрландыру жағдайындағы мемлекеттік аудитті жетілдіру // [Электронный ресурс] – <https://repository.apa.kz/handle/123456789/277> (дата обращения 07.09.2023)

6 Показатели аудиторской деятельности // [Электронный ресурс] – <http://kvga.minfin.gov.kz/irj/portal/anonymous?Navigation>

7 **Смаилов, А. А.** Дальнейшее развитие государственного аудита в целях повышения эффективности использования бюджетных средств: доклад от 10.02.2020 года // [Электронный ресурс] – <https://www.zakon.kz/5006688-doklad-pervogo>.

8 **Шамина, Е. В.** Перспективы внедрения автоматизированных технологий в бухгалтерский учет / Е. В. Шамина, А. А. Филимонов // Актуальные направления научных исследований XXI века: теория и практика. – 2018. – № 2 (38). – С. 129–132.

9 **Bonson E., Bednarova M.** Blockchain and its implications for accounting and auditing // Meditari Accountancy Research. – 2019 (5). – P. 725–740.

10 **Momo F. S.** et al. Business models and blockchain: What can change? // Revista de Administracao Contemporanea. – 2019. Vol. 23. No. 2. – P. 228–248.

REFERENCES

1 Dobrolyubova, E. I., Starostina, A. N. Otsenka tsifrovizatsii vzaimodeystviya gosudarstva i grazhdan. [Assessment of digitalization of interaction between the state and citizens] [Text]. Statistics and Economics. – 2021; – 18(2): – P 45-56.

2 Kaziyeva, A., Shalbayeva, SH., & Kadyrova, K. Tsifrovaya transformatsiya kak protsess izmeneniya sistemy gosudarstvennogo upravleniya v kazakhstan. [Digital transformation as a process of changing the public administration system in kazakhstan] [text]. «Memlekettik audit – gosudarstvennyy audit», -2022: -56(3): p 47–57. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2022-56-3-47-57>

3 [Electronic resource]. – <https://profit.kz/news/58491/29-mesto-v-rejtinge-OON-po-lektronnomu-pravitelstvu-zanyal-Kazahstan/> (data obrashcheniya 15.09.2023)

4 **Moskvitina, N. V.** Tsifrovaya transformatsiya gosudarstvennogo upravleniya. [Assessment of digitalization of interaction between the state and citizens] [Text]. Sotsiologiya –2021. – № 4– P.114-128

5 **Beksultanov, A. A.** Cifrlandiru jaǵdayındaǵı memlekettik awdıtti jetildiru: dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D050600-ékonomika [Improvement of the state audit in the context of digitization : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D060500- Economy] [Text] – Nursultan, 2020. – 148 p.

6 Pokazateli auditorской deyatel’nosti [Indicators of audit activity] // [Electronic resource]. – <http://kvga.minfin.gov.kz/irj/portal/anonymous?Navigation>

7 **Smailov, A. A.** Dal’neysheye razvitiye gosudarstvennogo audita v tselyakh povysheniya effektivnosti ispol’zovaniya byudzhetykh sredstv: doklad ot 10.02.2020 goda [Further development of state audit in order to increase the efficiency of using budget funds] // [Electronic resource]. – <https://www.zakon.kz/5006688-doklad-pervogo>.

8 **Şamina, E. V.** Perspektivı vnedreniya avtomatizirovannıx tehnologiy v bwxgalterskiy uçet [Perspectives of introduction of automated technologies in accounting] [Text] // Aktualnie napravleniya nauçnyx issledovaniy XXI veka: teoriya i praktika. – 2018. – № 2 (38). – P. 129–132.

9 **Bonson E., Bednarova M.** Blockchain jáne onıń buxgalterlik esep pen awdıtké áseri [Blockchain and its implications for accounting and auditing] // Meditari Accountancy Research. – 2019 (5). – P. 725–740.

10 Fernanda da Silva Momo Biznes-modeli i blokcheyn: chto mozhet izmenit’sya? [Business Models and Blockchain: What Can Change?] [Text]// Revista de Administração Contemporânea – 2019 – 23(2): P. 228-248

Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

*К. Б. Сатымбекова¹, С. С. Ахметова², Г. А. Муратбаева³,
А. Б. Тоймаханбет⁴*

^{1,2,3,4}ЮКУ имени М. Ауэзова, Республика Казахстан, г. Шымкент
Принято к изданию 30.11.23.

СОСТОЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

В данной статье рассматриваются состояние цифровизации государственного аудита и пути его совершенствования. Цифровизация экономики стала сегодня одной из актуальных проблем. Возможность достижения основных целей социально-экономического развития Казахстана тесно связана с развитием цифровых технологий. Полная цифровизация государственного управления важна и необходима для ее применения.

В Казахстане реализован ряд мер по использованию переходных цифровых технологий для организации интегрированной цифровой информационной платформы. В настоящее время ведется большая работа. Также был изучен передовой зарубежный опыт, Финляндия прочно занялась цифровым развитием. Высшим органом по

государственному аудиту в этой стране является Национальный офис по аудиту Финляндии (PNAOF) (The National Audit Office of Finland (NAOF)). Национальное управление аудита Финляндии предприняло шаги к изменениям и инновациям с помощью новой стратегии. Особенность стратегии в том, что это не только долгосрочное планирование, это прежде всего заявление для своих сотрудников. Этой стратегией было направлено на обеспечение инновационного обновления государственного управления. Таким образом, он смоделировал своих сотрудников и заявил об инновационном обновлении. мы изучили этот опыт в статье.

А о том, что мы можем взять курс на решение многих проблем путем цифровизации относительно нового государственного аудита для экономики Казахстана, пойдет речь в этой статье.

Ключевые слова: аудит, государственный аудит, цифровизация, информационная безопасность, государственное управление, технология блокчейн, облачная бухгалтерия

*К. В. Satymbekova¹, S. S. Akhmetova², G.A. Muratbayeva³,

A. B. Toymakhanbet⁴

^{1,2,3,4}SKU named after M. Auezov, Republic of Kazakhstan, Shymkent

Accepted for publication on 30.11.23

THE STATE OF DIGITALIZATION OF STATE AUDIT AND WAYS TO IMPROVE IT

This article discusses the state of digitalization of the state audit and ways to improve it. Digitalization of the economy has become one of the urgent problems today. The possibility of achieving the main goals of socio-economic development of Kazakhstan is closely related to the development of digital technologies. Full digitalization of public administration is important and necessary for its application.

Kazakhstan has implemented a number of measures to use transitional digital technologies to organize an integrated digital information platform. A lot of work is currently underway. Advanced foreign experience was also studied, Finland has firmly engaged in digital development. The highest body for state audit in this country is The National Audit Office of Finland (PNAOF) (The National Audit Office of Finland (NAOF)). The National Audit Office of Finland has taken steps to change and innovate with a

new strategy. The peculiarity of the strategy is that it is not only long-term planning, it is primarily a statement for its employees. This strategy was aimed at ensuring innovative renewal of public administration. Thus, he modeled his employees and announced an innovative update. we have studied this experience in the article.

And the fact that we can take a course to solve many problems by digitalizing a relatively new state audit for the economy of Kazakhstan will be discussed in this article.

Keywords: audit, state audit, digitalization, information security, public administration, blockchain technology, cloud accounting.

<https://doi.org/10.48081/SAQQ1822>

***Р. Б.Сартова¹, Э. С. Балапанова², А. Т. Исаяева³,
М. Н. Нургабылов⁴, К. Н. Тастанбекова⁵**

¹Казахский национальный университет имени аль – Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы,

¹<https://orcid.org/0000-0001-7982-0957>

^{2,3}Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Республика Казахстан, г. Алматы,

²<https://orcid.org/0000-0002-7663-5833>

³<https://orcid.org/0000-0002-8907-8634>

^{4,5}Международный Таразский инновационный институт
имени Шерхан Муртаза, Республика Казахстан, г. Тараз,

⁴<https://orcid.org/0000-0002-8203-7565>

⁵<https://orcid.org/0000-0002-6480-4492> ID: 56127971000

e-mail: sartova2010@mail.ru

ФИНТЕХ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В ФИНАНСОВОМ СЕКТОРЕ

В статье исследуются современные тренды в области финансов и влияние финтех-технологий на финансовый сектор. Исследование проводится через рассмотрение различных этапов развития финтеха, объектов внедрения технологических инноваций и их характеристик. Первый этап анализа касается эволюции финтеха, начиная с его зарождения и последующего развития. Описываются ключевые моменты и периоды, определяющие трансформацию финансового сектора под воздействием инновационных технологий.

Далее статья фокусируется на объектах внедрения финтех-инноваций в финансовом секторе. В основном фокусе исследования находятся такие элементы, как цифровые платформы, блокчейн-технологии, искусственный интеллект, аналитика данных, и мобильные финансовые приложения. Каждый объект рассматривается с точки зрения его роли, влияния и преимуществ, а также особенностей внедрения. Следующим шагом исследования является выделение признаков внедрения финтех-технологий в

финансовом секторе. В анализе рассматриваются изменения в бизнес-моделях, повышение эффективности операций, улучшение клиентского опыта и обеспечение безопасности финансовых транзакций. Каждый признак рассматривается в контексте своего влияния на структуру и функционирование финансовой системы. В заключение статьи делаются выводы на основе проведенного исследования. Авторы подводят итоги воздействия финтех-технологий на финансовый сектор, выявляют основные тенденции развития и предлагают рекомендации для бизнеса и регулирующих органов в условиях быстрого технологического развития.

Ключевые слова: финтех, финансовый сектор, цифровые платформы, блокчейн-технологии, искусственный интеллект, бизнес-модель.

Введение

Выбор темы обоснован высокой актуальностью и широким интересом со стороны общественности, бизнес-сообщества и научного сообщества. Актуальность этой темы проистекает из нескольких факторов.

Во-первых, роль финтех-технологий в современной экономике становится все более существенной. Они не только изменяют способы финансовых операций, но и переформируют бизнес-модели финансовых учреждений. Расширение цифровых платформ, внедрение блокчейн-технологий и использование искусственного интеллекта в финансовой сфере имеют глубокое воздействие на структуру и функции финансовых организаций.

Во-вторых, быстрый темп технологического развития вносит существенные изменения в привычные методы финансовых операций, что создает вызовы и возможности для бизнеса. Понимание этих изменений становится критическим для организаций, стремящихся оставаться конкурентоспособными в динамичной среде.

Третий аспект актуальности связан с повышением интереса со стороны потребителей. Рост популярности мобильных финансовых приложений и новых финтех-сервисов отражает изменяющиеся предпочтения и ожидания клиентов в области финансовых услуг.

Таким образом, тема обладает высокой практической значимостью, исследование которой поможет не только лучше понять современные тенденции в финансах, но и предоставит основу для разработки стратегий внедрения инноваций в финансовом секторе.

Материалы и методы

Трансформация финансовой сферы происходит за счет ускоренного роста технологических инноваций, которые внедряются не только на промышленных предприятиях, но и в сфере услуг, в том числе и банковской сфере. Развитие банковской сферы в различных странах мира обеспечивает развитие финансового сектора на глобальном уровне. Одним из видов технологических инноваций являются цифровые сервисы, которые стали основоположниками создания инновационных экосистем банков [1]. Однако влияние цифровых технологий на финансовый сектор может быть как положительным, так и отрицательным ввиду формирования ряда рисков и неравномерности развития финансовых отраслей. Кроме того, положительное влияние цифровизации на финансовый сектор может быть ограничено внешними и внутренними факторами [2].

Финансовые инновации стали не просто инструментом развития, а двигателем роста многих развитых и развивающихся стран [3]. С увеличением количества компаний, занимающихся финансовыми технологиями, и усилением влияния информатизации и цифровизации тема сохранения лидирующих позиций кредитными организациями в сфере банковских услуг является актуальной [4].

Финансовые технологии, или как часто сейчас употребляется в обиходе финтех возникли в результате сочетания двух слов: финансы и технология. В последние годы стремительное развитие финансовых технологий, привлекло значительное внимание в финансовой индустрии. Многие наблюдатели приветствовали рост финтеха, утверждая, что новые технологии обладают потенциалом радикально преобразовать финансовые услуги, сделав транзакции менее дорогостоящими, более удобными и более безопасными. Во всем мире быстро растет внешнее финансирование развития финтеха [5]. Научное сообщество и бизнес-сектор проявляют значительный интерес к изучению этой темы, о чем свидетельствует появление многочисленных исследований и публикаций. Исследования в этой области охватывают разнообразные аспекты. Например, ряд исследований фокусируются на влиянии цифровых финансовых технологий на доступность финансовых услуг для широких слоев населения [6].

Финтех – это отрасль, использующая новые технологии, такие как искусственный интеллект, блокчейн и большие данные для преобразования существующих финансовых услуг и создания новых. В этой статье мы исследуем влияние финтех на мировую финансовую систему и его потенциальное воздействие на традиционные финансовые институты, трансграничные платежи, банковский сектор и защиту прав потребителей [7]. Подавляющее большинство исследователей рассматривают финтех в

контексте используемых технологий (инновационных), что способствует цифровой трансформации финансовой сферы [8].

«Зеленая» финансовая индустрия в эпоху цифровой трансформации предоставила Казахстану возможность ускорить свое вхождение в цифровую экономику [9]. В настоящее время большое внимание в финансовом мире уделяется зеленому финансированию. Согласно Программе ООН по окружающей среде (UNEP), зеленое финансирование позволит повысить уровень финансовых потоков (от банковского дела, микрокредитования, страхования и инвестиций) из государственного, частного и некоммерческого секторов к приоритетам устойчивого развития. Ключевой частью этого является более эффективное управление экологическими и социальными рисками, использование возможностей, которые приносят как достойную доходность, так и экологическую выгоду, и обеспечивают большую подотчетность [10].

Учитывая созданные благоприятные условия, а также принимая во внимание географическое положение Казахстана, МФЦА должен стать региональным центром зеленого финансирования, способствующим развитию инструментов зеленого финансирования и управлению ими в регионе Центральной Азии и Восточной Европы, объединяя лучшие мировые практики Запада и Востока [11].

В рамках проведенного исследования были использованы методы анализа, сравнения и системный подход. Эти методы позволили осуществить глубокое и всестороннее исследование темы, обеспечивая объективность и надежность полученных результатов. С помощью метода анализа проведен детальный анализ цифровых платформ, блокчейн-технологий, искусственного интеллекта и мобильных финансовых приложений в контексте их воздействия на финансовый сектор. Метод сравнения позволяет вести сравнение различных технологий в финансовом секторе, выявляя их преимущества и ограничения. С помощью системного подхода можно проводить анализ не только отдельных технологий, но и комплексного воздействия финтех-инноваций на финансовый сектор в целом. Такой методологический подход позволил не только детально исследовать отдельные аспекты темы, но и предоставить системное понимание влияния финтех-технологий на финансовый сектор, что является ключевым аспектом успешного анализа в данной области.

Результаты и обсуждение

Финтех (от англ. financial technology) - это совокупность технологий, которые применяются в сфере финансов и платежей. Он включает в себя широкий спектр решений, от мобильных платежей и интернет-банкинга

до краудфандинга и блокчейна. Эволюция финтеха можно разделить на несколько этапов:

1) зарождение (1960-1980-е годы). На этом этапе появились первые компьютеризированные системы обработки платежей и банковских операций;

2) рост (1990-е годы). В этот период развитие информационных технологий привело к появлению новых финансовых продуктов и услуг, таких как кредитные карты, интернет-банкинг и онлайн-инвестирование;

3) трансформация (2000-е годы). Финтех стал более доступным и массовым, что привело к его проникновению в новые сегменты рынка;

4) развитие (2010-е годы). Финтех-компании начали разрабатывать новые технологии, такие как блокчейн, искусственный интеллект и машинное обучение.

Финтех оказывает значительное влияние на финансовый сектор Казахстана. Он способствует повышению эффективности и доступности финансовых услуг, а также расширению доступа к финансовым продуктам и услугам для населения и бизнеса.

К ключевым трендам влияния финтеха на финансовый сектор Казахстана относятся: цифровизация (финтех-компании способствуют цифровизации финансового сектора, что приводит к сокращению операционных расходов и повышению эффективности), инклюзивность (финтех-компании расширяют доступ к финансовым продуктам и услугам для населения и бизнеса, в том числе для тех, кто ранее был исключен из финансового сектора), новые продукты и услуги (финтех-компании разрабатывают новые финансовые продукты и услуги, которые отвечают потребностям клиентов).

Ниже представлены данные цифровых технологий, применяемых в финансовом секторе.

Таблица 1 – Сравнительная характеристика финтех

Технология	Область применения	Примеры	Примечание
Цифровые платформы	Платежи, кредитование, инвестиции	Kaspi.kz, Halyk Bank	По данным Национального банка Казахстана, в 2022 году доля безналичных платежей в общем объеме платежей составила 62 %.

Блокчейн-технологии	Платежи, кредитование, инвестиции	Банк ЦентрКредит, Казахстанская фондовая биржа, Аграрная кредитная корпорация	В 2022 году объем платежей по блокчейн-технологии в Казахстане составил 1,5 млрд тенге.
Искусственный интеллект	Обслуживание клиентов, риск-менеджмент, инвестиции	Банки, финансовые посредники, инвестиционные компании	По данным исследования McKinsey, внедрение ИИ в банковском секторе Казахстана может привести к снижению операционных расходов на 20-30%.
Мобильные финансовые приложения	Платежи, кредитование, инвестиции	Kaspi.kz, Halyk Bank, ForteBank	По данным Национального банка Казахстана, в 2022 году количество пользователей мобильных платежных приложений в Казахстане составило 13,5 млн человек.
Примечание: составлено авторами			

Данные таблицы 1 свидетельствуют о том, что благодаря финансовым технологиям, развивается эффективность и доступность финансовых услуг:

1) цифровые платформы упрощают доступ к финансовым услугам для населения и бизнеса. Они также способствуют развитию конкуренции в финансовом секторе. Например, платформа Kaspi.kz предоставляет широкий спектр финансовых услуг, включая мобильные платежи, кредитование, инвестиции и страхование. Платформа Halyk Bank объединяет в себе различные финансовые продукты и услуги, включая банковское обслуживание, страхование и брокерские услуги;

2) блокчейн-технологии имеют потенциал для повышения безопасности и прозрачности финансовых операций. Они также могут способствовать развитию новых финансовых продуктов и услуг, таких как распределенные реестры. Например, Банк ЦентрКредит использует блокчейн-технологии для проведения платежей между своими филиалами. Казахстанская фондовая биржа использует блокчейн-технологии для хранения информации о ценных бумагах. Аграрная кредитная корпорация использует блокчейн-технологии для учета сельскохозяйственных земель;

3) искусственный интеллект используется для автоматизации различных задач в финансовом секторе, что позволяет банкам и финансовым посредникам повысить эффективность и снизить расходы. Например, банки используют ИИ для обработки транзакций, выявления мошенничества и

персонализации предложений. Финансовые посредники используют ИИ для анализа кредитных историй и оценки рисков. Инвестиционные компании используют ИИ для разработки новых инвестиционных стратегий и принятия решений об инвестировании;

4) мобильные финансовые приложения делают финансовые услуги более доступными и удобными для клиентов. Они также способствуют развитию финансовых услуг в сельской местности. Например, мобильные платежные приложения позволяют клиентам совершать платежи через мобильные устройства. Мобильные кредитные приложения позволяют клиентам получать кредиты через мобильные устройства. Мобильные инвестиционные приложения позволяют клиентам инвестировать через мобильные устройства.

Цифровые технологии оказывают значительное влияние на финансовый сектор Казахстана. Это влияние проявляется в следующих цифровых данных:

1 Рост доли безналичных платежей. В 2022 году доля безналичных платежей в общем объеме платежей в Казахстане составила 62%.

2 Рост объема платежей по блокчейн-технологии. В 2022 году объем платежей по блокчейн-технологии в Казахстане составил 1,5 млрд тенге.

3 Снижение операционных расходов банков за счет внедрения ИИ. По данным исследования McKinsey, внедрение ИИ в банковском секторе Казахстана может привести к снижению операционных расходов на 20-30 %.

4 Рост числа пользователей мобильных платежных приложений. В 2022 году количество пользователей мобильных платежных приложений в Казахстане составило 13,5 млн человек.

Финтех является одной из наиболее динамично развивающихся отраслей экономики. Он оказывает значительное влияние на финансовый сектор Казахстана, способствуя повышению эффективности, инклюзивности и развитию новых финансовых продуктов и услуг.

Таблица – 2 Выделение признаков внедрения финтех-технологий в финансовом секторе Казахстана

Признак	Примеры
Изменения в бизнес-моделях	Kaspi.kz – платформа, объединяющая в себе различные финансовые продукты и услуги, включая банковское обслуживание, страхование и брокерские услуги. Halyk Bank – внедрение мобильного банкинга, которое позволяет клиентам управлять своими банковскими счетами через мобильные устройства.

П о в ы ш е н и е эффективности операций	Банки - использование искусственного интеллекта для обработки транзакций, выявления мошенничества и персонализации предложений. Финансовые посредники – использование блокчейн-технологии для хранения информации о ценных бумагах.
У л у ч ш е н и е клиентского опыта	Мобильные платежные приложения - позволяют клиентам совершать платежи в любое время и в любом месте. Кредитные платформы - позволяют клиентам получать кредиты в онлайн-режиме.
Обеспечение безопасности финансовых транзакций	Блокчейн-технология - обеспечивает прозрачность и неизменность записей о транзакциях. Искусственный интеллект - используется для выявления мошенничества.
Примечание: составлено авторами	

По данным таблицы 2, использование финансовых технологий положительно отражается на развитии финансовых услуг:

1) финтех-технологии приводят к появлению новых бизнес-моделей в финансовом секторе. Например, компании, такие как Kaspi.kz и Halyk Bank, создают платформы, которые предоставляют клиентам доступ к широкому спектру финансовых продуктов и услуг. Это приводит к увеличению конкуренции в финансовом секторе, что в конечном итоге приводит к снижению цен и улучшению качества услуг для клиентов;

2) финтех-технологии используются для автоматизации задач, которые ранее выполнялись вручную. Это приводит к повышению эффективности операций и снижению операционных расходов. Например, банки используют искусственный интеллект для обработки транзакций, что позволяет им обрабатывать больше транзакций с меньшими затратами;

3) финтех-технологии используются для повышения удобства и персонализации взаимодействия с клиентами. Это приводит к повышению удовлетворенности клиентов и их лояльности. Например, мобильные платежные приложения позволяют клиентам совершать платежи в любое время и в любом месте;

4) финтех-технологии используются для повышения безопасности финансовых операций. Это приводит к снижению рисков мошенничества и несанкционированного доступа. Например, блокчейн-технология обеспечивает прозрачность и неизменность записей о транзакциях;

5) финтех-технологии оказывают значительное влияние на структуру и функционирование финансовой системы. Они приводят к увеличению конкуренции в финансовом секторе, расширению доступа к финансовым услугам и улучшению качества финансовых услуг, повышению безопасности финансовых операций. В дальнейшем влияние финтех-технологий на

финансовый сектор будет только усиливаться. Это связано с продолжающейся цифровизацией экономики, развитием новых технологий и растущим спросом населения на финансовые услуги.

Выводы

На основании проведенного исследования можно сделать следующие выводы:

1 Финтех-технологии формируют будущее финансового сектора: исследование подтвердило, что финтех-технологии становятся определяющим фактором для будущего финансового сектора. Их внедрение сопровождается изменениями в бизнес-моделях, клиентских сервисах и операционных процессах.

2 Выделена специфическая роль таких технологий, как блокчейн, искусственный интеллект, цифровые платформы и мобильные приложения в изменении финансовой индустрии. Доказано, что описанные преимущества данных технологий положительно влияют на повышение качества финансовых услуг.

3 Финтех-инновации предоставляют новые возможности как для финансовых компаний, так и для конечных пользователей. Это может включать в себя более удобные и доступные финансовые услуги, а также новые пути для инвестиций и управления финансами.

В целом, влияние финтех-технологий на финансовый сектор Казахстана является положительным. Они способствуют повышению эффективности, инклюзивности и безопасности финансовой системы. Бизнес и регулирующие органы должны быть готовы к этим изменениям и адаптироваться к новым условиям.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Технологические инновации в мировом банковском секторе экономики / О. В. Ваганова, Д. В. Гордя, С. М. Сидибе Махамату [и др.] // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Экономика. Социология. Менеджмент. – 2023. – Т. 13, № 1. – С. 23–34. – DOI 10.21869/2223-1552-2023-13-1-23-34.

2 Зеленева, Е. С. Оценка характеристик, сфер и границ применения цифровых инноваций в финансовом секторе / Е. С. Зеленева // Финансы: теория и практика. – 2023. – Т. 27, № 2. – С. 76–86. – DOI 10.26794/2587-5671-2023-27-2-76-86.

3 Ефимова, А. Д. Как инновации меняют финансовый сектор России / А. Д. Ефимова, А. В. Сидякина // Математическое и компьютерное

моделирование в экономике, страховании и управлении рисками. – 2022. – № 7. – С. 177–180.

4 Середина, А. В. Роль финтех-инновации в сфере банковских услуг / А. В. Середина // Современные научные исследования и инновации. – 2023. – № 3 (143).

5 Женебекова, Н. Ж. Финансовые технологии (fintech)- трансформатор ландшафта финансового сектора / Н. Ж. Женебекова, Н. Юлдашева // Theoretical & Applied Science. – 2023. – № 3(119). – С. 37–43. – DOI 10.15863/TAS.2023.03.119.8.

6 Храмов, Е. Н. Цифровые финансовые технологии как фактор развития финансового сектора экономики: обзор / Е. Н. Храмов // Вестник Российского нового университета. Серия: Человек и общество. – 2023. – № 3. – С. 127–138. – DOI 10.18137/RNU.V9276.23.03.P.127.

7 Гелдиев, Б. Финтех революция: как новые технологии меняют мировую финансовую систему / Б. Гелдиев, Г. Гелдиев // Eo ipso. – 2023. – № 11. – С. 15–17.

8 Антонен, В. Г. Финтех : направления исследований для изучения цифровой трансформации систем финансовых услуг в регионе / В. Г. Антонен // Финансовые исследования. – 2022. – № 3(76). – С. 23-39. – DOI 10.54220/finis.1991-0525.2022.76.3.003.

9 Kumarkhanova, N. N. The impact of digital technologies on improving the efficiency of the financial market in Kazakhstan / N. N. Kumarkhanova, N. H. Maulina, K. N. Zholdasbaeva // Экономическая серия Вестника ЕНУ им. Л. Н. Гумилева. – 2023. – No. 1. – P. 234–245.

10 Куанышев, К. А. Зеленое финансирование проектов в Республике Казахстан / К. А. Куанышев, Р. М. Тазитдинова, Р. Р. Бейсенова // Устойчивое развитие Республики Казахстан в условиях перехода к «зеленой экономике»: применение опыта стран Европейского союза: Сборник трудов Международной научно-практической конференции, Астана, 28 октября 2022 года. – Астана: Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2022. – С. 182–184.

11 Green Financing in Kazakhstan: Current State and Prospects / R. D. Doszhan, A. E. Sabidullina, A. Z. Nurmagambetova, A. K. Kozhakhmetova // Экономика : стратегия и практика. – 2022. – Vol. 17, No. 4. – P. 170-184. – DOI 10.51176/1997-9967-2022-4-170-184.

12 Бюро национальной статистики. Режим доступа : – <http://www.stat.gov.kz>

REFERENCES

1 **Vaganova, O. V., Gordya, D. V., Sidibe, C. M.** Mahamady [i dr.] Tehnologicheskie innovacii v mirovom bankovskom sektore ekonomiki [Technological innovations in the global banking sector of the economy] // News South-West State University. Series: Economics. Sociology. Management. - 2023. - Т. 13, № 1. - С. 23-34. - DOI 10.21869/2223-1552-2023-13-1-23-34.

2 **Zeleneva, E. C.** Ocenka karakteristik, sfer i granic primeneniya cifrovyyh innovacii v financovom sektore [Assessing the characteristics, areas and boundaries of digital innovation in the financial sector] // Finance: theory and practice. - 2023. - Т. 27, № 2. - С. 76–86. - DOI 10.26794/2587-5671-2023-27-2-76-86-86.

3 **Efimova, A. D.** Как innovacii menyaut finansovyi sector Rosii [How innovation is changing Russia's financial sector] // Mathematical and computer modeling in economics, insurance and risk management. - 2022. - № 7. - С. 177–180.

4 **Seredina, A. V.** Rol' finteh- innovacii v sfere bankovskih uslug [The role of fintech innovation in banking services] // Modern scientific research and innovation. - 2023. - № 3(143).

5 **Zhenesbekova, N. Zh.** Finansovye tehnologii (fintech)-transformator landshafta finansovogo sektora [Financial technologies (fintech) – transformer of the financial sector landscape] // Theoretical & Applied Science. - 2023. - № 3 (119). - С. 37–43. - DOI 10.15863/TAS.2023.03.119.8.

6 **Hramov, E. N.** Cifrovye finansovye tehnologii kak factor razvitiya finansovogo sektora ekonomiki: obzor [Digital Financial Technologies as a Factor in the Development of the Financial Sector of the Economy: Overview] // Bulletin of the Russian New University. Series: Man and Society. - 2023. - № 3. - С. 127–138. - DOI 10.18137/RNU.V9276.23.03.P.127.

7 **Geldiev, B.** Fintehrevolyuciya: kak novye tehnologii menyaut mirovuy finansovuy sistemuy [Fintech revolution: how new technologies are changing the global financial system] // Eo ipso. - 2023. - № 11. - С. 15–17.

8 **Antonec, V. G.** Finteh: napravleniya issledovaniy dlya izucheniya cifrovoi transformacii sistem financovyh uslug v regione [Fintech: research directions for studying the digital transformation of financial services systems in the region] // Financial Research. - 2022. - № 3(76). - С. 23-39. - DOI 10.54220/finis.1991-0525.2022.76.3.003.

9 **Kumarkhanova, N. N.** Vliyanie cifrovyyh tehnologii na povyshenie effektivnosti finansovogo rynka v Kazakhstane [The impact of digital technologies on improving the efficiency of the financial market in Kazakhstan] // Economic Series of the Bulletin of L.N. Gumilev ENU. - 2023. - No. 1. - P. 234–245.

10 **Kuanyshev, K. A.** Zelenoe finansirovanie proectov v Respublike Kazakhstan [Green financing of projects in the Republic of Kazakhstan] // /

Sustainable development of the Republic of Kazakhstan in the transition to a «green economy»: application of the experience of the European Union: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, Astana, October 28, 2022. - Astana: Eurasian National University named after L.N. Gumilev. L.N. Gumilev, 2022. - С. 182–184.

11. **Doszhan, R. D., Sabidullina, A. E., Nurmagambetova, A. Z., Kozhakhmetova, A. K.** Green Financing in Kazakhstan: Current State and Prospects // Экономика: стратегия и практика. - 2022. - Vol. 17, No. 4. - P. 170–184. - DOI 10.51176/1997-9967-2022-4-170-184.

12. Byuro nacional' noi statistiki [Office for National Statistics] Electronic resource: - <http://www.stat.gov.kz>

Принято к изданию 30.11.23.

Р. Б. Сартова¹, Э. С. Балапанова², А. Т. Исаева³, М. Н. Нургабылов⁴, К. Н. Тастанбекова⁵

¹әл – Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,

^{2,3}Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,

^{4,5}Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан Республикасы, Тараз қ., Басып шығаруға 30.11.23 қабылданды.

ҚАРЖЫ СЕКТОРЫНДАҒЫ ФИНТЕХ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР

Мақалада қаржы саласындағы заманауи трендтер мен қаржы секторына финтех-технологиялардың әсері зерттеледі. Зерттеу финтех дамуының әртүрлі кезеңдерін, технологиялық инновацияларды енгізу объектілерін және олардың сипаттамаларын қарастыру арқылы жүргізіледі. Талдаудың бірінші кезеңі финтехтің пайда болуынан және одан кейінгі дамуынан бастап эволюциясына қатысты. Инновациялық технологиялардың әсерінен қаржы секторының өзгеруін анықтайтын негізгі сәттер мен кезеңдер сипатталған. Бұдан әрі мақала қаржы секторында финтех-инновацияларды енгізу объектілеріне назар аударады. Зерттеудің негізгі бағыты сияқты элементтер болып табылады сандық платформалар, блокчейн технологиялары, жасанды интеллект,

деректерді талдау, және мобильді қаржылық қосымшалар. Әрбір объект оның рөлі, әсері мен артықшылықтары, сондай-ақ іске асыру ерекшеліктері тұрғысынан қарастырылады. Зерттеудің келесі қадамы қаржы секторында финтех-технологияларды енгізу белгілерін бөліп көрсету болып табылады. Талдау бизнес-модельдердегі өзгерістерді, операциялардың тиімділігін арттыруды, клиенттердің тәжірибесін жақсартуды және қаржылық операциялардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуді қарастырады. Әрбір белгі қаржы жүйесінің құрылымы мен жұмысына әсер ету контекстінде қарастырылады. Мақаланың қорытындысы бойынша жүргізілген зерттеу негізінде қорытындылар жасалады. Авторлар қаржы секторына финтех-технологиялардың әсерін қорытындылайды, дамудың негізгі тенденцияларын анықтайды және жылдам технологиялық даму жағдайында бизнес пен реттеуші органдарға ұсыныстар ұсынады.

Кілтті сөздер: финтех, қаржы секторы, цифрлық платформалар, блокчейн технологиялары, жасанды интеллект, бизнес-модель.

R. Sartova¹, E. Balapanova², A. Issaeva³, M. Nurgabylov⁴, K. Tastanbekova⁵

¹Al-Farabi Kazakh National University,
Republic of Kazakhstan, Almaty

^{2,3}Abai Kazakh National Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Almaty

^{4,5}International Taraz innovative institute named after Sherhan Murtaza,
Republic of Kazakhstan, Taraz

Accepted for publication on 30.11.23

FINTECH AND TECHNOLOGICAL INNOVATIONS IN THE FINANCIAL SECTOR

The article examines current trends in finance and the impact of fintech technologies on the financial sector. The research is conducted through consideration of various stages of fintech development, objects of technological innovation implementation and their characteristics. The first stage of the analysis concerns the evolution of fintech, starting from its inception and subsequent development. The key moments and periods determining the transformation of the financial sector under the influence of innovative technologies are described. Next, the article focuses on

the objects of introduction of fintech innovations in the financial sector. The main focus of the research is on such elements as digital platforms, blockchain technologies, artificial intelligence, data analytics, and mobile financial applications. Each object is considered from the point of view of its role, influence and advantages, as well as implementation features. The next step of the study is to identify signs of the introduction of fintech technologies in the financial sector. The analysis examines changes in business models, improving the efficiency of operations, improving customer experience and ensuring the security of financial transactions. Each feature is considered in the context of its impact on the structure and functioning of the financial system. In conclusion, the article draws conclusions based on the conducted research. The authors summarize the impact of fintech technologies on the financial sector, identify the main development trends and offer recommendations for business and regulatory authorities in the context of rapid technological development.

Keywords: fintech, financial sector, digital platforms, blockchain technologies, artificial intelligence, business model.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Амангелді Әйгерім Амангелдіқызы, докторант, мамандығы «Туризм», Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Экономика факультеті, Астана қ., 010001, Қазақстан Республикасы, e-mail: aig.amangeldi@gmail.com

Абекешев Аянбек, аға оқытушы, магистр, «Есеп және қаржы» кафедрасы, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., 090000, Қазақстан Республикасы, e-mail: abekeshev2014@mail.ru

Алибаева Айнур Назаровна, докторант, мамандығы «Мәдениеттану», Философия және саясаттану факультеті, Өл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., 050042, Қазақстан Республикасы, e-mail: aika.alik@gmail.com

Альджанова Нурлыхан Кожабегеновна, PhD, доцент м.а., ғылыми қызметкер, Назарбаев Университеті, Назарбаев Университетінің кәсіпкерлікті зерттеу орталығы, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Nurlykhan.naa@gmail.com

Алдабердіқызы Перизат, Денсаулық сақтау саласындағы ДВА докторанты, Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы, e-mail: aldaberdikyzy@mail.ru

Аманова Гүлнара Дүйсенбайқызы, доцент, экономика ғылымдарының кандидаты, бухгалтерлік есеп және талдау кафедрасы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: agd65@mail.ru

Ахметова Салима Сеитовна, аға оқытушысы, «Есеп және аудит» кафедрасы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, «Басқару және бизнес» жоғары мектебі, Шымкент қ., 160000, Қазақстан Республикасы, e-mail: salima.ahmetova@inbox.ru

Байбашева Гүлнар Канатқызы, Доцент, Жоғары экономика мектебі, Астана халықаралық университеті, 020000, Астана қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: 7765060@bk.ru

Бейсембаева Гүлмира Құлханқызы, аға оқытушы, Экономикалық ғылымдар магистрі, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Gulmiradin@mail.ru

Балапанова Эльмира, PhD, Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Экономикалық мамандықтар, Алматы қ., 050010, Қазақстан Республикасы, e-mail: Elya_s@mail.ru

Габдуллина Лаззат Баглановна, PhD, аға оқытушы, «Экономика және қаржы» кафедрасы, Семей қ. Шәкәрім атындағы университеті, 010008, Қазақстан Республикасы, Абай облысы, Семей қ., e-mail: lazzat_0610@list.ru

Данбала Данжу, Экономика ғылымдарының докторы, ректордың кеңесшісі, профессор, Рауф Денктас университеті, Никосия, Солтүстік Кипр, e-mail: anargul1982@mail.ru

Донцов Сергей Семенович, профессор, Техника ғылымдарының кандидаты, Full Professor in Economics, Экономика және құқық факультеті, Экономика кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: s.s.dontsov@mail.ru

Дәуіт Жанар, аға оқытушы, «География және туризм» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: dautjanar_nur@mail.ru

Ерсұлтанқызы Әйгерім, «Менеджмент» кафедрасы, магистр, аға оқытушысы, Экономика факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, У, Астана қ., 010008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kraunplaza@mail.ru

Жартай Жанибек Маратович, PhD, ассоц.профессор, Экономика факультеті, Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhanibek862010@mail.ru

Жетпсыбаев Сейсембай Калижанович, Экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Экономика және құқық факультеті, Экономика кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhetpysbayevs@mail.ru

Жанат Мырзабек, PhD, қауымд. профессоры, «Қаржы және есеп» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 1400009, Қазақстан Республикасы, e-mail: zh_m.pvl@mail.ru

Зейнуллина Айгүл Жұмағалиқызы, Доцент, Экономика ғылымдарының кандидаты, Экономика және қаржы кафедрасы, менеджері, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., 070000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aigul-zeinullina@mail.ru

Иманбаева Зауреш Отегенқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Экономика және құқық факультеті, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: utegen_z_78@mail.ru

Исаева Айнұр Тұрсынәліқызы, Экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Экономикалық мамандықтар кафедрасы, ҚазҰПУ-дың

Абай Сорбонна университеті, Алматы қ., 050010, Қазақстан Республикасы, e-mail: Issaeva_ainur@mail.ru.

Қоныс Лира, филология ғылымдарының кандидаты, Фолиант баспасының аудармашысы. Астана қ., 010010, Қазақстан Республикасы, e-mail: lirakonys2015@gmail.com

Қадырова Акмарал Сатбековна, қауымд. профессор, академиялық жұмыстар жөніндегі проректор, «Экономика және басқару» кафедрасы, экономика ғылымдарының кандидаты, экономика доценты, «Экономика және бизнес» факультеті, Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kadyrova.akmaral@mail.ru

Қазанғап Динмухамед Сейсенбекұлы, Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласының бакалавры Astana IT University, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: dimash.kazangap@gmail.com

Қафтункина Наталья Сергеевна, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, «Есеп және қаржы» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: natalia_kaf@mail.ru

Қусаева Нургуль Сатжановна, аға оқытушысы, экономика магистрі, «Қаржы, есеп және аудит» кафедрасы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nurgulkusaeva@mail.ru

Қуаналиева Гульдана Амангельдиевна, профессор, заң ғылымдарының докторы, «Кеден, қаржы және экологиялық құқық» кафедрасы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

Керімбек Айымжан, экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушысы. «Туризм және сервистік қызмет көрсету» кафедрасы, Алматы технологиялық университеті, Алматы қ., 050012, Қазақстан Республикасы, e-mail: ayimzhan-80@mail.ru.

Керімбек Ғалымжан Есқараұлы, экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент) «Қаржы және есеп» кафедрасы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kerimbek2009@mail.ru

Қожабатчина Гульнур Маратовна, Экономика мамандығы бойынша докторант, Экономика факультеті, Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан, e-mail: kozhabatchina@mail.ru

Қуатбеков Жарас Алпысбаевич, PhD, доцент, экономика ғылымдарының кандидаты, декан, «Экономика және басқару» кафедрасы, «Экономика және бизнес» факультеті, Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zharas007@mail.ru

Корабаев Бейбит Сыбанбаевич, PhD, «Есеп және аудит» мамандығының, Л. Н.Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bei2010@mail.ru

Мазбаев Орденбек Блисбекович, география ғылымдарының докторы, профессор, Экономика факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті, г. Астана қ., 010008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ordenbek@mail.ru

Мамбеталиев Кененбай, география ғылымдарының кандидаты, Аккредиттеу және рейтинг тәуелсіз агенттігінің сарапшысы. Астана қ., 010010, Қазақстан Республикасы, e-mail: kenenbay2013@gmail.com

Мажитова Айгуль Ермековна, оқытушы, Экономика ғылымдарының магистрі, Экономика кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: m.alinur@mail.ru

Мұздыбаева Қарлығаш, аға оқытушысы, география ғылымдарының кандидаты, География және экология кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050010, Қазақстан Республикасы, e-mail: mkk77@mail.ru

Мукина Гульсара Сапарбековна, «Экономика» кафедрасы, қауымд. профессоры (доцент), Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulsara.dusembekova@mail.ru

Мубаракова Бактыгуль Бакиевна, аға оқытушысы, Экономика ғылымдарының магистрі, Экономика кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: salimjanova@mail.ru

Муратбаева Гульмира Алмабековна, аға оқытушысы, экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, «Экономика, аудит, бизнес және басқару» кафедрасы, Қызылорда «Болашақ» Университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulmira_murat@mail.ru

Нұрғалиева Айнаш Амангельдиновна, қауымд. профессоры «Экономика» кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, (доцент), Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Nurgalieva_ainash@mail.ru

Нұрғабылов Мұрат, PhD, Жаратылыстану факультеті, декан, Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты, Тараз, 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: murat_tdd@bk

Нурмаганбетова Бегзат Кошеровна, қауымд. профессоры, экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы, есеп және аудит» білім беру бағдарламасының. Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті. Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nbegzat@mail.ru

Рахметова Дана Аманбекқызы, «Экономика», мамандығы бойынша докторант, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: d.life.d@mail.ru

Резанов Никита Сергеевич, Есеп және аудит мамандығы бойынша магистрант, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: nikitarezanov1999@gmail.com

Садуақасова К. Ж., доцент м.а., экономика ғылымдарының кандидаты, «Есеп және талдау» кафедрасы, кәсіби бухгалтер, Экономика факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kunsulu_sz@mail.ru

Сартова Рысты Бозманаевна, қауымд. профессор, экономика ғылымдарының кандидаты, «Бизнес – технология» кафедрасы, (доценті) әл – Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы, e-mail: sartova2010@mail.ru

Сатымбекова Катира Батирхановна, Экономика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, «Басқару және бизнес» жоғары мектебі, Шымкент қ., 160000, Қазақстан Республикасы, e-mail: satymbekova72@mail.ru

Тапалинова Анаргүль Сынтасовна, аға оқытушы, Экономикалық ғылымдар магистрі, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anargul1982@mail.ru

Тастанбекова Қарлығаш, Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институтының экономика және менеджмент кафедрасының меңгерушісі, экономика ғылымдарының кандидаты, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: tiko_1kn75@mail.ru

Тоймаханбет Аян Берікбайұлы, магистрант, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, «Басқару және бизнес» жоғары мектебі Шымкент қ., 160000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Toimakhanbet.a@gmail.com

Хасенова Светлана Максutowна, аға оқытушысы, «Экономика» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008 Қазақстан Республикасы, e-mail: sveta_hasenova.7@mail.ru

Шадиева Айгүль Амирхановна, аға оқытушы, Экономика ғылымдарының кандидаты, академик Мардан Сапарбаев институты, Орталық Азия Инновациялық университеті, Шымкент қ., 160000, Қазақстан Республикасы, e-mail: ms.shadieva@mail.ru

Шеримова Нуржанат Мухтаровна, аға оқытушысы, Экономика ғылымдарының магистрі, Экономика кафедрасы, Экономика және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, e-mail: asanek2010@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Алибаева Айнур Назаровна, докторант, специальность «Культурология», Факультет философии и политологии, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050042, Республика Казахстан, e-mail: aika.alik@gmail.com

Абекешев Аянбек Иманбаевич, магистр, ст. преподаватель экологии, кафедра «Учет и финансы», Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск, 090000, Республика Казахстан, e-mail: abekeshev2014@mail.ru

Амангелды Айгерим Амангелдықызы, докторант, специальность «Туризм» Экономический факультет, ЕНУ имени Л. Н. Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан, e-mail: aig.amangeldi@gmail.com

Альджанова Нурлыхан Кожабегеновна, PhD, и.о. доцента, научный сотрудник, Назарбаев Университет, Исследовательский центр предпринимательства Назарбаев университета, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: Nurlykhan.naa@gmail.com

Алдабердіқызы Перизат, докторант, DBA в здравоохранении, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: aldaberdikyzy@mail.ru

Аманова Гульнара Дюсенбаевна, доцент, кандидат экономических наук, кафедра учета и анализа ФГБУ имени Л. Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: agd65@mail.ru

Ахметова Салима Сейтовна, ст. преподаватель, кафедра «Учет и аудит», Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Высшая школа «Управление и бизнес», г. Шымкент, 160000, Республика Казахстан, e-mail: salima.ahmetova@inbox.ru

Байбашева Гульнара Канатовна, доцент, Высшая школа экономики, Международный университет, г. Астана, 020000, Республика Казахстан, e-mail: 7765060@bk.ru

Бейсембаева Гульмира Кулхановна, Магистр экономических наук, старший преподаватель, Факультет Экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Gulmira_din@mail.ru

Балапанова Эльмира Салимовна, PhD, специальность Экономика, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: Elya_s@mail.ru

Габдуллина Лаззат Баглановна, PhD, ст. преподаватель кафедры «Экономика и финансы», Университет имени Шакарима г. Семей, г. Семей, 010008, Республика Казахстан, e-mail: lazzat_0610@list.ru

Данбала Данджу, PhD, Профессор, советник ректора, Университет Рауфа Денктаса, Никосия, Северный Кипр, e-mail: anargul1982@mail.ru

Донцов Сергей Семенович, кандидат технических наук, профессор Full Professor in Economics, кафедра «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар к., 140008, Республика Казахстан, e-mail: s.s.dontsov@mail.ru

Дәуіт Жанар, ст. преподаватель, кафедра «География и туризм», Торайғыров университет, г. Павлодар, Республика Казахстан, e-mail: dautjanar_nur@mail.ru

Ерултанқызы Айгерим, магистр, ст. преподаватель, кафедра «Менеджмент», Экономический факультет, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: kraunplaza@mail.ru

Жартай Жанибек Маратович, PhD, қауым.профессор, Экономический факультет, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100000, Қазақстан, e-mail: zhanibek862010@mail.ru

Жетпсыбаев Сейсембай Калижанович, кандидат экономических наук, Associate Professor of Economics, Associate Professor кафедра «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zhetpysbayevs@mail.ru

Жанат Мырзабек, PhD, ассоц. профессор, кафедра «Финансы и учет», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zh_m.pvl@mail.ru

Зейнуллина Айгуль Жумагалиевна, Кандидат экономических наук, ассоц. профессор, Заведующий кафедрой «Экономика и финансы», Университет имени Шакарима, г. Семей, 070000, Республика Казахстан, e-mail: aigul-zeinullina@mail.ru, orcid. 0000-0002-4787-4966

Иманбаева Зауреш Отегенқызы, кандидат экономических наук, ассоц. профессор, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, факультет экономики и права, г. Актобе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: utegen_z_78@mail.ru

Исаева Айнур Турсыналиевна, кандидат экономических наук, доцент кафедра «Экономические специальности», КазНПУ имени Абая ИСК, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: Issaeva_ainur@mail.ru

Коньс Лира, кандидат филологических наук, переводчик Издательство Фолиант, 010010, Республика Казахстан, г. Астана, e-mail: lrakonys2015@gmail.com

Кадырова Акмарал Сатбековна, ассоц. профессор, проректор по академической работе, кафедра «Экономика и управление», кандидат экономических наук, факультет Экономика и бизнес, Международный Таразский инновационный институт им. Шерхана Муртазы, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: kadyrova.akmaral@mail.ru

Керимбек Айымжан, ст. преподаватель, магистр экономических наук, Алматинский технологический университет, кафедра Туризм и сервисное обслуживание, г. Алматы, 050012, Республика Казахстан, e-mail: ayimzhan-80@mail.ru

Кожабатчина Гульнур Маратовна, докторант, специальность Экономика, Экономический факультет, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганды, 100000, Республика Казахстан, e-mail: kozhabatchina@mail.ru

Корабаев Бейбит Сыбанбаевич, PhD докторант специальности «Учет и аудит», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: bei2010@mail.ru

Қазанғап Динмухамед Сейсенбекұлы, Бакалавр наук в области информационных и коммуникационных технологий. Astana IT University, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: dimash.kazangap@gmail.com

Кафгункина Наталья Сергеевна, кандидат экономических наук, профессор, кафедра «Учет и финансы», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: natalia_kaf@mail.ru

Керімбек Ғалымжан Есқараұлы, Кандидат экономических наук, ассоц. профессор (доцент), доцент кафедра «Финансы и учет», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: kerimbek2009@mail.ru

Қуатбеков Жарас Алпысбаевич, PhD, декан факультета «Экономика и бизнес», доцент, кафедра «Экономики и управления», Факультет «Экономика и бизнес», Международный Таразский инновационный институт имени Шерхана Муртазы, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: zharas007@mail.ru

Кусаева Нургуль Сатжановна, магистр экономики, ст. преподаватель, кафедра «Финансы, учет и аудит», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: nurgulkusaeva@mail.ru

Куаналиева Гульдана Амангельдиевна, доктор юридических наук, профессор, кафедра «Таможенного, финансового и экологического права», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

Мазбаев Орденбек Блисбекович, доктор географических наук, профессор, Экономический факультет, ЕНУ имени Л. Н. Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан, e-mail: ordenbek@mail.ru

Мамбеталиев Кененбай, кандидат географических наук, Эксперт Независимое Агентство Аккредитации и Рейтинга, г. Астана, 010010, Республика Казахстан, e-mail: kenenbay2013@gmail.com

Мажитова Айгуль Ермековна, магистр экономических наук, преподаватель кафедры «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: m.alinur@mail.ru

Муздыбаева Карлыгаш, кандидат географических наук, ст. преподаватель, кафедра «География и экология», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан, e-mail: mkk77@mail.ru

Муратбаева Гульмира Алмабековна, кандидат экономических наук, ст. преподаватель кафедра «Экономика, аудит, бизнес и управление» Кызылординский Университет «Болашак», г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: gulmira_murat@mail.ru

Мукина Гульсара Сапарбековна, ассоц. профессор, кафедра «Экономика», Факультет Экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: gulsara.dusembekova@mail.ru

Мубаракова Бактыгуль Бакиевна, ст. преподаватель, магистр экономических наук, кафедра «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: salimjanova@mail.ru

Нурғалиева Айнаш Амангельдиновна, ассоц. профессор, кафедра Экономика, Факультет Экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Nurgalieva_ainash@mail.ru

Нурмаганбетова Бегзат Кошеровна, кандидат экономических наук, доцент образовательной программы «Финансы, учет и аудит», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: nbegzat@mail.ru

Нургабылов Мурат Нуридинович, PhD, декан факультета «Естествознания», Международный Таразский инновационный институт имени Шерхан Муртаза, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: murat_tdd@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8203-7565>

Рахметова Дана Аманбекқызы, докторант, специальность «Экономика», Факультет экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: d.life.d@mail.ru

Резанов Никита Сергеевич, магистрант, специальность «Учет и аудит», Факультет экономика и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: nikitarezanov1999@gmail.com

Садуақасова К. Ж., кандидат экономических наук, Л. Н. Гумилева, экономический факультет, кафедра «Учет и анализ», магистр, профессиональный бухгалтер, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: kunsulu_sz@mail.ru

Сартова Рысты Бозманаевна, кандидат экономических наук, ассоц. профессор, (доцент) кафедра «Бизнес – технологии», Казахский национальный университет имени аль – Фараби, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан, e-mail: sartova2010@mail.ru

Сатымбекова Каттира Батирхановна, Кандидат экономических наук, ассоц. профессор, Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова, Высшая школа «Управление и бизнес», г. Шымкент, 160000, Республика Казахстан, e-mail :satymbekova72@mail.ru

Тапалинова Анаргүль Сынтасовна, магистр экономических наук, ст. преподаватель, Факультет Экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар қ, 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anargul1982@mail.ru

Тастанбекова Карлыгаш Нышанбаевна, кандидат экономических наук, заведующий кафедры «Экономика и управления», Международный Таразский инновационный институт имени Шерхана Муртазы, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: tiko_1kn75@mail.ru

Тоймаханбет Аян Берікбайұлы, Магистрант, Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Высшая школа «Управление и бизнес», Шымкент, 160000, Республика Казахстан, e-mail: Toimakhanbet.a@gmail.com

Хасенова Светлана Максұтовна, ст. преподаватель кафедры «Экономика», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан. e-mail: sveta_hasenova.7@mail.ru

Шадиева Айгүль Амирхановна, Кандидат экономических наук, ст. преподаватель, Центрально-Азиатский инновационный университет институт академика Мардан Сапарбаева, г. Шымкент, 160000, Республика Казахстан, e-mail: ms.shadieva@mail.ru

Шеримова Нуржанат Мухтаровна, ст. преподаватель, кафедра «Экономика», Магистр Экономических наук, Факультет Экономики и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: asanek2010@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Abekeshev Ayanbek, master of Ecology, West Kazakhstan Innovation and Technological University, Senior Lecturer, Department of Accounting and Finance. Uralsk, 090000, Republic of Kazakhstan, e-mail: abekeshev2014@mail.ru

Amangeldi Aigerim Amangeldikyzy, doctoral student in «Tourism», Faculty of Economics, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 01000, Republic of Kazakhstan aig. e-mail: amangeldi@gmail.com

Alibayeva Ainur, doctoral student in «Cultural studies», Faculty of Philosophy and Political Science, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050042, Republic of Kazakhstan, e-mail: aika.alik@gmail.com

Aljanova Nurlykhan, Acting Associate Professor, Research Fellow, Nazarbayev University Research Centre for Entrepreneurship, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Nurlykhan.naa@gmail.com.

Aldaberdikyzy Perizat, DBA doctoral student in Healthcare, al-Farabi Kazakh national university, Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: aldaberdikyzy@mail.ru

Amanova Gulnara Dyusenbaevna, Candidate of Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Analysis L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan. e-mail: agd65@mail.ru

Akhmetova Salima Seitovna, Senior Lecturer of the Accounting and Audit Department, Higher School of Management and Business, M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: salima.ahmetova@inbox.ru

Baibasheva Gulnara, Docent, Higher School of Economics, Astana International University, Kabanbayatyravenue 8, Astana, 020000, Republic of Kazakhstan, e-mail: 7765060@bk.ru

Beisembayeva Gulmira, Master of Economic Sciences, Lecturer, Faculty of Economics and Law Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Gulmira_din@mail.ru

Balapanova Elmira, PhD, Economic specialties, Abai Kazakh National Pedagogical University Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan, e-mail: Elya_s@mail.ru

Gabdullina Lazzat Baglanovna, PhD, Department Economics and Finance Shakarim University of Semey, Semey, Abai region, Republic of Kazakhstan, 010008, e-mail: lazzat_0610@list.ru

Danju Danbala, PhD, in Economics, rector's advisor, professor, Rauf Denktas University, Nicosia, Northern Cyprus, e-mail: anargull982@mail.ru

Dontsov Sergey Semyonovich, Candidate of Engineering Science, Full Professor in Economics, Professor, Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: s.s.dontsov@mail.ru

Dauti Zhanar, senior lecturer, Department of Geography and Tourism, Toraighyrov University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: dautjanar_nur@mail.ru

Yersultankyzy Aigerim, Senior Lecturer of the Department of Management, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 010000, Astana, Republic of Kazakhstan, e-mail: kraunplaza@mail.ru

Zhartai Zhanibek Maratovich, PhD, associate professor, Faculty of economic, Karaganda Buketov University, Karaganda, 100000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhanibek862010@mail.ru

Zhetpysbaev Seisembay Kalizhanovich, Candidate of Economic Science, Associate Professor of Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhetpysbayevs@mail.ru

Zhanat Myrzabek, PhD, Associating Professor, of the Department of Finance and Accounting, Toraighyrov University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zh_m.pvl@mail.ru

Zeinullina Aigul, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Economics and Finance, Shakarim University of Semey, Semey, 070000, Republic of Kazakhstan. e-mail: aigul-zeinullina@mail.ru

Imanbayeva Zauresh Otegenkyzy, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Faculty of Economics and Law, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: utegen_z_78@mail.ru

Issaeva Ainur Tursynaliyevna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of «Economic Specialties» of KazNPU. Abaya sorbonne university, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan, e-mail: Issaeva_ainur@mail.ru

Konys Lira, Candidate of Philology Sciences, Translator, Publishing House Foliant, Astana, 010010, Republic of Kazakhstan, e-mail: lirakonys2015@gmail.com

Kerimbek Aiymzhan, senior lecturer Department of Tourism and Service, Almaty Technological University, Almaty, 050012, Republic of Kazakhstan, e-mail: ayimzhan-80@mail.ru

Kozhabatchina Gulnur Maratovna, Doctoral student in Economics, Karaganda Buketov University, Faculty of Economics, Karaganda, 100000, Kazakhstan, e-mail: kozhabatchina@mail.ru

Kadyrova Akmaral, Vice-Rector for Academic Affairs, Associate Professor, of the Department of Economics and Management, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Economics, International Taraz Innovation Institute named after Sherkhan Murtaza, Faculty of Economics and Business, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kadyrova.akmaral@mail.ru

Kuatbekov Zharas, PhD, Dean of the Faculty of Economics and Business, Associate Professor of Economics, Department of Economics and Management, International Taraz Innovation Institute named after Sherkhan Murtaza, Faculty of Economics and Business, Taraz, 080000, The Republic of Kazakhstan, e-mail: zharas007@mail.ru

Kazangap Dinmukhamed Bachelor of Science in information and communication technologies. Astana IT University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: dimash.kazangap@gmail.com

Kerimbek Galymzhan, Candidate of Economic Sciences, Department of Finance and Accounting, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kerimbek2009@mail.ru

Korabayev Beibit, PhD, student of the specialty «Accounting and audit», L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bei2010@mail.ru

Kaftunkina Natalia Sergeevna, Candidate of Economic Sciences, Professor, of the Department of Accounting and Finance, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: natalia_kaf@mail.ru

Kussayeva Nurgul, Master of Economics, senior lecturer, Department of Finance, Accounting and Audit, Korkyt Ata University, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nurgulkusaeva@mail.ru

Kuanaliyeva Guldana, Doctor of Law, Professor, Department of Customs, Fiscal and Environmental law, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kuanaliyeva.guldanakz@mail.ru

Mazbayev Ordenbek Blisbekovich, Doctor of Geography Sciences, Faculty of Economics, professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 01000, Republic of Kazakhstan, e-mail: ordenbek@mail.ru

Mukina Gulsara Saparbekovna, Associate Professor of the Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulsara.dusembekova@mail.ru

Mambetaliev Kenenbay candidate geography sciences, Expert, Independent Agency for Accreditation and Rating, Astana, 010010, Republic of Kazakhstan, e-mail: kenenbay2013@gmail.com

Muzdybayeva Karlygash, Candidate of Geography Sciences, Senior Lecturer, Department geography and Ecology, Abay Kazakh National Pedagogical University. Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan, e-mail: mkk77@mail.ru

Mazhitova Aigul Ermekovna, Master of Economic Teacher Lecturer the Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: m.alinur@mail.ru

Mubarakova Baktygul Bakiyevna, Master of Economic Science, Senior Lecturer of the Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: salimjanova@mail.ru

Muratbayeva Gulmira, Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer, Department of Economics, Audit, Business and Management, Kyzylorda University «Bolashak», Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulmira_murat@mail.ru

Nurgalieva Ainash Amangeldinovna, Associate Professor Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Nurgalieva_ainash@mail.ru

Nurmaganbetova Begzat, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, ER «Finance, Accounting and Audit», Korkyt Ata University Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nbegzat@mail.ru

Nurgabylov Murat, PhD, Dean of the Faculty of Natural sciences, International Taraz Innovative Institute named after Sherhan Murtaza, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: murat_tdd@bk.ru

Rakhmetova Dana Amanbekkyzy, doctoral student in «Economic», Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: d.life.d@mail.ru

Rezanov Nikita Sergeevich, undergraduate student in the specialty «Accounting and audit», Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: nikitarezanov1999@gmail.com

Saduakasova K. Zh., Candidate of Economic Sciences, Acting Associate Professor of «Accounting and Analysis», Faculty of Economics, Professional Accountant, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan. e-mail: kunsulu_sz@mail.ru

Sartova Rysty, Candidate of Economic Sciences, associate professor, Department of Business Technology, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan, e-mail: sartova2010@mail.ru

Satyembekova Katira Batyrkhanovna, PhD, Associate Professor, Higher School of Management and Business, M. Auezov South Kazakhstan University Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: satyembekova72@mail.ru

Tapalchinova Anargul, Master of Economic Sciences, Lecturer, Faculty of Economics and Law Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anargul1982@mail.ru

Tastanbekova Karlygash, Candidate of Economic Sciences, Head of the Department of Economics and Management, International Taraz Innovation Institute named after Sherkhan Murtaza, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: tiko_1kn75@mail.ru

Toymakhanbet Ayan Berikbayuly, undergraduate student, M. Auevov South Kazakhstan University, Higher School of Management and Business, Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Toimakhanbet.a@gmail.com

Khasenov Svetlana Maksutovna, Senior Lecturer, Department of Economics, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: sveta_hasenova.7@mail.ru

Shagieva Aigul, Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer, Central Asian Innovation University Institute of Academician Mardan Saparbayev, Shymkent, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: ms.shadieva@mail.ru

Sherimova Nurzhanat Muhtarovna, Master of Economic Sciences, Senior lecturer of the Department of Economics, Faculty of Economics and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: asanek2010@mail.ru

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

* В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.

* Количество соавторов одной статьи не более 5.

* Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 % (согласно решению редакционной коллегии).

* Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.

* Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.

* Двойное рецензирование (слепое) проводится конфиденциально, автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.

* Квитанция об оплате предоставляется после принятия статей к публикации. Стоимость публикации в журнале составляет 30 000 (тридцать тысяч) тенге.

* докторантам НАО «Торайғыров университет» и иностранным авторам (без казахстанских соавторов) публикация в журнале бесплатно.

* Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз. Ответственность за содержание статьи несет автор.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления. Журнал формируется исходя из количества не более 30 статей в одном номере.

Периодичность издания журналов – 4 раза в год (ежеквартально).

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Научный журнал «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» выпускается с периодичностью 4 раза в год в сетевом (электронном) формате в следующие установленные сроки выхода номеров журнала:

- первый номер выпускается до 30 марта текущего года;
- второй номер – до 30 июня;
- третий номер – до 30 сентября;
- четвертый номер – до 30 декабря.

Статью (электронную версию и квитанции об оплате) следует направлять на сайтах:

- <https://vestnik.tou.edu.kz/>
- <https://vestnik-economic.tou.edu.kz/>

Для подачи статьи на публикацию необходимо пройти регистрацию на сайте.

Автор, который внес наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Авторы из разных учебных заведений указываются цифрами ^{1,2}.

Для осуществления процедуры двойного рецензирования (слепого), авторам необходимо отправлять два варианта статьи: первый – с указанием личных данных, второй – без указания личных данных. При нарушении принципа слепого рецензирования статья не рассматривается.

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, в электронном варианте со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для Windows» (в форматах .doc, .docx, .rtf).

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы должен составлять не менее 7 и не более 12 страниц печатного текста. *Поля страниц – 30 мм со всех сторон листа; Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).*

Структура научной статьи включает название, аннотация, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список использованных источников (литературы) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. *ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Статья должна содержать:

1. МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2. DOI – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3. Инициалы (имя, отчество) Фамилия автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (жирным шрифтом, по центру);

Автор, который внес наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Авторы из разных учебных заведений указываются цифрами ^{1,2}.

4. Аффiliation (организация (место работы (учебы)), страна, город) – на казахском, русском и английском языках. Полные данные об аффiliation авторов представляются в конце журнала;

5. Название статьи должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий);

6. Аннотация – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (рекомендуемый объем аннотации на языке публикации – не менее

150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец);

7. Ключевые слова – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

8. Основной текст статьи излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- Введение (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- Материалы и методы (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- Результаты и обсуждение (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- Информацию о финансировании (при наличии) (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

- Выводы (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- Список использованных источников (жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре) включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно. *Объем не менее 10, не более чем 20 наименований* (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки), преимущественно за последние 10–15 лет.

В случае наличия в списке использованных источников работ на кириллице (на казахском и русском языках), необходимо представить список литературы в двух вариантах: 1) в оригинале (указываются источники на русском, казахском и английском либо немецком языках); 2) романизированный вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках), то есть транслитерация латинским алфавитом. см. *ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Онлайн сервис Транслитерация по ГОСТу – <https://transliteration-online.ru/>

Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом: автор(-ы) (транслитерация либо англоязычный вариант при его наличии) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название при его наличии) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

• Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

• Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (номера телефонов для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,
 НАО «Торайғыров университет»,
 Издательство «Toraighyrov University», каб. 137,
 Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).
 E-mail: kereku@tou.edu.kz

Наши реквизиты:

НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kaspі.kz Платежи – Образование –Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jýsan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKZKZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 04.51.59

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

С. К. Антикеева*, С. К. Ксембаева

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомым компетенций, а также результат. В модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования, уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и профессиональных компетенций социальных работников. Это

позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

Введение

Социальная работа – относительно новая для нашей страны профессия. Поэтому обучение социальных работников на современной стадии не характеризуется наличием достаточно разработанных образовательных стандартов, которые находили бы выражение в формулировке педагогических целей, в содержании, технологиях учебного процесса.

Продолжение текста публикуемого материала

Материалы и методы

Теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ законодательных и нормативных документов по открытию общественных объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации социальных работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов деятельности специалистов; эксперимент, методы математической статистики по обработке экспериментальных данных.

Продолжение текста публикуемого материала

Результаты и обсуждение

Чтобы понять объективные закономерности, лежащие в основе процесса формирования и развития личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, необходимо четко представлять себе их модель.

Продолжение текста публикуемого материала

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации содержит три уровня ее реализации.

Продолжение текста публикуемого материала

Список использованных источников

1 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХКИППК ПК, 2001. – 152 с.

3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.

4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.

5 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университеті, 2015. – 246 с.

6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.

7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование: монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.

9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.

10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова; СПб. : ГАФКиСим. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

1 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie: suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In Pedagogy. – 2003. – № 4. – P. 22.

2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitie metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoy pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovaniyu i vospitaniju (Na materiale selskih shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.

4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.

5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p.

6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.

7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In Idei i idealy. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – P. 11–20.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.

9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya. [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300- Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.

10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraigyrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

*С. К. Антикеева, С. К. Ксембаева

Торайғыров университет, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ КУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және

аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзыреттердің қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзыреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, жеке және кәсіби құзыреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның жеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қоғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін одан әрі жетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: теориялық модель, құзыреттілік, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

*S. K. Antikayeva, S. K. Ksembaeva

Toraigyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar

THEORETICAL MODEL OF FORMATION COMPETENCIES OF SOCIAL WORKERS THROUGH PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process,

the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our country, the national Alliance of professional social workers. This model implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант Торайғыров университеті, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Samal Kanatovna Antikeeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», Toraighyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeeva@mail.ru, 8-000-000-00-00

ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СЕРИЯ»

Редакционная коллегия научных журналов НАО «Торайғыров университет» «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» и научно-популярного журнала «Краеведение» в своей профессиональной деятельности придерживаются принципов и норм Публикационной этики научных журналов НАО «Торайғыров университет». Публикационная этика разработана в соответствии с международной публикационной этической нормой Комитета по публикационной этике (COPE), этическими принципами публикации журналов Scopus (Elsevier), Кодекса академической честности НАО «Торайғыров университет».

Публикационная этика определяет нормы, принципы и стандарты этического поведения редакторов, рецензентов и авторов, меры по выявлению конфликтов интересов, незачинного поведения, инструкции по изъятию (ретракции), исправлению и опровержению статьи.

Все участники процесса публикации, соблюдают принципы, нормы и стандарты публикационной этики.

Качество научного журнала обеспечивается исполнением принципов участников процесса публикации: равенства всех авторов, принцип конфиденциальности, однократные публикации, авторства рукописи, принцип оригинальности, принцип подтверждения источников, принцип объективности и своевременности рецензирования.

Права и обязанности членов редакционных коллегий научных журналов НАО «Торайғыров университет» «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана» и научно-популярного журнала «Краеведение» определены СО СМК 8.12.3-20 Управление научно-издательской деятельностью.

Права и обязанности рецензентов

Рецензенты научных журналов «Вестник Торайғыров университета», «Наука и техника Казахстана», научно-популярного журнала «Краеведение», обязаны руководствоваться принципом объективности.

Персональная критика в адрес автора(-ов) рукописи недопустима. Рецензент должен аргументировать свои замечания и обосновывать свое решение о принятии рукописи или о ее отклонении.

Национальность, религиозная принадлежность, политические или иные взгляды автора(-ов) не должны приниматься во внимание и учитываться в процессе рецензирования рукописи рецензентом(-ами).

Экспертная оценка, составленная рецензентом должна способствовать принятию решения редакцией о публикации и помогать автору улучшить рукопись.

Решение о принятии рукописи к публикации, возвращение работы автору на изменение или доработку, либо решение об отклонении от публикации принимается редколлегией опираясь на результаты рецензирования.

Принцип своевременности рецензирования. Рецензент обязан предоставить рецензию в срок, определенный редакцией, но не позднее 2-4 недель с момента получения рукописи на рецензирование. Если рассмотрение статьи и подготовка рецензии в назначенные сроки невозможны, то рецензент должен незамедлительно уведомить об этом научного редактора.

Рецензент, который считает, что его квалификация не соответствует либо недостаточна для принятия решения при рецензировании предоставленной рукописи должен незамедлительно сообщить об этом научному редактору и отказаться от рецензирования рукописи.

Принцип конфиденциальности со стороны рецензента. Рукопись, представленная рецензенту на рецензирование должна рассматриваться как конфиденциальный материал. Рецензент имеет право демонстрировать ее и/или обсуждать с другими лицами только после получения письменного разрешения со стороны научного редактора журнала и/или автора (-ов).

Информация и идеи научной работы, полученные в ходе рецензирования и обеспечения публикационного процесса, не должны быть использованы рецензентом(-ами) для получения личной выгоды.

Принцип подтверждения источников. Рецензент должен указать научные работы, которые оказали бы влияние на исследовательские результаты рассматриваемой рукописи, но не были приведены автором (-ами). Также рецензент обязан обратить внимание научного редактора на значительное сходство или совпадение между рассматриваемой рукописью и ранее опубликованной работой, о котором ему известно.

Если у рецензента имеются достаточные основания полагать, что в рукописи содержится плагиат, некорректные заимствования, ложные и сфабрикованные материалы или результаты исследования, то он не должен допустить рукопись к публикации и проинформировать научного редактора журнала о выявленных нарушениях принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Права и обязанности авторов

Публикационная этика базируется на соблюдении принципов:

Однократность публикации. Автор(-ы) гарантируют что представленная в редакцию рукопись статьи не была представлена для рассмотрения в другие издания. Представление рукописи одновременно в нескольких журналах/изданиях неприемлемо и является грубым нарушением принципов, стандартов и норм публикационной этики.

Авторство рукописи. Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и указывается первым в списке авторов.

Для каждой статьи должен быть назначен автор для корреспонденции, который отвечает за подготовку финальной версии статьи, коммуникацию с редколлегией, должен обеспечить включение всех участников исследования (при количестве авторов более одного), внесших в него достаточный вклад, в список авторов, а также получить одобрение окончательной версии рукописи от всех авторов для представления в редакцию для публикации. Все авторы, указанные в рукописи/статье, несут ответственность за содержание работы.

Принцип оригинальности. Автор(-ы) гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой оригинальную самостоятельную работу, и не содержат некорректных заимствований и плагиата, которые могут быть выявлены в процессе.

Авторы несут ответственность за публикацию статей с признаками неэтичного поведения, плагиата, самоплагиата, самоцитирования, фальсификации, фабрикации, искажения данных, ложного авторства, дублирования, конфликта интересов и обмана.

Принцип подтверждения источников. Автор(ы) обязуется правильно указывать научные и иные источники, которые он(и) использовал(и) в ходе исследования. В случае использования каких-либо частей чужих работ и/или заимствования утверждений другого автора(-ов) в рукописи должны быть указаны библиографические ссылки с указанием автора(-ов) первоисточника. Информация, полученная из сомнительных источников не должна использоваться при оформлении рукописи.

В случае, если у рецензентов, научного редактора, члена(-ов) редколлегии журнала возникают сомнения подлинности и достоверности результатов исследования, автор(-ы) должны предоставить дополнительные материалы для подтверждения результатов или фактов, приводимых в рукописи.

Исправление ошибок в процессе публикации. В случае выявления ошибок и неточностей в работе на любой стадии публикационного процесса авторы обязуются в срочном порядке сообщить об этом научному редактору

и оказать помощь в устранении или исправлении ошибки для публикации на сайте журнала соответствующей коррекции (Erratum или Corrigendum) с комментариями. В случае обнаружения грубых ошибок, которые невозможно исправить, автор(-ы) должен(-ны) отозвать рукопись/статью.

Принцип соблюдения публикационной этики. Авторы обязаны соблюдать этические нормы, связанные с критикой или замечаниями в отношении исследований, а также в отношении взаимодействия с редакцией по поводу рецензирования и публикации. Несоблюдение этических принципов авторами расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия рукописи с рецензирования и/или публикации.

Конфликт интересов

Конфликт интересов, по определению Комитета по публикационной этике (COPE), это конфликтные ситуации, в которых авторы, рецензенты или члены редколлегии имеют неявные интересы, способные повлиять на их суждения касательно публикуемого материала. Конфликт интересов появляется, когда имеются финансовые, личные или профессиональные условия, которые могут повлиять на научное суждение рецензента и членов редколлегии, и, как результат, на решение редколлегии относительно публикации рукописи.

Главный редактор, член редколлегии и рецензенты должны оповестить о потенциальном конфликте интересов, который может как-то повлиять на решение редакционной коллегии. Члены редколлегии должны отказаться от рассмотрения рукописи, если они состоят в каких-либо конкурентных отношениях, связанных с результатами исследования автора(-ов) рукописи, либо если существует иной конфликт интересов.

При подаче рукописи на рассмотрение в журнал, автор(-ы) заявляет о том, что в содержании рукописи указаны все источники финансирования исследования; также указывают, какие имеются коммерческие, финансовые, личные или профессиональные факторы, которые могли бы создать конфликт интересов в отношении поданной на рассмотрение рукописи. Автор(-ы), в письме при наличии конфликта интересов, могут указать ученых, которые, по их мнению, не смогут объективно оценить их рукопись.

Рецензент не должен рассматривать рукописи, которые могут послужить причинами конфликта интересов, проистекающего из конкуренции, сотрудничества или других отношений с кем-либо из авторов, имеющих отношение к рукописи.

В случае наличия конфликта интересов с содержанием рукописи, ответственный секретарь должен известить об этом главного редактора, после чего рукопись передается другому рецензенту.

Существование конфликта интересов между участниками в процессе рассмотрения и рецензирования не значит, что рукопись будет отклонена.

Всем заинтересованным лицам необходимо, по мере возможности избегать возникновения конфликта интересов в любых вариациях на всех этапах публикации. В случае возникновения какого-либо конфликта интересов тот, кто обнаружил этот конфликт, должен незамедлительно оповестить об этом редакцию. То же самое касается любых других нарушений принципов, стандартов и норм публикационной и научной этики.

Неэтичное поведение

Неэтичным поведением считаются действия авторов, редакторов или издателя, в случае самостоятельного предоставления рецензии на собственные статьи, в случае договорного и ложного рецензирования, в условиях обращения к агентским услугам для публикации результатов научного исследования, лжеавторства, фальсификации и фабрикация результатов исследования, публикация недостоверных псевдо-научных текстов, передачи рукописи статей в другие издания без разрешения авторов, передачи материалов авторов третьим лицам, условия когда нарушены авторские права и принципы конфиденциальности редакционных процессов, в случае манипуляции с цитированием, плагиатом.

Теруге 29.11.2023 ж. жіберілді. Басуға 29.12.2023 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

2.86 Мб RAM

Шартты баспа табағы 9,15

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: А. К. Мыржикова

Корректор: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 4164

Сдано в набор 29.11.2023 г. Подписано в печать 29.12.2023 г.

Электронное издание

2.86 Мб RAM

Усл.п.л. 9,15. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: А. К. Мыржикова

Корректор: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 4164

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz

www.vestnik-economic.tou.edu.kz